

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM SANATLARI VE TARİHİ BİLİM DALI**

**ARŞİV VESİKALARI IŞIĞINDA
İLK VEHHABÎ DEVLETİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf İskender GÖZÜBERK

İstanbul, 2006

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
İSLÂM SANATLARI VE TARİHİ BİLİM DALI**

**ARŞİV VESİKALARI IŞIĞINDA
İLK VEHHABÎ DEVLETİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf İskender GÖZÜBERK

Danışman: Prof. Dr. Ziya YILMAZER

İstanbul, 2006

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi YUSUF İSKENDER GÖZÜBERK'İN ARŞİV VESİKALARI İŞİĞİNDE İLK VEHHÂBİ DEVLETİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 12.9.2006
1) Tez Danışmanı : PROF. DR. ZİYA YILMAZER
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. HULUSİ YAVUZ
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. VECDİ AKYÜZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	4
KISALTMALAR.....	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
ARAP YARIMADASI'NIN FİZİKİ VE BEŞERİ YAPISI	9
BİRİNCİ BÖLÜM:.....	16
MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN HAYATI, FİKİRLERİ VE DOKTRİNİ... 16	
A) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN HAYATI.....	17
B) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN FİKİRLERİ VE DOKTRİNİ	30
1- TEVHİD	33
2- ŞİRK VE KÜFÜR.....	37
3- BİD'AT.....	38
4- ŞEFAAT	41
5- TEVESSÜL.....	42
İKİNCİ BÖLÜM:	44
VEHHABİLİĞİN SİYASÎ BOYUT KAZANMASI VE İLK YAYILMA POLİTİKALARI	44
A) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN MUHAMMED B. SUÛD İLE İTTİFAKİ VE VEHHABİLİĞİN SİYASÎ BOYUT KAZANMASI.....	45
MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN DİR'İYYE'YE GELMESİ VE MUHAMMED B. SUÛD İLE ANLAŞMASI	45
B) VEHHABÎLER'İN YAYILMA POLİTİKALARI VE İLK TEŞEBBÜSLERİ	49
1. VEHHABÎLER'İN İLK YAYILMA TEŞEBBÜSLERİ.....	49
2. VEHHABÎLER'İN AHSA VE BASRA KÖRFEZİ'NDEKİ BÖLGELERİ İŞGALİ.....	58
3. KERBELÂ BASKINI	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:.....	82
VEHHABİLERİN TAİF, MEKKE VE MEDİNE'Yİ İŞGALİ.....	82
A. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE HAREMEYN'İN DURUMU	83
B. VEHHABİLER'İN MEKKE ŞERİFLERİ İLE OLAN MÜCADELELERİ VE TAİF'İN İŞGALİ.....	89
C. VEHHABİLER'İN MEKKE VE MEDİNE'Yİ İŞGALİ	110
D. VEHHABİLER'İN İNGİLİZ VE FRANSIZLAR'LA İLİŞKİLERİ.....	137
1. VEHHABİLER'İN İNGİLİZLER'LE İLİŞKİLERİ.....	137
2. VEHHABİLERİN FRANSIZLAR'LA İLİŞKİLERİ	140
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	143
MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA'NIN VEHHABİ SEFERİ İLE GÖREVLENDİRİLMESİ VE İLK VEHHABİ DEVLETİNİN ÇÖKÜŞÜ	143
1. MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA'NIN VEHHABİ SEFERİ İLE GÖREVLENDİRİLMESİ VE AHMED TOSUN PAŞA'NIN HİCAZ'I VEHHABİLER'DEN GERİ ALMASI.....	144
2. İBRAHİM PAŞA'NIN VEHHABİLER'LE MÜCADELESİ.....	186
3. İLK VEHHABİ DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞÜ	200
SONUÇ	210
KAYNAKÇA	214

KISALTMALAR

Age	Adı geçen eser
Agm	Adı geçen makale
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ay	Aynı yer
b.	İbn
Bkz	Bakınız
BOA	İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	Hicri
HH	Hatt-ı Hümayun
Hz.	Hazreti
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
M.	Miladi
Nr	Numara
s.	Sahife
sy.	Sayı
Thk	Tahkik eden
ts.	Tarihsiz
vd.	ve devamı
Vdğr	Ve diğerleri
Vs.	Vesaire

ÖNSÖZ

İslam dininin serbest düşünceye önem vermesi ve bu alanı serbest bırakması sonucu, İslam tarihi boyunca birçok mezhep ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerin bir kısmı siyasî otorite ile işbirliğine girerek görüşlerini geniş halk kitlelerine yaymış, ilk önceleri dini söylemle ortaya çıkmalarına rağmen zamanla amacından uzaklaşarak siyasî alanda kendini göstermeye başlamıştır.

Son asırlarda yenilik hareketleri adı altında İslam dinini ilk zamanlarındaki sadeliğe döndürmek amacıyla yeni fikirler ileri sürerek, ortaya çıkmış akımlardan biri de Vehhabîlik'tir. Başlangıçta dini bir hareket olarak ortaya çıkan Vehhabîlik, daha sonra siyasî otorite ile işbirliği neticesinde dinî-siyasî bir hareket haline gelmiştir.

18. Yüzyılda Necid bölgesinde doğup, Ahsa bölgesinde yayılan Vehhabîler hakkındaki araştırmalar, ülkemizde yok denecek kadar azdır. Biz bu çalışmamız ile Necid bölgesinde ortaya çıkıp sonra sırasıyla Ahsa bölgesi, Basra Körfezi ve Hicaz bölgesine yayılan Vehhabî hareketini, bu harekete karşı Osmanlı Devleti'nin tavrını ve bu bölgelerdeki Osmanlı hâkimiyetini incelemeye çalıştık.

Şüphesiz ki bu çalışmayı yaparken birçok zorluklarla karşılaştık. Vehhabîliğin dinî ve siyasî boyutunu ortaya koyan yerli ve yabancı kaynakları incelediğimizde, bunların objektif bir yaklaşımla olaya bakmayıp, bazen Vehhabîliği yücelterek Osmanlı Devleti'ni ve bölgedeki hâkimiyetini yok sayan, bazen de bunun tam tersi yaklaşımlarla olayı ele aldıklarına şahit olduk.

Biz bu çalışmamızda arşiv belgelerine dayanarak, meseleyi objektif bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca yerli ve yabancı kaynaklardan da istifade ederken bunların seçiminde objektif olmaya özen gösterdik.

Konu hakkındaki Osmanlı vesikalarına baktığımızda -çok sayıda olmalarına karşın- tamamlayıcı ve yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca Osmanlı arşivinde bu konudaki bilgiler oldukça dağınık bulunmaktadır. Bu bölgeler hakkındaki bilgilerin çoğu, dönemin devlet adamları tarafından bilindiği için muhtasar bir şekilde yazılmış olmaları, bunların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Bahsi geçen bu zorluklara rağmen gücümüz yettiğince eldeki imkânlar lsnde Vehhabî hareketini ve bunun Osmanlı hâkimiyetine etkisi ile Osmanlı Devleti'nin bu harekete karşı takındığı tavır ve aldığı tedbirleri ortaya koymaya çalıştık.

Konuyu ele alırken en başta Arap Yarımadası'nın coğrafi, fiziki ve beşeri durumu ile bölge halkının yaşantısı hakkında bilgiler sunulmuştur.

Birinci bölümde; Vehhabîliğin kurucusu Muhammed b. Abdilvehhab'ın hayatı, ailesi, ilmi faaliyetleri, seyahatleri ile Vehhabîliğin müstakil bir mezhep olarak görülmesine neden olan -Tevhîd, şirk, Bid'at, şefaath ve Tevessül şeklinde belirlenen temel prensipleri ele alınmıştır.

kinci bölümde; Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye gelişi ve Muhammed b. Suud ile anlaşması, Vehhabîliğin ilk yayılma teşebbüsleri ve bunun sonucunda Vehhabîlerin Ahsa ve Basra Körfezi'ndeki bölgeleri işgal etmeleri ile Kerbelâ baskını hakkında bilgiler verilmiştir.

nc bölümde ise; Haremeyn'in Osmanlı Devleti dönemindeki durumuna değinildikten sonra, Vehhabîlerin Mekke şerifleriyle olan mücadeleleri ile Taif, Mekke ve Medine'yi işgal etmeleri anlatılmış, ayrıca Vehhabîlerin İngiliz ve Fransızlar'la ilişkileri ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise; Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Vehhabî seferi ile görevlendirilmesi, Tosun Paşa'nın Hicaz Bölgesini Vehhabîler'den geri alması, İbrahim Paşa'nın Vehhabîler'le mücadelesi ile ilk Vehhabî Devleti'nin okş konuları ele alınmıştır.

Tez konusunun seçimi ve hazırlanması safhalarında değerli tavsiyelerini esirgemeyen, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ziya YILMAZER Bey'e, tezin hazırlanmasında bana yardımcı olan değerli dostlarım Mahmut YILDIZ ve Sinan YILMAZ'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

İstanbul, 2006

Yusuf İskender GÖZÜBERK

GİRİŞ

ARAP YARIMADASI'NIN FİZİKÎ VE BEŞERÎ YAPISI

Vehhabîlik, Hicri XII, Miladi XVIII. Yüzyılda Arap Yarımadası'nın Necid bölgesinde ortaya çıkmış dini-siyasi bir harekettir.

Arabistan bölgesinin asıl adı "Arap Yarımadası" anlamındaki "Şibh-ü Cezîrati'l-Arab"dır. Arap Yarımadası, değişik coğrafyacılar tarafından değişik birçok bölgeye ayrılmakla birlikte, genel olarak Hicaz, Yemen ve Necid olarak üç bölgeye ayrılmaktadır¹.

Arap Yarımadası Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasını teşkil eden Güneybatı Asya'nın güney kısmında yer alır. Doğudan Umman ve Basra Körfezi, güneyden Arap Denizi ve Aden Körfezi, batıdan da Kızıldeniz ve Akabe Körfezi ile tabii olarak sınırlanmıştır. Güneyde Bâbülmendep Boğazı ile Afrika'dan ayrılan yarımadanın kuzeyinde yeryüzü şekilleri bakımından kesin bir sınır bulmak mümkün değildir².

Arap Yarımadası'nı oluşturan bölgelerden biri olan Necid, coğrafi olarak Arap Yarımadası'nın tam ortasında yer alır³. Kuzeyinde Şâmiye Çölü ve Şamar Dağı, doğusunda Ahsa Kıtası ve Dehnâ, batısında Asîr ve Hicaz, güneyinde ise er-Rub'ul-Hâlî çölü ile çevrilidir⁴.

Necid bölgesinin kuzeyi, Cebel ismiyle bilinir. Buranın asıl merkezi Hâil ve çevresinden oluşmaktadır. Araplar tarafından meşhur olan Hâtemu't-Tâî, bu bölgede yaşamıştır. Bölgede tatlı sular, zengin bahçeler, şelaleler bulunmaktadır. Havası mutedil, suyu bol, toprağı verimlidir. Hurma bahçeleri, sebze ve hububat bol miktarda

¹ Kudret Büyükçoşkun, " Arabistan", *DİA*, III, 248.

² Kudret Büyükçoşkun, " Arabistan", *DİA*, III, 249.

³ Hüseyin Hüsnü, *Necid Kıtasının Ahval-i Umumiyesi*, Konstantiniyye, 1910, s. 9- 26; Selahattin el-Muhtar, *Tarihu'l- Memleketi'l- Arabiyyeti's-Suudiye*, Beyrut, s. 21.

⁴ Hüseyin Hüsnü, *age*, s. 12; Hüseyin Halefu's- Şeyh Haz'al, *eş- Şeyh Muhamed b. Abdilvehhab*, Beyrut 1968, s. 13.

bulunmaktadır. Buranın sakinleri ziraat ve ticaretle geçinirler. Necid'in güneyini ise Riyad bölgesi oluşturur. En önemli şehirleri Riyad ve Dir'iyye'dir. Havası sıcak, suyu tuzludur. Riyad çevresinde hurma bahçeleri yer aldığı gibi, bölge halkı genellikle ticaretle uğraşmaktadır. Necid'in doğu bölgesinde Ahsa yer alır. Kâtif diye de bilinen bölgede tatlı sular, vahalar bulunmaktadır. Ahsa Bölgesi, Osmanlı zamanında müstakil bir liva idi. Burası ziraat ve ticaret şehridir. Necid'in orta bölgesi ise Kasım diye bilinen bölgedir ve burası Necid'in kalbi durumundadır. Burası Uneyze, Büreyde, Resse, Bekriyye, Şakra gibi şehirlerden oluşur. Mahsulü Necid'e yetecek kadar bol olan şehirde, ticaret ve ziraat de yaygındır⁵.

Bölgede iki dağ silsilesi bulunmakla birlikte, Necid, dağlardan çok kumluk alanlardan oluşur. Bölgede akan bir nehir yoktur⁶. Kuzeyden güneye doğru vahalar uzanmaktadır. En önemlileri, Kasım, Sedîr, Veşm, Ârız, Harac, Eflâc, Vâdî'd-Devâsir'dir. Arız Vadisi Hanîfe diye de bilinir⁷. Vehhabîliğin ortaya çıkıp yayıldığı şehirlerden olan Hureymilâ, Uyeyne ve Dir'iyye bu bölgede yer almaktadır.

Necid, binlerce kilometrelik bir alanı işgal eden geniş bir platodur. Lav ve tüflerle kaplı olan bu plato kuzey, güney ve doğudan çöllerle kuşatılmıştır⁸. Araplara göre yarımadanın havası en güzel olan yeri bu bölgededir. Şamar Dağları, Necid'in Nüfud veya Dahnâ karşısındaki kuzey sınırını meydana getirir⁹.

Bölgede nehir bulunmamaktadır. Bölgedeki ahali umumiyetle kuyu suyu içer. Yollar da genelde su kuyularının bulunduğu bölgelerden geçer. Verimli toprak çok azdır. Rüzgâr devamlı yön değiştirdiğinden muayyen bir havası olmamakla birlikte havası genelde sıcaktır. Sıcaklık en soğuk mevsimde 10 derecenin altına düşmez. Yazın bu sıcaklık gölgede 45- 50 dereceye kadar çıkar¹⁰.

Necid halkı Bedevî ve Hazarî diye iki kısma ayrılmaktadır. Hazarîler ekilip dikilebilen arazilerde kuyular kazıp, bahçeler, tarlalar yaparlar ve binalarda yaşarlar.

⁵ Selahattin el- Muhtar, age, s. 21- 23.

⁶ Hüseyin Hüsnü, age, s. 9.

⁷ eş- Şeyh Haz'al, age, s. 15.

⁸ Kudret Büyükçoşkun, "Arabistan", *DİA*, III, 250.

⁹ M. J. De Goeje, "Arabistan", *İA*, I, 477.

¹⁰ Hüseyin Hüsnü, age, s. 38.

Yılda birkaç ay çadırlarda yaşayarak çölün saf havasını teneffüs etmeyi de alışkanlık haline getirmişlerdir¹¹.

Bâdiye; kır, sahra, çöl anlamına gelir. Burada yaşayanlara da bedevî veya ehli'l-bâdiye denir. Bedevîler deve veya keçi kılından yapılmış çadırlarda göçebe hayatı yaşadıkları için, onlara ehli'l-hıyâm da denilmektedir. Sâmi dilinde çöl manasına gelen “Arab” kelimesi eski devirlerde aynı zamanda çölde yaşayan kimse, yani bedevî için de kullanılıyordu¹². Necd’de yaşayan Hazarîler, vaha ve vadilerde, su kenarlarında kurulmuş kasaba ve şehirlerde yaşayan; ziraat ve ticaretle uğraşan ahalidir. Bunlar daha önce bedevîlikten geldiklerinden, yağmurdan sonra yeşillenen çöllere çekilerek çadırlarda yaşamaya alıştırlar¹³. Daha çok ticaret, ekin, hurma, hayvancılık ve ziraatle uğraşan hazarîler, bedevîlere oranla sayıca daha azdırlar¹⁴.

Bedevîler ise hayvan yetiştirmek, avlanmak, ticaret yapmak, baskın düzenlemek gibi işlerle geçimlerini sağlayıp; çiftçilik, el işleri ile denizcilikten hoşlanmazlar, hor gördükleri bu işleri asil insanlara yakıştırmazlar. Gıda maddelerini pişirmeleri hariç, bu maddeleri hemen hemen olduğu gibi veya çok az değiştirerek tüketirler. Dişi develerden oluşan bir sürü, bir bedevî için en büyük servettir. Bedevî, hem yük hem de binek hayvanı olan devesinin sütünden, etinden, derisinden, gübresinden, yününden ve gölgesinden faydalanır. Açlığa ve susuzluğa günlerce dayanabilen bu hayvan sayesinde çölün zorluklarına göğüs gerer. Bedevîler iklim şartlarına ve otlattıkları develere bağlı olarak sürekli göç etmek zorunda kalmışlardır¹⁵.

Bedevîler hayatlarında hiçbir çatının altına girmeyerek ömürlerini kıldan yaptıkları çadırlarda ve deve sırtında seyahatle geçirirler. Bazen yiyecek ve elbise için çevrelerindeki şehir ve kasabalarla irtibat kurarlar. Geniş çöller bedevîlerin sosyal hayatlarına ve şahsiyetlerine yön vermiş, bu çöller bedevîler arasında paylaşılmıştır. Her bedevî kabilesinin, ne kadar hareketli olursa olsun, mutlaka “Dirah” (Zirah) denilen bir alanı bulunur. Çöldeki yer isimleri bile bu aşiretlere nisbetle verilmiştir. Bedevîler kendilerine ait ziraate elverişli yerleri ne kendileri eker, ne de başkalarına ektirirler. Hayvanlarıyla dolaşarak mevsime ve yağmura göre yer değiştirirler. Onları

¹¹ Hüseyin Hüsnü, age, s. 27.

¹² Mustafa Fayda, “Bedevî”, *DİA*, V, 312.

¹³ Zekeriya Kurşun, *Necd ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti*, Ankara 1998, s. 9- 11.

¹⁴ Mahmud Şükrî el- Âlusî, *Târîhu Necd*, Kahire 1925, s. 40.

¹⁵ Mustafa Fayda, “Bedevî”, *DİA*, V, 312.

yönlendiren, sahip oldukları hayvanların ihtiyaçlarıdır. Yılda kaç kez mekân değiştirip, kaç kez seyahat edecekleri belli değildir.

Kafileler daima su kuyularını takip ederek hareket ederler. Bu da seyahatin zamanını ve yolun uzunluğunu etkiler. Ayrıca yer değiştirirken, başka kabilelerle muhtemel çarpışmalar da yolculuğa yön verebilir. Yer değiştirirken başkalarına ait arazilere girmekten çekinmezler, hatta bazen vahalardaki hazarîler, bedevîlere uhüvve (kardeşlik) vergisi vererek, yağmalanmaktan kurtulmuşlardır¹⁶.

Bedevîlerin temel besin maddesi süt ve vahalardan elde edilen hurmadır. Sütten yağ ve bir nevi peynir yapar, sonra da su ile karıştırarak yerler. Et ancak misafir şerefine ve şenlik günlerinde hayvan kesildiğinde yenir. Av hayvanları da onlar için önemli bir besin kaynağıdır. Bedevîler avlanmaya çok düşkündürler. Av hayvanları arasında dağ keçisi, yaban sığırı, ceylan, yaban eşeği, tavşan, devekuşu ve büyük kertenkeleler sayılabilir. Zaman zaman çöle gelen çekirge sürülerinden de faydalanan bedeviler, bunları bazen pişirip, bazen de hurma ile karıştırıp ezme yaparak yerler¹⁷. Hazarîler kuyudan çıkardıkları bir miktar su ile mahsul yetiştirerek dışarıya muhtaç olmazlar. Dışarıdan zâhire celbi zor olduğundan, her aile birkaç senelik hububatı biriktirmeye mecburdur. Ziraati yıldız hesabıyla yaparlar. Hurma bahçelerini düzenli bir şekilde oluşturup, kendilerine yetecek miktarda hurma yetiştirirler. Necid'de bahçelerde banya, patlıcan, kabak, soğan, sarımsak, domates, kavun ve karpuz yetiştirirler¹⁸.

Araplar ister hazarî, ister bedevi olsun, hayatlarını devam ettirebilmek için ticaret yapmaya mecbur kalmışlardır. Bedevî, muhtaç olduğu şeyleri şehirlilerden mübâdele usulü ile temin eder. Bu durum yağ ve yün yanında deve ve keçi kılından kumaşlar, halı, deriden tulum ve kırba, çuval, ip ve hasır gibi bazı el işlerini yapıp satmaya bedevîyi mecbur etmiş, bunlara karşılık hububat, hurma, elbise ve kap kakak satın almaktadırlar¹⁹.

Bedevî toplumu bir babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayanır. Aralarında başka yollarla da akrabalık bağı meydana

¹⁶ Kurşun, age, s 11- 12.

¹⁷ Fayda "Bedevî", *DİA*, V, 313.

¹⁸ Hüseyin Hüsni, age, s. 20- 28.

¹⁹ Fayda, "Bedevî", *DİA*, V, s. 313.

getirmektedirler. Çetin çöl şartlarında hayatın devamı için kabile dayanışmasına fazlaca ihtiyaç duyulmaktadır. Bedevî, hem ağır tabiat şartlarına, hem de düşman kabilelerden gelebilecek tehlikelere karşı kabilesinin yardımına muhtaçtır²⁰. Bedevîler için en kutsal bağ, ailedir. Aile bireyleri daima bir arada bulunup, malları ortak kullanmaktadırlar. Yeğane sosyal bağları ise, bu ailelerin meydana getirdiği kabilelerdir. Kabile, bedevîler arasındaki siyasi birliğin simgesidir ve herkes birbirinin kardeşidir. Bedevî Arap kabileleri köklü bir aileye mensup bir şeyhin idaresinde bulunurlar. Şeyh gücünü asaletinden ve zenginliğinden alır. Bir şeyh ailesi, yüzyıllar boyu bu mevkiyi işgal edebilir. Gücünü örf ve âdetlerden alan şeyhin, konukseverliğini gösterebilmesi için zengin olması gerekir. Kabilenin meşveret meclisi olsa da tek söz sahibi şeyhtir ve bütün kararları o verir²¹.

Bedevîlerin birlikte yaşamak, birlikte harekete geçmek, haksızlıklara birlikte karşı koymak, kabileyi birlikte savunmak ve sürekli bir dayanışma içinde olmak gibi özellikleri vardır. Mülkiyetin kolektif oluşu da kabile içindeki irtibatı ve dayanışmayı güçlendirmektedir. Günlük kullandığı eşyaları dışında bedevînin ferdi mülkiyeti çadır ve dededen ibarettir. Kabile fertleri arasında “asabiyet” denilen körü körüne bir tarafgirlik duygusu ve dayanışma mevcuttur. Suçun ferdiliği kabul edilmediğinden, bunun tabii sonucu olarak kan davaları ortaya çıkmakta, bu kan davaları da kabile dayanışmasını daha da arttırmaktadır. Şeyh, adalet işlerini hakem veya ârife havale eder. Hakemin kararına uymayan âsi ilan edilerek, kabileden atılır²².

Necid’de bulunan kabilelerde başa geçen her hâkim, selefının zulmünü zikrederek âdilâne hükmetmeye başlar. Zaman geçip kuvvet kazandıkça zulmünü ve sefahatini artırmaya başlar. Ahali bu duruma sabredemeyecek hale gelinceye kadar sabreder. Sonunda ahali, hâkim olan kişinin rakibine müracaat ederek isyan eder. Necid’deki idare bu şekilde iki aile arasındaki mücadelelerle sürüp gider. Bedeviler galip geleceğini tahmin ettikleri tarafa meylederek, menfaatlerini temin ederler. Hazarîler ise biçare bir durumda zarar görürler. Bir taraftan bedevîlerin yağmasına, diğer taraftan da iki ailenin zulmüne maruz kalırlar²³.

²⁰ Fayda, “Bedevî”, *DİA*, V, s. 313.

²¹ Kurşun, age, s. 13- 14.

²² Fayda, “Bedevî”, *DİA*, V, 313- 314.

²³ Hüseyin Hüsni, age, s. 65.

Akın (gazve), bedevîlerin hayatında esaslı bir yer tutar. Deve çalmak ve çoğu defa bu arada kadın ve çocuk kaçırmak, her kim rast gelirse ondan veya tercihen düşman kabilesinden çalmak, ortaya herhangi bir kan davası çıkmaması için mümkün olduğu kadar az kan dökmek... İşte bedevînin ideal hayatı budur. Kaçırılan kadın ve çocukların fidye verilerek tekrar satın alınması mümkündür²⁴. Bu çöllerde yaşayan kabilelerin birbirlerini malını yağma etme geleneğine “gazve” adı verilir. Bu gazveler nedeniyle kabileler arasında savaş eksik olmazdı. Bu yüzden malları ve canları her an tehlike içindedir²⁵. Bu yağmalama ve çapulculuk olaylarına karşı bedevîler, her an teyakkuz halindedirler. Hayatlarının önemli bir bölümünü gazvelerde geçirirler. Gazveler bazen başka bir kabilenin sürü ve çadırlarını, bazen de hazarîlerin ekili arazilerini yağmalamak amacıyla düzenlenir. Çoğu zaman da hâkim oldukları bölgelerden geçen kervanları ve hac kabilelerini yağmalarlar. Osmanlı Devleti buralara hâkim olduğu dönemde “Urban Tahsisatı” adlı bir ödenekle bir ölçüde yol emniyetini sağlamaya çalıştıysa da, onlar hiçbir zaman yağmacılıktan vaz geçmemişlerdir. Gazvede can almaktan daha önemli olan şey mal almaktır²⁶. Çünkü bölge halkı için başkalarına saldırıp ganimet almak bir geçim kaynağı haline gelmiştir.

Gazveye çıkılacağı zaman büyükler aralarında toplanarak, kimin gazveye katılacağını belirlerler. Bunlara para, silah ve deve verilir. Gazveden sonra herkes eline geçen malı, şeyhin önünden geçirir, şeyh bunların arasından beğendiğini alır²⁷. Her bedevî kabilesi başka kabilelerden gelebilecek gazvelere karşı tetikte olmak zorundadır. Bazen bu gazveler daha büyük kabilelerin ittifakıyla meydana gelebilir. Bu durumda bedevîler, daha çok galip geleceğini tahmin ettikleri tarafta yer alarak, diğerini yağmalarlar. Düzenli bir orduları bulunmamaktadır, ancak aralarındaki kan bağı, bundan daha etkili olabilmektedir²⁸.

Bedevîler genelde tek eşlidirler. Su ve yakılacak şeyleri temin etmek, hayvanları sağlamak, yağ yapmak, mutat olduğu üzere yemek hazırlamak; çadır, elbise ve örtü dokumak kadınlara düşer. Yaşlı kadınlar verilecek kararlar üzerinde çoğu defa büyük bir etkiye sahiptirler²⁹.

²⁴ De Goeje, “Arabistan”, *İA*, I, 484.

²⁵ Hüseyin Hüsnü, age, s. 78.

²⁶ Kurşun, age, s. 13- 14.

²⁷ Hüseyin Hüsnü, age, s. 78.

²⁸ Kurşun, age, s. 14- 15.

²⁹ De Geoje, “Arabistan”, *İA*, I, 485.

Bedevîler devamlı göçtüklerinden dolayı hürriyetlerine çok düşkündürler. Kanun nizam tanımazlar, kendi hürriyetlerini sınırlayacak herhangi bir hâkimiyet altına girmeye yanaşmazlar. Çölün su ve yiyecek bulunmayan zor şartları onları cömert olmaya itmiştir. Cömertlik ve ziyafetleri meşhurdur, cömertlikleriyle de övünürler. Yolcuların yollarını bulmaları için ateş yakarlar. Kişinin fakir olması misafir ağırlamasına engel olmaz. Misafirlerini en güzel şekilde ağırlayıp doyurur, hatta düşmana karşı savunurlar. Cesur olmak, nesep ezberlemek, vefalı olmak³⁰, asabi mizaçlı ve sert tabiatlı olmak³¹, kin gütmek ve intikam alma hırsları³² bedevîlerin en belirgin özelliklerdir.

Bedevîler din konusunda yalnız gevşek değil, hatta lâkayıttırlar. İnanıtları şey azdır. Fakat Vehhabî tesiri altında kalmış olan sahalarda, bilhassa Necid'de, İslam dininin erkânına hiç olmazsa zahiren riayet etmektedirler. Vehhabîler'in koyu taassupları, birçok göçebenin karakteri üzerinde fena tesir yapmıştır. Buna mukabil şehirli Araplar dindardırlar³³. Genelde Vehhabîliğe mensupturlar. Camilerde hasır yoktur, toprak üzerine secde etmek efdaldır. Her köyde hem imamlık yapan, hem de çocukları okutan hocalar bulunmaktadır. İlim tahsili için genellikle Riyad, Şakra gibi büyük şehirlere gidilir. Necid'in en meşhur âlimleri bu şehirlerde bulunur. Buralarda dünyevî ilimler yer almayıp, genelde dini ilimler okutulmaktadır. Okullar hocaların evleridir. Okuma yazma bilen hazariler ender olduğu gibi, bedevîler umumiyetle ümmîdirler³⁴.

³⁰ eş-Şeyh Haz'al, age, s. 17- 19.

³¹ Hüseyin Hüsni, age, s. 77- 78.

³² Kurşun, age, s. 13.

³³ De Geoje, "Arabistan", *İA*, I, 485.

³⁴ Hüseyin Hüsni, age, s. 65.

BİRİNCİ BÖLÜM:
MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN HAYATI,
FİKİRLERİ VE DOKTRİNİ

A) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN HAYATI

Vehhabî mezhebinin kurucusu olan Muhammed b. Abdilvehhab, (1115/1703) yılında Arap Yarımadası'nın Necid bölgesinde, Riyad'a 70 km uzaklıkta bulunan Uyeyne şehrinde doğmuştur³⁵. Nesep olarak Âl-i Müşerref ailesine mensuptur. Âl-i Müşerref ise Temim kabilesinin bir kolu olan, Âl-i Vehbe'ye dayanmaktadır. Muhammed b. Abdilvehhab'ın dokuz nesil atası bilinmektedir. Temim kabilesi, gerek cahiliye döneminde gerekse İslâm döneminde ziraat ve ticaretle meşgul olan Arap Yarımadası'nın en güçlü ve nüfuzlu kabilelerindendi. Daha sonra bu siyasî nüfuzu devam etmiştir³⁶.

Âl-i Müşerref ailesi Hicri X. ve XI. yüzyıllar boyunca Necid'in ilim merkezlerinden biri olan Uşeykır'da yaşamıştır. Daha sonra ailenin bazı fertleri Necid'in değişik bölgelerine dağılmışlardır. Temim kabilesinin Necid'de siyasî nüfuzu fazla olmasına rağmen, Muhammed b. Abdilvehhab'ın ailesi olan Âl-i Müşerref, daha çok dini ilimler alanında meşhur olmuştur. Kaynaklar incelendiğinde Hicri X. yüzyıldan itibaren bu ailede yetişen âlimlerin, bölge âlimleri arasında yer aldıkları görülür. Meşhur kadılarından biri olan Abdülkadir b. Berit b. Müşerref ve fakihler arasında görüşlerine başvurulmuş Ahmet b. Utave bu ailedendir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın dedesi Süleyman b. Ali, Hicri XI. asırda bu bölgenin en büyük âlimlerinden biriydi. Kendisi Sedir bölgesinde kadılık yaparken, daha sonra Uyeyne'ye göç edip orada kadı olmuştur. Necidli ulemalar, fikhî meselelerin

³⁵ Abdullah Salih el- Useymin, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab Hayâtuhû ve Fikruh*, Riyad 1992, s. 27; Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, *Muhammed b. Abdilvehhab Da'vetuhû ve Siretuhû*, Riyad 1995, s. 20; Hüseyin Halefu'ş Şeyh Haz'al, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab*, Beyrut 1968, s. 55; Emin Said, *Siretü'l- imami's- Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab*, Beyrut 1384, s. 18; Ahmet Abdulğaffar Attar, *Muhammed b. Abdilvehhab*, Beyrut 1967, s. 43; Neşet Çağatay, "Vehhabilik", *İA*, XIII, 263; Osman b. Bişr en- Necdi, *Ünvanu'l- Mecd Fi Tarih-i Necid*, Riyad ts (Mektebetü'r-Riyadi'l Hadisiyye); Cevdet Paşa, *Tarih- i Cevdet*, İstanbul 1308, VII, 182; Eyüp Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabîyan*, İstanbul 1992, s. 13.

³⁶ el- Useymin, age, s. 25; eş- Şeyh Haz'al, age, s. 53; Abdulhamid Badriki, *el- Vehhabîyetü Din ve Devletü*, Kahire 1964, s. 42.

çözümünde onun görüşlerini alırlardı. Onun, dört yüzden fazla meseleye dair fetvası vardır³⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın babası Abdülvehhab b. Süleyman, Uyeyne şehrinde doğmuştur. Babasının teşviki ve ailedeki ilmi ortam sayesinde küçük yaştan itibaren ilim hayatına atılmıştır. Babasının vefatından sonra Uyeyne'ye kadı olmuştur. Fakat o, ilmî açıdan babasının seviyesine ulaşamamıştır. Abdülvehhab b. Süleyman Uyeyne'de kadılık yapmakla beraber, Ahmet b. Hanbel'in mezhebi üzerine fetva veren, fıkıh, tefsir, hadis dersleriyle meşgul olan ve öğrenci yetiştiren bir âlimdi³⁸.

Kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın ailesinin iktisadi durumu hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Fakat tercih edilen görüş, iktisadi durumlarının sıradan ailelerinin iktisadi seviyelerinden üstün olduğudur³⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab diğer çocuklar gibi oyun oynamak yerine babasından dini ilimler öğrenmeyi tercih etmiştir. Ailesinin ve diğer akrabalarının ilimle uğraşmaları sebebiyle bunlardan etkilenmiş, diğer çocuklar gibi okula gitmeyerek babasından ders almaya başlamıştır. O bölgenin âdeti olarak babalar çocuklarının eğitimi ile meşgul olmak zorundaydı. Böylece babası onun ilk hocası olmuştur⁴⁰.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın çocukluğu ve gençliği ile ilgili kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Daha çok onu küçük yaşlardan itibaren kendi yaşındaki diğer çocuklarda görülmeyecek şekilde ilim öğrenmeye karşı bir ilgisinin olduğu anlatılır. Kendisi, babasının teşviki ile ilk önce Kuran-ı Kerim'i öğrenmeye başlamış, on yaşında Kuran-ı Kerim'i ezberlemiştir. Kuran-ı Kerim'i ezberledikten sonra diğer İslâmi ilimleri öğrenmeye başlamıştır. Özellikle babası Abdülvehhâb'tan Hanbeli fıkını öğrenerek, bunu benimsemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab babasının yanında yapılan ilmi toplantı ve münakaşalara katılarak, bu ilmi ortamdan istifade etmiştir. Babasının belde kadısı olarak diğer kadıların verdiği kararları

³⁷ el- Useymin, age, s. 36; eş- Şeyh Haz'al, age, s. 54.

³⁸ eş Şeyh Haz'al, age, s. 54; Abdullah b. Bâz, age, s. 10; el-Useymin age, s. 27.

³⁹ el- Useymin, age, s. 27.

⁴⁰ el- Useymin, age, s. 28; eş- Şeyh Haz'al, age, s. 55; Cevdet Paşa age, VII, 182.

incelemesinden dolayı, kendisi onun yanında bulunarak bu durumdan da faydalanmıştır⁴¹.

Muhammed b. Abdilvehhab babasından fıkıh, tefsir, hadis dersleri almakla birlikte sarf, nahiv, lugat ve Hanbeli fıkını da öğrenmiştir. Kendisi küçük yaşlardan itibaren Hanbeli fıkının önde gelen âlimlerinden İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin kitaplarını okumuş ve onlardan etkilenmiştir⁴². Ulemaya mensup bir aileden gelmesi ve kendisinde bulunan süratle öğrenme kabiliyeti, kısa bir zaman içinde iyi bir eğitim almasını sağlamıştır. Bütün vakitlerini akâid, hadis, tefsir, fıkıh kitaplarıyla meşgul olarak geçirmeye başlamıştır⁴³.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın aile durumunun iyi olması, onun boş vaktinin olmasına ve ilimle uğraşmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca diğer akrabaları da âlim olmaları sebebiyle kendisine yardımcı olmuştur. Amcası fakihti. Kardeşi Süleyman ve amcasının oğlu Abdurrahman da kendisine ders vermişlerdir⁴⁴.

Muhammed b. Abdilvehhab on iki yaşında buluğa erdiğinde, babasının isteği ile bu yaşta evlenmiştir. Kaynaklar Muhammed b. Abdilvehhab'ın evliliğini hac ibadetini yerine getirdikten sonra yaptığını belirtmektedir⁴⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab hac görevini yerine getirdikten sonra, Mekke'den ayrılarak Medine'ye gelmiş ve orada iki ay kalmıştır⁴⁶. Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'ye geri dönünce ilim tahsiline devam etmiştir. Babasından Hanbeli fıkını öğrenmeye ve diğer İslâmî ilimlerle meşgul olmaya devam etmiştir⁴⁷.

Necid bölgesi ilmi faaliyetler açısından sınırlıydı ve bu bölgede fazla âlim bulunmamaktaydı. Bundan dolayı Muhammed b. Abdilvehhab, Necid'de alabileceği kadar ilim tahsil ettikten sonra, daha fazla ilim elde etmek için Necid'in dışındaki âlimlerden ders almak istemiştir. Bunun için de ilmi seyahatlere çıkmıştır.

⁴¹ el- Useymin, age, s. 28; Emin Said, age, s. 18; Abdullah b. Bâz, age, s. 10; Abdulhamid Badriki, age, s. 42; Cevdet Paşa, age, VII, 182; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 13.

⁴² Yusuf Ziya Yörükan, "Vehhabîlik", *AÜİFD*, sy. 1, Ankara 1953, s. 56; eş-Şeyh Haz'al, age, s. 54.

⁴³ Abdülhamid Badriki, age, s. 15.

⁴⁴ el- Useymin, age, s. 29.

⁴⁵ el- Useymin, age, s. 30.

⁴⁶ el- Useymin age, s. 31; Hüseyin b. Gannâm, *Tarihu Necd*, (thk. Nasîruddîn Esed), Beyrut 1985, I, 25; İbn Bişr, age, I, 6.

⁴⁷ el- Useymin, age, s. 31.

Kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın ilmi seyahatlere başlamadan önceki hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgiler birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Aynı şekilde Muhammed b. Abdilvehhab'ın ilmi seyahatlerini hangi şehirlere yaptığı, gittiği şehirlerde ne kadar kaldığı ve nasıl yaşadığı da kaynaklarda açık olarak belirtilmemektedir. Kaynaklarda bunlarla ilgili bilgiler, ya tamamen birbirinin tekrarı şeklinde ya da tamamen farklı olmaktadır. Bu durum onun hayatı ile ilgili bilgilerin yaşadığı dönemde değil de, vefatından sonra yazılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bazı kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın hayatı, Suud ailesi ile ittifak yapmadan önce ve ittifak yaptıktan sonra olmak üzere iki dönem şeklinde ele alınarak incelenmektedir⁴⁸. Muhammed b. Abdilvehhab'ın Suud ailesi ile ittifak yapmadan önceki hayatı daha çok ilimle meşgul olup insanlara ders verdiği dönem olarak görülürken, Suud ailesi ile ittifak yaptıktan sonraki dönem ise Muhammed b. Abdilvehhab'ın olgunlaştırdığı dini düşünce ve ideallerini siyasi otoritenin de yardımı ile etrafa yayma ve kabul ettirme dönemi olarak görülmektedir.

Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'de yaşayan insanların İslâm inancı ile uyuşmayan yaşantılarını görünce, onlarla tartışarak mücadele etmiştir. Fakat yaptığı mücadelede başarısız olup insanların tepkisini çekince, Uyeyne'den ayrılmaya karar vermiştir. Ayrıca Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'de bulunan ilmi ortamdan yeterince istifade ettiğine kanaat getirerek, daha fazla ilim elde etmek için bu şehirden ayrılmıştır.

Uyeyne'den kaç yaşında ayrıldığı ve yolculuklarını hangi şehirlere yaptığı konusunda kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Fakat tercih edilen görüş onun yirmi yaşından önce Uyeyne'den ayrıldığı şeklindedir. Torunu Abdurrahman b. Hasan'a göre onun ilk yolculuğu Basra'ya, oradan Ahsa'ya, sonrada Medine'ye olmuştur. Medine'yi ziyaret ettikten sonra Necid'e tekrar dönmüştür. Ancak İbn Bişr ve İbn Gannâm'a göre onun ilmi yolculuğunun ilki Hicaz'a olmuştur. Bu iki tarihçinin bildirdikleri doğruya daha yakın görülmektedir. Zira Necid bölgesine en yakın ilim merkezi olarak Hicaz bulunmaktaydı. O, ilk seyahatini Mekke'ye yaparak ikinci kez hac ziyaretinde bulunmuştur. Bazı kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın

⁴⁸ Abdullah Salih el- Useymin "eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab" adlı doktora çalışmasında Muhammed b. Abdilvehhab'ın hayatını Suûd ailesi ile ittifak öncesi hayatı ve Suûd ailesi ile ittifak sonrası hayatı olmak üzere iki bölümde incelemiştir.

Mekke’de, hacdan sonra kısa bir süre kalarak ilim halkalarına katıldığı belirtilmektedir⁴⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab Mekke’de hac görevini yerine getirdikten sonra, Medine’ye giderek burada ders almaya başlamıştır. Medine’deki ilmi ortam Uyeyne’den daha iyiydi. Uyeyne’de sadece Hanbeli fikhı öğretilirken, Medine’de bir çok ilim öğretilmekteydi. Ayrıca Uyeyne’de âlimlerin sayıları ve okuttukları dersler az iken, Medine’de hem çok ulema bulunuyor hem de buradaki âlimlerin öğrettiği ilimler ve kaynaklar çeşitlilik gösteriyordu. Buradaki âlimler, ilmî seviye olarak daha üst düzeydeydi. Bu durum onun ilmini arttırmasında iyi bir fırsat olmuştur. Muhammed b. Abdilvehhab burada istediği hocayı seçme fırsat bulmuştur. Medine’ye çeşitli bölgelerden birçok talebe gelmekteydi. Bu talebelerin bazıları orada kalırken, bazıları da orada kısa bir müddet kaldıktan sonra memleketine geri dönüyordu⁵⁰.

Muhammed b. Abdilvehhab, Medine’de birçok âlimin dersine katılmıştır. Fakat özellikle iki büyük âlimden etkilenerek onlardan ders almıştır. Bunlardan biri Abdullah b. İbrahim b. Seyf’tir. İbn Seyf; Hanbeli fikhında ve hadis konusunda âlim bir insandı. Muhammed b. Abdilvehhab, bu âlimden çok istifade etmiştir. Bu âlim onun ilim ve kültürünün artmasında çok etkili olmuştur. İbn Seyf, İbn Teymiyye’yi beğenen biriydi. Muhtemeldir ki Muhammed b. Abdilvehhab’ı, İbn Teymiyye’nin kitaplarını okumaya o teşvik etmiştir. İbn Seyf, Necid halkının yaşadığı hayat tarzının gerçek İslâm’a uymadığını biliyor ve bunun düzeltilmesinin de ancak ilimle olacağına inanıyordu.

Muhammed b. Abdilvehhab’ın Medine’de ders aldığı bir diğer hoca da Muhammed Hayat es-Sindi’dir. Es-Sindi hadis ve hadis ilimlerinde hüccet kabul ediliyordu. Kendisinin bu konuda yazılmış pek çok kitabı vardır. Es-Sindi, birçok talebe yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden birçoğu muhtelif İslâm bölgelerinde önemli ilim adamları olmuşlardır. Es-Sindi fikhî mezhep taassubuna karşı çıkarak, şeriata uygun içtihat yapılmasını savunuyordu. Bunun yanında bid’at ve şirke neden olan amellere karşı da şiddetle mücadele etmiştir⁵¹.

⁴⁹ el- Useymin, age, s. 32- 33.

⁵⁰ el- Useymin, age, s. 33.

⁵¹ el- Useymin, age, s. 34- 35.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın öğrenci olarak Medine'de ne kadar kaldığı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bazı kaynaklar iki ay kadar kaldığını belirtirken, bazı kaynaklar ise zaman belirtmaksizin Medine'de kaldığını kaydeder. Ayrıca Medine'de kaldığı sürede geçimini nasıl sağladığı konusunda da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Medine'de ilim talebelerine yardım eden vakıflardan yardım görmüş olması, hocasının evinde kalmış olması ve kendi parası ile geçinmiş olması da muhtemeldir⁵².

Muhammed b. Abdilvehhab, Medine'de ilim elde etmek için yeterli müddet kaldığını anlayınca, Uyeyne'ye dönmüştür. Medine'de kaldığı dönemde şahit olduğu olaylar onda büyük bir etki meydana getirmiştir. Medine'nin ilmi ortamında bulunması, ibn Teymiyye'nin kitapları ile tanışması, bid'atlere ve mezhep taassubuna karşı çıkarak içtihadı savunan Muhammed Hayat es-Sindi'ye talebe olması, onun fikrî yapısının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kitaplardan okudukları ve hocalarından dinledikleri ile Hazreti Peygamber'in kabri yanında bazı cahil insanların yaptıklarını karşılaştınca, zihninde bir ıslah hareketinin gerekliliği fikri oluşmaya başlamıştır⁵³.

Muhammed b. Abdilvehhab, Medine'den Uyeyne'ye döndükten sonra, babasının yanında derslere devam ederek muhtelif ilimleri ve ibn Teymiyye'nin kitaplarını okumaya devam etmiştir. Muhammed b. Abdilvehhab yıllardır olgunlaştırdığı fikirlerini insanlara açıklayarak, onları bid'atlerden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Fikirlerini açıklamasından dolayı bazı insanlar ona karşı çıkarak, cephe almaya başlamışlardır. Fikirlerinin Uyeyne ve diğer bölgelerde kabul edilmediğini gören Muhammed b. Abdilvehhab, başka şehirlerdeki âlimlerden ders almak için Irak tarafına gitmiştir⁵⁴.

Kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın Uyeyne'de ne kadar kaldığı belirtilmemektedir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın torunu Abdurrahman b. Hasan'a göre, Uyeyne'de bir yıl kalmıştır. Muhammed b. Abdilvehhab (1136/1724) yılında ilim öğrenmek amacıyla Uyeyne'den ayrılmıştır⁵⁵.

⁵² el- Useymin, age, s. 35.

⁵³ el- Useymin, age, s. 36.

⁵⁴ eş-Şeyh Haz'al, age, s. 60; el- Useymin, age, s. 36; Yörükân, a.g.m, s. 56.

⁵⁵ el- Useymin, age, s. 36.

Bazı kaynaklarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın Basra'dan önce Şam'a gittiği belirtilmektedir. Bunun sebebi ise, Şam'a doğrudan gidecek kafilenin olmayışdır. Orada, kendisini Basra'ya götürecekt kafileyi bulması ve Basra'dan Şam'a gitmesi daha kolay olabilirdi. Ayrıca o dönemde Şam'da, Hanbeli okulu da bulunuyordu. Muhammed b. Abdilvehhab'ın, İbn Teymiyye'nin fikirlerinin kabul gördüğü bu yere gitmek istemesi doğal karşılanmalıdır⁵⁶. Ahmet Cevdet Paşa da Muhammed b. Abdilvehhab'ın Şam'da ilim tahsil ettiğini belirtmektedir⁵⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab Basra'ya geldiği zaman, halk onun aykırı olan görüşlerine karşı çıkmıştır. O, bu şehirde ilim öğrenmekle kalmamış aynı zamanda görüşlerini insanlara açıklamıştır. Basra'da onun görüşlerine uyan insanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Muhammed b. Abdilvehhab ile muarızları arasında birçoğu akideyle ilgili olan ilmî tartışmalar yapılmıştır⁵⁸.

Basra, yapısı itibariyle Necid'den farklı bir şehir idi. Şehirde Sünniler yanında Şîîler de bulunuyordu. Ayrıca bu bölge liman şehri olması sebebiyle, birçok yerden değişik fikirlere sahip insanlar geliyordu. Muhammed b. Abdilvehhab gelen bu insanlarla tanışıp, fikri münakaşalarda bulunarak, görüşlerini geniş halk kitlelerine yayma imkânı buluyordu⁵⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab, görüşlerini bu şekilde açıklamaya başlayınca, Basra halkının çoğu bu durumu hoş karşılamamış, Muhammed b. Abdilvehhab'ı ölümle tehdit ederek, burayı terk etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Muhammed b. Abdilvehhab, Basra'dan yola çıkarak Zübeyir'e doğru gitmiştir⁶⁰.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın Basra'da ne kadar kaldığı hususunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak Muhammed b. Abdilvehhab, ilim tahsili için gittiği şehirler arasında, en çok Basra'da kalmıştır. Basra'da kalması ona birçok fayda sağlamıştır. Burada kaldığı sürede hadis, fıkıh ve lugat ilimlerinde derinleşmiştir. Ayrıca Şîîlerin inanışını da öğrenme imkânı bulmuştur⁶¹.

⁵⁶ el- Useymin, age, s.36- 37.

⁵⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 182.

⁵⁸ el- Useymin, age, s. 37- 38.

⁵⁹ el- Useymin, age, s. 38.

⁶⁰ el- Useymin, age, s. 38; eş Şeyh Haz'al, age, s. 60- 61; Abdullah b. Bâz, age, s. 11; Abdulhamid Badriki, age, s. 43; İbn Bişr, age, I, 8; İbn-i Gannâm, age, I, 28.

⁶¹ el- Useymin, age, s. 39.

Kaynaklar Muhammed b. Abdilvehhab'ın ziyaret ettiği yerlerden birinin de Ahsa olduğu konusunda ittifak halindedir. O, burada bazı âlimlerden ilim öğrenmiştir. Bazısıyla da tevâhid ve akide konularında tartışma yaşamıştır. O dönemde Ahsa bir ilim merkezi idi. Buraya Necid'den ve Arap Yarımadası'nın doğu bölgelerinden birçok öğrenci gelmekteydi. Buradaki âlimler çeşitli İslâm mezheplerini öğretiyorlardı.

Muhammed b. Abdilvehhab, Ahsa'da iken Uyeyne'de veba salgını baş göstermiş, Uyeyne Emiri de bu salgında vefat etmiştir. Yeni emir, Muhammed b. Abdilvehhab'ın babası Süleyman ile anlaşamadığı için, onu kadılık görevinden azletmiştir. O da yine Necid'in başka bir şehri olan Hureymilâ'ya göç etmiş ve oranın kadısı olmuştur. Bunun üzerine Muhammed b. Abdilvehhab, Hureymilâ'ya, babasının ve ailesinin yanına dönmeye karar vermiştir⁶².

Muhammed b. Abdilvehhab'a yakın kaynaklar onun Hicaz, Ahsa ve Basra dışında başka şehirlere seyahat etmediğini belirtirler. Ancak başka şehirlere gittiğini belirten kaynaklar da mevcuttur. Bazıları onun Bağdad ve İran bölgesine seyahat ettiğini bildirirler. Bir diğeri ise onun İsfahan'da öğrenim gördüğünü belirtir. Ancak bu rivayetlerin doğru olmadığı görülmektedir⁶³.

Lem'üş-Şihab müellifine göre, Muhammed b. Abdilvehhab Basra, Bağdad, Kürdistan, Hemedan, İsfahan, Rey, Kum, Halep, Şam, Kudüs ve Mısır'ı ziyaret etmiş, sonra Süveyş kanalı ile Mekke ve Medine'ye uğrayarak memleketine geri dönmüştür. Yine bu müellife göre, Muhammed b. Abdilvehhab çeşitli felsefe ve fen bilimleri okumuş ve Türkçe'yi de güzel konuşmuştur. Bu müellif Muhammed b. Abdilvehhab'ın ilmi seyahatlerine otuz yedi yaşında başladığını da iddia etmektedir.

Ancak bu müellifin dedikleri tarihi gerçeklere uymamaktadır. Eğer müellifin söylediği gibi Muhammed b. Abdilvehhab otuz yedi yaşında ilmi seyahatlere başlamış olsaydı, Hicri 1115 yılında doğduğuna göre Hicri 1152 yılından önce Necid'den ayrılmaması gerekirdi. Tarihi olarak sabittir ki o bütün seyahatlerini bu tarihten önce yapmıştır. Yine bu müellif, bu seyahatlerde Muhammed b. Abdilvehhab'ın yirmi beş sene geçirdiğini iddia etmektedir. Buna göre Muhammed b. Abdilvehhab, Hicri 1177 senesinde memleketine geri dönmelidir. Oysa bu bilgiler

⁶² eş- Şeyh Haz'al, age s.63; Emin Said, age, s. 20; el- Useymin, age, s. 40.

⁶³ el- Useymin, age, s. 40.

tarihi olaylarla bağdaşmamaktadır. Çünkü bu tarihte Dir'iyye devleti yaklaşık olarak otuz yaşındaydı.

Yine bu müellif, Muhammed b. Abdilvehhab'ın uzun seneler İran'da kalıp ilim tahsil ettiğini, Farsça'yı bildiğini, felsefe ve tasavvuf okuyarak Türkçe'yi iyi konuştuğunu iddia etmektedir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın eserlerinde onun Türkçe'yi ve Farsça'yı bildiğine dair bir delil yoktur. Eğer iddia edildiği gibi o felsefe ve tasavvuf eğitimi görseydi, eserlerinde mutlaka bunların izleri ve tesirleri görülürdü. Halbuki eserlerinde böyle bir iz ve tesir görülmemektedir⁶⁴.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın Mekke, Medine, Basra ve Ahsa şehirlerine gidip bu şehirlerde bir süre ikamet ettiği, buralarda yaşayan âlimlerden ders aldığı konusunda bütün kaynaklar müttefiktir. Bağdad, Şam, Rey, Isfahan, Mısır, gibi bölgelere gitmiş olduğu ise ihtilaflıdır. Çünkü Muhammed b. Abdilvehhab, Hicri 1139 yılında babası vefat etmeden önce bütün ilim yolculuklarından dönmüştür. Bu kısa zaman diliminde onun bu bölgeleri gezmesi, orada ilim tahsil etmesi, oralarda Farsça ve Türkçe'yi öğrenip tasavvuf ve felsefe gibi ilimleri öğrenmesi mümkün değildir⁶⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab babasının Hureymilâ'ya gelmesinden bir yıl sonra, Hicri 1140 yılında Hureymilâ'ya gelmiştir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın uzun ilim seyahatleri sırasında birçok ilim elde ederek geri dönmüştür⁶⁶. Hureymilâ'ya geldikten sonra bir süre babasının derslerine devam ederek tefsir, hadis ve diğer dini ilimlerle meşgul olmuştur. Muhammed b. Abdilvehhab, Necid'de ve ilmi seyahatleri sırasında birçok bid'at ve hurafelerle karşılaşmıştır. Bu gördüğü yanlışlıklar karşısında davetini açıklamaya karar vermiştir⁶⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab görüşlerini insanlara açıkça söylemeye başlayınca, halk arasında onun görüşlerini benimseyenler olduğu gibi onun görüşlerine karşı çıkanlar da olmuştur. O zamanlarda Necid Arapları cehalet ve zulmet içinde bulunup, kendilerinde sadece İslâm'ın şekli ve imanın ismi bulunduğundan, Muhammed b. Abdilvehhab'ın sözlerini reddedecek bilgiye sahip

⁶⁴ el- Useymin, age, s. 41.

⁶⁵ el- Useymin, age, s. 42.

⁶⁶ Abdullah b. Bâz, age, s. 22.

⁶⁷ el- Useymin, age, s. 45.

olmadıklarından, kimileri Şam-ı Şerif'te ilim tahsil etmiş ulemadan bir zat olarak kabul ederek sözlerini kabul etmiş, kimileri de tabi oldukları Hanbeli mezhebine aykırı görerek onu Müseylemetü'l-Kezzap olarak itham etmişlerdir⁶⁸. Bu arada babası da onun bu fikirlerinden vazgeçmesini istemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab bunu kabul etmeyince babası ile aralarında sorun yaşamıştır. Muhammed b. Abdilvehhab, babasının ölümüne kadar davetini daha ılımlı bir şekilde yapmıştır. Bu dönemde bir yandan fıkıh, tefsir, hadis gibi dersler verirken bir yandan da en önemli eseri olan “*Kitâbu't-Tevhîd*”i telif etmiştir⁶⁹.

Babasının ölümünden sonra Muhammed b. Abdilvehhab, yaşadığı bölgede ilmi bir şahsiyet olarak görülmüştür. İnsanlar ona gelerek iltifatta bulunmuş, böylece ismi diğer bölgelere de yayılmıştır. Çeşitli bölgelerdeki insanlar, onun görüşlerini öğrenmek için yanına gelmeye başlamışlardır. Onun daveti diğer belde emirleri arasında da kabul görmeye başlamıştır. Uyeyne Emiri Osman b. Muammer bunlardan biri idi⁷⁰.

Hureymilâ'da, Muhammed b. Abdilvehhab'a karşı baskılar artmış ve hayat şartları zorlaşmıştı. Aynı zamanda burası daveti için küçük bir yerd. Burada daveti yeterince güçlenemezdi. Bu olumsuzluk karşısında Muhammed b. Abdilvehhab da, Uyeyne'ye göç etme kararı almıştır. Uyeyne o devirde nüfus olarak Necid'in en kalabalık şehirlerindendi. Ayrıca buranın Emiri olan Osman b. Muammer onun davetini kabul etmişti. Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'ye göç edip baskılardan kurtularak, davetini daha iyi bir ortamda yayabilirdi. Bu düşüncelerle Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'ye göç etmiştir⁷¹.

Muhammed b. Abdilvehhab Uyeyne'ye gelince, ilk önce Osman b. Muammer'in rızasını kazanmaya çalışmış ve kendisine yardımcı olduğu takdirde, onu Necid'e malik kılacağını belirtmiştir. Osman b. Muammer de Muhammed b. Abdilvehhab'ı iyi karşılamış ve ona ikramda bulunmuştur.⁷² Muhammed b. Abdilvehhab Uyeyne'ye geldiğinde ilk önceleri öğrencilerin eğitim ve öğretimi ile meşgul olmuş, böylece kendisine uyanların sayısını artırmıştır. Muhammed b.

⁶⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 182.

⁶⁹ el- Useymin, age, s. 45.

⁷⁰ el- Useymin, age, s. 46; Emin Said, age, s. 42.

⁷¹ el- Useymin, age, s. 46.

⁷² İbn Bişr, age, I, 9; el- Useymin, age, s. 47.

Abdilvehhab bunun yanında Necid'deki bazı âlimlere mezhebini anlatan ve onları davet eden mektuplar göndermiştir. Aynı zamanda görüşlerine karşı çıkıp, kendisini küfürle itham edenlere de cevap vermiştir⁷³.

Onun Hureymilâ'dan Uyeyne'ye hangi tarihte geldiği hususunda kaynaklar bilgi vermemektedir. Kabul edilen görüş babasının ölümünden sonra Hicri 1155 senesidir⁷⁴. Ahmet Cevdet Paşa ise Muhammed b. Abdilvehhab'ın Hicri 1140 senesinde Uyeyne'ye gittiğini belirtir⁷⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'de iken halk arasında görülen bid'atler dikkatini çekmeye başlamıştır. İnsanlardan bazıları, ağaçlardan yardım umup, onlara dua ediyor, insanlardan medet umuyorlar, kabirlere kubbe yapıyorlardı⁷⁶. Etrafında gördüğü bu yanlışlıklar karşısında Muhammed b. Abdilvehhab, görüşlerini nazar-i tatbik sahasından amel-i tatbik sahasına çıkarmanın zamanı geldiğine karar vermiştir. Uyeyne Emiri'nin gücünü de arkasında hisseden Muhammed b. Abdilvehhab, artık fikirlerini yaymakla kalmayıp bunları uygulamaya başlamıştır⁷⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab bu görüşlerini Uyeyne'ye geldikten kısa bir süre sonra, uygulamaya koymuştur. Muhammed b. Abdilvehhab insanların yardım dileyip şefaath istedikleri ve dua ettikleri kabirlerin kubbelerinin yıkılıp, ağaçların kesilmesinin zamanının geldiğini Muammer'e bildirmiştir. Muammer'in de bunu kabul etmesiyle bunları uygulamaya başlamıştır⁷⁸.

Muhammed b. Abdilvehhab insanların yardım diledikleri ağaçları parayla tuttuğu insanlara, hiçbir itirazla karşılaşmadan kestirmiştir⁷⁹. İkinci merhale olarak Muhammed b. Abdilvehhab, bir gün Osman b. Muammer'e, Zeyd b. Hattab'ın mezarını yıkma teklifinde bulunmuştur. Zeyd b. Hattab'ın mezarının dine uygunsuzluğu, türbelerin insanların dinden çıkmalarına sebep olduğunu anlatarak Emir'den mezarı yıkmak için kuvvet istemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab, Osman b. Muammer'in kendisine verdiği altmış kişilik güçle bu mezarı yıkmıştır.

⁷³ eş- Şeyh Haz'al, age, s. 83.

⁷⁴ el- Useymin, age, s. 46.

⁷⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 182.

⁷⁶ el- Useymin, age, s. 47.

⁷⁷ Emin Said, age, s. 23; Abdullah b. Baz, age, s. 13; Emin Reyhanî, *Mulûku'l- Arab*, Beyrut 1987, s. 39.

⁷⁸ Abdullah b. Bâz, age, s. 14.

⁷⁹ eş- Şeyh Haz'al, age, s. 115; İbn Gannâm, age, I, 30; İbn Bişr, a.g.e, I, 9.

Muhammed b. Abdilvehhab bununla yetinmeyerek civarındaki bazı şehit türbelerini de bid'at olduğu gerekçesiyle yıktırması, etrafındaki ağaçları kestirmiştir⁸⁰. Bu, Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerini uygulama sahasına koyduğu ilk merhale idi. Bu uygulamaları onun muhtelif bölgelerde şöhret bulmasına sebep olmuştur⁸¹.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerini fiilen uygulaması korku ve endişeye sebep olmuş, bilhassa Zeyd b. Hattab'ın türbesini, civardaki bazı mezarları ve orada bulunan Cami-i Şerif'i de bid'at oldukları gerekçesi ile yıktırması sadece Uyeyne'de değil, bütün Necid'de büyük bir infial uyandırmış, gerek kabileler gerekse emirler arasında tartışmalara yol açmıştır. Muhammed b. Abdilvehhab'ın bu uygulamalarından sonra insanların bazıları onun yaptıklarını onaylarken bazıları ise ona karşı çıkmıştır⁸².

Muhammed b. Abdilvehhab ağaçları kestirip, kabirleri yıktırması yanında, başka bölgelerdeki emirleri kendi görüşlerine davet eden mektuplar yazmıştır. Ayrıca bu bölgelere kendi görüşlerini yayması için müritlerini göndermiştir⁸³.

Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'nin sözü dinlenen en etkili şahsı olmuştu. Cuma namazı kılmayanlara ceza verilmesini ve Cuma günü ve gecelerinde okunması adet olan Salât-ü Selamı bid'at olduğu gerekçesiyle yasaklamıştır⁸⁴. Uyeyne'de kadılık yaptığı dönemde günün birinde kendisine bir kadın gelerek, zina itirafında bulunmuştur. Muhammed b. Abdilvehhab kadının doğru söyleyip söylemediğini araştırarak, kadının doğru söylediği hükmüne ulaştıncaya, kadının recm edilmesine karar vermiştir. Kendisi de bu recme katılmıştır⁸⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerini uygulamaya başlaması, ona karşı çıkan âlimlerin saldırılarını şiddetlendirmelerine sebep olmuş, bunlar emirlere mektuplar yazarak Muhammed b. Abdilvehhab'ın durdurulmasını istemişlerdir. Bu mektuplarda Muhammed b. Abdilvehhab'ın halkı emirlere karşı kışkırttığını da iddia edilmiştir. Bu mektuplar sonuç vermiş ve emirlerin birçoğu Muhammed b.

⁸⁰ Abdullah b. Bâz, age, s. 13; Emin Reyhanî, age, s. 39; İbn Bişr, age, I, 10.

⁸¹ el- Useymin, age, s. 47.

⁸² Eş- Şeyh Haz'al, age, s. 116; Cevdet Paşa, age, VII, 186; el- Useymin, age, s. 48.

⁸³ el- Useymin, age, s. 49.

⁸⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 233.

⁸⁵ Emin Said, age, s. 24; eş- Şeyh Haz'al, age, s. 139; Cevdet Paşa, age, VII, 186; İbn Bişr, age, I, 10; İbni Gannâm, age, II, 2.

Abdilvehhab'a karşı cephe almıştır. Bunların başında Ben-i Halid Kabilesi Şeyhi ve Ahsa Emiri Süleyman b. Muhammed el-Hamidî geliyordu. Süleyman b. Muhammed de, Muhammed b. Abdilvehhab'ın kendisine zarar vermesinden çekinerek ona cephe almıştır⁸⁶.

Halidoğulları ile Âl-i Muammer arasında siyasi ve ekonomik bağlar uzun zamandan beri kurulmuştu. Bunun üzerine Süleyman b. Muhammed, Uyeyne'ye bir mektup yazarak, Osman b. Muammer'i tehdit etmiş ve ondan Muhammed b. Abdilvehhab'ı öldürmesini istemiştir. Bunu yapmazsa, kendisine verdiği haracı keseceğini bildirmiştir. O dönemde Uyeyneli tüccarlar Ahsa'nın çevre bölgeleriyle ticaret yapıyorlardı. Ayrıca Osman, Ahsa'dan yıllık bin iki yüz altın, yiyecek ve elbise yardımı alıyordu. Osman'ın Ahsa'da hurma bostanları ve arazileri de vardı. Süleyman'ın yaptığı bu tehdit Osman'ı korkutmuştu. Durumun vahametini anlayan Osman, Muhammed b. Abdilvehhab'ı himaye edemeyeceğini anlamıştı. Osman b. Muammer, Muhammed b. Abdilvehhab'ı yanına çağırarak, kendisine Ahsa Şeyhi'nden mektup geldiğini ve onu öldürmesini istediğini söyleyerek, bunu yapmayarak kendisini serbest bırakacağını belirtmiş; buna mukabil ondan Uyeyne'yi terk etmesini istemiştir⁸⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab, onu inandırmak için diller dökmüş, kendisinin davet ettiği dinin Allah'ın dini olduğunu, eğer kendisine yardım ederse Allah'ın kendisini bütün Necid'e hükümdar kılacağını bildirmiştir. Fakat durumun vahametini anlayan Osman b. Muammer, Ahsa Şeyhi ile savaşamayacağını belirterek, kararından vazgeçmemiştir. Bunun üzerine Muhammed b. Abdilvehhab, Âl-i Suud idaresindeki Dir'iyye'ye gitmek zorunda kalmıştır⁸⁸.

⁸⁶ el- Useymin, age, s. 54, 55.

⁸⁷ eş-Şeyh Haz'al, age s. 141- 142; İbn Bişr, age, I, 11; İbn Gannâm, age, II, 3.

⁸⁸ Abdullah b. Bâz, age, s. 14- 15; Emin Said, age, s. 25; eş-Şeyh Haz'al, age, s. 143.

B) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN FİKİRLERİ VE DOKTRİNİ

Muhammed b. Abdilvehhab'ın temel fikir ve düşüncelerini ortaya koymadan önce, onun fikir ve kişiliğini etkileyen faktörleri ortaya koymak daha faydalı olacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi Muhammed b. Abdilvehhab, ilmî bir ortamda doğmuştu. Küçük yaştan itibaren başta babası olmak üzere birçok âlimden ders alarak bilgi ve kültürünü geliştirmiştir. Ailesi Hanbeli mezhebine bağlı olduğu için Hanbeli fıkhını küçük yaştan itibaren öğrenmiş, bu mezhebin prensiplerini benimsemiştir. Yaptığı ilmi seyahatler esnasında hem Hanbeli mezhebine hem de diğer mezheplere mensup din âlimlerinden dersler alması, onun görüşlerini ve bakış açısını geliştirmiştir. Özellikle Hanbeli mezhebinin en büyük mücedditlerinden kabul edilen Ahmet b. Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziye'nin eserlerini okuyarak, bu âlimlerin etkisinde kalmış ve selefi kültürü benimsemiştir. Fakat Muhammed b. Abdilvehhab onların mutedil olan görüşlerini değiştirerek, ifrat noktasına varırmıştır. Muhammed b. Abdilvehhab, bunların eserlerine dayanarak ifrat yoluna sapmış ve kendine göre bir mezhep ortaya koymuştur. Muhammed b. Abdilvehhab, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziye'nin şer'an yasaktır dedikleri fiilleri, o küfre sebep olarak saymıştır. Türbelere adak adamayı, orada dua etmeyi, etrafını tavaf etmeyi veya türbenin örtüsünü örtmeyi, oradan toprak almayı, küfre sebep olan fiiller olarak görmüş, bu fiilleri yapanları ve onları tekfir etmeyenleri kâfir olarak itham etmiştir⁸⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın doğduğu ve büyüdüğü ortam, onun düşüncesinin oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu ortam bedevi hayat tarzının yaşandığı, devamlı savaş ve yağmanın olduğu, din görüntüsü adı altında bid'at ve hurafelerin hâkim olduğu bir ortamdı. Muhammed b. Abdilvehhab'ın küçük yaştan itibaren dini ilimlerle meşgul olması, çevresindeki bu yanlışlıkların İslâm'a aykırı olduğunu anlamasına sebep olmuştur. Ayrıca Muhammed b. Abdilvehhab ilmi

⁸⁹ Cevdet Paşa, age, VII, 187; Yörükan, agm, s. 56.

seyahatleri sırasında İslâm dünyasını kuşatan yaygın bid'at kültürünü görmüş ve bunların ıslah edilmesi fikrine ulaşmıştır.

Necid bölgesinin yerleşim bölgelerinden uzak, çölün ortasında kurulu bir şehir olması, halkının İslâm'a ters birçok bid'at ve hurafeyi kabul etmesine ve aşırı fikirlere sahip olmasına sebep olmuştur. Necid bölgesi eski bir yerleşim yeri olarak Yemen, Aden, İran, Hint, Irak ve Şam tesirleri altında kalarak, muhtelif akidelerin benimsendiği bir yer olmuştur. Bölge halkı Hz. Muhammed döneminde müslüman olmuş, fakat çok geçmeden Müseylemetü'l-Kezzap, Secah v.b sahte peygamberlere uymuştur. Hz. Ebubekir döneminde bunlarla mücadele edilmiş, Hz. Ali döneminde ise Haricîler bu bölgeden çıkmış ve bir müddet sonra buraya Karmatiler yerleşmiştir. Birçok defalar Mekke ve Medine'yi yağma ederek, hacıları öldürmüşlerdir. Yağmacılığa meyilli olup isyankâr bir ruh taşıyorlardı. Cahil bir şekilde bedevi bir hayat tarzı yaşıyorlardı. Kanun, bedevi adetlerinden; ahkâm, kabile şeyhlerinin emirlerinden ibaretti⁹⁰. Bundan dolayı Muhammed b. Abdilvehhab'ı eleştirenlerin başvurdukları ilk şey, onu burada ortaya çıkan aşırı fikirlere dayandırmak ve onlarla kıyaslamak olmuştur.

Muhammed b. Abdilvehhab küçük yaştan itibaren oluşturmaya başladığı, yaptığı seyahatlerle olgunlaştırdığı fikirlerini ilk önce insanlara anlatmış, onları kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Daha sonra bu düşüncelerinin yaygınlaşmasını sağlamak için önce çevresindeki beldelerin yöneticilerine, hâkimlerine mektuplar göndermiş, sonra da daha geniş yığınlara hitap edebilmek için eserler ortaya koymaya başlamıştır⁹¹.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşleri Araplar arasında hızlıca yayılmıştır. O zamanlarda Necid Arapları cehalet içinde bulunup, Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerini reddedecek malumata sahip olmadıklarından dolayı, onun fikir ve düşüncelerini kolayca benimsemişlerdi. Ayrıca Muhammed b. Abdilvehhab'ın

⁹⁰ Yörükân, agm, s. 56.

⁹¹ Eserleri İçin Bakınız: Ömer Rıza Kahrâle, *Mu'cemul- Müellifin*, Şam 1961, X, 269; el-Useymin, age, s. 82- 100; Ahmet Vehbi Ecer, *Osmanlı Tarihinde Vehhabî Hareketi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1976, s. 58- 64; Mehmet Çelenk, *Muhammed b. Abdilvehhab'ın Hayatı ve İtikadi Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999, s 47- 58; Veysel Koç, *Vehhabilik ve Temel İlkeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005, s. 49- 69.

yağma ve öldürmeye izin verir tarzda görüşler ortaya koyması, bu hayat tarzına alışık Araplar için onun görüşlerinin benimsenmesinde önemli bir etken olmuştur.

İlk Önce dini bir söylemle ortaya çıkan Muhammed b. Abdilvehhab, daha sonra düşüncelerini ameli sahaya koyma imkânı bulmuş ve Muhammed b. Suud ile ittifak yaparak Vehhabîliğe siyasi bir boyut kazandırmış, böylece diğer beldelere yayılmaya başlamıştır.

Vehhabî ismi akâidde Muhammed b. Abdilvehhab'a tabi olanlara verilmekle birlikte, Necid bölgesinde onun daveti üzerine kurulmuş olan devlete de bu isim verilmiştir. Vehhabî kelimesi Muhammed b. Abdilvehhab'ın kendisinin verdiği bir isim olmayıp, muhaliflerinin ona vermiş oldukları bir isimdir⁹². Bilakis Vehhabîler kendilerine "Muvahhidûn" ismini verirler ve kendilerini ibn Teymiyye'nin açıkladığı şekilde Ahmet b. Hanbel'in mezhebini devam ettiren sünîler olarak görürler⁹³.

Vehhabîler kendilerini itikatta selefi, amelde Hanbeli olarak kabul etmişlerdir. Ahmet b. Hanbel'in itikat konusunda selef mezhebini temsil ettiğini kabul ederek, kendilerini itikatta ve amelde Hanbeli olarak tanımlamışlardır. Ayrıca Vehhabîler, Vehhabî diye bir şeyin olmadığını savunarak, Muhammed b. Abdilvehhab'ın ilmen ve fiilen selef mezhebini yenileyen bir şeyhülislâm olduğunu iddia ederler. Vehhabîler kendilerini Hanbeli mezhebine bağlı göstermelerine rağmen, birçok konuda Ahmet b. Hanbel ve ibn Teymiyye'den ayrıldıkları görülür. Bu yüzden Muhammed b. Abdilvehhab'ın davetini ve ortaya attığı fikirleri müstakil bir mezhep olarak kabul edilmiş ve bu inançta olanlara "Vehhabî" adı verilmiştir⁹⁴.

Osmanlı Devleti Vehhabîleri, haricî olarak kabul etmiş, bu nedenle onlara "Haricî" ismini uygun bulmuştur⁹⁵. Davranışlarındaki kabalık, imanlarındaki taassup ve kendi dışındakileri küfürle itham etmeleri hasebiyle, Vehhabîler'le Haricîler arasında benzerlikler bulunmaktadır. Ancak Vehhabîler bu iddiaya karşı çıkararak, haricîlerle kendi aralarında farklılıkların bulunduğunu belirtmişlerdir⁹⁶.

⁹² el- Useymin, age, s. 113- 114.

⁹³ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımıza İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul 2000, 11.Basım, s. 105.

⁹⁴ Yusuf Ziya Yörükkan , " Vehhabilik" *AÜİFD*, Sy. 1, Ankara 1953, s.51; Fiğlalı age s. 105; Neşet Çağatay a.g.m s. 263.

⁹⁵ BOA, HH, nr 19614.

⁹⁶ Fiğlalı, age, s. 105.

Tevhîd, Şirk ve Küfür, Bid'at, Şafaat ve Tevessül olmak üzere Vehhabîlerin temel prensiplerini beş bölümde ele alıp incelemek mümkündür.

1- TEVHÎD

Vehhabîliğin en temel prensibini tevhîd konusu oluşturmaktadır. Muhalifleri ile olan tartışmaları daha ziyade tevhîd konusunda olmuştur. Muhammed b. Abdilvehhab ve taraftarları ortaya koydukları tevhîd anlayışına uymayan her şeye karşı çıkararak, bu anlayışlarına uymayan düşünce ve uygulamaları şirk olarak vasıflandırmışlardır. Farklı düşünce ve uygulamalara sahip olan kişileri tekfir ederek, onlarla savaşmanın cevazına hükmetmişlerdir. Muhammed b. Abdilvehhab'a göre tevhîd, İslâm dinidir. Peygamber'in gönderilmesine, kitapların indirilmesine neden olan şey tevhîdin açıklanması ve gereğince amel edilmesidir⁹⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab, akaid ile ilgili meselelerde tamamen selef metodunu benimsemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab akaid ile ilgili yazdığı eserlerinde her şeyden önce ayet ve hadislere yer vermekte, meseleleri bu şekilde açıklamaya çalışmaktadır. Muhammed b. Abdilvehhab'a göre tevhîd, Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu en büyük farzdır. Tevhîd namaz, oruç, zekât ve hacdan daha önemlidir. Bu farzlardan birini inkâr eden kâfir olduğuna göre tevhîdi inkâr eden de kâfir olur⁹⁸.

Muhammed b. Abdilvehhab'a göre evliya kabirlerini ziyaret etmek, onlara kurban ve adak takdim edip onlardan fayda ve zarar beklemek, türbelere yolculuk yapıp onlardan medet ummak gibi davranışlar tevhîde aykırı olan davranışlardır. Böyle davranmak, Allah'a şirk koşmaktır⁹⁹.

Vehhabîler, tevhîd prensibi ile bağdaşmayan her inanç ve ameli reddetmişlerdir. Tevhîd'in ilkeleri olarak belirledikleri esaslara aykırı davranışları tekfir etmişler, tevhîde aykırı inanç ve uygulamalarda bulunanların öldürülmesini caiz görmüşlerdir. Muhammed b. Abdilvehhab, davetinin şu dört mesele ile şöret

⁹⁷ el- Useymin, age, s.120- 121.

⁹⁸ Veysel Koç, age, s. 77.

⁹⁹ Cevdet Paşa age VII, 183.

bulduğunu belirtmektedir. Birincisi tevhîdin açıklanması, İkincisi şirkin açıklanması, üçüncüsü tevhîdin hak din olduğunu bildiği halde bunu kabul etmeyip, insanları da şirke davet edenlerin küfrüne hükmetmek, dördüncüsü de yeryüzünde fitne kalmayıp din yalnız Allah'ın oluncaya kadar savaşmak. Bu dört meselenin özünü Tevhîd teşkil etmektedir.

Muhammed b. Abdilvehhab tevhîdi üç kısma ayırmıştır. Bunlar Tevhîd-i Rubûbiyyet, Tevhîd-i Ulûhiyyet, Tevhîdu'l-Esmâ ve's- Sıfât'tır¹⁰⁰.

a) Tevhîd-i Rubûbiyyet

Muhammed b. Abdilvehhab ve tabileri, Tevhîd-i Rubûbiyyet'i birçok şekilde tarif etmişlerdir. Bu tariflerden biri "Allah'ın âlemin yaratıcısı, rızık vericisi ve yöneticisi olduğuna inanmak ve O'nu fiillerinde tek olarak kabul etmek", şeklindedir. Bu her insana vaciptir ve bu konuda İslâm mezhepleri arasında herhangi bir ihtilaf yoktur¹⁰¹.

Vehhabîliğe muhalif olanlara göre tevhîdin, tevhîd-i rubûbiyyet ve tevhîd-i ulûhiyyet şeklinde ikiye ayrılıp ele alınması imkânsız bir şeydir. Çünkü Kur'an'da ve Sünnet'te böyle bir ayırım yapılmamıştır. Rubûbiyyet ve ulûhiyyet, mü'min için aynı manayı ifade etmektedir. Vehhabîler ise bazen Rab kelimesinin ilah anlamı verdiğini kabul ederler. Ancak her ne kadar bu kelimeler aynı manada kullanılsalar da, gerçekte iki farklı kelimedirler ve her kelimenin kendine has anlamı vardır. Öyleyse Tevhîd-i Rubûbiyyet, Allah'ın mülkte ve tasarrufta birleşmesi, Tevhîd-i Ulûhiyyet ise Allah'ın ibadette birleşmesidir. Tevid-i Rubûbiyeti kabul etmek kişiyi müslüman kılmaz. Çünkü Resulullah zamanındaki müşrikler de bunu kabul ediyorlardı. Ancak bu onları mü'min kılmamıştı. Oysa Tevhîd-i Ulûhiyyet müslümanlar ile müslüman olmayanlar arasındaki alamet-i farikadır. Yine bilinmektedir ki Resulullah kavmini sadece Allah'ın yaratıcı, rızık verici ve müdebbir olduğunu inanmaya davet etmedi. O aynı zamanda ibadetin de yalnız Allah'a yapılması gerektiğine davet etmiştir¹⁰²

¹⁰⁰ el- Useymin, age, s.120, 121.

¹⁰¹ el- Useymin, age, s. 121.

¹⁰² el- Useymin, age, s. 121- 122.

b) Tevhîd-i Ulûhiyyet

Tevhîd-i Ulûhiyyet, Allah'ın ilah olduğu kabul etmek ve O'nu ibadette bir kılmaktır. Tevhîd, Allah'ın, Peygamberler göndermesinin en büyük sebebidir. Tevhîd-i Ulûhiyyet, zahiri ve batını tüm ibadetleri yalnızca Allah'a has kılıp, ibadette herhangi bir şeyi O'na ortak koşmamaktır.

Tevhîd-i Ulûhiyyet sadece Allah'a ibadet etmek, hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak, muhabbeti, korkuyu ümidi, tevekkülü yalnızca Allah'a has kılıp, ibadette hiçbir şeyi O'na denk kabul etmemektir. Tevhîd-i Ulûhiyyet'i, Tevhîd-i İbâdi veya Tevhîd-i Ameli de denilmektedir¹⁰³.

Muhammed b. Abdilvehhab'a göre Tevhîd'den maksat, Tevhîd'i Ameli'dir. Tevhîd için yalnız Kelime-i Şahadet yeterli değildir. İman ile ameli birleştirerek yalnız Allah'a ibadet ve dua etmek gerekir. Herhangi bir şeyi veya insanları veli, mürşit ittihaz etmek küfürdür¹⁰⁴.

Kişi Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığını kabul etmedikçe, Müslüman sayılmaz. Şirk unsuru taşıyan herhangi bir düşünceye sahip olan kişinin canı ve malı Müslümanlara haram değildir.

Tevhîd-i Ulûhiyyet ibadette birliği ve ihlâsı gerektirir. Bu yüzden buna Tevhîd-i Ameli de denir. Çünkü Tevhîd-i Ulûhiyyet bütün amelleri yalnız Allah'a has kılmaya dayanır. Kuran-ı Kerim'de bununla ilgili pek çok ayet vardır. Allah bu şekilde tevhîde uyanlara daimi nimetlerini, muhalefet edenlere de elim azabını Kuran'da vaat etmektedir. Kuran-ı Kerim'deki bütün sure ve ayetler, Tevhîd-i Ulûhiyyet'i içerir ve buna davet eder. Nitekim Kuran-ı Kerim Allah'ın isim, sıfat ve fiillerinden haber vermektedir. Bu ise Tevhîd-i Rubûbiyet'dir. Tevhîd-i Ulûhiyyet, İslâm dininin esasıdır. Allah bu inançta olmayan kişiden hiçbir ibadeti kabul etmez. İslâm Allah'a ibadet edip, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaktır. Bu ise emredileni yapmak, yasaklananları terk etmek ve yalnızca Allah'a yönelmek ile gerçekleşir. Tevhîd-i Ulûhiyyet, ibadetin her çeşidi yalnızca Allah'a yapmayı emreder. Kim Allah'tan başka bir varlığa bu ibadetlerden herhangi birini yaparsa, müşrik olur¹⁰⁵.

¹⁰³ Veysel Koç, age, s. 82.

¹⁰⁴ Yörükan, agm, s. 60.

¹⁰⁵ Veysel Koç, age s. 83.

Vehhabîler, amel, imandan bir cüzdür derler. Yani bir vakit namazı, bir yıl zekâtı terk edenin kâfir olduğuna hükmedilir. O kişinin canı ve malı Müslümanlara helaldir¹⁰⁶.

Muhammed b. Abdilvehhab ve tabilerine göre Tevhîd-i Ulûhiyet, tevhîdin en önemli kısmıdır. Bu yüzden de Tevhîd-i Rubûbiyyet ile onun arasındaki farkı anlamak gerekir. Tevhîd-i Ulûhiyyet'e verdikleri bu önemden dolayı, Tevhîd'in tamamını buna uygun olarak anlama yönüne gitmişlerdir ve "tevhîd Allah'ın ibadette birleşmesidir" demişlerdir¹⁰⁷.

c) Tevhîdu'l-Esma ve's- Sıfat

Tevhîdu'l-Esma ve's- Sıfat, Allah'ın isimlerinde ve sıfatlarında birleşmesidir. Muhammed b. Abdilvehhab ve tabilerine göre Tevhîd-i Rubûbiyyet ve Tevhîd-i Ulûhiyyet, Tevhîdu'l-Esma ve's- Sıfat ile tamamlanır. Onlar, ayet ve hadislerde geçen Allah'ın isim ve sıfatlarını temsil ve keyfiyet olmaksızın kabul ederler. Onlara göre kim Allah'a cevher, cisim veya arazdır derse, bid'atçıdır. Kim Allah bunlar değildir derse o da bid'atçıdır. Çünkü bu mesele, hakkında görüş belirtilmeden kabul edilmesi gereken, imanî bir meseledir¹⁰⁸.

Vehhabîlere göre Allah'ın muayyen bir sayıda sıfatı yoktur. Kuran'da ve hadislerde belirtilen sıfatları kabul edip, hakikatine iman etmek gerekir. Çünkü Kuran'da ve Hadisler'de yer alan şeyler hakıktır. Mu'tezile'nin Allah'tan nefyedilmesi gereken sıfatları tefsir etmesini, sahih tevhîde aykırı görürler. Onlar, Allah'ın sıfatlarını inkâr edip, hepsini bir sıfat olarak kabul edenlere de karşı çıkarlar¹⁰⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab ve tabileri Allah'ın sıfatları konusunda selefin yolunu takip ettiklerini iddia ederler. Allah, keyfiyetini bildirmeksizin kendisini nasıl vasıflandırmışsa, o şekilde inanmak gerekir. Allah'ın sıfatları hakiki sıfatlardır. Allah keyfiyetini bildirmeksizin zatını nasıl ispat etmişse, keyfiyeti hakkında konuşmaksızın sıfatlarını da öylece kabul edip, inanmak gerekir¹¹⁰.

¹⁰⁶ Cevdet Paşa age VI, 171; Yörükan, agm, s.56; Neşet Çağatay, agm, s. 264.

¹⁰⁷ el- Useymin, age, s. 122.

¹⁰⁸ el- Useymin, age, s. 128.

¹⁰⁹ el- Useymin, age, s. 129.

¹¹⁰ el- Useymin, age, s. 129- 130; Yörükan, agm, s. 60.

Muhammed b. Abdilvehab ve tabileri selefin, Allah'ın isim ve sıfatları konusunda nasların zahirine sarılıp, arkasındaki manayı ve hikmeti anlamak için gayret göstermedikleri iddiasını da reddederler. Vehhabîler Allah'ın kelam sıfatını kabul ederler. Allah'ın dilediği zaman konuştuğunu, O'nun kelamının harf ve seslerden meydana geldiğini kabul ederler¹¹¹.

2- ŞİRK VE KÜFÜR

Şirk, sözlükte ortak olmak, ortak koşmak ve ortak kabul etmek anlamlarına gelir. Terim olarak ise; Allah'a zatında, sıfatlarında, fiillerinde ve O'na ibadette ortak tanımak, bu noktalarda O'nun benzeri, dengi, ortağı olduğunu söylemektir¹¹².

Vehhabîlerin asıl karşı çıktıkları şirk çeşidi, Allah'a ibadette şirktir. Onlara göre şefaât, tevessül, istiğâse, istiâne, dua v.b şeyler Allah'tan başkasına yapılması caiz olmayan birer ibadet çeşididir. Kim bunlardan birini Allah'tan başka bir varlığa yöneltirse, Vehhabîlere göre Allah'a ibadette ortak koşmuş olur. Vehhabîlere muhalif olanlar, onların, insanların yapmakta oldukları birçok şeyi şirk olarak nitelendirmelerine karşı çıkarlar. Çünkü bunlara göre Müslüman olduğunu söyleyip namaz kılan, zekât veren kimse tekfir edilemez¹¹³.

Muhammed b. Abdilvehab'a göre, bir kimsenin İslâm'a girmesi, onun şirkten uzak olduğu anlamına gelmez Kelime-i Şehadet'i söylediği halde, şirke sebep olan işleri yapan kişinin, tekfir edilip öldürülmesi gerekir. Muhammed b. Abdilvehab'a göre, Müslüman olduğunu iddia eden bir kişi müşrik ve kâfir olabilir.

Vehhabîler bir kimsenin bir başka varlığa herhangi bir şekilde yönelmesini, ibadet olarak değerlendirmektedirler. Bunlar, Allah'tan başkasına yapılması caiz olmayan davranışları herhangi bir varlığa yapmayı, yani Allah'a ibadette şirk koşmayı en büyük şirk olarak saymışlardır. Buna göre dua, istiğâse, adak, kurban, sevgi, tevekkül ve yardım isteğinde bulunmak yalnızca Allah'a yapılır. Her kim bu

¹¹¹ el- Useymin, age, .s 130- 131.

¹¹² Veysel Koç, age, s. 94.

¹¹³ el- Useymin, age, s.132.

ibadet çeşitlerinden birini, Allah'tan başka herhangi bir varlığa yaparsa o müşriktir, tekfir edilmesi vaciptir¹¹⁴.

3- BİD'AT

Bid'at, eskiden olmadığı halde sonradan icat edilen şey anlamına gelmektedir. Geniş manası ile bid'at; Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan dinle ilgili her şeydir.

Genel olarak Hanbeli mezhebi, dinde ortaya çıkan ve çıkarılan bid'atlara, Kuran ve sünnette delili olmayan bütün ibadet ve uygulamalara karşı çıkmıştır. İbn-i Teymiyye bu konuda şöyle bir prensip koyarak; sadece Allah'a ibadet etmek ve sadece Allah'ın emrettiği ibadet türleri ile O'na kulluk edilmesi gerektiğini belirtmiştir¹¹⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab, Peygamber'in ve Kuran'ın belirttiğinden başka dine giren her şeyi bid'at olarak görmüştür. Bu bid'atlerden ibadatlara ve itikada girmiş olanları küfür, ahlaka girmiş olanları ise delalet olarak nitelendirmiştir¹¹⁶.

Muhammed b. Abdilvehhab gelmiş geçmiş belli başlı âlimleri delaletle itham ettiği gibi, Eshab-ı Kiram'dan nice büyük zatların da hata ettiğini söylemiştir. İslâm orduları Müseylemetü'l-Kezzab'la yaptıkları savaşta galip gelmişlerdi. Bu savaşta Zeyd b. Hattab ve bazı sahabiler şehit olmuştu. Bu şehitler yerin taşlık olması sebebiyle yeteri kadar kazılamadığından, kabirlerinin üzerleri birer arşın kadar yükseltilmiştir. Muhammed b. Abdilvehhab, bu bid'attir diyerek bunları yıktırmıştır¹¹⁷.

İbn-Teymiyye'ye göre nehir, kaynak, ağaç, dağ ve mağara gibi şeriâtin uygun görmediği yerlere hayır ümidi ile yönelmek bid'attir. Bunların en kötüsü ise bu gibi yerlere adak adamaktır. Kabirlere ve kabir ehline de adak adamak günahdır. Kabir ehline vefa da caiz değildir. Bu yolda adanan şeyi ihtiyaç olan fakirlere vermek, Allah indinde daha hayırlıdır. Ravza-i Mutahhara'ya kandil adanınca, bedeli Hz.

¹¹⁴ el- Useymin, age, s. 134- 135.

¹¹⁵ el- Useymin, age, s. 144.

¹¹⁶ Yörükan, agm, s. 60.

¹¹⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 192.

Peygamber'in komşularına sarf olunmalıdır. İslâm memleketlerinde pek çok kabir vardır ki halk onlara gidip dua ve niyazlar ederek günaha girerler. Senenin belirli günlerinde birçok kişi hacca gider gibi bazı kabirlere giderek, kurbanlar adarlar. Maksatlarının meydana gelmesine ve korkularının yok olmasına bu adaklar sebep olmuştur diye inanırlar. Bu suretle şer'an haram olan bir takım adaklar, türbedarlara ve bazı mezarların yakınlarına yiyecek olmuştur. Bunlar ise şer'an yasaktır, bid'attir. İşte Hz. Muhammed'in inkâr ettiği şeyler bunlardır¹¹⁸.

Muhammed b. Abdilvehhab, bid'atın her çeşidine karşı çıkmaktadır. Bid'at'ı iyi ve kötü diyerek ayırmak doğru değildir. Bilakis bid'at mutlak manada kötüdür. Yine bid'atin vacip, haram, mendup, mekruh ve mubah olarak beş gruba ayrılması da doğru değildir. Bu konuda selefin vacip, mendup ve mubah şeklindeki üçlü taksimatı kabul edilip, bunun dışındakiler mekruh ve haram sayılmalıdır¹¹⁹.

Vehhabîlerin bid'at olarak karşı çıktıkları meselelerin başında kabir ve kabir ziyaretleri gelmektedir. Vehhabîler kabirlerin yer seviyesinden yüksek olmasına, üzerlerine kubbe yapılmasına, buraların mescit kılınıp namaz kılınmasına ve orada kandiller yakılmasına, kabir ehline adak ve kurban adanmasına, salih kimselerin kabirlerine gidilerek onlardan herhangi bir istekte bulunmasına karşı çıkarak, bunları bid'at olarak nitelemişlerdir¹²⁰.

Vehhabîler kabir ziyaretlerine cevaz vermekle birlikte, bu ziyaretleri meşru olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmışlardır. Meşru olan ziyaret "kabirleri ziyaret edin bu size Ahireti hatırlatır" hadisinde de geçtiği gibi, Ahireti hatırlamak, ölüye değer verilip unutulmadığını göstermek veya mezardaki kişiye dua etmek için yapılan ziyarettir. Yasak olan kabir ziyareti ise, dinin emirlerine uygun olarak yapılmayan ziyarettir. Bu da kabirleri ibadet yerlerine çevirmek, istiğâsede bulunmak gibi şirke sebep olan fiillerle yapılan ziyarettir¹²¹.

Vehhabîler'e göre sadece Hz. Muhammed'in mescidi için yolculuk yapılması gerekir. Bu ziyaret sırasında O'nun kabri de ziyaret edilip O'na dua edilebilir. Resulullah'ın kabri yanında namaz kılmak haramdır. Altlarında haram olan şeyler

¹¹⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 193- 194.

¹¹⁹ el- Useymin, age, 144- 145.

¹²⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 194, VI, 172; el- Useymin, age, s. 139- 140.

¹²¹ el- Useymin, age, s. 139- 140.

işlendiğinden dolayı, kabirlerin üzerine yapılan kubbelerin yıkılması gerekir. Kabirler yer seviyesinden yükseltilmemeli, etrafları süslenmemeli ve buralara ışık yakılmamalıdır.¹²²

Vehhabîler'e göre peygamber ve evliya ruhlarından bir şey isteyip yalvarmak ve kendilerini affettirmek için yardımlarını istemek, Allah'tan başkasına dua etmek anlamına geldiği için dine aykırıdır¹²³.

Vehhabîler, evliyalar konusunda aşırıya kaçmayı şirk olarak kabul etmişlerdir. Evliyalara karşı aşırı ta'zim göstererek, onları yüksek dereceler üzerine çıkarmanın yanlış olduğunu söylerler. Onları ilahlık mertebesine çıkarıp, ibadet etmek yerine gittikleri yol takip edilmelidir. Evliya kabirlerini ziyaret, mezara asılan kitabeler ve velilerin ismi zikredilirken kullanılan üslup vesaire gibi fiillerin tamamı, insanların seslerini onlara duyurmak ve onlardan fayda sağlamak amacına yöneliktir. Bu nevi dualar şirkir¹²⁴.

Vehhabîler, insanların Kuran-ı Kerim'i bırakarak insanları dünyaya çeken Delâilü'l-Hayratı okumalarını günah saymışlardır. Ayrıca, Peygamberimizin kabirindeki kubbeyi ve minareleri, Kâbe'nin bazı yerlerini bunların sonu kötüye gidebilir diyerek yıkmak istemişlerdir. Yemeğin kaşık ile değil, el ile yenmesini belirtmişler, Medine ileri gelenlerinin inanç ve davranışlarını Zeydiyye Mezhebi'ne göre şekillendirdikleri için, bunları şeriata aykırı davranmakla itham etmişlerdir¹²⁵.

Vehhabîlere göre beş vakit namaz cemaatle kılınmalıdır. Namazı terk edenler kâfir olurlar. Namazı tembellikle terk edenler öldürülür¹²⁶.

Muhammed b. Abdilvehhab, akıl mı yoksa nakil mi tercihe daha şayandır gibi meselelerle asla meşgul olmayarak, akli tamamen bir kenara bırakmıştır. Ona göre akıl ile nakli birleştirmek mümkün olmadığından, müteşâbih ayetler olduğu gibi kabul edilmelidir. Bu ayetleri te'vil etmek küfür olarak görülmüştür¹²⁷.

¹²² el- Useymin, age, s. 143- 144.

¹²³ Cevdet Paşa, age, VI, 171- 172.

¹²⁴ el-Useymin, age, s. 144.

¹²⁵ Cevdet Paşa, age, VI, 168.

¹²⁶ Yörükan, agm, s. 60.

¹²⁷ Yörükan, agm, s. 59- 60.

Muhammed b. Abdilvehhab Kur'an-ı Kerim'i kat'i bir delil olarak görmüştür. Hadisleri ise dirâyet ve rivâyet açısından sahih olursa kabul etmiştir. Şîflerin, tarikatçıların ve mutasavvıfların isnat ettiği hadisleri mevzu görmüş, bunları delil kabul etmemiştir. Kuran ve hadise dayanan icma ve içtihadı muteber görmüştür. Vehhabîler amelde dört mezhebi kabul etmiştir. Ameli mezhepler ahkâmda Kur'an ve Sünnet'e dayandıkları için, bunların görüşlerini kabul etmişler, fakat itikadî konularda bu mezheplere uymamışlardır¹²⁸.

Muhammed b. Abdilvehhab cuma günü ve gecelerinde adet olarak okunan "salât ve selâmı" bid'attır diyerek yasaklanmasını emretmiştir. Delâilü'l-Hayrat'ta "seyyidina" ve "Mevlana" tabirleri geçtiği için bu kitabı yaktığı gibi, "Ravd el-Riyâhîn" adlı kitabı "Ravd el-Şeyatin" olarak isimlendirmiş ve yaktırmıştır. "Hücre-i Nebeviyye'yi ele geçirirsem onu da yıkar, Beyt-i Şerif'i ele geçirirsem altın olduğunun yerine ahşaptan oluk koyardım" demiştir. Bu konuda insanların altı yüz seneden beri delalette olduğunu belirtmiştir. Halbuki her dediğini tasdik edenlere fâsık da olsa muvahhid deyip, kendisini bir hususta bile tasdik etmeyenlerin kat'i surette küfrüne hükmetmiştir. İbn-Arabî'yi ve kendilerine gönderilen adakları kabul eden Seyyitleri tekfir etmiştir. Kendisine "topluluğun ihtilafı rahmettir" dediğinde "onların ihtilafı azaptır" diye cevap karşılık vermiştir. Vakıfların fesadına hükmederek, Hz. Peygamber'in ve sahabenin vakfettiklerine dair rivayetleri yalanlamıştır. Kadıların aldıkları haracı rüşvet olarak nitelendirmiştir. Hutbelerde Padişah adının zikredilmesini yasaklamıştır¹²⁹. Vehhabîler tütün ve nargile içmeyi yasaklamış, sigara ve nargile içenlere kırk sopa vurulmasını istemişlerdir¹³⁰.

4- ŞEFAAT

Vehhabîler şefaata konusunda iki farklı görüşü savunmuşlardır. Bir gurup şefaati tamamen reddetmiş, diğeri ise şefaatin sadece Hz. Peygamber'in hakkı olduğunu ileri sürerek O'ndan, şefaata istenilebileceğini ifade etmişlerdir. Şefaati reddedenler, şefaatin yalnızca Allah'a ait olduğunu iddia ederek Hz. Peygamber'in Ahiret'te ümmetinden olanlara şefaata etmeyeceğini belirtirler. Bu yüzden

¹²⁸ Yörükan, agm, s. 60.

¹²⁹ Cevdet Paşa, age VII, 193; Yörükan, agm, s. 60; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 13.

¹³⁰ Yörükan, agm, s. 60.

Peygamber'e ait şefaati ret ederler. Vehhabîlere göre bu görüş ve şefaatin Hz. Muhammed'in hakkı olduğunu belirten görüş de hatalıdır. Çünkü şefaât sadece Allah'ın hakkıdır ve Peygamber onun izni olamadığı kimseye şefâat edemeyecek, Allah'ta razı olmadığı kimseler için Peygamber'e şefaât izni vermeyecektir. Vehhabîlere göre şefaatin gerçekleşmesi için Allah'ın şefaâtçiye izin vermesi ve şefaât edilecek kimseden razı olması gerekmektedir.

Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse, şefaât etmeye muktedir değildir. Bundan dolayı şefaât sadece Allah'tan istenilmelidir. Şefaati mahlûklardan; cansız, işitmeyen varlıklardan isteyenler Allah'tan uzaklaşmaktadırlar. Buna göre toprağın altındaki enbiya, evliya, sâlihler ve diğer mahlûklara dua edip onlardan şefaât isteyenler, Allah'ı bırakıp o varlıklara ibadet ederek, ibadette Allah'a şirk koşmuş olmaktadır. Vehhabîler şefaatin olacağını inkâr etmezler. Fakat şefaatin yalnızca Allah'ın istemesi ile olabileceğini vurgularlar¹³¹.

5- TEVESSÛL

Tevvesül, bir şeyi vesile aracı kılmak demektir. Vehhabîlere göre tevessül, Hz. Muhammed hayattayken, O'nun duasını alarak Allah'a yönelmek şeklinde olduğunda caizdi. Nitekim sahabe Hz. Peygamber'den kendileri için dua etmelerini istiyorlardı. Ancak Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, artık O'ndan bir şey istemeyip, amcası Abbas'ın kendileri için dua etmelerini istemişlerdir¹³².

Mutlak tevessülde bulunmak ve sâlih insanları aracı kılmak caiz değildir. Çünkü Allah'ın seçkin kulları vasıtası ile yapılan duanın kabul olacağına itikat edenler, Cenab-ı Allah'ı yeryüzü sultanlarının makamına indirmiş olurlar. Oysa Allah, kulların durumlarını ve dualarını bir şefaâtçi vasıtasına ihtiyaç duymadan bilir. Bu açıdan tevessül, tevâhîde zarar verir¹³³. Vehhabîler bu nedenle Allah'tan başka meleklerden, peygamberlerden ve ruhlardan yardım dilemeyi küfür saymışlardır¹³⁴.

¹³¹ Veysel Koç, age, s. 130.

¹³² el- Useymin, age, s. 126.

¹³³ el- Useymin, age, s. 126- 127.

¹³⁴ Yörükân, agm, s. 60.

Vehhabîler, tevessül konusundaki görüşlerinden dolayı tasavvuf ve tarikatları reddetmişlerdir. Onlara göre tasavvuf ve tarikat bid'atdır.¹³⁵

Vehhabîlere göre Cenab-ı Hakka doğrudan doğruya ibadet etmek farz olduğundan, bu yolda bir şeyi vesile ittihaz etmek caiz değildir. Dua bir ibadet olduğundan, Cenab-ı Haktan başkasına dua edip ondan yardım istemek “Muhakkak ki Allah kendisine ortak koşanları affetmez” ayetince şirk olarak kabul edilmiştir. İlk defa müşrikleri tevhîde davet eden Nuh (a.s.)'dır. Nuh kavmi daha önce toplumda saygın olan zatların suretlerini yapıp, onlara ibadet eder olmuşlardı. Hz. Nuh onları bu davranıştan menetti. Fakat onlar bu suretlere ibadet etmeye devam etmişlerdir. En sonunda Hz. Muhammed de ümmetini tevhîde çağırdı. Fakat onlar bu çağırışı kabul etmeyerek “biz bu suretlerin şefaatinde umarız ve onlara ibadet ile Cenab-ı Allah'a yaklaşmak isteriz” dediler. Ancak Resulullah bunları kırıp parça, parça etmiştir. Kısacası enbiya ve evliyadan birini yâd ile yardım isteyenler, türbelere hürmet edip adak adayanların hepsi müşriktir. Ve “Biz onların şefaatinde umarız ve onları Cenab-ı Allah'a yaklaştırmaya vesile eyleriz” demeleri kendilerini şirkten kurtarmaz. Asr-ı saadetteki müşrikler başları belaya girdiği zaman, Allah'a ihlâs ile dua ve niyaz ederlerdi. Fakat başları selamette iken meleklerle, evliyalara ve putlara dua ederlerdi. Asrımızdaki müşriklerin bazıları ise darda kalınca filan piri, filan şeyhi yâd etmekle kurtulacaklarını zannederler. Onun için asrımızın müşrikleri ilk müşriklerden daha kötüdür. Vehhabîler meşâyihden birine tevcih ile yardım isteyenler şöyle dursun “ya Resulullah bana şefaate et” diyenleri bile tekfir ederler¹³⁶.

¹³⁵ Yörükan, agm, s.62.

¹³⁶ Cevdet Paşa, age, VII, 183- 184.

İKİNCİ BÖLÜM:
VEHHABİLİĞİN SİYASÎ BOYUT KAZANMASI VE İLK
YAYILMA POLİTİKALARI

A) MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN MUHAMMED B. SUÛD İLE İTTİFAKI VE VEHHABİLİĞİN SİYASÎ BOYUT KAZANMASI

MUHAMMED B. ABDİLVEHHAB'IN DİR'İYYE'YE GELMESİ VE MUHAMMED B. SUÛD İLE ANLAŞMASI

Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne'de kalarak mezhebini yaymak ve görüşlerini uygulamak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek için de Uyeyne Emiri Osman b. Muammer'i ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Ahsa Emiri Süleyman b. Ureyrir'in tehdit ve baskısı ile Uyeyne'de kendisine karşı oluşan olumsuz hava yüzünden Dir'iyye'ye kaçmak zorunda kalmıştır.

O zamanlarda Necid bölgesi küçük yönetimlere ayrılmıştı. Bölgede küçük yönetimleri toparlayacak siyasi bir güç ve bağ yoktu. Aralarındaki ilişkiler savaş ve yağmaya dayanıyordu. Devamlı olarak birbirilerinin üzerine akınlar düzenleyerek yağmıyorlardı. Necid bölgesindeki bu yönetimleri Necidli aileler yönetmekteydi. Bunların en meşhurları Uyeyne'de Muammer, Riyad'ta Diham b. Davvas, Huruç'ta Zâmîl, Dir'iyye'de Suud, Ahsa'da ise Halid aileleriydi¹³⁷.

Muhammed b. Abdilvehhab, Dir'iyye'ye gelmeden önce Dir'iyye'ye ile Ahsa arasında devamlı bir savaş durumu mevcuttu. Dir'iyye küçük ve zayıf bir kasaba idi. Ahsa ise geniş topraklara sahip zengin bir yerdi. Ahsa Emirleri de sık sık Dir'iyye üzerine akınlar düzenleyerek, onları yağmıyordu. Aralarındaki bu ihtilaf yıllardır sürmekteydi. Muhammed b. Abdilvehhab, Dir'iyye'yi kendisine sığınak olarak seçerken bunu da göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Benî Halid, onu Uyeyne'den çıkarmış, görüşlerine karşı gelerek ona düşman olmuştu. Aynı şekilde Benî Halid ve Âli Suud da birbirilerine düşmandı. Bu durum, aralarında ortak bir düşman

¹³⁷ Kerim Tallat Rikabi, et *Tedviratü'l- Siyaseti't- Dahiliyeti Fi Necid*, Riyad 2004, s. 36.

oluşturarak o ortak düşmana karşı birleşmelerini ve yakınlaşmalarını sağlayabilirdi. Böylece ikisi de doğal bir düşmana karşı ittifak etmiş olabilirlerdi¹³⁸.

Ayrıca Dir'iyye'de Muhammed b. Abdilvehhab'ın pek çok müridi vardı. Bu müritler Muhammed b. Abdilvehhab Dir'iyye'ye geldiği takdirde, ona sahip çıkacaklarını bildirmişlerdir. Bu müritleri arasında Emir'in iki kardeşi de vardı. Bunlar, onun Emir'le görüşmesine yardımcı olabilirlerdi¹³⁹.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye gitmesinde buranın coğrafi konumu da etkili olmuştur. Dir'iyye Necid bölgesinde, çölün ortasında fazla dikkat çekmeyen bir yerdi. Muhammed b. Abdilvehhab, burada büyük emirlerin dikkatini çekmeden, faaliyetlerini kolayca yapabiliyordu. Bütün bu sebepler Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'yi seçmesinde ve oraya gitmesinde etkili olmuştur.

Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye geliş tarihi hakkında kaynaklar arasında ihtilaf vardır. Ancak kabul edilen tarih, İbn Gannâm'ın verdiği Hicri 1157 yılıdır. Çünkü İbn Gannâm, diğer müelliflere göre Muhammed b. Abdilvehhab'a daha yakındır. Ona göre Muhammed b. Abdilvehhab, Dir'iyye'ye geldikten iki yıl sonra düşmanlarıyla savaşmaya başlamıştır. Düşmanlarıyla savaşının Hicri 1159 yılında başladığı konusunda ise kaynaklar ittifak halindedirler. Buna göre Muhammed b. Abdilvehhab Hicri 1157 yılında Dir'iyye'ye göç etmiştir¹⁴⁰.

Muhammed b. Abdilvehhab Dir'iyye'ye geldiğinde, öğrencisi Ahmet b. Süveylim'in evine misafir olmuştur. Ahmet b. Süveylim, Muhammed b. Abdilvehhab'ın öğrencileri ve Emir'in iki kardeşi ile görüşerek, Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye geldiğini haber vermiştir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye geldiği haberini alan sevenleri, onu ziyaret etmeye başladılar. Onların arasında Dir'iyye Emiri Muhammed b. Suud'un iki kardeşi de vardı. İki kardeş, ağabeyleri Muhammed b. Suud'u, Muhammed b. Abdilvehhab ile görüşmesi için ikna etmeye çalıştılar. İki kardeş bu isteklerini Emir'in hanımı Mevza binti Ebi Vehtan'ın yardımı ile gerçekleştirdiler. Mevza akıllı bir kadındı. Kocasının Muhammed b. Abdilvehhab ile görüşmesini isteyerek şöyle demiştir: "Bu adam Allah'ın sana rahmetidir. Bu bir ganimettir. Eğer bu adamı ganimet edinirsek, Allah

¹³⁸ el- Useymin, age, s. 59- 60.

¹³⁹ el- Useymin, age, s. 60; Rikabi, age, s. 46.

¹⁴⁰ Cevdet Paşa, age, VI, 232; el- Useymin, age, s. 60- 61.

onunla seni üstün kılar”. Emir bu sözlerden sonra ikna olarak Muhammed b. Abdilvehhab ile görüşmeyi kabul etmiştir¹⁴¹.

Muhammed b. Suud, karısının ve iki kardeşinin tavsiyeleri sonucu, Muhammed b. Abdilvehhab’ın Dir’iyye’ye gelmesinden kısa bir süre sonra onun yanına gitmiştir. Ona karşı saygı ve ihtiram göstermiştir. Muhammed b. Abdilvehhab da davetinin amaçlarını; kelime-i Tevhîd’in manasını; emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker ile cihadı açıklayıp; Necid halkının yapmakta olduğu Tevhîde aykırı şeylerden ve bunların ıslah edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca Tevhîdin, Resulullah’ın gönderilmesine sebep olan asıl mesele olduğunu, halkın İslam şariatını bilmediklerini, bu yüzden de şirke batmış olduklarını söyleyerek, Muhammed b. Suud’dan davetine yardımcı olmasını istemiştir.

Muhammed b. Suud, Muhammed b. Abdilvehhab’a yardım edeceği müjdesini vererek, buna sevinmesini istemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab da ona şu cevabı vermiştir. “Sen de yardıma kudrete ve övülecek sonuca, Necid ülkesinin bütününe hâkim olmaya sevin. Bu Allah’ın dinidir. Bu dine yardım ve hizmet edene Allah da yardım eder. Kuvvetlendireni Allah güçlü kılar. Bunun meyvesini sen çabuk elde edersin”.

Muhammed b. Suud, bu vaatler karşısında anlaşmaya hazır olduğunu, ancak iki şartının bulunduğunu belirtmiştir. Birincisi, kendisine yapılan yardım sonucunda başarılı oldukları takdirde, Muhammed b. Abdilvehhab’ın onu bırakıp başka yere gitmemesi, ikincisi ise; hasat zamanı Dir’iyye malından alınan zekâta Muhammed b. Abdilvehhab’ın karşı çıkmamasıydı.

Muhammed b. Abdilvehhab, Muhammed b. Suud’un sözlerini şöyle cevaplamıştır: “Ya Emir! Birinciye gelince elim elindedir, kanım kanındır, yıkılışım yıkılışıdır. İkinciye gelince, muhakkak ki Allah sana daha hayırlı ganimetler verecektir”. Muhammed b. Abdilvehhab’ın bu sözleri neticesinde Muhammed b. Suud onun elini tutmuş ve ona biat ettiğini açıklamıştır. Bu şekilde ittifak 1744 yılında tamamlanmıştır. Böylece Muhammed b. Suud ile Muhammed b. Abdilvehhab arasında içteki ve dıştaki düşmanlara karşı doğal bir ittifak sağlanmıştır. Bu ittifaktan

¹⁴¹ İbn Bîşr, age, I, 42; el- Useymin, age, s. 60- 61; Rikabi, age, s. 47; Reyhanî, age, s. 40- 41; eş Şeyh Haz’al, age, s. 158- 159.

sonra Muhammed b. Suud, Muhammed b. Abdilvehhab'a kendine yakın bir ev tahsis etmiştir¹⁴².

İki taraf için bu anlaşmanın siyasi yönüne bakmak gerekirse, Suud ailesinin yönetimi sadece Dir'iyye ile sınırlı idi. Necid'in diğer şehirlerinde onların herhangi bir etkisi ve otoritesi yoktu. Muhammed b. Suud bu anlaşmayı kendi nüfuzunun ve iktidarının yükselmesi için bir vesile olarak görmüştür. Muhammed b. Abdilvehhab'ın kendisini terk etmemesini istemesi, bunu teyit etmektedir. Muhammed b. Abdilvehhab kendisini terk ederse, kendisine ikinci bir ortak çıkacaktı. Ayrıca ikinci şart ile de yönetimde tek kişi olmayı istiyordu. Kısacası Muhammed b. Suud, bu anlaşma ile kendisi ve halkı için siyasi menfaatler elde etmeyi düşünüyordu¹⁴³.

Muhammed b. Abdilvehhab ise, bu anlaşma ile kendi görüşlerini savunacak ve yayacak bir güce kavuşmayı arzu ediyordu. Muhammed b. Abdilvehhab, davetinin sadece eğitim ve öğretim ve tebliğ ile başarıya ulaşamayacağını, ayrıca siyasi bir güce dayanması gerektiğini anlamıştı. Çünkü arkasında kuvvetli bir siyasi güç olmayınca baskı ve tehditlere maruz kalıyor, görüşlerini uygulama ve kabul ettirme imkânını bulamıyordu. Bunun için hedeflerini gerçekleştirmesine yardım edecek kuvvetli bir siyasi güç aramaktaydı. Böylece hem Muhammed b. Abdilvehhab hem de Muhammed b. Suud düşüncelerini gerçekleştirmeye imkân verecek bir ittifak sağlamış oluyorlardı.

Bazı müellifler, Muhammed b. Abdilvehhab ile Muhammed b. Suud'un, siyasi işleri Muhammed b. Suud'a ve kendisinden sonra zürriyetine, dini işleri ise Muhammed b. Abdilvehhab'a ve kendisinden sonra da nesline ait olması ile Dir'iyye'nin başkent olması konusunda da anlaşıklarını iddia ederler¹⁴⁴.

Muhammed b. Suud ile Muhammed b. Abdilvehhab arasında yapılan bu ittifak, Muhammed b. Abdilvehhab'ın ruhani gücü ile Muhammed b. Suud'un kılıcını birleştirmiştir. Yapılan işler dini görüntü altında yapılıyordu. Fakat zamanın

¹⁴² Emin Said, age, s. 27; Abdullah b. Bâz, age, s. 14; Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, *ed-Devletü's- Suudiyyeti'l Ülä*, Mısır 1987, s. 49- 50; İbn Bişr, age, I, 42- 43; eş Şeyh Haz'al, age, s. 149- 150; el- Useymin, age, s. 61- 62; Cevdet Paşa, age, VII, 183.

¹⁴³ Abdulhamit Badriki, age, s. 47; Rikabi, age, s. 48; Abdurrahim, age, s. 50; Cevdet Paşa, age, VII, 183.

¹⁴⁴ el- Useymin, age, s. 62; İbn Bişr, age, I, 42; Emin Said, age, s. 40; Rikabi, age, s. 49.

geçmesi ile siyasi nüfuzlarının çoğalmasına katkı sağlamıştır. Bu ittifak dini görüntü altında siyasi güç ve otorite sağlamaya yönelikti. Her ikisi de dini faaliyetlerden siyasi ve maddi menfaatler beklemekteydi¹⁴⁵. Artık bu hareket siyasi bir boyut kazanmıştı. Bundan dolayı bu ittifakın birinci Suud Devleti'nin temellerini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

B) VEHHABÎLER'İN YAYILMA POLİTİKALARI VE İLK TEŞEBBÜSLERİ

1. VEHHABÎLER'İN İLK YAYILMA TEŞEBBÜSLERİ

Muhammed b. Abdilvehhab, Dir'iyye'ye gelmeden önce, onun görüş ve fikirleri halk arasında yayılarak kabul görmüştür. Muhammed b. Abdilvehhab'ın Dir'iyye'ye gelmesiyle buradaki canlılık daha da artmıştı. Muhammed b. Abdilvehhab davetinin prensiplerini burada insanlara anlatıyor, öğrencileri de kendisine yardımcı oluyordu. Muhammed b. Abdilvehhab bir taraftan Dir'iyye'deki insanlara davetini açıklarken bir taraftan da, diğer şehirlerden kendisine tabi olan müritleri, Dir'iyye'ye gelerek onun derslerine devam ediyorlardı. Dir'iyye'nin dışından gelen müritleri memleketlerine geri dönmeyerek Dir'iyye'ye yerleşmeye başlamışlardı. Bunlar, gece çalışıp gündüzleri Muhammed b. Abdilvehhab'ın derslerine devam etmekteydiler¹⁴⁶.

Muhammed b. Abdilvehhab sadece Dir'iyye Camii'ndeki vaaz ve irşatla yetinmeyerek, bunun yanında birçok eserler yazmaya başlamıştır. Necid'in bilgin ve emirlerine mektup göndererek onları kendi fikirlerine davet etmiştir. Muhammed b. Abdilvehhab, bu mektuplarında kendi görüş ve akidesini ispat etmek için, Kelime-i Tevhîd'i kendi mezhebine göre tefsir etmiş, buna uymayan inanç ve davranışların şirk olduğunu belirtmiştir. Bu mektuplar kısa sürede sonuç vererek, Necid bölgesindeki Hureymıla ve Menfua gibi kabileler biatta bulunmak için Dir'iyye'ye

¹⁴⁵ Rikabi, age, s. 49; el- Useymin, age, s. 62- 63.

¹⁴⁶ Abdullâh b. Bâz, age, s. 16; Hüseyin b. Gannâm, age, II, 49; el- Useymin, age, s. 63; İbn Bişr, age, I, 44- 45.

gelmeye başlamıştır. Ayrıca Muhammed b. Abdilvehhab, mezhebini yaymak için müritler yetiştirerek etrafa göndermiştir¹⁴⁷

Bu dönemde Muhammed b. Abdilvehhab, dini vaaz, tebliğ ve etraftaki beldeleri kendi görüşlerine davet eden mektuplar gönderirken, Muhammed b. Suud ise, ordusunun eğitimi ve donanımı ile ilgilenmekteydi. Hicri 1159 senesine gelindiğinde Muhammed b. Abdilvehhab, görüşlerini sadece ikna yolu ile yayamayacağını, aynı zamanda kuvvete de başvurması gerektiğini anlamıştı. Bunun için de çevre beldeleri Dir'iyye'ye katıp devleti güçlendirmek lazımdı. Muhammed b. Suud bunun için savaşımaya hazırды. Çünkü bu savaş onun nüfuzunun genişlemesini sağlayacaktı. Ayrıca bu bölgenin merkezi otoriteden uzak olması sebebiyle, herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan yayılmaları kolay olabilirdi. Bununla birlikte Dir'iyye'nin iktisadi imkânları da sınırlıydı. Dışarıdan Dir'iyye'ye gelen fakir öğrenciler, büyük bir ordu kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı Muhammed b. Suud ile Muhammed b. Abdilvehhab, daveti yaymak için ikna yerine artık kılıç kullanmaya karar verdiler¹⁴⁸.

Vehhabîler elde ettikleri güce ve nüfuza dayanarak, etraflarındaki şehirlere saldırmaya ve mezheplerini zorla kabul ettirmeye başladılar. Muhammed b. Suud ile Muhammed b. Abdilvehhab arasında yapılan bu ittifak, çevredekiler tarafından şüphe ile karşılanmış ve onlara karşı düşmanlık göstererek mücadele etmelerine sebep olmuştur. Vehhabîler, Necid'in her tarafına akınlar düzenleyerek bunları itaat altına almaya çalışıyorlardı. Çünkü bedevilerin anladığı şey kaba kuvvetti ve her iki taraf da bunun farkındaydı¹⁴⁹.

Ayrıca saldırılarını din adına yapmaları yağmacılıklarına meşruiyet kazandırıyordu. Muhammed b. Abdilvehhab, insanların altı yüz seneden beri dalalette kaldıklarını belirterek, kendilerine Müslüman denilen toplulukların tamamının müşrik olduğunu iddia ediyordu. Bunların kanları ve mallarının kendi mezhebine tabi olanlara helal olduğunu söyleyip insanları savaşa ve yağmaya teşvik ediyordu. Bu anlayıştaki Vehhabîler, bu saldırılarda oldukça fazla ganimet elde ediyorlardı. Bu ganimetlerin beşte biri İbn Suud'a, geri kalanları ise askerlere veriliyordu. Yaya askerler üçte bir, atlılar ise üçte iki oranında pay alıyorlardı. Bu

¹⁴⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 183; Emin Said, age, s. 36; el- Useymin, age, s. 64.

¹⁴⁸ Abdullah b. Bâz, age, s. 17- 18; Abdurrahim, age, s. 50; el-Useymin, age, s. 65.

¹⁴⁹ Abdurrahim, age, s. 51; Rikabi, age, s.50.

durum Vehhabîleri maddi açıdan da tatmin ediyordu. Daha önce yapılan savaşlar sadece kahramanlık içindi. Şimdi ise mal ve yağma için savaşıyorlardı. Yağmagirlik yolunda insanların malını almak Arapların hareket ve mizaçlarına uygun olduğu için, Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerinin çölde benimsenip kolayca taraftar bulmasına sebep olmuştur¹⁵⁰

Muhammed b. Suud, Dir'iyye'nin etrafındaki bölgelerle savaşırken, ordusunu ikiye ayırmıştı. Birinci ordunun başına kendisi geçerken, diğer kuvvetlerin başına oğlu Abdulaziz'i geçirmişti. Bu iki ordu kısa zamanda Necid bölgesinde büyük başarılar elde etmişlerdir¹⁵¹. Vehhabîler 1750- 1753 yılları arasında Hureymîla ve Darmi bölgelerine girerek, buraları istila etmiştir. Vehhabîler çevrelerindeki Uyeyne, Menfua gibi bazı ufak kabileleri itaat altına aldıktan sonra, ilk büyük saldırılarını Riyad Emiri Diham b. Devvas üzerine yapmışlardır. Sebep olarak da Diham b. Davvas'ın, Vehhabî ilkelerini kabul etmemesi gösterilmiştir. Riyad Emiri, diğer küçük kabilelere göre güçlü ve nüfuzlu idi. Bundan dolayı Riyad ile Dir'iyye arasındaki savaş, bazen bütün sene boyunca devam ediyordu. Diham b. Devvas çoğu zaman Sedir, Veşm ve Hureymîla beldeleri ile birleşerek saldırıyordu. Bu da savaşın uzamasına sebep olmuştur¹⁵².

1764 yılı başlarında Necran bölgesindeki bedevilerin lideri Hasan b. Hubbetullah, Dir'iyye üzerine saldırmış, fakat Abdulaziz b. Suud'un kuvvetleri tarafından buradan uzaklaştırılmıştı. Muhammed b. Suud diplomasi hareketi başlatarak, harp bedelini vermek ve ele geçirdikleri esirleri bırakmak şartı ile anlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Necranlılar geri çekilmiştir¹⁵³.

Vehhabîlerle Ahsa kuvvetleri arasında uzun yıllar aralıklarla devam eden savaşlar oluyordu. 1765 senesinin başlarında Ahsa Emiri Ureyrir'in kuvvetleri, Dir'iyye'ye saldırmış, fakat mukavemetle karşılaşmıştır. Ureyrir'in ordusunda Necid, Riyad ve Huruç bölgelerinden askerler de vardı. Bunlar Dir'iyye Kalesi'ni sarsmaya başlamıştır¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 182; Rikabi, age, s. 51.

¹⁵¹ Rikabi, age, s. 52.

¹⁵² İbn Bişr, age, I, 44; İbn Gannâm, age, II, 65- 66; Reyhanî, age, s. 44; el- Useymin, age, s. 67.

¹⁵³ İbn, Bişr, age, I, 47; İbn Gannâm, age, II, 66- 67; Reyhanî, age, s. 44; el- Useymin, age, s. 71.

¹⁵⁴ İbn Bişr, age, I, 48; Rikabi, age, s. 60.

1765 senesinde Muhammed b. Suud vefat etmiş ve yerine oğlu Abdülaziz b. Suud geçmiştir. Vehhabî meselesi Muhammed b. Suud zamanında hızlı bir şekilde etrafa yayılmıştır. Dir'iyye Şeyhi Muhammed b. Suud, zekât malından başka kimseden bir şey istemez, ganimet mallarının ise beşte birini alırdı. Bundan dolayı kabileler ve aşiretler kendisine kolaylıkla tabi olmuşlardı. Muhammed b. Suûd, kısa zamanda kuvvetini arttırarak, bu yeni mezhep sayesinde bir Arap Yarımadası hükümdarlığı kurma sevdasına düşmüştü. Fakat Osmanlı Devleti'nden korktuğu için büyük yerlere taarruz etmekten çekinmişti. Ancak Muhammed b. Suud'un vefatından sonra oğlu Abdülaziz b. Suud yerine geçip günden güne artan kuvvet ve iktidarına güvenerek Devlet-i Aliyye'den korkmamaya başlamıştı. Bundan sonra bir taraftan Hicaz'ı, bir taraftan da Irak memleketlerini taciz etmeye başlamıştı¹⁵⁵.

Muhammed b. Suud döneminde başlayan, Necid bölgesinde birliği sağlama ve bu bölgede yaşayan kabileleri itaat altına alma gayretleri, Abdülaziz b. Suud döneminde de devam etmiştir. Başta Riyad olmak üzere Necid'in diğer kabileleri ve beldeleri ile aralarındaki çatışma devam etmiştir. Bu kabile ve beldelerin birçoğu Dir'iyye idaresine itaat etme ile onların düşmanlarına katılma arasında tereddüt içinde idiler. Dir'iyye yönetimi, bunları baskı altına alıp sindirmek için büyük çabalar sarf etmiştir¹⁵⁶.

Vehhabîler 1773 yılında Riyad'ı itaat altına aldılar. Abdülaziz b. Suud, doğu batı ve güney bölgelerinde rahatça birliği sağlamasına rağmen, kuzey bölgesinde bulunan Kasimîler kendisine zorluk çıkarıyordu. Yapılan çatışmalar neticesinde bu bölge de itaat altına alınmıştır¹⁵⁷.

Aynı şekilde bu bölgede bulunan Huruç ve Cebel-i Şemmer bölgesi de Dir'iyye'nin idaresi altına girmek istemiyordu. Bilhassa Cebel-i Şemmer bölgesinin iktisadi açıdan büyük önemi vardı. Burası geniş otlaklara ve sulara sahipti. Burada ziraat de yapılıyordu. Ayrıca bu bölgenin Irak'la ticari ilişkileri mevcuttu. İki kuvvet arasında başlayan çatışmalar bu bölgenin Dir'iyye idaresi altına girmesi ile son bulmuştur¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 191; el- Useymin, age, s. 71.

¹⁵⁶ Hüseyin b. Gannâm, age, II, 68.

¹⁵⁷ Hüseyin b. Gannâm, age, II, 102; el- Useymin, age, s. 71; İbn Bişr age, I, 59.

¹⁵⁸ İbn Bişr, age, I, 99.

Vehhabîlerin bu ilerlemesi karşısında Ahsa lideri Benî Halid, etrafındaki Arapları Vehhabîlere karşı kışkırtıp, saldırıya da bir başarı elde edememiştir. Vehhabîler, askeri faaliyetleri neticesinde düşmanlarının karşı koymasına rağmen, Necid bölgesinde yayılmalarına devam etmişlerdir. Necid bölgesinin tamamı Dir'iyye idaresi altına girmiştir¹⁵⁹.

Vehhabîler büyük uğraşlar sonucunda Necid'de siyasi birliği sağladıktan sonra, harp gücünü Necid'den başka yerlere kaydırma imkânını bulmuştur. Bunun sonucunda Irak topraklarına saldırılarda bulunmaya başlamışlardır. Vehhabîlerin Basra'yı sıkıştırmaları karşısında Bağdad ve Basra Muhafızı Abdullah Paşa, Babiâî'den yardım istemiştir. Bunun üzerine Maskat'tan Basra'ya yardım gemileri gönderilmiştir¹⁶⁰.

Necid bölgesinin itaat altına alınmasını kolaylaştıran sebepler vardı. Bu sebepleri şöyle sıralayabiliriz.

a) Necid'de bulunan kabileler arasında siyasi birlik yoktu. Dir'iyye bunları ya savaşarak ya da anlaşma yolu ile kendi idaresi altına almıştır.

b) Beldeleri yöneten emirlerin aileleri arasında da birlik yoktu. Ailenin bazı fertleri Vehhabîleri desteklerken, bazıları karşı çıkıyordu.

c) Necid bölgesindeki birçok kabile, Vehhabîlerin askeri baskısı sonucu Irak'a kaçmıştı. Bu durum Vehhabîlerin önünde kendilerine karşı çıkacak bir askeri kuvvetin oluşmasına engel olmuştur.

d) Bu beldelere, Vehhabî kuvvetleri ulaşmadan önce, müritleri gitmişti. Buralarda mezhebe bağlı olanlar Vehhabîlere yardım ediyordu¹⁶¹.

Gerçek şu ki; Vehhabîlerin nüfuzuna katılmak ve ondan ayrılmak hususunda tereddüt içinde bulunan Necid kabile ve beldeleri, Vehhabîlerin ağır askeri hücumları karşısında Vehhabî nüfuzunu kabul etmek zorunda kalmışlardı. Vehhabî yönetimi bunları itaat altına alarak, Necid'de siyasi birliği sağlamıştır¹⁶².

Muhammed b. Abdilvehhab ve Suud ailelerinin ittifakı, devletin kurulup güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Muhammed b. Abdilvehhab, devlet

¹⁵⁹ el- Useymin, age, s. 72- 73.

¹⁶⁰ BOA, HH, nr 209;el- Useymin, age, s. 72.

¹⁶¹ Abdurrahim, age, s. 77- 78.

¹⁶² Emin Reyhanî, age, s. 47; İbn Bişr, age, I, 100;Eyüp Sabri Paşa, age, s. 14.

yönetiminde etkili olmuştur. O, Dir'iyye'ye gelen zekât, humus gibi malları istediği gibi dağıtıyor, onun izni olmaksızın Suud ailesi bu mallardan bir şey alamıyordu. Ayrıca onun görüşlerine başvurulmadan herhangi bir şey yapılamıyordu. O, ordulara ve çevre beldeleri görüşlerine davet eden heyetler gönderiyor, gelen heyetleri kabul ediyordu. Kısacası Muhammed b. Abdilvehhab, yeni kurulan devleti, Suudî emirlerle birlikte yönetiyordu¹⁶³.

Yapılan bu dini ve askeri faaliyetler neticesinde Muhammed b. Abdilvehhab, Necid bölgesinde tanınmaya ve görüşleri yayılmaya başlamıştı. Muhammed b. Abdilvehhab'ın faaliyetlerini ve görüşlerini onaylayan âlimler olduğu gibi, onun görüşlerine karşı çıkan ve onu kâfirlik ve sapıklıkla itham eden âlimler de vardı. Bu âlimlerin başında kardeşi Süleyman b. Abdilvehhab gelmekteydi. Süleyman ağabeyinin Kitabü't-Tevhîdi'ne karşı reddiyeler yazarak, onu görüşlerinden dolayı kâfirlik ve sapıklıkla itham ediyordu. Süleyman'ın çabaları sadece Hureymîla ile sınırlı kalmamış, Uyeyne halkını da Vehhabî mezhebinden vazgeçirmeye çalışmıştı. Süleyman b. Abdülvehhâb kardeşinin davetine karşı, özellikle de tekfir ve savaş konularında reddiyeler yazmıştır¹⁶⁴.

Muhammed b. Abdilvehhab'a karşı yazılan meşhur reddiyelerden biri de, Basra ulemasından Kabânî ismi ile meşhur olan Molla Ali İbadizade Ahmet Efendinin "*Faslü'l Hitab Fi Reddi Delâletü İbn-i Abdülvehhâb*" isimli şerhidir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın bir risalesi Basra'ya geldiğinde, Ahmet Efendi reddiye olarak kendisine bu reddiyeyi şerh eylemiştir. Muhammed b. Abdilvehhab'ın görüşlerine karşı yazılan başka reddiyeler de mevcuttur¹⁶⁵.

Muhammed b. Abdilvehhab ise çevresindeki beldelerin yaşadığı hayat tarzını, dine aykırı görmesi sebebiyle bidat olarak niteliyor¹⁶⁶, bilhassa Mekke emirlerini bunlara karşı çıkmadıklarından dolayı kâfirlikle itham ediyordu¹⁶⁷.

Bu da Mekke Emirleri ile Muhammed b. Suud arasındaki düşmanlığı arttırıyordu. Mekke Şerifleri ise kendilerine yapılan bu ithamlardan çekinmeye, ellerindeki menfaatlerin kaybolacağı endişesiyle korkmaya başlamışlardı.

¹⁶³ el- Useymin, age, s. 78- 79.

¹⁶⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 184; İbn Bişr, age, I, 101; el- Useymin, age, s. 69; Reyhanî, age, s. 43.

¹⁶⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 184.

¹⁶⁶ BOA, HH, nr 3799 A.

¹⁶⁷ BOA, HH, nr 12169.

Bu durumdan korkan Şerif Mes'ud b. Mesâ'id, 1749 yılında ilk defa durumu Osmanlı Sarayına bildirmiştir. Şerif, Necid köylerinden Uyeyne köyü ahalisinden Muhammed b. Abdilvehhab adlı birinin dört mezhebe aykırı içtihatında bulunduğunu ve inancını halk arasında yaymaya çalıştığını belirtiyordu. Bu, Osmanlı Devleti'nin Vehhabî hareket ile ilgili aldığı ilk bilgiydi¹⁶⁸.

Şerifin mektubuna karşı 1750 yılında Şerif'e yazılan cevabî namede ise Babîâlî, Muhammed b. Abdilvehhab'ı ikna etmesini ve halkı bu adamın yaydığı fikirlerden kurtarmasını kendisinden istemiştir. Aynı şekilde 1753 tarihli cevabî name ile de bu zatın ikna edilerek halkın dalaletten kurtarılması Şerif Mes'ud'a yazıldığı gibi, durum, Habeş Valisi ve aynı zamanda Cidde sancağı ilhakıyla Mekke Şeyhü'l-Harem'i olan Osman Paşa'ya da bildirerek, Mekke Emiri ile birlikte gayret gösterip ona yardımcı olması istenmiştir¹⁶⁹.

Mekke Emiri'nin durumu Osmanlı sarayına bildirdiği sırada, yönetimde I. Mahmut bulunmaktaydı. I. Mahmut bu dönemde içteki karışıklığı gidermeye çalışırken, aynı zamanda Almanya, Rusya ve İran'la savaşmak zorundaydı. Osmanlı Devleti başındaki sorunların büyüklüğünden dolayı bu haberle fazla ilgilenememişti¹⁷⁰.

Bu dönemde Abdülaziz b. Suud, akınlarını daha çok Hicaz ve Irak taraflarına yönlendirmeye başlamıştır. Vehhabîlerin Hicaz bölgesine yönelmelerinin başlangıçtaki sebebi ise dini idi. Vehhabîler hac görevlerini yerine getirmek için 1769- 1770 yıllarında haccetmek istemişler, fakat Mekke'ye girmeleri engellenmiştir. Buna kızan Vehhabîler, baskınlar düzenleyerek hac güvenliğini tehlikeye sokmuşlardır. Bu durum, bölgenin ekonomik yapısını da etkilemeye başlamış ve iktisadi durum kötüleşmiştir. Bunun üzerine 1770 yılında Şerif Surûr b. Mesâ'id, Vehhabîlere hac vergisi ödemeleri halinde Mekke'ye girebileceklerini belirtmiştir. Fakat Vehhabîler bunu kabul etmeyerek, Mekke Şerifleri'nin kendilerine

¹⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke'i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1972, s. 105; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 13- 14.

¹⁶⁹ Uzunçarşılı, age, s. 105; el- Useymin, age, s. 74; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 14.

¹⁷⁰ Yörükan, a.g.m, s. 57; Çağatay, a.g.m, s. 266.

müsaade etmemeleri üzerine kılıç kuvvetine başvurmuşlardır¹⁷¹. Bunun üzerine Mekke Şerifi, Vehhabî hacıların haccetmesine izin vermek zorunda kalmıştır.

Vehhabîlerin gitgide güçlenmesi, Mekke Emirlerini de endişeye sevk etmişti. Hatta Vehhabîlerin Haremeyn'e hücum edecekleri haberleri, Haremeyn halkının telaşına sebep olunca, Hicri 1190 yılında Şerif Surûr, Babîâlî'ye bir yazı göndererek, Vehhabîlerin yok edilmesi için kâfi kuvvet gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Babîâlî keyfiyeti Cidde, Bağdad ve Şam valilerine sormuştur. Hicri 1191'de bu şikâyeti teyit eden bazı yazılar Babîâlî'ye gelmiş ise de, Cidde Valisi'nin tahriratında keyfiyet bu kadar şiddetli yazılmadığından işe önem verilmemiştir¹⁷².

Muhammed b. Abdilvehhab, Mekke Emiri tarafından Babîâlî'ye şikâyet edildiğini anlayınca, Şam Valisi'ne bir adamını göndermiştir. Kendisinin talebelere ders vermekten başka işinin olmadığını, Mekke Emiri'nin dediği gibi fesat çıkarmaya gücünün bulunmadığını beyan ederek, Mekke Emiri'nin şikâyetlerini yalanlamıştır. Şam Valisi, Babîâlî'ye cevap yazarak, Muhammed b. Abdilvehhab'ın kabile reisi olmadığından dolayı ayaklanmasının mümkün olmayacağını belirtmiş ve Mekke Şerifi'nin şikâyetlerinin abartılı olduğunu bildirmiştir¹⁷³.

Araplarda devlete karşı ayaklanmayı gerçekleştirecek kişi emirdi. Oysa Şam Valisine göre Muhammed b. Abdilvehhab devlete karşı ayaklanan bir emir değil, ders veren dini bir önderdi. Gerçi Muhammed b. Abdilvehhab bir kabile reisi değilse de Dir'iyye Şeyhi Muhammed b. Suud'un önüne katıp, onun eli ile kuvvetli bir topluluk kurduğu biriydi. Fakat Muhammed b. Abdilvehhab bu topluluğu gereği gibi oluşturuncaya kadar, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekecek hareketlerden kaçınmıştır. O zamanlarda Devlet-i Aliyye memurlarının bu gibi hususlarda siyasi becerileri zayıf olduğundan, Vehhabîlerin maksat ve hedeflerinin neler olduğunu anlayamamışlardır. Mekke Emiri bu gidişin kötüye gittiğini anlamış ise de, devlet adamlarına bunu anlatamamıştır¹⁷⁴.

Vehhabîler, hükümet merkezinden uzak olmaları sebebiyle kolayca yayılmışlardı. Mekke Emirleri kendi iç meselelerinden dolayı sadece durumu

¹⁷¹ Cevdet Paşa, age, VII, 192; Zekeriya Kurşun, *Necid Ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti*, Ankara 1998, s. 26- 27.

¹⁷² Cevdet Paşa, age, VII, 192.

¹⁷³ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

¹⁷⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

Babîâlî'ye şikâyet etmekle yetinmişlerdir. Babîâlî'yi yanıltan etkenlerden biri de, Mekke Emirleri'nin Vehhabîlere karşı ciddi bir tedbir alamamaları idi. Devlet bu durumu basit bir olay olarak görüyordu¹⁷⁵.

Vehhabîlerin kolayca yayılmalarını sağlayan sebeplerden biri de, ilk önceleri hac yolunun güvenli oluşuydu. Osmanlı Devleti için o zamanlar önemli olan hac yolunun güvenliği oluşuydu. Başlangıçta hac yolunun güvenli oluşu, Osmanlı Devletini yanıltmıştır. Vehhabîler bu zaman diliminde ilerlemeye devam etmişlerdir¹⁷⁶.

Başlangıçta Mekke Şerifleri'nin Vehhabîlere karşı ciddi bir tedbir almayışı, Vehhabîlerin merkezi hükümetten uzak oluşu, yanlış bilgilendirme ve devletin daha büyük sorunlarla karşı karşıya olması, Babîâlî tarafından Vehhabî hareketinin ciddiye alınmasını geciktirmiştir.

Ayrıca meselenin ciddiye alınmayışındaki etkenlerden biri de, Meclis-i Meşveret'te bu mezhep hakkında bilgi sahibi olan din adamlarının olmayışı idi. Bu hususta âlimler, yöneticileri yönlendirememiştir. 1791 yılında Şeyhülislam'a sunulan arizada, Muhammed b. Abdilvehhab'ın inanışta Eşâ'ri, amelde Hanbeli olduğu, Mekke Şerifleri'nin şikâyetlerinin nefsaniyete mebni bulunduğu, Necid halkının padişaha itaatten çıkmadan bunlar üzerine asker göndermenin dine aykırı olduğu ve ayrıca buranın tahrik olmasına sebep olacağından Bağdad Valisinin Necid'e hücumu kararında teenni göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu arizada Mekke Emirleri ile Vehhabîler arasında devamlı bir mücadelenin olduğu ve her ikisinin de birbirilerini kâfirlikle itham ettiği belirtilerek, Vehhabîlerin Hicaz'ı taciz etmelerin sebebi olarak Mekke Emirleri'nin onları tahrik etmeleri gösterilmiştir¹⁷⁷.

Vehhabîler Hicaz taraflarına saldırılarda bulunurken, aynı zamanda Ahsa ve Irak taraflarını da taciz ediyorlardı. Vehhabîler Ahsa'yı alarak Hicaz ve Irak taraflarına daha kolay geçmek istiyorlardı. Şayet doğrudan Hicaz taraflarına yönelseydi, Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekip, İslam âleminin kendilerine cephe almasına neden olacaktı. Önce Ahsa'yı alarak, buradan, ilerdeki saldırıları için

¹⁷⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

¹⁷⁶ Kurşun, age, s. 65.

¹⁷⁷ BOA, HH 3826; Cevdet Paşa, age, VII, 194- 195.

maddi ve manevi destek sağlamak istemişlerdir. Bundan dolayı saldırılarını, Ahsa taraflarına yönlendirmişlerdir¹⁷⁸.

2. VEHHABÎLER'İN AHSA VE BASRA KÖRFEZİ'NDEKİ BÖLGELERİ İŞGALİ

Ahsa, Arap Yarımadası'nın doğusunda bulunan içerisinde geniş otlakların ve vahaların bulunduğu bir bölgedir. Ahsa'da ikamet eden kabilelerin başında Benî Halid kabilesi gelmektedir. Uzun zamandan beri Benî Halid kabilesine mensup olan şeyhler, Arap Yarımadası'nın doğu kıyılarını Osmanlı Devleti adına yönetiyorlardı. Bu devirde Ahsa'da oturanlar iki büyük gruba ayrılmaktaydı. Bunlar Sünnîler ve Şiiiler idi. Şiiilerin büyük çoğunluğu Katif vahasında, diğer kısmı ise Ahsa'da oturmaktaydı¹⁷⁹.

Ahsa bölgesi Vehhabîlere karşı baştan itibaren büyük mukavemette bulunmuştu. İki arasındaki çatışma yarım asırdan beri devam etmekteydi. Vehhabîlerin Ahsa'yı alma nedenlerinden bazıları şunlardır:

A) Mezhep İhtilafı: Ahsa'da Şii mezhebine bağlı olanlar çoğunlukta idi. İki mezhep arasındaki görüş farklılıkları çatışmaya sebep oluyordu. Ayrıca Muhammed b. Abdilvehhab, Uyeyne Emiri Osman b. Muammer'in himayesi altında Uyeyne'de bulunurken, Beni Halid Şeyhi Süleyman, Osman b. Muammer'den Muhammed b. Abdilvehhab'ı şehirden çıkarmasını istemişti. Osman da Süleyman'ın sözüne uymuştu. Böylece Vehhabî hareketinin ilk fiili muhalifi Benî Halid aşireti olmuştu. Aralarındaki düşmanlık bu şekilde başladıktan sonra, Ahsa'nın alışına kadar devam etmiştir¹⁸⁰.

B) Necid Kabilelerinden Bazılarının Ahsa'ya Kaçması: Vehhabî hâkimiyetine girmek istemeyen kabileler, Ahsa'ya kaçarak Benî Halid ile anlaşılıyor ve Dir'iyye üzerine saldırmak istiyorlardı. Benî Halid de bunlara destek veriyordu. Ayrıca Ahsa bölgesi Dir'iyye'ye yakındı ve Benî Halid'in bu bölgede nüfuzu

¹⁷⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

¹⁷⁹ Mahmut Şükrü Âlûsi, *Tarihu Necid*, Kahire 1348, s. 30.

¹⁸⁰ Âlûsi, age, s. 31.

fazlaydı. Benî Halid, Dir'iyye'ye karşı düşmanlığını açıkça ifade ediyordu. Vehhabîler Ahsa'ya saldırarak bu tehlikeyi ortadan kaldırmak istemiştir¹⁸¹.

C) İktisadi Nedenler: Abülaziz b. Suud, Necid bölgesinde birliği sağlayınca,,devletin çeşitli yerlere para sarf etmesi gerekiyordu. Bunu sağlamak da Ahsa bölgesinin alınmasıyla elde edilecek gelirlerle mümkündü. Ahsa bölgesinde verimli topraklar bulunuyordu. Bu devirde ticari faaliyetlerle büyük gelirler elde ediyorlardı. Ahsa'nın Katif limanına gelen tüccarlardan, gümrük vergisi alınmaktaydı. Ayrıca burası hemen hemen bütün Necid bölgesinin ihtiyaçlarının karşılandığı bir merkez durumundaydı. Bu iktisadi nedenler, Vehhabîlerin buraya girme isteğini arttırıyordu. Çünkü burayı almakla maddi olarak devletin ihtiyaçlarını karşılayabilecekler ve aynı zamanda devletin sınırlarını Basra Körfezi kıyılarına kadar genişleteceklerdi. Ahsa'ya yerleşmeleri körfezin etrafında bulunan Kuveyt, Katar, Bahreyn ve Umman gibi diğer bölgeleri de kendi sınırlarına katma imkânı sağlayacaktı¹⁸².

D) Osmanlı Devleti'nin Dikkatini Çekmeme Arzusu: Vehhabîler, Irak ve Hicaz taraflarına yönelmeden önce Ahsa'yı işgal etmek istiyorlardı. Şayet Hicaz ve Irak tarafına yönelirlerse Osmanlı Devletinin dikkatini çekeceklerdi. Vehhabîler burayı işgal ederek, askeri faaliyetleri için bir üst olarak kullanmak istiyorlardı¹⁸³.

Vehhabîlerin Ahsa'ya girmesi üç merhalede gerçekleşmişti. Bunlar:

1) 1780 yılında Vehhabîler, Benî Halid'e tabi olan kabileler ve Ahsa bölgesindeki şehirlerle savaşmıştı. Yapılan bu savaşlarda Ahsa ordusuna diğer kabilelerden yardım gelse de, bir başarı elde edilemeden geri dönmek zorunda kalmıştır.

2) Abdülaziz b. Suud, Benî Halid emirleri arasındaki sürtüşmelerden istifade etmiştir. Onlara mektuplar ve hediyeler göndererek aralarını açmıştır.

3) Vehhabî nüfuzunun yayılmasına engel olan şehirlerin alınmasıyla son bulan dönemdir¹⁸⁴.

¹⁸¹ Âlûsi, age, s. 31; el- Useymin, age, s. 70.

¹⁸² Abdurrahim, age, s. 86.

¹⁸³ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

¹⁸⁴ İbn Bîşr, age, I, 108.

Abdülaziz b. Suûd, 1792 yılında Ahsa üzerine sefer düzenleyerek, yolları üzerinde karşılaştıkları bedevi kuvvetlerini acımadan öldürmüşler, bostan ve tarlalarını yok etmişlerdir. Vehhabîler, Müntefikler'i yendikten sonra, 1795 yılında Ahsa'yı tamamen işgal etmişlerdir. Vehhabîler Ahsa'yı ele geçirince iki yüzden fazla bilgini öldürerek, deniz kıyısındaki Kutayf ve Aciret'i işgal etmişlerdir. Yarım asırdan beri devam eden bu sürtüşme, Ahsa'nın alınmasıyla son bulmuştur¹⁸⁵.

Osmanlı Devleti bu dönemde Ruslarla savaş halinde olduğu için olaya müdahale edememiştir. Artık bir karışıklık devri başlamış, merkezi hükümetin otoritesi fazlasıyla zayıflamıştır. Devlet kendi iç meseleleri, savaşları ve masrafları sebebiyle istenen para ve malzemeyi zamanında ve yeterince gönderemez, valilerin istekleri ile ilgilenemez hale gelmiştir. Bağdad Valisi, Vehhabî saldırılarıyla tahrip olan bazı kalelerin tamiri ve yeni kale inşası için, Devlet-i Aliyye'den para isteyen bir tahrirat göndermiştir. Fakat Devlet-i Aliyye kendisi sefer halinde olmasından dolayı, orada eldeki imkânlar ölçüsünde paranın tedarik edilip, ihtiyaçların giderilmesini istemiştir. Ancak Paşa'nın yanında bulunanlar, bu cevabın Paşa'yı urban yanında rezil edeceğini bildirerek, biraz olsun para verilmesinin münasip olacağını beyan etmişleri üzerine, Devlet-i Aliyye bu fikri uygun bularak, elli bin kuruş göndermiştir¹⁸⁶.

Ahsa'nın Vehhabîler tarafından işgali üzerine Suud oğlu Abdülaziz'in Basra ve Geref tarafına hücum fikrinde olduğu, bu nedenle kalenin tamiri ve Anapa Kalesi'nin süratle yapılması için Fransız mühendisin gönderilmesi gerektiği Babîâlî'ye bildirilmiştir¹⁸⁷.

Bu arada Vehhabîlerle ilgili endişe ve korkular çeşitli kanallarla İstanbul'a ulaştırılıyordu. Medine kadı ve müftüsünün de içinde bulunduğu kırk yedi mühürlü 1793 tarihli bir yazıda, Necid'de ortaya çıkan Muhammed b. Abdilvehhab'ın mezhep icat ederek, batıl sözlerle civar ahaliyi idaresi altına aldığı, Medine'yi zapt etmek istediği belirtilerek, Devlet-i Aliyye'den Haremeyn bölgesini, Vehhabîlere karşı koruması istemiştir¹⁸⁸.

¹⁸⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 196- 197; İbn Gannâm age, II, 158; İbn Bişr, age, I, 107.

¹⁸⁶ BOA, HH, nr 11659; Cevdet Paşa, age, V, 197.

¹⁸⁷ BOA, HH, nr 56169, 14598.

¹⁸⁸ BOA, HH, nr 3855 A.

Mekke kadı ve müftüsünün ve başka Mekkelilerin mührü ile gönderilen 1793 tarihli şikâyetnamede ise, Necid'de 1145 tarihinde türeyen Abdülvehhâb'ın Şam, Aneze, Bağdad, Basra, Medine Araplarını öldürme ve yağma ile tehdit edip, Ebrehe kıssasını kendi mezheplerine göre tefsir ederek, halkı dalalete sevk eylediği için ortadan kaldırılmasını istemişlerdir¹⁸⁹. İstanbul'a gönderilen başka bir şikâyetnamede ise, Vehhabîlerin köylüleri ve arapları da yanlarına alarak Mekke ve Medine'ye hücum edecekleri haber verilmiş, bunların ortadan kaldırılması istenmiştir.¹⁹⁰

Vehhabîler bu dönemde bir taraftan Ahsa taraflarında ilerlerken, bir taraftan da Hicaz bölgesini muhasara ederek taciz etmekte, hacıların hacca gidip gelmelerine engel olmaktaydı. 6 Ağustos 1793 tarihinde, Mekke ahalisi İstanbul'a mektup göndererek Vehhabîlerin Mekke'ye erzak ve hayvan girmesine mani oldukları, Haremeyn'i sıkıştırdıkları haber verilerek, bunların ortadan kaldırılmasının Bağdad Valisi Süleyman Paşa'ya havale edilmesi istenmekteydi¹⁹¹. 7 Temmuz 1793 tarihli mektupta ise hacıların Medayin-i Salih'e ulaştıkları bildiriliyordu¹⁹². Bu arada Vehhabîler Mısır hacılarını Maabir-i Şuayb adlı yerde sıkıştırıp yağma etmişlerdi¹⁹³.

Mekke Emiri Şerif Galib Vehhabîlerin kendilerini tehdit etmelerinden korkarak, durumu Babîâlî'ye bildirmiş ve Bağdad Valisi Süleyman Paşa vasıtası ile Vehhabîlerin ortadan kaldırılmasını istemiştir¹⁹⁴.

Şam Valisi Cezzar Ahmet Paşa 14 Ekim 1793 tarihli Babîâlî'ye yazdığı mektupta, Vehhabîlerin işinin Şerif Galib'in yazdığından daha fena olduğunu anlatarak, Müzeyrib'ten Mekke'ye kadar Arapların kendisine tabi olduğunu belirtmekteydi¹⁹⁵. Aynı yıl Babîâlî'ye gönderdiği bir tahriratta ise, Vehhabîlerin Beyt-i Şerif'in binasında kusur bularak Kâbe'yi kusursuz yaptıracaklarını, hacıların kusurlarını kendi mezheplerine göre düzeltereklerini, Medine'deki Kubbe-i Saadet'i uygun olmadığı gerekçesiyle kaldırmak istediklerini ve Haremeyn etrafındaki birçok urbanın bu mezhebe bağlandıklarını duyduğunu anlatıyordu¹⁹⁶.

¹⁸⁹ BOA, HH, nr 3855 B.

¹⁹⁰ BOA, HH, nr 3855 İ.

¹⁹¹ BOA, HH, nr 3855 J.

¹⁹² BOA, HH, nr 3855 K.

¹⁹³ Cevdet Paşa, age, VI, 161.

¹⁹⁴ BOA, HH, nr 3855 F, D; Cevdet Paşa, age, VI, 168.

¹⁹⁵ BOA, HH, nr 3803.

¹⁹⁶ BOA, HH, nr 3849; Cevdet Paşa, age, VI, 168.

Bu şikâyet yazışmalarının bir sonuca bağlanması için, Vehhabî problemi ile ilgili Encümen-i Meşveret'te toplantılar yapılmaya başlanmıştır. 1793 yılında Hicaz'da bulunan Sadrazam ve devlet ileri gelenlerinin katıldığı toplantıda sonu gelmez tartışmalar yapılmış, işin daha ziyade dini yönü üzerinde durulmuştur. Toplantıya katılanlardan bazılarının göre Muhammed b. Abdilvehhab dini irşatla meşgul olan birisi olduğundan, ona bir şey denmeyeceğini belirtirken, bazılarının göre ise o haricî idi. Üçüncü grup ise meselenin Suud ailesi ile Şerif Galib arasında gelişen anlaşmazlıklardan meydana geldiğini, bunun için de meselenin bir de Bağdad Valisine sorulması gerektiğini belirtmişlerdir¹⁹⁷. Toplantıda alınan karar gereğince durum Bağdad Valisi Süleyman Paşa'ya sorulmuştur. Bağdad Valisinden gelen cevapnamede, Vehhabîlerin zararsız hala getirilmesinin kolay bir iş olmadığı belirtiliyordu¹⁹⁸. Bu toplantıda alınan kararlar gereğince Habeş Eyaleti, inzimanıyla Cidde sancağı eski Sadrazamlardan Yusuf Paşa'ya tevcih edilmiştir¹⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nin nasıl sıkıntılı bir dönem geçirdiği buradan da anlaşılmaktadır. Yıllar önce teb'asından birinin ortaya çıkardığı yeni bir mezhep hakkında pek çok seneler ilmi münakaşalar cereyan etmiş, Hicaz ve Irak âlimleri tarafından çeşitli kitaplar telif olunmuş ve bu mezhebin tesiri ile bir devlet kurulduğu halde, Devletin meselenin halledilmesi için müracaat ettiği mecliste buna dair bir malumat yoktu. Bu yeni mezhep sayesinde bir kabile şeyhinin bir hükümdar kadar kuvvetlendiği bilinmiyor, hâlâ Vehhabîlerin meramının neden ibaret olduğu sadrazamlar arasında münakaşa ve mücadele konusu oluyordu. Böyle elli-altmış seneden beri sürüp gelen ve devlet içinde müstakil bir hükümet teşekkülüne dair, henüz sahih bir malumat sahibi olunmaması kabul edilecek bir durum değildi²⁰⁰.

Vehhabîler hakkında Babiâlf'de yapılan toplantılar devam etmiştir. 18 Ocak 1794 tarihli toplantıda ise Medine'ye Yusuf Paşa'nın ve Mekke muhafazasına da Mekke Şerifinin memur olunması ve hudut kalelerinin takviyesine karar verilmiştir²⁰¹.

¹⁹⁷ BOA, HH, nr 4303; Cevdet Paşa, age, VII, 194- 195.

¹⁹⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 195.

¹⁹⁹ BOA, HH, nr 13312.

²⁰⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 195- 196.

²⁰¹ BOA, HH, nr 12537 A.

Meclis-i Meşverette alınan kararlar üzerine Osmanlı Devleti, Bağdad Valisi'nden durumun incelenmesini istemiştir. Bağdad Valisi Süleyman Paşa, durumu incelemek için Necid'e bir heyet ve Abdülaziz b. Suud'a da Hicaz taraflarına saldırmaması konusunda bir mektup göndermiştir. Abdülaziz kendisine gelen elçiler vasıtası ile Valiye ve vali tarafından Padişah'a ulaştırılmak üzere bir mektup göndermiştir. Mektubunda, Hicaz taraflarına saldırmadığını belirterek, durumunun incelenmesini istemiştir. Ayrıca yanına gelen heyete, Hicaz taraflarına saldırmayacağına dair taahhüt vererek, adamlarına rahat bir şekilde hac etmelerine izin verilmesini istemiştir. Babiâlî, Abdülaziz'den gelen bu mektubu değerlendirerek, Vehhabîlerin hac yapmalarına engel olmamasını Mekke Şerifi'ne yazma kararı almıştır²⁰².

Osmanlı Devleti bu dönemde, bir yandan Vehhabîlerle uğraşırken, bir yandan da İran'la ilişkileri iyi tutmaya çalışıyordu. Çünkü Vehhabîler inanç olarak tekfir ettikleri Şiilere her fırsatta saldırarak onlara zarar veriyorlardı. Osmanlı topraklarındaki Şiilere yapılan bu saldırılar İran'ın pek hoşuna gitmiyordu. Bağdad'tan dönen Dergahîli kapıcıbaşlarından Ahmet Ağa'nın İstanbul'a gönderdiği 7 Kasım 1793 tarihli tahririnde, kendisinin Bağdad, Basra ve Şehrîzor eyaletlerinin Süleyman Paşa'ya tevcihi fermanını takdim eylediğini anlatarak, buradaki ikameti müddetince Ağa Mehmet Han'ın İran'da üstün gelişini ve Osmanlı Devleti ile güzel münasebetlerini ve İmam Ali ile Hüseyin Türbelerinin tamirinde himmetini gördüğünü belirterek, ortaya çıkan haricî ve Vehhabî hareketi ile ilgili bilgi ve istihbaratını İstanbul'a gönderdiğini bildirmiştir²⁰³.

Babiâlî'ye gelen şikâyetler üzerine Osmanlı Devleti, Bağdad Valisi Süleyman Paşa'dan Vehhabîler üzerine saldırmamasını ve tehlikenin ortadan kaldırılmasını istemiştir. Ancak Süleyman Paşa hareket kabiliyeti yüksek Vehhabî ordusu ile çölde savaşmanın zorluklarını biliyordu. Ayrıca kuzeyde bulunan aşiretlerin ayaklanmasından korkuyordu. Bağdad Valisi Süleyman Paşa bu dönemde Milo aşireti reisi Timur ve etrafına topladığı kimseleri etkisiz hale getirmekle meşguldü.

²⁰² BOA, HH, nr 56704, 54869; Kurşun, age, s. 30- 31.

²⁰³ BOA, HH, nr 6701.

Daha sonra Süleyman Paşa Bağdad'a dönerek, İmam Ali türbesi ve başka yerlerden tahkimat yapmaya başlamıştır²⁰⁴.

Bağdad Valisi, Babiâlî'ye bir cevapname yazarak Vehhabîlerin zararsız hale getirilmesinin kolay bir iş olmadığını belirterek, Babiâlî'nin isteklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. Fakat Babiâlî, Süleyman Paşa'dan derhal Vehhabîler üzerine gitmesini istemiştir²⁰⁵.

Ancak Bağdad Valisi, mesafenin uzun olduğu, at ve suyun bulunmadığı çölde, tam ikmali sağlanamayan ordunun başarısızlığa uğrayacağını Babiâlî'ye bildirerek, Vehhabîlere saldırmaktan uzak durmuştur²⁰⁶. Çünkü Bağdad ile Basra arası yirmi beş konak mesafeydi, ayrıca Basra ile Dir'iyye arası çöl olduğu için su bulunmamaktaydı. Böyle kuvvetli bir düşman üzerine, her türlü ikmali yapılmış büyük sayıda askerle yürümek gerekirdi. Bunun için çok sayıda yük hayvanı, süt ve etleriyle beslenen hayvanlar gerekiyordu. Su bulunmadığı için su ikmali yayılamazsa askerlerin ve hayvanların telef olacağı aşikârdı²⁰⁷.

Bu arada Bağdad'a gelen birçok Ahsalı ve Müntefik kabilesine bağlı aşiretler, Süveyn b. Abdullah'ın Vehhabîlerle savaşması için serbest bırakılmasını, Süleyman Paşa'dan istemişlerdir. Süleyman Paşa bu isteği uygun bulmuştur. Zira kendisi de bu arada savaşmak için kuvvet hazırlayabilecekti²⁰⁸.

Süleyman Paşa Süveyni'ye izin verdikten sonra onu güçlendirmek için emri altına, Basra'da görevli Beluç tüfenkçileri ile beş parça top ve Bağdad Bîrûn ağalarından Hicaz'lı Ahmet Ağa'yı vermiştir. Süleyman Paşa'nın verdiği destekle Süveyni; Müntefik, Ehli-Zebir, Basra ve Benî Halid kabilelerinin oluşturduğu büyük bir orduyu hazırlayarak yola çıkmıştır. Kendisi doğrudan Dir'iyye'ye saldırmak yerine, Ahsa'ya saldırmayı tercih etmiştir. Onu, Ahsa'ya saldırmaya sevk eden sebepler şunlardı:

- 1) Buradaki Şiileri ayaklandırıp, Vehhabîler üzerine kışkırtmak.

²⁰⁴ BOA, HH, nr 1880; Cevdet Paşa, age, VI, 164- 165.

²⁰⁵ Cevdet Paşa, age, VI, 165.

²⁰⁶ Abdülaziz Nevvar, *Davut Paşa*, Kahire 1968, s. 83.

²⁰⁷ Cevdet Paşa, age, VI, 170.

²⁰⁸ Resul Karkulaki, *Tarihu Bağdad*, Beyrut 1965 s. 204.

2) Benî Halid'in iki lideri ve onlara tabi olanlar oradaydı. Bunlarla ittifak kurmak, işi kolaylaştırabilirdi.

3) Haliç yolu alınarak, Osmanlı ordularının Basra'dan Katif'e ulaşmaları sağlanabilirdi.

4) Eğer savaş uzarsa, Ahsa'dan gerekli yardımı alabilirdi

5) Ahsa'da Vehhabîlere muhalefet vardı. Bunlardan faydalanabilirdi²⁰⁹.

Ancak Süveyni, yola çıktığı zaman planlarını gerçekleştirmedi. Kendisi ile savaşa gelen Benî Halid mensupları ordudan ayrıldı ve Süveyni, Ahsa'ya yaklaştığında Şibak adlı yerde süikasta uğrayarak öldürüldü. Yerine, önceki Müntefik şeyhi tayin edilmiştir²¹⁰. Bunun üzerine ileriye gitmekten vazgeçilerek ordu ile geriye dönmüştür. İki konak beriye gelindiğinde, Vehhabîlerin saldırılarına uğramışlar ve Vehhabîler, Belüç askerlerini kılıçtan geçirerek toplarını ve diğer eşyalarını almıştır²¹¹.

Vehhabîler rahat bir şekilde önlerine çıkan şehirleri alarak, ilerlemeye devam etmişlerdir. Vehhabî orduları 1798 yılında Hille yakınlarına kadar gelmişlerdir. Vehhabîler, Ümmü Abbas köyüne ulaşmışlar, burayı istila edip insanların öldürmüşler ve mallarını da yağmalamışlardır²¹².

Bunun üzerine Süleyman Paşa 1797 yılında Vehhabîlerin üzerine gidecek bir ordu hazırlamaya başlamıştır. Bu ordunun başına da kethüdası ve damadı olan Ali Paşa'yı getirmiştir. Süleyman Paşa ve Ali Paşa, ordunun donatılmasına büyük önem veriyorlardı. Çünkü Süveyni örneği, önlerinde duruyordu. Ayrıca bu orduya Arap kabilelerinden katılanlar da olmuştu. Bu ordu Hille'ye, oradan da Fırat nehrini izleyerek Ahsa'ya varacaktı.

1213 yılı Rebiulevvel ayının yirmi ikinci günü ordu, Ahsa'ya doğru yola çıkmıştır. Atlı birlik Ali Paşa ile birlikte giderken, yaya birlikler de Ahsa'ya yönelmiştir. Ali Paşa bazı yerlerde gerekli araçları toplayabilmek için, beşer-onar gün kalarak Basra'ya varmıştır. Orada da çoğaltılan araçların ve yiyeceklerin taşınması için gereken deve ve gemilerin sağlanması için on gün kalmıştır. Daha

²⁰⁹ Karkulaki, age, s. 205.

²¹⁰ BOA, HH, nr 12752; İbn Bişr, age, I, 110; İbn Gannâm, age, II, 193.

²¹¹ Cevdet Paşa, age, VII, 44.

²¹² İbn Bişr, age I, 18; Abbas Azzavi, *Tarihü'l Irak*, Bağdad, 1959, II, 124.

sonra Hz. Zübeyir kasabasının doğu tarafındaki Dreyhimiye’de konaklayarak, Necâde’den parayla tutulan beş bin tüfenkçiyi de emri altına almıştı. Ali Paşa, Dir’iyye üzerine doğrudan gitmenin zorluğunu bildiği için, önce Ahsa’yı almayı uygun görmüştür²¹³.

Ali Paşa komutasındaki ordu sıkıntılı bir yürüyüşten sonra 1798 yılı Ocak ayının ilk günlerinde, Ahsa’ya üç günlük mesafeye kadar gelebilmiştir. Ali Paşa bu sefer sırasında su ve yiyecek sıkıntısı çekmenin yanında, topları develerle götürmek zorunda kaldığından çok ağır hareket edebiliyordu. Ali Paşa yolu üzerindeki Vehhabîler tarafından işgal edilen yerleri almıştır. Ali Paşa’nın öncü kuvvetleri Vehhabîler tarafından ağır kayıplara uğratılmasına rağmen, ordu yeni kuvvetlerle takviye edilmiştir. Ali Paşa Hufuf ve Müberriz’de bulunan kaleleri kuşatmasına ve şiddetle saldırmasına rağmen buraları istila edememiştir. Bunun üzerine Ali Paşa, geri dönmek zorunda kalmıştır²¹⁴.

Ali Paşa geri dönerken, çölde büyük kayıplar vermiştir. Ali Paşa yüklerin ve ağırlıkların taşınmasına yetecek deve bulamadığından, demir cinsinden olan araçları düşmana kalmaması için toprağın altına gömdürmüş, diğer eşyaları da yakmıştır. Topları da piyadelere çekirmek istemiştir²¹⁵.

Abdülaziz b. Suud, Ali Paşa’nın saldırıları sırasında bu bölgeye yeteri kadar yardım gönderememiştir. Abdülaziz daha sonra asker göndererek Basra’nın kuzeyine karargâh kurmuş, böylece Ali Paşa’nın Bağdad’a gidişini engellemiştir. Bu sırada Ali Paşa’nın askeri gücü zayıflamıştı. Abdülaziz’le savaşmanın zor olacağını biliyordu. Abdülaziz b. Suud kendisine anlaşma teklifinde bulununca bunu kabul etmiş ve Mayıs 1799’da bir anlaşma yapılmıştır²¹⁶. Bu anlaşmada şu maddeler üzerinde mutabakat sağlanmıştır:

- 1) Vehhabîlerin, Süveyni ordusundan aldıkları malları ve ganimetleri geri vermesi
- 2) Bu savaş için yapılan masrafların ödenmesi

²¹³ Cevdet Paşa, age, VII, 44.

²¹⁴ BOA, HH, nr 4519 B; Cevdet Paşa, age, VII, 46; İbn Bişr, age, I, 118; Karkulaki, age, s. 207; Azzavi, age, II, 129.

²¹⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 46.

²¹⁶ İbn Bişr, age, I, 119; Nevvar, age, s. 39.

3) Hacıların, Vehhabî topraklarından salimen geçmesi ve bunların güvenliğinin sağlanması

4) Yapılan anlaşmanın altı yıl yürürlükte kalması²¹⁷.

Yapılan bu anlaşma sayesinde, Ali Paşa ordusunu Bağdad'a geri getirebilmiştir. Bu seferin başarısızlıkla sonuçlanmasının sebepleri şunlardır:

1) Orduya katılan Arap grupların çeşitli olması ve bunlar arasında birliğin olmayışı

2) Ali Paşa'nın tecrübesinin az olması ve sahra savaşını bilmemesi

3) Vehhabî istihkâmlarının aşılammaması.

4) Ali Paşa'nın oldukça dik kafalı, mağrur ve başkaları ile iyi ilişkiler kurmada zayıf kişiliğe sahip olmasıdır²¹⁸.

Bu seferden sonra Mekke Emiri Şerif Galib, Babiâli'ye mektup yazarak, Süleyman Paşa'nın kethüdası Ali Paşa'nın hareketlerinin Vehhabîlerin taşkınlıklarına sebep olduğunu haber vermiştir²¹⁹. Şerif Galib, başka bir mektubunda ise, Ali Paşa'nın Vehhabîlerle dostluk kurduğunu ve kendisinin buna hayret ettiğini belirterek, Cidde'nin kendi uhdesine verilmesini istemiştir²²⁰. Şerif Galib'in Cidde'yi idaresi altına almak istemesi üzerine, Şerif'in Cidde'yi idaresine almaması için Medine muhafızlığı ile Cidde Valiliğine tayin olunan İbrahim Paşa, Cidde'de ikamet ettirilmiş, Şerif'in Arabistan'ı kendi yönetimine almak için Fransızlarla haberleşerek, Osmanlı askerlerini tahrik eylemesi İngiliz elçisine haber verilmiştir²²¹. Mekke Şerifi bu bölgede devlet otoritesinin yokluğundan dolayı, Fransızlarla anlaşarak bölgeye hâkim olmaya çalışmıştır.

Ali Paşa'ya karşı başarılı olan Vehhabîler, Ahsa'ya iyice yerleşmiş, bu durum rahatlıkla Hicaz ve Irak taraflarına yönelmelerine, kuvvetlerinin kolayca Ahsa'dan yardım sağlamasına yardımcı olmuştur. Böylece Ahsa, Vehhabîlerin Necid sınırları dışında Kuveyt, Katar, Bahreyn ve Umman taraflarına doğru kolayca uzanabilmeleri için bir üs vazifesi görmeye başlamıştır.

²¹⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 200; Karkulaki, age, s. 209.

²¹⁸ Azzavi, age, II, 134.

²¹⁹ BOA, HH, nr 3795.

²²⁰ BOA, HH, nr 4504 A.

²²¹ BOA, HH, nr 4504.

Bu arada Osmanlı Devleti içinde bulunduğu sıkıntı ve zorluklardan dolayı, buraya müdahalede bulunamayarak bölge vali ve devlet adamlarından, Vehhabîlerin ortadan kaldırmasını istemiştir. Ancak buraların durumu, Babiâlî'nin durumu gibi iç açıcı görünmüyordu. Burada olup bitenler bir tahrirle Babiâlî'ye bildirmiştir. 29 Eylül 1799 tarihli tahrirde, Medine'de ikamet eden Sadrişbâk Yusuf Paşa'nın içinde bulunduğu durumun iyi olmaması ve ona tabi olanların azlığı sebebiyle bir hizmete muvaffak olamayacağı, Şerif'in Cidde'deki kaymakamı defederek gümrüğü zapt ettiği ile Medine ve Cidde Kalelerinde mühimmat ve asker olmadığı haber veriliyordu. Görüldüğü gibi valiler Vehhabîler karşısında aciz duruma düşmüş, Şerif Galib bile Cidde gümrüğünün gelirlerini zapt eder hale gelmiştir²²².

Bu dönemde Hicaz bölgesinde açlık ve zahire yokluğu da mevcuttu. Osmanlı Devleti bu durumdan Süleyman Paşa'yı haberdar etmiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa 8 Mart 1799 tarihli mektubunda, Abdülvehhâb b. Suud'un Haremeyn'e saldırmasından, açlık ve kuraklık, karadaki zorluk ve hayvan tedariki yapılamaması sebebiyle, mümkün mertebe denizden Haremeyn'e erzak sevkine çalıştığını belirtmiştir²²³.

2 Haziran 1799 tarihli mektubunda ise, emirler gereğince Haremeyn'e zahire gönderilmesine teşebbüs etmiş ise de, at hastalığından, şiddetli açlık ve kuraklıktan, Suudilerin saldırması ve yolları kesmesinden dolayı Haremeyn'e zahirenin kolayca sevk edilemeyeceğini belirtmiştir²²⁴.

Vehhabîler Ali Paşa'nın ordusunu mağlup ettikten sonra, Basra taraflarına yönelik saldırılarını çoğaltmışlardır. Bağdad Valisi Süleyman Paşa, Vehhabîlerin Basra'ya saldırılarını önlemek için İngilizlerden gemi yardımı alınmasını, Babiâlî'den istemiştir. Fakat Babiâlî, Süleyman Paşa'ya emir göndererek Necid'li Suud oğlunun fesadından Basra'yı korumak için İngilizlerden gemi yardımı talebine bulunulmayıp, gerekirse bir gemi satın alınarak Basra körfezinde bekletilmesi istenmiştir²²⁵.

²²² BOA, HH, nr 6544 D.

²²³ BOA, HH, nr 6674.

²²⁴ BOA, HH, nr 6723 B.

²²⁵ BOA, HH, nr 13544.

Vehhabîler akınlarını ve saldırılarını günden güne artırıyorlardı. Durumun vahametini anlayan Osmanlı Devleti, Hicaz'ın durumunun iyileştirilmesine dair Şam, Mısır, Bağdad Valilerine emirler göndermiştir. Bu emirlere Şam Valisi Yusuf Paşa 13 Temmuz 1800 tarihli tavririnde Şu Şekilde cevap vermiştir; Hicaz'a sevk olunacak askerden 6nce erzakının g6nderilmesi, zahirenin Mısırdan tedarik edilmesi ve bu işe Mısır Valisi'nin kesinlikle katılmasının sağlanması gerektiğini belirtmiŐtir²²⁶. 14 Ekim 1800 tarihli tavrirde ise; Cidde Kalesinin tamir edildiği, Abd6laziz b. Suud'un saldırılarını 6nlemek i6in Bağdad Valisi keth6dasının Ahsa'ya geldiği ve Haremeyn'nin tahkim edildiği haberi İstanbul'a ulaŐtırılmıŐtır²²⁷.

Vehhabîler, Ahsa'yı hâkimiyetleri altına aldıktan sonra, bir yandan Irak taraflarına saldırırken bir yandan da K6rfez'de bulunan diğer b6lgelere saldırılarını artırmaya başlamışlardır. 6nk6n6 bu b6lgelerde ticari faaliyetler artmıştı. Ziraat i6in el veriŐli topraklar da bulunuyordu. Vehhabîlerin, K6rfez b6lgesinde askeri faaliyetlerde bulunduğu b6lgeler Őunlardır²²⁸.

KATAR: Bu d6nemde Katar, b6y6k bir ticaret ve ziraat merkeziydi. Vehhabî komutanı İbrahim b. Âfisan 1796 yılının sonlarında Katar'a saldırarak burayı itaat altına almıştı. Ancak Z6bera halkı buna karşı 6ıkınca, Vehhabîler bunların 6zerine saldırarak, k6ylerini yerle bir etmişlerdir. Bunun neticesinde Z6beralılar Bahreyn'e g66 etmek zorunda kalmıştır. B6ylece Vehhabîlere karşı Katar'da mukavemet ortadan kalkmıŐtır²²⁹.

BAHREYN: Mes kud hâkimi Sultan b. Ahmet 1800 yılında Bahreyn'le yaptığı savaşı kazanmış ve kardeşi Said'i buraya vekil bırakmıŐtı. Said, kuzeybatı sahillerine inerek, buradaki kaleyi muhasara altına almıştır. Suud b. Abd6laziz Bahreyn'e mal ve adam yardımında bulunmak i6in uygun bir fırsat bekliyordu. Bunu yaparak Vehhabîlere d6Őman olan Mes kud'a darbe vurmak, Bahreyn'de kendi n6fuzunu yaymak istiyordu. Suud b. Abd6laziz, İbrahim b. Âfisan'a mektup yazarak Âli Halife'ye yardım etmesini ve Bahreyn'i Mes kud g66lerinden kurtarmasını istemiştir. İbrahim'in g666leri bunu baŐarmıŐ ve 1808 yılında Bahreyn'i geri almıştır.

²²⁶ BOA, HH, nr 19647.

²²⁷ BOA, HH nr 4519.

²²⁸ Abdurrahim, age, s. 216.

²²⁹ İbn Gannâm, age, II, 147.

Fakat İbrahim b. Âfisan, Bahreyn'i Âli Halife'ye teslim etmeyerek Vehhabî topraklarına kattığını belirtmiştir²³⁰.

Ancak Âli Halife'nin çocukları bu durumu kabul etmeyerek, Mes kud hâkimi Said ve akrabaları Utbe'den yardım istemişlerdir. Bunun üzerine büyük bir ordu hazırlanarak, İbrahim b. Âfisan buradan çıkarılmıştır. İbrahim, kendisine gelen yardımlarla tekrar Bahreyn'e saldırmışsa da, 1810 yılında hezimete uğramıştır. Bu durum Vehhabîlerin buradaki nüfuzlarını kaybetmesine sebep olmuştur²³¹.

KUVEYT: 1776- 1779 yılları arasında Basra ehlinde birçok kimse Kuveyt'e göç etmek zorunda kalmıştı. Göç ederken ticaret gemilerini de buraya götürmüşlerdi. Kuveyt bu dönemde Bahreyn'nin yerini alacak şekilde, önemli bir ticaret merkezi olmuştu. İngiliz Doğu Şirketi bile burada kendisine bir temsilcilik açmıştı.

Kuveyt'in kendileri için önemini kavrayan Vehhabîler, 1793 yılında İbrahim b. Âfisan'ı buraya gönderdiler. İbrahim, Kuveyt'in büyük bir kısmını istila etmesine karşın, buraya hâkim olamamıştır. Kuveytliler birçok defalar Vehhabîlerden intikam almak için Necid kabilelerine saldırmıştır. Fakat bundan bir fayda elde edemediği için dönmüşlerdir²³².

Suud b. Abdülaziz 1804 yılında Kuveyt'e saldırmış, fakat bir çarpışma olmadan geri çekilmiştir. Bu, Vehhabîlerin Kuveyt'e yaptıkları son saldırı olmuştur. İngilizler, Vehhabîlerin tehdidinden faydalanarak 1805 yılında Âli Sabah'a, Vehhabîlerin saldırılarına karşı kendi himayelerine girmelerini önermiştir. Vehhabîler buna engel olamayınca, Kuveyt, bağımsızlığını kazanmıştır²³³.

UMMAN: Umman'ın bulunduğu coğrafya, onun doğu ile batı arasında önemli bir ticaret yolu olmasını sağlamıştır. Vehhabîler nüfuzlarını Necid'den Basra Körfezi sahillerine kadar genişletince, Umman'la komşu olmuşlardı. Vehhabî orduları Umman üzerine akınlar düzenleyerek, tüm bölgeyi hatta Sultan'ın kaldığı Mes kud şehrini de tehdit etmeye başlamışlardır.

²³⁰ İbn Bişr, age, I, 147.

²³¹ Abdurrahim, age, s. 222.

²³² Abdülaziz b. Hüseyin, *Müctemi-ul Arab Fi'l Kuveyt*, Kahire 1962, s. 24.

²³³ Hüseyin, age, s. 25.

Umman ile Vehhabîler arasındaki savaş İbrahim b. Âfisan komutasında devam etmiştir. Bu komutan Umman'ın batı sahillerini işgal etmiştir. Savaş devam ederken 1800 yılında komutanlığa Sâlim b. Bilal getirilmiştir. Bu komutanın etkisiyle Umman kabilelerinin büyük çoğunluğu Vehhabî hâkimiyetini kabul ederek, Dir'iyye'ye zekât göndermeye başlamıştır²³⁴.

Seyyid Ahmet 1800 yılında Vehhabî hücumlarını önlemek ve topraklarını korumak için, İngilizlerle ittifak yapmayı istemiştir. Fakat Bombay hükümeti bunu kabul etmemiştir. Daha sonraki dönemlerde karşılıklı saldırılar 1813 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Vehhabîler Umman'dan çekilmeye başlamıştır²³⁵.

3. KERBELÂ BASKINI

Vehhabîler, kendi mezhepleri dışında kalan diğer Müslümanları inançlarından dolayı tekfir ediyorlardı²³⁶. Vehhabîlerin inanç bakımından tekfir ettiği grupların başında da Şiiler gelmekteydi. Vehhabîler, inançlarından dolayı Şiilerden nefret ediyorlardı. Bu nedenle Şiileri kâfir olarak gördüklerinden dolayı İran ve Bağdad'ın değişik yerlerinde oturan Şiilerin, kendi topraklarından geçerek hacca gitmelerine izin vermeyip, mallarını yağmalıyorlardı. Bu durum karşılıklı olarak nefret ve düşmanlığı artırmıştır. Ayrıca Ahsa'nın işgalinden sonra buradaki Şiilere yapılan baskılar bu düşmanlığı daha da şiddetlenmiştir²³⁷.

1800 yılında Necef'e gelen Haza'il aşiretine mensup kişiler ile ziyaret ve alışveriş için gelmiş olan Vehhabîler arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Taraflar arasında meydana gelen çatışmada, Haza'il kabilesi üç yüz kadar Vehhabî'yi öldürmüştü. Bu haber Bağdad Valisi Süleyman Paşa'ya gelince, Vehhabîlerin intikam almak için ayaklanacakları düşüncesiyle bu olayı hoş karşılamamıştı. Süleyman Paşa, kethüdası Ali Paşa komutasında bir askeri birliği buraya göndererek, Haza'il kabilesine mensup yağma ve öldürme olayına karışan kişilere gerekli cezayı verdirerek, Vehhabîlerden aldıkları malları geri almıştır.

²³⁴ İbn Bişr, age, I, 153.

²³⁵ Abdurrahim, age, s. 225.

²³⁶ BOA, HH, nr 3799 A.

²³⁷ Kurşun, age, s. 33.

Abdülaziz, Necef'te meydana gelen bu olayı öğrenince daha önce Ahsa seferinde oğlu Suud ile yapılan anlaşmanın bozulduğunu ileri sürerek, öldürülen üç yüz kadar Vehhabînin kan bedellerinin ödenmesini istemiş, ödenmediği takdirde anlaşmayı kaldıracağını Bağdad Valisi'ne bildirmiştir. Barış anlaşmasının yenilenmesi için Süleyman Paşa, Şavizadelerden Abdülaziz Bey'i, Abdülaziz b. Suud'a göndermiştir. Abdülaziz Bey her ne kadar işi tatlılıkla sonuca bağlamak istemişse de Abdülaziz b. Suud buna razı olmamış, Necef olayına bedel olarak Anneh mukataasından Basra'ya kadar uzanan Şamiye bölgesinin kendisine verilmesini istemiştir. Bu teklifle Abdülaziz b. Suud'un niyetini anlayan Süleyman Paşa, askeri hazırlıklara başlamıştır. Ali Paşa komutasındaki birlikleri Hindiye'ye kadar göndererek asayişini sağlamıştır²³⁸.

Süleyman Paşa'nın asker hazırlamasına karşın, Vehhabîler de Bağdad ordusuyla savaşmak için kuvvet hazırlamaya başlamıştır. İki ordu Ayn Temur denilen yerde birbirlerine yaklaşmış, fakat Vehhabî birlikleri saldırmadan bekleyince, Ali Paşa'da saldırmamış ve ordusunu alıp Bağdad'a geri dönmüştür²³⁹.

Bu esnada Hefk ve Celiha aşiretleri isyan etmiş, Ali Paşa da Bağdad'tan çıkarak iki ay boyunca bunların isyanını bastırmakla meşgul olmuştu. O zamanlarda Bağdad'ta bulunan Abdurrahman ve kardeşi de isyan hareketinde bulunmuştu. Ayrıca bu yıl Bağdad'ta çıkan taun hastalığı, günde altmış yetmiş kişinin ölümüne sebep olurken, Hükümet bu durum karşısında aciz kalmıştır²⁴⁰.

Bağdad'ın bu durumunu fırsat bilen Abdülaziz b. Suud, on iki bin kişilik kuvvetle Kerbelâ'ya yönelmiştir. Bu sırada Kerbelâ'da yas günü olan 10 Muharrem törenleri yapılmaktaydı. Abdülaziz, Necef surlarla çevrili olduğu için Kerbelâ'ya baskın yapmayı uygun görmüştü. Çünkü burası korumasız bir şehirdi. Ayrıca bu şehirde İran Şah'ının yanında bulunmayacak kadar servet de vardı. İnsanlar buraya gelirken İmam Hüseyin Türbesine değerli takılar, altınlar ve mücevherler getiriyorlardı. Nadir Şah'ın da servetini buraya getirdiği biliniyordu. Bu zenginlik

²³⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 166- 167- 168.

²³⁹ Cevdet Paşa, age, VII, 168.

²⁴⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 168.

Vehhabîleri cezp ederek, din kisvesi altında bu zenginliği elde etmeye sevk etmiştir²⁴¹.

Vehhabîler, 20 Nisan 1801 tarihinde Kerbelâ'ya saldırdılar. Şehre girince kubbeleri ve mezarların üzerindeki yapıları yıktılar. Hz. Hüseyin'in de kabri buradaydı. Onu da tahrip ederek içindeki değerli eşyaları ve mücevherleri yağmaladılar²⁴². Ardından halkı kılıçtan geçirmeye başladılar. Vehhabîler küçük büyük demeden sokakta, evde buldukları şehir halkını öldürdüler. Ayrıca İmam Hüseyin'in kabrini yıkarak minaresini ve kubbesini de kırdılar. Çünkü bunların altından yapıldığını biliyorlardı. Vehhabîler bunları yarım gün içinde tamamladıktan sonra şehirden aldıkları ganimetlerle birlikte Dir'iyye'ye döndüler²⁴³.

Ali Paşa, Durre menziline iken bu korkunç haberi alınca, hemen Mehmet Bey'i durumu bildirmesi için Bağdad'a, Süleyman Paşa'ya göndermiştir. Kendisi de yanındaki askerler ile Kerbelâ'ya doğru yola çıkmış ise de Vehhabîlerin kaçıp gittiklerini görünce, bazı işlerini görmek için Halle'de kalmıştır.

Süleyman Paşa Bağdad'ta taun hastalığının yayılmasından dolayı zaten üzgün bir durumdayken, bu kötü haberi alınca hastalığı daha da artmıştı. Hemen bu durumu İstanbul'a ve İran Şahı'na haber vermiştir. Ali Paşa iki buçuk ay kadar Hindi'ye taraflarında kalarak, Kerbelâ'nın etrafına sur yaptırıp hendekler açtırmış, Nefef ve Kerbelâ'ya da bir miktar asker bırakarak Bağdad'a dönmüştür²⁴⁴.

Kerbelâ olayı Osmanlı Devleti'nin Vehhabîler'e karşı kızgınlığını artırmıştı. Ayrıca bu olay İran'da da büyük yankı bulmuştu. Olayın sıcaklığıyla İran Şahı, Süleyman Paşa'ya haber göndererek öldürülen Şiilerin intikamının alınması ve zarara uğrayanların zararlarının ödenmesini istemiştir. Bunlar yapılmadığı takdirde ordusu ile önce Vehhabîler'e sonra kendisinin üzerine geleceğini bildirmiştir. Bu tehdit üzerine Süleyman Paşa, Babîâlî'den İran Şah'ının saldırılarının önlenmesi için Şah'a özel bir elçi gönderilmesini istemiştir²⁴⁵.

²⁴¹ Cevdet Paşa, age, VII, 168.

²⁴² BOA, HH, nr 3793, A.

²⁴³ Cevdet Paşa, age, VII, 168.

²⁴⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 168- 169.

²⁴⁵ BOA, HH, nr 3797 C, F; Cevdet Paşa, age, VII, 169.

İran'a gönderilen elçinin 28 Mayıs 1801 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektupta, Kaçar Mehmet Han'ın ve ailesinin kendisine hürmet eylediğini, İmam Ali ve Hüseyin Hazretlerinin kasabalarını kuşatmaya ve yağmalamaya cüret eden Vehhabîlerin te'dibi için bize yardım talep edeceğimiz miktarda asker vereceklerini beyan ettiklerini, kendisinin yardıma ihtiyacımızın olmadığını ve lazım olduğunda yardıma hazır bulunduğumuzu ve aralarındaki dostluğun devamına çalışıldığını beyan ettiğini Babiâlî'ye bildirmiştir²⁴⁶.

Bu olaydan sonra Bağdad Valisi Babiâlî'ye mektup yazarak, Suud oğlu eşkiyâsının İmam Hüseyin türbesini yıkması ve kasabayı zapt etmesi üzerine, Mehmet Han'ın Osmanlı Devleti ile beraber Vehhabîlere saldırma niyetinde olduğunu belirtmiş, bunun için de Rakka, Musul ve Diyarbakır eyaletlerinin kendi maiyyetine verilmesini ve Erzurum tarafından asker sevki ile Vehhabîlerin tedip edileceğini bildirmiştir²⁴⁷. Bağdad Valisi Rakka, Musul ve Diyarbakır eyaletlerinin kendi maiyyetine verilmesini istedikten sonra İran Şah'ına gönderilecek namenin de hazırlanmasını istemiştir²⁴⁸.

Süleyman Paşa, İstanbul'a gönderdiği başka bir mektubunda ise; İran ve Suud'un kötülüklerine karşı lazım gelen yerlere asker takviye edildiğini, müttelik Ağa Han'a itimat caiz olmadığından daima müteyakkız bulunulduğunu bildirerek, bununla birlikte Ağa Han ve yakınlarına ittifak gereğince iyi muamele edildiğini ve Suud oğluna karşı yardımları teklif edilmişken ihtiyacımız olmadığı beyanı ile red olduğu anlatarak, asker ve para gönderilmesini istemiştir²⁴⁹.

Süleyman Paşa İmam Ali ve İmam Hüseyin Türbeleri'nin ziyaret edilmesine engel olmamışken ve İranlılar akın akın bu yerlere gelirken, İranlılar Vehhabîlere te'dip bahanesiyle Irak topraklarına göz dikmişler ve çevreye saldırmışlardı. Süleyman Paşa bu durumdan Babiâlî'yi haberdar ederek, hem İranlıları idare ettiğini hem de Vehhabîlere karşı askeri tedbirler aldığını belirterek asker gönderilmesini istemiştir²⁵⁰.

²⁴⁶ BOA, HH, nr 6714.

²⁴⁷ BOA, HH, nr 6669, 6685.

²⁴⁸ BOA, HH, nr 3797 B.

²⁴⁹ BOA, HH, nr 6726.

²⁵⁰ BOA, HH, nr 6690, A.

Bunun üzerine Babiâlî, Süleyman Paşa'nın gayretini takdir ederek, İran Şahı'na inanılmayacağından basîretkâr bulunup, dostluk göstermesini istemiştir²⁵¹. Vehhabîlerin Kerbelâ'ya saldırmasından sonra durum mecliste müzakere edilmiştir²⁵². Mecliste Vehhabîlerin Mekke Şeriflerini de kendi mezheplerine davet keyfiyeti müzakere edilmiş, Cidde'ye yeni vali ve Medine'ye muhafız tayini ile mühimmat gönderilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın Vehhabîler üzerine gitmesi de istenmiştir²⁵³.

Babiâlî, Süleyman Paşa'dan Dir'iyye'ye saldırması için derhal hazırlık yapmasını istemesi üzerine Süleyman Paşa, Suudiler üzerine karadan kuvvet göndereceğini bildirerek, dost İngilizlerin de bunları denizden sıkıştırmasını Babiâlî'den istemiştir²⁵⁴. Süleyman Paşa başka bir tahriratında ise, Abdülaziz'in denizden tasallutunu engellemek için gemiler tayin edilmesini istemiş, Bağdad İngiliz konsolosundan doğrudan temine cesaret edemediğini bildirmiştir²⁵⁵. Ancak Babiâlî, Süleyman Paşa'nın bu isteğine karşı çıkmıştır.

Bunun üzerine Süleyman Paşa zorunlu olarak Dir'iyye'ye üzerine bir ordu göndermişse de, bu ordu başarılı olamadan geri dönmek zorunda kalmıştır²⁵⁶. Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın, Bağdad'tan Vehhabîler üzerine hücum imkânı bulamamsı karşısında İmam Hüseyin türbesine tecavülden dolayı galeyana gelen acemler, Suudiler'e hücum etmek istemişler, bu amaçla Suud oğluna ve Meşayihlere nasihatnameler göndermişlerdir²⁵⁷. Bu olayların akabinde Süleyman Paşa, 1802 yılında vefat etmiştir²⁵⁸.

Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın vefatından sonra, Ali Paşa Babiâlî'ye bir tahrirat göndererek, kendisinin Irak'ı Suudiler'in ve İran'ın tasallutlarından korumaya çalışacağını bildirerek, Bağdad vilayetinin kendi uhdesine verilmesini istemiştir²⁵⁹.

²⁵¹ BOA, HH, nr 3828.

²⁵² BOA, HH, nr 3793, A.

²⁵³ BOA, HH, nr 3793.

²⁵⁴ BOA, HH, nr 3765.

²⁵⁵ BOA, HH, nr 3799

²⁵⁶ Cevdet Paşa, age, VII, 169.

²⁵⁷ BOA, HH, nr 3816.

²⁵⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 198.

²⁵⁹ BOA, HH, nr 6678.

Ayrıca Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Bağdad'da karışıklıklar meydana gelmiştir²⁶⁰. Bu karışıklıklar Ali Paşa'nın himmeti ile defedildiğinden dolayı Ali Paşa, Bağdad valiliğine tayin edilmiştir²⁶¹.

Ali Paşa'nın vali olmasında İngiltere'nin de rolü olmuştu Bağdad'ın İran ve Vehhabîler'den muhafazası için kuvvetlendirilmesi lüzumu Bağdad konsolosluğu tarafından İngiltere elçisine iletilmiş, o da bunu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Osmanlı Devleti bunun üzerine Ali Paşa'yı valiliğe tayin etmiştir. Ayrıca Ali Paşa'nın korunması için Mekke ve Medine'ye yazı gönderilerek, her tarafa ihtiyaten takviyede bulunulmuştur. İngiltere elçisine İran'la aramızda dostluğun ve anlaşmanın olduğu belirtilmiştir²⁶².

Ali Paşa Bağdad, Basra ve Şehrîzor eyaletlerinin kendisine tevcihinden²⁶³, tuğ ve âlem gönderilmesinden dolayı Babîâlî'ye teşekkür etmiştir²⁶⁴.

Ali Paşa vali olduktan sonra Abdülaziz b. Suud üzerine gönderdiği Osman adındaki bir şahıs, Dir'iyye'ye kadar giderek Abdülaziz'i öldürmüş ve kardeşini de ağır şekilde yaralamıştır. Vehhabîler de Osman'ı öldürmüşlerdir. Bu suikastı bizzat Ali Paşa organize etmiş ve bunu Babîâlî'ye bildirmiştir²⁶⁵. Bu suikasttan sonra, Abdülaziz'in oğlu Suud vehminden dolayı Dir'iyye'ye yabancıları sokmamaya başlamıştır²⁶⁶.

Babîâlî yeni vali Ali Paşa'dan, sürekli olarak Vehhabîler üzerine gitmesini istemiştir. Ali Paşa daha önce Vehhabî ordusu ile karşılaştığı için, bu işin kolay olmayacağını biliyordu.

Ali Paşa'nın askeri sefere çıkabilmesi için para, mühimmat ve deveye ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçları tek başına Ali Paşa'nın karşılaması mümkün olmadığından, Babîâlî'ye mektuplar yazarak yardım istemiştir. 1803 yılında İstanbul'a yazdığı mektubunda, Vehhabîlerin taarruzlarının engellenmesi için Bağdad'ın etrafına hendekler ve tabyalar yaptırdığını, Süleyman Paşa'nın muhallafâtından alınan

²⁶⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 198.

²⁶¹ BOA, HH, nr 6709; Cevdet Paşa, age, VII, 199.

²⁶² BOA, HH, nr 6709; Cevdet Paşa, age, VII, 199.

²⁶³ BOA, HH, nr 4232.

²⁶⁴ BOA, HH, nr 1862.

²⁶⁵ BOA, HH, nr 3381, C, D, F, G.

²⁶⁶ BOA, HH, nr 3757.

paranın, Vehhabî sefer masrafını karşılamadığını bildirerek, kendisine yardım edilmesini istemiştir²⁶⁷

26 Ağustos 1803 tarihli mektubunda ise, Dir'iyye'de bulunan ibni Suud'un üzerine gidilmezse bütün memleketi istila edeceği anlatılarak, üzerine gidildiği takdirde mesafenin uzun olduğu, bu nedenle su ve yiyecek teminin zor olacağı, ayrıca altmış bin kadar deve vesair için külli masrafa muhtaç olacağından, bu paranın kendisine gönderilmesini istemiştir²⁶⁸. Ayrıca Ali Paşa, ordunun sevkiyatı sırasında gereken deve, mühimmat, ulufe vesair hakkındaki masrafı da bildirmiştir²⁶⁹. Devlet-i Aliyye de kendisinden istenen bu para, asker ve mühimmatı göndereceğini belirtmiştir²⁷⁰.

Ali Paşa Vehhabîler üzerine askeri sefer için hazırlıklarına devam ederken, aynı zamanda İran tarafında olan gelişmeleri de Babiâlî'ye bildirmiştir. Ali Paşa İstanbul'a mektup yazarak, İran Şah'ının Horasan seferinden sonra Vehhabîlere üzerine sefer düzenleyeceğini belirterek, İran Şah'ının iki ferman göndererek etraftan zahire topladığını haber vermiştir²⁷¹.

Ayrıca Ali Paşa, İran Şah'ı Baba Han'a mektup yazarak, Hz. Hüseyin türbesinin Suudiler tarafından tahrip edilmesi sebebiyle duyduğu üzüntüyü bildirmiş, İran Şahı da kendisine bir cevapname göndermiştir. Ali Paşa, Vehhabîlerin gasp ettikleri malları sahiplerine geri vermiş ve bu durumu Babiâlî'ye haber vererek Basra, Hille ve Meşhed muhafazasına çok masraf yaptığını belirterek, para talebinde bulunmuştur. Aynı şekilde Ali Paşa, Bağdad valiliğinde ibka edildiğinden dolayı teşekkür ederek, İranlılarla anlaşma ahkâmına riayetle hoş geçinmeye dikkat edeceğini Babiâlî'ye bildirmiştir²⁷².

Bu esnada Osmanlı Devleti Necid havalesinde mezhep icat eden Vehhabîlerin tecavüzlerine karşı, Bab-ı Fetva'da meclis müzakereleri düzenlemiştir. Bu toplantılarda Vehhabîler'le savaşmaktan ziyade, elde bulunan mevcut toprakların korunması fikri benimsenmiştir. Yapılan bu toplantılarda; Medine'ye yedi yüz-sekiz

²⁶⁷ BOA, HH, nr 3844.

²⁶⁸ BOA, HH, nr 12516.

²⁶⁹ BOA, HH, nr 12516 B.

²⁷⁰ BOA, HH, nr 12516 B.

²⁷¹ BOA, HH, nr 6718 D.

²⁷² BOA, HH, nr 1928.

yüz kişilik koruyucu bir birliğin gönderilmesine, Cidde'ye yeni bir vali atanmasına, Cidde gümrüğü gelirlerinin Şerif Galib'ten alınmasına karar verilmiştir²⁷³.

Ayrıca bu toplantılarda durum bu noktaya geldikten sonra Kadiaskerler, henüz işin hakikatine vakıf olamadıklarından ilmi tartışma ile Vehhabîlerin niyetlerinin ne olduğunu sormak ve öğrenmek için, ulemadan birinin Necid'e gönderilmesini uygun görmüşlerdi. Böyle birinin Necid'e gönderilmesi faydalı ise de, bunun altmış sene önce yapılması gerekirdi. Ancak iş bu noktaya geldikten sonra kalem ve lisan ile iş bitmeyip askeri kuvvete dayanmak mecburiyeti hâsıl olmuştu. Fakat bu meseleyi def edecek yeterli güç ve kuvvet de yoktu. Bu toplantılarda alınan karar üzerine Vehhabîlerle diyalog kurabilecek, Arapça konuşan birinin Dir'iy'e gönderilmesine karar verilmiştir²⁷⁴.

Vakti ile Osmanlı devlet adamları Vehhabîler için gerekli önlemleri alıp üzerlerine askeri birlikler göndermiş olsalardı, Vehhabîlerin ortadan kaldırılması daha kolay olacaktı. Fakat zamanında gerekli tedbirlerin alınmaması sonucu Vehhabîlerin hâkimiyet alanları ve güçleri genişlemişti. Mekke Emirleri dahi, Vehhabîler karşısında aciz kalmıştı. Vehhabîler üzerine gönderilen ordular, çöllerde hareket kabiliyetleri olmadığından dolayı aciz kalıyorlardı²⁷⁵.

Mecliste alınan kararlar neticesinde, Mısır defterdarlığından ayrılmış ve hâlâ Mısır'da bulunan Mehmet Şerif'e paşalık ünvanı verilerek Cidde Sancağı ve Habeş Eyaleti tevcih edilmiştir²⁷⁶. Bununla birlikte kendi kuvvetlerinden başka Kahire'den bin asker, Mısır topçularından bir orta ve kâfi miktarda top ile cephane temin etmesi emredilmiştir²⁷⁷. O da bin nefer asker tertip ederek, yeterli sayıda top ve cephane ile Cidde'ye hareket etmiştir.

Ayrıca aralıklarla Mekke Emiri tarafından gönderilen tahrirata nazaran Vehhabîler'in Medine'ye saldırma ihtimaline karşılık, Medine muhafızlığına atanan Sait Paşa'nın kâfi olmayacağı anlaşıldığından, İçel eşrafından Dimyat Muhafızı Ahmet Paşa vezaret rütbesi ile Medine muhafızlığına tayin olunmuştur. Bu arada Cidde Valiliğine atanan Mehmet Şerif Paşa, Mısır'dan hareketle Hicaz tarafına

²⁷³ BOA, HH, nr 3811, 3793.

²⁷⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 199.

²⁷⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 200.

²⁷⁶ BOA, HH, nr 1826, 4351.

²⁷⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 200.

giderken, Vehhabîlerin zulmünden şikâyetçi olan Mekkeli şeriflerden bazıları da Babiâlfî'ye gitmek için Mısır'a varmak üzereydi²⁷⁸.

Mısır Valisi Hüsrev Paşa, Cidde Valisi Şerif Paşa'nın kapı halkıyla vazifesini yapmak üzere harekete geçtiğini ve sekban neferleriyle mühimmatın da arkalarından gönderileceğini haber veren bir tahriratı Sadaret'e göndermiştir²⁷⁹. Bu mecliste alınan kararlar neticesinde, Âdem Efendi'ye Edirne payesiyle Kudüs-ü Şerif kazası tevcih olunarak, Suud b. Abdülaziz ile görüşmek üzere Necid'e gönderilmiştir²⁸⁰.

Âdem Efendi, Suud b. Abdülaziz ile 1803 yılında Mekke'de görüşmüştür. Âdem Efendi, Suud b. Abdülaziz ile beş kere görüşmüş ve kendisiyle gönderilen Sadrazam'ın mektubunu ona iletmiştir. Suud b. Abdülaziz, Âdem Efendi'ye insanları dine çağırıldığını belirtmiştir. Aralarında geçen konuşmalardan olumlu bir sonuç alınamamış ve Osmanlı Devleti tarafından kurulmak istenen bu ilk diyalog çabası sonuçsuz kalmıştır²⁸¹.

Vehhabîler, Kerbelâ olayından sonra karşılıklarına ciddi bir askeri kuvvet çıkmayınca, Irak çevresindeki aşiretlerle birleşerek Bağdad'a saldırmaya başlamıştır. 21Ağustos 1803 tarihli mektupta, Vehhabîlerin Gazze, Fizan, Elübeyit aşiretleri ile birleşerek Bağdad'ı almak istedikleri, Birecik mütesellimi Mehmet Bey'in de bunlarla ittifak ettiği, Milli Eyüp Bey taburunun mağlup edildiği belirtiliyordu²⁸².

Ali Paşa, Vehhabîlere saldırmak istese de bunu tek başına yapamayacağını biliyordu. Babiâlfî'ye gönderdiği mektupta, Suudiler'in Haremeyn yollarını tutup Anze, Gazze ve Şam aşiretleriyle Basra'ya hücum edeceklerini belirterek²⁸³, İngiltere'nin denizden yardımlarının sağlanmasını ve bu konuda olumsuz tavır takınan Padişah'ın da ikna edilmesini istemiştir. Ali Paşa İngilizlerle işbirliği yaparak, onlara da zarar veren Vehhabîleri ortadan kaldırmak istemiştir²⁸⁴.

Bu arada Vehhabîler, Basra üzerine yaptıkları hücumdan bir başarı elde edemeyince, Zübeyir kasabasını kuşattılar. Bu kuşatmayı haber alan Ali Paşa o tarafa

²⁷⁸ BOA, HH, nr 3784 K; Cevdet Paşa, age, VII, 200.

²⁷⁹ BOA, HH, nr 3558.

²⁸⁰ BOA, HH, nr 5086.

²⁸¹ Cevdet Paşa, age, VII, 212.

²⁸² BOA, HH, nr 3802.

²⁸³ BOA, HH, nr 3797 D.

²⁸⁴ BOA, HH, nr 3831.

hareket etmiş, fakat Vehhabîler dokuz gün Zübeyir kasabasını kuşattıktan sonra kasabayı ele geçiremeyince, Dir'iyeye geri dönmek zorunda kalmıştır. Ali Paşa'nın, Dir'iyeye seraskerliğine tayin olunarak Vehhabîleri perişan etmesi beklenirken, aksine onun yerinden hareket etmeyerek Vehhabîlerin Irak'a saldırımları, devlet adamlarının tepkisine sebep olmuştur.

Ali Paşa daha önce Ahsa üzerine yaptığı seferde çektiği güçlük ve sıkıntıları unutmamış, ayrıca çölü askerle geçmenin zorluğunu bildiği için İstanbul'a özür beyan etmişse de, bu özür kabul edilmemiştir. Kendisine hemen Vehhabîler üzerine harekete geçmesi emri verilmiştir. Bunun neticesinde Ali Paşa, Zübeyir üzerine gitmeye karar vermiş ve bunu Babiâli'ye bildirmiştir.

Ali Paşa ordusuyla birlikte dört buçuk ay kadar dolaştıktan sonra, ordunun komutasını Süleyman Bey'e vererek geri dönmüştür. Bu ordu Vehhabîlere zarar verse de, uğradığı sıkıntılardan dolayı perişan bir şekilde geri dönmek zorunda kalmıştır²⁸⁵.

Ali Paşa seferin zorluğundan dolayı Vehhabîler üzerine sevk edilecek askerlerin ihtiyaçlarını, levazım, mühimmat ve zahirelere ait bilgiyi İstanbul'a ileterek, bunların kendisine ulaştırılmasını istemiştir²⁸⁶.

Kerbela olayından sonra Bağdad Valisinin Vehhabîlere karşı gerekli tedbirleri alamaması neticesinde, İran taraflarında da hareketlilik başlamıştır. Ali Paşa, 8 Mart 1804 tarihinde Babiâli'ye yazdığı mektupta; Ağa Mehmet Han ile iyi münasebetlerde bulunduğu; İmam Ali ve Hüseyin türbelerine yapılan Vehhabî tecavüzlerinin kaldırıldığı, Mehmet Han'a hediyeler gönderilip annesine ikramda bulunularak güzel münasebetler içinde olmaya çalışıldığı buna ilaveten İran'a garanti verildiği halde, İran taraflarından ne suretle ve nereden geldiği bilinmeyen bazı hücumların olduğunu belirterek, İran hududunda bulunan vilayetlere asker takviyesinde bulunulması ve icabında maiyetine verilecek hareket emri için ihtiyaten kendisine ferman gönderilmesini istemiştir²⁸⁷.

²⁸⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 214- 215.

²⁸⁶ BOA, HH, nr 5235 C.

²⁸⁷ BOA, HH, nr 6675, 6683.

19 Mayıs 1804 tarihli mektubunda ise; İbrahim Ağa'nın yirmi bin atlı ile Vehhabîler üzerine gitmek amacıyla Basra'ya yaklaştığı, karadan Vehhabîler üzerine gitmek zor olduğundan İranlıların bu durumda bozuk niyetli olabileceği görüşü ile uyanık bulunmasının Basra mütesellimine yazıldığı, kalenin kuvvetlendirilmesi ve asker takviyesine gerek duyulduğu Babiâlî'ye bildirilmiştir²⁸⁸.

Ali Paşa bu dönemde oldukça sıkıntılı bir günler geçiriyordu. Devletin kendisini Vehhabî seferi için sıkıştırması karşısında, Bağdad'ı hem İran'a karşı muhafaza ettiği hem de Vehhabîleri ortadan kaldırmak için çalıştığını belirterek durumun zorluğuna dikkat çekmiştir²⁸⁹.

Ali Paşa Vehhabîler üzerine askeri seferler düzenleyerek önemli başarılar elde edemese de, Vehhabîlere düşman olan kabileleri bunlar üzerine sevk ederek, güçlerini kırmaya çalışmıştır. Ali Paşa, Babiâlî'ye gönderdiği mektubunda, kendisinin bazı Arap kabilelerini Vehhabîler üzerine sevk edip Necid ve Dir'iyye semtleri bunlardan kurtaracağını belirtiyordu²⁹⁰. Ayrıca el Besiç aşireti Necid'e gönderilmiş, Vehhabîler mağlup edilerek öldürülmüş ve bunlardan ganimet alınmıştır²⁹¹.

Vehhabîlerin Irak kasabalarına saldırımları üzerine halk, Suudiler'in kasabalarına saldırımlarında dolayı müdafaa ve kasabalarını muhafaza için Babiâlî'den asker göndermesini istirham etmişlerdir²⁹².

Ali Paşa bütün çabalarına rağmen Vehhabîler karşısında önemli bir başarı elde edememişti. Vehhabîler ise askeri ve siyasi nüfuz olarak Arap Yarımadası'nda ilerlemeye ve genişlemeye devam etmiştir.

²⁸⁸ BOA, HH, nr 6227, 6727.

²⁸⁹ BOA, HH, nr 12516 A.

²⁹⁰ BOA, HH, nr 3758.

²⁹¹ BOA, HH, nr 3832 A.

²⁹² BOA, HH, nr 6718 B.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

VEHHABİLERİN TAİF, MEKKE VE MEDİNE'Yİ İŞGALI

A. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE HAREMEYN'İN DURUMU

Osmanlı Devleti, İslami esaslar üzerine kurulan bir devlettir. Osmanlı sultanlarının birincisi olan Osman Gazi ölüm döşeginde iken, oğlu Orhan Gazi'ye şu vasiyette bulunmuştu. "Senin Şeriata uyman ve önüne gelen her işte, o işin erbabının görüşünü alman gerekir. İnsanların haklarını gözetip, onlara ikramda bulunmalısın. Ulemaya saygı göster. İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası olandır. Senin Allah'ın adını ve emirlerini yüceltmen, yarattıklarına rahmet ederek Allah yolunda cihat etmen gerekir"²⁹³.

Osmanlıların Haremeyn'e önem vermeleri, buraları kendi topraklarına katmadan öncesine dayanmaktadır. Çünkü burası Müslümanların kiblesinin bulunduğu, vahyin indiği ve her sene hac için gidilen yerdi. Müslümanların kalpleri ve gönülleri burayla beraberdi.

Osmanlı Devleti Hz. Peygamberin kızı Fatıma ile Hz. Ali evladından gelen Seyyid ve Şerifler'e hürmet ve tazim göstermiş, onlara saygıda kusur etmemiştir. Hatta Osmanlı Padişahları, Şerifler'den kusur ve kabahati olanları, Hz. Peygamber sülalesine mensubiyetleri dolayısıyla musamahâ ile karşılamışlardı²⁹⁴.

Osmanlı Padişahlarından I. Beyazıt ve I. Mehmet Çelebi döneminden itibaren, Haremeyn bölgesine sürre adı verilen mali yardımlar gönderilmeye başlanmıştır²⁹⁵. Haremeyn bölgesine yapılan bu yardımlar düzenli olmamış ve miktarları da sınırlı olmuştur²⁹⁶. Fakat II. Murat döneminde bu yardımlar düzenli bir hâl almaya başlamıştır. II. Murat her sene Haremeyn bölgesine üç bin beş yüz florin göndermiş, ayrıca Ankara'nın Balık hisarı mıntıkasındaki köylerin hâsılatını

²⁹³ Cevdet Paşa, age, I, 28.

²⁹⁴ Uzunçarşılı, age, s. 4- 5.

²⁹⁵ Uzunçarşılı, age, s. 13.

²⁹⁶ Muhammed Abdullatif Hariri, *Şuûnu'l Haremeyni'ş- Şerifeyn*, Daru'z Zehra, Kahire 1989, I. Baskı, s. 11.

Mekke'ye vakfetmiştir²⁹⁷. Osmanlı Padişahlarının Haremeyn'e yardımları fetihlerin artmasıyla birlikte artmıştır.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde Mekke Emiri'ne elçi vasıtası ile hediye olarak iki bin halis altın ile dağıtılmak üzere ganimet malı göndermiştir²⁹⁸.

Osmanlı Padişahları kendi ülkelerine gelen Seyyid ve Şerifler'e riayet göstermişler ve onların istirahat ve iaşelerini temin ile ellerine berat vermişlerdir. Hatta Sultan I. Murat, her sene bulunduğu şehir ve kasabadaki Evlad-ı Peygamberiye'ye kendi eli ile bin florin dağıtmayı adet edinmiştir²⁹⁹. Kısacası Osmanlı sultanları Şerifler'in ve Seyyidler'in kendi ihtiyaçlarını karşılamaları ve fakir halka dağıtmaları için bolca ihsanda bulunmuşlardı. Osmanlı sultanlarının her sene sürre göndermeleri adet halini almıştır³⁰⁰.

Osmanlı Devleti özellikle Avrupa'da büyük fetihler gerçekleştirdikten sonra, bütün gücünü toplayıp kutsal yerleri fethetmek istemiş, Müslümanların gönlünde ve gözünde yükselmeyi hedeflemiştir.

Osmanlı Devleti, Haremeyn bölgesini fethetmeye büyük önem vermekteydi. Bu kutsal beldeleri fethederek dini inançları gereğince Haremeyn'i ve içindeki sakinlerini korumak ve buraya gelen hacılara hizmet etmeyi istiyorlardı. Burayı fethederek İslami siyasetin etkisi ile şeriatı bütün İslam âleminde yaşatmak ve devletlerini İslam âleminin lideri haline getirmek istemektedirler. Osmanlı Padişahları kendilerini I. Selim'den itibaren "**halife**", yani Peygamber vekili sıfatı ile anmışlar ve kendilerini "Hadimu'l-Haremeyni's-Şerifeyn" olarak adlandırmışlardır³⁰¹.

Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Ridâniye savaşı ile Memlûklülerin yönetimine son vermiştir. O zamanlarda Mekke Emir ve Şerifleri tamamen müstakil olmayıp, Mısır'da kurulan devletlerin nüfuzu altına giriyor ve devletin hükümdarı adına hutbe okutuyorlardı. Osmanlı Devleti Mısır'ı fethederek, Memlûklüler Devletine son verdikten sonra, bu devletin nüfuzu altında bulunan Mekke ve Medine

²⁹⁷ Uzunçarşılı, age, s. 13.

²⁹⁸ Uzunçarşılı, age, s. 7.

²⁹⁹ Uzunçarşılı, age, s. 13.

³⁰⁰ Hariri, age, s. 11.

³⁰¹ Hariri, age, s. 13- 14.

havalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve o sırada Mekke Emiri olan Şerif Berekât, oğlu Şerif Ebu Nüme'y'i Mısır'a göndererek Osmanlı Padişahı'na tazimlerini arz ile Mekke'nin anahtarlarını takdim etmiştir³⁰².

Yavuz Sultan Selim, Ebu Nüme'y'e hil'at giydirerek, bolca hediyelerle Mekke'ye göndermiştir. Ebu Nüme'y, Mekke'ye giderken babasına verilen Mekke Emirliği menşurunu da beraberinde götürmüştür. Mısır hazinesinden Mekke Emiri'ne maaş bağlanmış, böylece Hicaz bölgesindeki düzen bozulmayarak Haremeyn yönetimi eskiden olduğu gibi Ebu Nüme'y ailesine verilmiştir. Bu tarihten itibaren Mekke ve Medine camilerinde okunan hutbelerde Osmanlı Padişahları'nın adları zikredilmeye başlanmıştır³⁰³.

Bundan sonra Osmanlılar coğrafi konum itibari ile Batı Arabistan'da nüfuz ve hâkimiyetlerini tesis ederek uzun bir müddet Mekke, Medine, Cidde ve Yenbua bölgelerini Mısır valiliğine bağlı olarak idare etmişler, Hicaz bölgesini Mısır valilerinin arizaları üzerine yürütmüşlerdir. 17. Asrın sonlarından, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanına kadar Hicaz ve Mekke Emirleri hakkında Şam valisi ve aynı zaman da Emirü'l hac olanların mutâlaâ ve tahriratları üzerine muamele yapılmıştır. Mekke ve Medine'nin devlet tarafından asayiş ve inzibatı her sene munâvele ile Mısır'daki yedi ocaktan gönderilen asker kuvveti ile temin edilmiştir³⁰⁴.

Şerifler'in intihapları, Mekke kadısı ile Mısır, Şam ve Cidde valilerinin arz ve inhârı üzerine, Mekke Emirleri padişah tarafından tayin edilirdi³⁰⁵. Mekke Şerifleri tayin olunca, Hicaz işlerinde kendisine yardım edecek vekiller seçerlerdi. Çoğu zaman bunlar, Şerifin akrabaları olurdu. Daha sonra Devlet, Şerifin yardımcılarını kendisi tayin etmeye başlamıştır³⁰⁶.

Mekke Emirleri, vezirlerden bir derece yüksekti³⁰⁷. Osmanlı Devleti Hicaz'a gösterdiği önemi başka bölgelere göstermemiş, bölgeyi yönetimi altında tutmak için büyük çabalar sarf etmiştir³⁰⁸.

³⁰² Uzunçarşılı, age, s. 16- 17; Sâbir Mü'min İsmail, *Cidde*, Mekke 2005, s. 13.

³⁰³ Uzunçarşılı, age, s. 18; İsmail, age, s. 4; Hariri, age, s. 24; eş-Şeyh Haz'al, age, s. 38.

³⁰⁴ Uzunçarşılı, age, s. 18; Hariri, age, s. 26.

³⁰⁵ Uzunçarşılı, age, s. 19.

³⁰⁶ Hariri, age, s. 27.

³⁰⁷ Uzunçarşılı, age, s. 27.

³⁰⁸ Hariri, age, s. 16.

Osmanlı Devleti Hicaz bölgesini teâmül üzere bırakarak, Mekke Emirlerini yönetimde yetkili kılmış, buraya yalnızca Mekke, Medine ve Mısır'dan gönderilen muhafız kuvvetleri bulundurmakla yetinmişti³⁰⁹. Fakat Mekke Emirleri Hicaz'daki geniş yetkilerini sınırlandırmak istemediklerinden Mekke ve Medine'deki Türk muhafız kuvvetlerinin, emirleri altına girmelerini istemişlerse de, bu kabul edilmemiştir³¹⁰. Bununla beraber Mekke ve Medine'deki muhafız Osmanlı kuvvetleri hariç, Mekke Şerifleri urban da dâhil olarak Hicaz'da adeta sikkersiz bir hükümdar gibi idarelerinde serbest devam etmişlerdir³¹¹.

Osmanlılar buraya hâkim olduktan sonra Mekke Emirlerinin vazife ve salâhiyetlerine dair hiçbir kanun koymayarak, Şeriflerin değişmesi münasebeti ile gönderdikleri menşurlarda veya herhangi bir suretle yolladıkları namelerde Şeriflerin vazifelerini pek sınırlı olarak zikretmişlerdir. Bu tavsiyelerde; urbanın idaresinde çapulculara mani olmak, gelecek hacıları urbandan muhafaza ile tehlikesiz ve yağmasız olarak haccettirip geri göndermek, her sene yollanan sürreleri adilane taksim etmek, kendi geliri ile iktifa edip tüccar v.s mallarını tamâh ile müsadere etmemek, yolların emniyetini temin eylemek, Mısır'dan gelen zahireyi yerli yerine taksim etmek, adilâne hareket ile kimseye zulüm yapmamak gibi umumi vesâyeden ibaretti. Fakat buna rağmen Hicaz'da asayiş çoğu zaman bozuktur³¹².

Osmanlı Devleti genelde hacıların emniyetine önem vermiş, diğer hususlarda Şerifleri kendi haline bırakmıştır. Müdahale edilecek durumlarda ise, Şam ve Mısır valileri vasıtası ile iş görmüştür³¹³.

Osmanlı Devleti Hicri XII. Asırdan itibaren nüfuz ve selâhiyetleri sınırsız olan Mekke Emirlerini kontrol altına alabilmek için bir takım tedbirlere başvurmuştur. Osmanlı Devleti, Hicaz'da Mekke Emirlerinin hâkimiyetini tasdik etmekle beraber onların kontrolünü ihmal etmeyerek, başlangıçta Mısır beylerbeyliğine bağlı olarak Cidde'de bir sancak beyliği kurmuştur. Osmanlı Devleti, Cidde sancak beyliği yanında daha sonra Cidde ve Habeş beylerbeyliği ve valiliği ile Mekke Şeyhü'l-haremlîği ihdas etmiştir. Osmanlı Devleti, Cidde'ye vezir rütbesiyle

³⁰⁹ Uzunçarşılı, age, s. 25.

³¹⁰ Uzunçarşılı, age, s. 25.

³¹¹ Uzunçarşılı, age, s. 25; Hariri, age, s. 27.

³¹² Uzunçarşılı, age, s. 26.

³¹³ Uzunçarşılı, age, s. 26.

vali tayin etmeye başlamıştır. Bu durum Hicri 1132 senesinde başlamıştır. Osmanlı Devleti, devlet merkezinden pek uzakta olan Hicaz'a ait işlerden aynı zamanda Mısır Valisi'nin de alakasını münasip görüp, bu husustaki kararını Mekke Emirlerine bildirmiştir³¹⁴.

Şerifler daha önce Hicaz'ın özel işlerinde Şam ve Mısır valileriyle yardımlaşarak mutlak otoritelerini sürdürüyorlardı. Tayin olunan valiler burayı korumak amacıyla Medine'de kalmışlardı. Daha sonra Mekke ahalisinin varlığını hissetmesi için Cidde'de ikamet etmeye başlamışlardır. Böylelikle Şerifin nüfuzu kırılmaya çalışılmıştır³¹⁵.

Alınan bu tedbirlere rağmen bazı uysal valiler, Şerifleri nüfuzlu görünce onlarla iyi geçinmiş, devletin nüfuz ve selâhiyetlerini kullanmış, sayıları az olmasına rağmen bazı valiler de Mekke Emirlerine müdahale etmişlerdir³¹⁶. Şerifler karşısında valilerin nüfuzu zayıf olunca, bunlar ancak Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetini Mekke, Medine, Cidde ve Yenbua'da hissettirebilmişlerdir³¹⁷.

Mekke Emirleri ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlığın kaynağında, mali sorunlar vardı. Şeriflerin çoğu ellerindeki mali imkânların gitmesini istemediklerinden dolayı, bunları koruma yoluna gidiyorlardı. Şerifler ellerindeki maddi imkânları korumak adına valilere karşı gelmişlerdir³¹⁸.

Osmanlı Devleti, Şeriflere bolca mal ve para vererek, onları razı etmeye çalışmıştır. Onlara, mali tahsisatlarda bulunmuştur. Verilen bu tahsisatlar şunlardır:

a) Sultan I. Selim, Mekke Emirlerine yıllık beş yüz altın maaş bağlamıştı. Bununla beraber her sene Şeriflere bin altın sürre de gönderilirdi³¹⁹. Ayrıca Mısır valisi tarafından devlet hazinesinden elli bin kuruş gönderilirdi³²⁰.

b) Diğer eşraflara gelince, onlara da dağıtılmak üzere altmış iki bin altın gönderilirdi³²¹.

³¹⁴ Uzunçarşılı, age, s.26- 27; Hariri, age, s. 30.

³¹⁵ Hariri, age, s. 31.

³¹⁶ Uzunçarşılı, age, s. 28.

³¹⁷ Hariri, age, s. 31.

³¹⁸ Hariri, age, s. 28.

³¹⁹ Hariri, age, s. 28.

³²⁰ Uzunçarşılı, age, s. 23.

³²¹ Hariri, age, s. 29.

c) Şerifler Cidde gümrüğü gelirlerinin yarısını almaktaydılar. Bu gelir yaklaşık iki yüz bin kese idi³²².

d) İslam beldelerinin birçoğundan Şeriflere verilmek üzere hediyeler gelirdi. Gelen bu hediyeler dağıtılırdı³²³.

Mekke Şeriflerinin Arap kabilelerinden oluşmuş askeri bir birliği de vardı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti kendilerine verdiği ve sayıları üç bin kişiyi bulan askeri gücü de mevcuttu. Emri altında çalışan beş yüz ile altı yüz kadar görevli memuru da bulunmaktaydı,

Osmanlı Devleti İslam âlemindeki siyasetini ve itibarını devam ettirmek için, Haremeyn emniyetini sağlamaya büyük önem vermiştir. Osmanlı Devleti Arap Körfezi ve Kızıldeniz'deki Portekiz tehlikesini ortadan kaldırmıştır. Burayı korumak için Süveyş kanalında gemiler yaptırılmış, Kızıldeniz'in güneyinde bulunan giriş kontrol altına alınmış, Basra'da bir deniz üstü kurulmuş, Cidde Kalesi onarılmış, ayrıca Kanuni Sultan Süleyman tarafından Medine'de bir kale inşa edilmiştir³²⁴

17. Yüzyıl sonlarında bu bölgede, Hint ticaret yolunu ele geçirmek için Fransızlarla İngilizler arasında mücadele başlayınca, Osmanlı Devleti ikisi arasındaki mücadelenin Haremeyn'i tehdit etmesinden korkarak, yabancı gemilerin Cidde'ye gelmesine izin vermemiştir³²⁵. Hicri 1199 yılında Portekizlerin Hicaz topraklarına saldıracağı haberi yayılınca, Cidde Valisi Mustafa Paşa'ya emir gönderilerek kalenin tamir edilmesi istemiştir³²⁶. Süveyş kanalının açılması ile Hicaz bölgesinin korunması, Osmanlılar için daha önemli bir hale gelmiştir.

Osmanlı Devleti için Hicaz'ın bölgesindeki en önemli güvenlik sorunu, haccın selamet içinde yapılması ve hacıların memleketlerine salimen dönmesini sağlamaktı. Bunun için de Osmanlı Devleti gerekli tedbirleri alarak, buraya görevli kişileri belirler ve hac yolu üzerindeki urbanlara sürre gönderirdi. Hac kafilesinin güvenliği önemli olduğundan, yolun güvenliğini sağlayacak kişilerin seçimi

³²² Hariri, age, s. 29.

³²³ Hariri, age, s. 29.

³²⁴ Hariri, age, s. 17- 18.

³²⁵ Cevdet Paşa, age, II, 99.

³²⁶ Cevdet Paşa, age, III, 131.

konusunda Babiâli'de tartışmalar yaşanırđı. Hicri 1197 yılında hac emiri Derviş Paşa, hacıları istenilen yere ulaştıramamıştı³²⁷

Genellikle hac işlerini Şam Valisi üstlenirdi. Güvenliği sağlamak için on iki-on beş bin kişilik silahı asker bulundururdu. Sayda Valisi de gerekli zahire ve mühimmatı verirdi³²⁸

Osmanlı Devleti Hicaz bölgesinde dıştaki fitnelerle uğraştığı gibi, içteki fitnelerle de uğraşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, Anadolu'da çelebi ayaklanmaları, Halep'te askeri sorunlarla, Bağdad'da İranlılarla, Yemen'de İngilizlerle uğraşırken; Mekke Şerifleri de kendi aralarında savaşmaya başlamışlar ve Osmanlı Devleti bu sıkıntılı dönemde Şeriflerin arasını da bulmaya çalışmıştı³²⁹

Sonuç olarak Osmanlı Devleti diğer bölgelere vermediği önemi, kutsal yer olarak gördüğü Hicaz bölgesine vermiş, buranın korunması ve düzenin sağlanması için büyük gayretler göstermiştir. Ancak gösterilen tüm çabalara rağmen, Hicaz bölgesinde otorite ve asayiş tam olarak sağlanamamıştır. Burada devletin otoritesini sağlamak için çeşitli tedbirlere başvurulsa da, bundan bir netice elde edilememiştir.

B. VEHHABÎLER'İN MEKKE ŞERİFLERİ İLE OLAN MÜCADELELERİ VE TAİF'İN İŞGALİ

Mekke Şerifleri, Vehhabîlerin siyasi güç olarak ortaya çıktıkları 1750'li yıllardan itibaren, onların davranışlarından şüphe etmeye başlamışlardı. Daha önce belirttiğimiz gibi Şerif Mes'ut, 1752 yılında Babiâli'ye mektup yazarak yardım istemiştir. Devlet de Şerifin müracaatı ile kendisine Mısır'ın 1363 senesi irsaliyesinden yirmi beş kese rumî akçe göndermişti³³⁰. Fakat Şerifler, kendilerine gönderilen yardıma rağmen durumun vehametini kavrayamamışlar ve Vehhabîleri ortadan kaldırmak için ciddi bir teşebbüste bulunmamışlardı. Şeriflerin Vehhabîlere karşı yaptığı tek şey, onları haccetmekten alıkoymaktı.

³²⁷ Cevdet Paşa, age, III, 128.

³²⁸ Uzunçarşılı, age, s. 50.

³²⁹ Cevdet Paşa, age, V, 30.

³³⁰ Uzunçarşılı, age, s. 105.

Vehhabîler ilk ortaya çıktıkları zamandan itibaren mezhep ve itikatlarını anlatmak için, haccetmek bahanesiyle ulemadan otuz kişiyi Mekke'ye göndermişlerdir. O zaman Mekke Emiri olan Şerif Mes'ud b. Said'den haccetmek üzere izin istemişler, bir miktar para vermeyi de kabul etmişlerdir. Mekke uleması bunların durumlarını inceleyerek, bunların küfrü hakkında karar verilmiş ve bunlar da hapse atılmışlardır. Şerif Mes'ud'un Hicri 1165 yılında vefatı üzerine, biraderi Şerif Mesa'id Mekke Emiri olunca, Vehhabîler hac için ondan izin istemişlerdi. Şerif Mesa'id, buna razı olmayınca civarda bulunan bazı Araplar onunla savaşmaya başlamıştır. Şerif Mesa'id'ten sonra Şerif olan Şerif Ahmet döneminde de Vehhabîler necis kabul edilerek, Mekke'ye kabul edilmemişlerdir³³¹.

Hicri 1186 senesinde Mekke Emiri olan Şerif Surûr b. Mesa'id zamanında Vehhabîler, tekrar hac için izin istediklerinde Şerif Surûr onlardan vergi almak sureti ile haccetmelerine izin verebileceğini bildirmiştir. Bu teklif üzerine Vehhabîler kılıçlarına güvenerek Mekke'yi taciz etmeye başlamıştır. Şerif Surûr bu durumun aradaki düşmanlığı arttırdığını ve hac yolunu tehlikeye soktuğunu görünce, 1775 yılında Vehhabîlerin haccetmelerine izin vermek zorunda kalmıştır³³². 1776 yılı haccı, hacc-ı ekber olmuş ve hac yapılmıştır³³³.

Vehhabîlerin gitgide kuvvetlenmesi Şerif Surûr'u endişeye sevk etmiş ve Hicri 1190 senesinde Babîâlî'ye bir yazı göndererek, Vehhabîlerin ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bu yazı üzerine Babîâlî durumu Cidde, Şam ve Bağdad valilerine sormuş, Cidde Valisi'nden gelen yazı üzerine işe önem verilmemiştir. Şam Valisi, Muhammed b. Abdülvehhab'ı, öğrencilere ders veren dini bir önder olarak tanıtmıştı. O zamanlarda devlet memurlarının bu gibi hususlarda politikaları zayıf olduğundan, Vehhabîlerin niyetini anlayamamışlardı. Mekke Emiri durumun kötüye varacağını anlasa da, bunu devlet adamlarına anlatamamıştı.

Bu sebeple Vehhabîler kolaylıkla hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdir. Fakat Emirlerin de Arap aşiretler üzerinde büyük nüfuzu olduğundan, Hicaz taraflarına pek tecavüzde bulunamamışlardır³³⁴.

³³¹ el-Useymin, age, s. 76; Cevdet Paşa, age, VII, 192.

³³² Cevdet Paşa, age, VII, 193- 194.

³³³ BOA, HH, nr 992.

³³⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 193.

Mekke Emiri Şerif Server, Babîâlî'ye 1781 yılında adamını yollayarak, Medine ziyareti esnasında karşılaştığı tecavüzleri ve yağmalamaları haber vermiştir. Bu haber karşısında Sultan I. Abdülhamit, Şam Valisi'nin bu hususlar için Mekke'ye gönderileceğini ve kendisiyle görüşeceğini Şerif'e bildirmiş ve Şerif'in herhangi bir harekete girişmemesini istemiştir³³⁵. Babîâlî, tedbir olarak Mekke Şerifi'ne barut ve cephanenin Bağdad Valisi ile gönderilmesi kararını almıştır³³⁶. Babîâlî ve devlet adamları olayın önemini tam olarak anlayamadığından, gerekli tedbirleri almamışlardır.

1787 yılında Mekke Emiri Şerif Server, Babîâlî'ye bir tahrirat göndererek Yemen, Taif ve Cidde yollarının urban eşkiyâsının saldırılarından emin olduğunu, Haremeyn'de oturan ve Vehhabîlere yakın olan Harb kabilesinin birkaç seneden beri kendilerine saldırdığını bildirerek, 1786 yılı haccından sonra Mısır Emiri'l-Haccî'nın Medine yolunda urbanla mücadelelerini anlatmıştır³³⁷. Bu arada 1786 yılında Şam Valisi ve Emiri'l-Hac Ahmet Cezzar Paşa hac kfilesi ile Hicaz'a hareket ederek hac görevini yerine getirmiştir³³⁸.

Şerif Galib'ten önce Mekke Şerif'leri ile Vehhabîler arasında çatışmalar olmasına rağmen, ilişkiler sakin bir şekilde geçmişti. Bu dönemde Vehhabîler Necid'de siyasi birliği sağlamış, askeri birlikleri Körfez kıyılarına kadar ulaşarak, Şerif Galib'in yanına kadar sokulmuşlardı. Bilhassa Şerif Galib, Vehhabîlerin Ahsa'da Benî Halid'e karşı galibiyet haberleri kendisine ulaşınca, durumun kendi bölgesini tehdit etmeye başladığını anlamıştır³³⁹. Bu dönemde Vehhabîler, direkt olarak Hicaz üzerine gidememişti. Çünkü Vehhabîler direkt olarak Hicaz üzerine giderek bu durumun İslam âlemi üzerinde kötü bir tesir meydana getirmesini ve Osmanlı Devleti'nin kendi üzerlerine gelmesinden korkmuştur. Vehhabîler bu dönemde daha çok Hicaz'daki yandaşlarını arttırmaya çalışmıştır³⁴⁰.

1788 yılında Mekke Emirliğine gelen Şerif Galib, emirliğinin ilk yıllarında kendi iç meseleleriyle uğraşmış, Vehhabîlerle yeterince ilgilenememiştir. Bu dönemde Şerif Galib'in kardeşinin oğlu Şerif Abdullah, Şerif Galib'e karşı

³³⁵ BOA, HH, nr 610.

³³⁶ BOA, HH, nr 3810.

³³⁷ BOA, HH, nr 755.

³³⁸ BOA, HH, nr 1257.

³³⁹ Ahmet Sıbai, *Tarihu Mekke*, Kahire, 1952, I, 345; İbn Gannâm, age, I, 184.

³⁴⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 193; Abdurrahim, age, s. 139.

ayaklanmış, Şerif Galib bununla uğraşmak zorunda kalmıştır. Mekke içinde dört gün dört gece ardı arkası kesilmeden çatışmalar devam etmiş, insanlar dışarı çıkamaz olmuştur. Hatta bu zaman diliminde Harem-i Şerif'te günlük namazlar ile bir Cuma namazı da kılınamamıştır. Daha sonra Şerif Galib, Şerif Abdullah ile kardeşi Mehmet'in askeri birliklerini dağıtmış ve onları affetmiştir³⁴¹. Şerif Galib karşısında yenilen önceki Mekke Şerifi Surûr'un oğlu Abdullah, Babîâlî'ye mektup göndererek Şerif Galib'i şikâyet etmiş ve şerifliğe kendisinin tayin edilmesini istemiştir³⁴². Fakat gelen mektup, Babîâlî tarafından dikkate alınmamıştır³⁴³.

Şerif Galib kendi durumunu içeride sağlamlaştırdıktan sonra 1790'lı yılların başında, Babîâlî'nin kendisinden Vehhabîlerle mücadele etmesini istemesi üzerine, Vehhabîlerle mücadeleye başlamıştır³⁴⁴. Bu arada Mekke uleması, Muhammed b. Abdülvehhab ve ona tabi olanların görüşlerinden dönmedikleri müddetçe, onlarla savaşılmaması gerektiği hususunda fetva vermiştir. Osmanlı Devleti de Şeriflere bu doğrultuda görüş bildirmiştir³⁴⁵. Şerif Galib Vehhabîlerin ilerlemesi karşısında tehlikeyi görerek, Hicaz bölgesindeki nüfuzunu kaybetmekten korktuğu için, Vehhabîlerle savaşmaya karar vermiştir³⁴⁶.

Şerif Galib ile Vehhabîler arasındaki çatışmalar iki merhalede meydana gelmiştir. Birinci merhale 1790 senesinde başlamıştı. Bu dönemde Şerif Galib, Necid'den kaçan bazı kabilelerden ve Hicaz'daki köy ve şehirlerden oluşan büyük bir ordu hazırlamıştı. Şerif Galib, orduyu kardeşi Abdülaziz komutasında Vehhabîlere karşı savaşması için Necid'e göndermiştir. Bu orduya doğu tarafında bulunan birçok aşiret ile Emirdağı kabileleri de katılmıştır. Daha pek çok kabile de bu orduya katılınca, ordunun gücü daha da artmıştır. Bu ordu yolu üzerinde bulunan beş kaleyi zapt etmiştir³⁴⁷. Abdülaziz bu ordu ile Necid içine girdiğinde, Necid'in köylerinden bazıları bu orduya katılmış, çoğu ise dağılıp kaçmıştır³⁴⁸.

Bu ordu Kasr-ı Besam denilen yere ulaştıca, bu mevkiideki Vehhabî kalesini kuşatmış, dört aydan fazla kuşatmasına rağmen Vehhabî kalesini istila etmeyi

³⁴¹ Cevdet Paşa, age, V, 52- 53; Uzunçarşılı, age, s. 115- 116; el-Useymin, age, s.76.

³⁴² BOA, HH, nr 11409.

³⁴³ BOA, HH, nr 10831.

³⁴⁴ BOA, HH, nr 8143, 9625; Cevdet Paşa, age, VII, 194.

³⁴⁵ el- Useymin, age, s. 77.

³⁴⁶ el- Useymin, age, s. 76.

³⁴⁷ BOA, HH, nr 10962.

³⁴⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 194.

başaramamıştır. Kuşatmanın olduğu bu dönemde Vehhabî kuvvetleri, Ahsa'da Benî Halid kabilesiyle meşgul olmaktadır³⁴⁹. Mevcut ordunun yanında Şerif Galib, diğer bir ordu oluşturmuş, yanına hunbara ve altı top alarak Necid üzerine hareket etmiş ve Ramazan ayında Şuara köyüne ulaşmıştır. Fakat köyün çok müstahkem olması ve içindeki Vehhabîlerin kuvvetli müdafaada bulunması sebebiyle top ve hunbara ile hayli dövülerek tazyik edilmesine rağmen, buranın fethi mümkün olmamıştır. Lağım kazılmak istesen de bundan bir başarı elde edilememiştir.

Şerif Galib harbin fayda vermeyeceğini anlayınca, Mekke'ye geri çekilmek zorunda kalmıştır. Mevsim, hac mevsimiydi. Şerif Galib, Osmanlı Devleti'nin kendisini şeriflikten azletmesinden korkmuştur. Şerif'in, ordusunu geri çekmesiyle Necid topraklarına yaptığı hücumlar da son bulmuştur.

Şerif Galib ara sıra Necid üzerine askeri birlikler gönderse de bunlar Vehhabîlere karşı büyük bir başarı elde edememişler, yalnızca ganimet almakla yetinmişlerdi. Vehhabîlerin Hicaz bölgesindeki ilerleyişleri devam etmiştir. Bundan sonra Vehhabîlerin Şerif Galib'e karşı saldırıları başlamıştır. Böylece ilk merhale hızlı bir şekilde kapanmış, Vehhabîler savunma durumundan saldırı durumuna geçmiştir³⁵⁰.

Şerif Galib ile Vehhabîler arasında savaş olmasına rağmen 1790 ile 1791 senesinde haccın edası yerine getirilebilmiştir³⁵¹. 1791 senesinde Şam ve Sayda eyaleti ile hac emirliğine Ahmet Cezzar Paşa tayin edilmiştir³⁵². Ahmet Cezzar Paşa, hac yolunda hacılara musallat olan Urbanların başlarını vurdurarak³⁵³, hacıları salimen götürüp getirmiştir³⁵⁴. Ahmet Cezzar Paşa hac dönüşünde Şam'a girerken mirü'l haclık unvanının devamını istemiş ve kendisi mirü'l hac olarak kalmıştır³⁵⁵.

Saldırı durumuna geçen Vehhabîler ile Şerif Galib arasındaki mücadele devam ederken, Babiâli'ye de Vehhabîlerin yaptığı öldürme olaylarına ilişkin mektuplar gelmekteydi³⁵⁶. Vehhabî mezhebinin kurucusu Suud oğlunun Necef ve

³⁴⁹ Cevdet Paşa, age, VII, 194; Uzunçarşılı, age, s.117; İbn Gannâm, age, I, 176.

³⁵⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 195 İbn Gannâm, age, I, 177.

³⁵¹ BOA, HH, nr 27610.

³⁵² BOA, HH, nr 5247, 9534, 11670.

³⁵³ BOA, HH, nr 5131.

³⁵⁴ BOA, HH, nr 3833 A, 11378, 14588.

³⁵⁵ BOA, HH, nr 11578.

³⁵⁶ BOA, HH, nr 64 A.

Hille'ye kadar yakınlaşmasından dolayı, Babîâlî'den top ve topçu talebinde bulunulmuştur³⁵⁷. Şerif Galib de Sürre Emîni'ne durumu anlatan bir mektup vermiş³⁵⁸, Vehhabîlerin def'i için Sadaret'ten para istemiştir³⁵⁹. Sürre Emîni İstanbul'a gelerek Şerif'in mektubunu I. Abdülhamit'e takdim etmiştir. I. Abdülhamit yeni Şerif, Mekke ve Cidde Valisi hakkında Sürre Emîni Şerif Efendi'den malumat almıştır³⁶⁰. Şerif Galib'den gelen tahrirat Sadaret'te hülâsa edilip tartışılmıştır³⁶¹.

Şerif Galib, Vehhabîlerle mücadele halinde iken Babîâlî, Vehhabîlerle mücadele edilmesi ve zararlarının ortadan kaldırılması, Abdülaziz b. Suud ile Şerif Galib'in arasının bulunması görevini Bağdad Valisi Süleyman Paşa'ya vermiştir³⁶². Babîâlî, aynı şekilde bin beş yüz askerle Musul Valisi'nin de asker göndermesini istemiş, fakat Musul Valisi bu hususta affını dilemiştir. Ayrıca Babîâlî Mekke Şerifinin Vehhabîler üzerine bizzat gitmeyip yerine adam göndermesini de istemiştir³⁶³.

Mekke Emiri ile Vehhabî Abdülaziz b. Suud arasındaki savaşın bitmesi ve aralarının bulunması için Bağdad Valisi Süleyman Paşa'ya yazılan tahriratın cevabı, Babîâlî'ye gönderilmiştir³⁶⁴. Babîâlî ise Mekke Emir'i Şerif Galib ile Abdülaziz arasında vuku bulan muharebe üzerine, aralarını düzeltmek için yapılan iş'arat neticesiz kaldığından ne yapılması lazım geleceğini müzakere edilerek arz edileceğini Süleyman Paşa'ya haber vermiştir³⁶⁵. Şerif Galib'in inatçı, Abdülaziz b. Suud'un kuvvetli olmasından dolayı araları bulunamamış, Suudiler on bin kişi ile Suku'ş-Şuyuh kasabasına hücum ederek iki yüz kişiyi öldürmüştür³⁶⁶.

Bu arada Vehhabîler hayli vakittir altı yedi bin urban eşkiyâsı ile Şam bölgesini ve hacıları taciz etmeye başlamıştı³⁶⁷. Bu durum karşısında Babîâlî'ye,

³⁵⁷ BOA, HH, nr 64.

³⁵⁸ BOA, HH, nr 11594, 8237.

³⁵⁹ BOA, HH, nr 10523.

³⁶⁰ BOA, HH, nr 868.

³⁶¹ BOA, HH, nr 9326.

³⁶² BOA, HH, nr 3855, C, F.

³⁶³ BOA, HH, nr 8741.

³⁶⁴ BOA, HH, nr 8091.

³⁶⁵ BOA, HH, nr 12324.

³⁶⁶ BOA, HH, nr 3841.

³⁶⁷ BOA, HH, nr 16094.

Cidde Valisi Mehmet Paşa'nın Vehhabîlere karşı müsait olduğu bildirilerek, yüz bin kuruş gönderilmesi istenmiştir³⁶⁸.

Hicaz bölgesi 1790'lı yıllarda bir yandan Vehhabîlerin saldırılarına maruz kalırken, bir yandan da Rusya tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. İstanbul'a gönderilen mektuplarda küçük donanma ile Süveyş'e gelecek Rusların, Mekke ve Medine'ye hücum etme ihtimalleri olduğu bildirilmiş³⁶⁹, Cidde, Mekke, Yenbua ve Medine'ye fena fikirle girmek isteyen Moskovlar'ın, Muha mevkiinde kılavuz almalarına ve Cidde, Yemen, Süveyş taraflarına girmelerine mani olduğu Babıâlf'ye bildirilmiştir³⁷⁰.

Bunun üzerine Babıâlf, durumu Şerif Galib'e bildirmiştir. Şerif Galib de Rusların Cidde ve Mekke havalisine karşı fena fikirlerini önlemek için, tedbir alacağını Babıâlf'ye bildirmiştir. Ayrıca Şerif Galib, Mısır'dan acele para gönderilmesini istemiş ve acem hacılardan fazla para alınmadığını bildirmiştir³⁷¹. Bu arada Mısır Valisi İzzet Mehmet Paşa ile Cidde Valisi Yusuf Paşa'nın durumu hakkında malumat veren tahriratları da Babıâlf'ye ulaşmıştır.

Bu dönemde vilayetlerin işleri de karışık bir durumdaydı. Bağdad Valisi Süleyman Paşa, Müntefik Şeyhi Tüberi ile Basra mütesellimi hainlerinin üzerine giderek hepsini perişan etmiştir³⁷². Şam'da da karışıklık meydana gelmiş, Şam Valisi İbrahim Paşa'nın halka kötü davrandığı ve içeride huzursuzluk olduğu Babıâlf'ye bildirilmiştir³⁷³. İbrahim Paşa'dan sonra Şam'a vali olan Ahmet Cezzar Paşa'nın da halka kötü davrandığı, Babıâlf'ye bildirilmiştir³⁷⁴.

Medine'de nöbetçiler kethüdası tayininde de olaylar çıkmıştır. Şam Valisi Medine ve nöbetçiler kethüdalığına Ahmet oğlu Recep'i tayin etmiş, Şeyhü'l-Harem ile Beşir Ağa başka birini tayin edince askerler ikiye ayrılarak birbiriyle savaşmaya başlamıştır³⁷⁵.

³⁶⁸ BOA, HH, nr 3833 C.

³⁶⁹ BOA, HH, nr 3833 C.

³⁷⁰ BOA, HH, nr 3833 B.

³⁷¹ BOA, HH, nr 3833.

³⁷² BOA, HH, nr 8135.

³⁷³ BOA, HH, nr 917, 1154, 3810 B.

³⁷⁴ BOA, HH, nr 12527 A.

³⁷⁵ BOA, HH, nr 38556.

Mısır'da ise ihtilal sebebiyle halk ayaklanmış ve zarar görmüş, kıtlık sebebiyle yoksulluk baş göstermeye başlamış, veba sebebiyle insanlar ölmeye başlamıştır³⁷⁶. Valiler kendi iç sorunları ile uğraşmaktan, Vehhabîlere karşı gerekli önlemleri alamamıştır.

Bu dönemde bazı kabileler Şerif Galib'e karşı ayaklanmış ve Şerif Galib de, bunlarla meşgul olmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Vehhabîler, Ahsa'daki askeri faaliyetleri tamamlamış ve hareketlerini batıya, kuzeye ve güneye doğru çevirmişlerdi. Şunu da belirtmek gerekirken Şerif'in kuvvetlerinin zayıflama sebeplerinden biri de, Osmanlı Devletinden gerekli yardımı alamayıdır. Şerif Galib, iki adamını Osmanlı Devletine göndermiş, fakat gerekli yardımı alamamıştır. Karşılıklı çatışmalarla geçen bu dönem 1793 yılında son bulmuştur³⁷⁷.

Bu arada 1793 yılında hacılar, haclarını rahatça ifa ederek memleketlerine geri dönmüştür³⁷⁸. Hacıların muhafazasına memur Şam Valisi ve Mirü'l hac Cezzar Ahmet Paşa geri dönerek liva ve mahfil-i şerifi teslim etmiştir³⁷⁹.

Vehhabîler ile Şerif Galib arasındaki savaşın ikinci merhalesi 1794 yılında başlamıştır. Bu dönemde Vehhabî orduları direkt olarak Hicaz topraklarına saldırmaya başlamışlardır. Vehhabîler, bazı Arap şehirlerine hücum ederek, onları itaat altına almışlar ve saldırılarına devam etmişlerdir³⁸⁰. Vehhabîlerin bu askeri faaliyetleri, Şerif Galib'in kendisine yardımcı olan kabilelerin nezdindeki itibarını zayıflatmıştır. Bu kabileler, Vehhabîlere karşı savaşmanın bir fayda vermeyeceğini anlayarak, Abdülaziz b. Suud'a karşı bağlılıklarını bildirmiştir³⁸¹.

Şerif Galib bu dönemde Beni Harb kabilesinden Vehhabî mezhebine girenlerin üzerine asker sevk etmiştir. Ayrıca kendisi de büyük bir ordu hazırlayarak, Vehhabîler üzerine gitmiştir. Fakat Harme köyünde Vehhabîler, hiç beklenmedik bir

³⁷⁶ BOA, HH, nr 883, 1363, 11213.

³⁷⁷ Ahmet b. Zeyni Dehlani, *Hülâsatü'l Kalam Fi Beyni Ümerai'l Beledi'l Haram*, Kahire 1972, s. 216.

³⁷⁸ BOA, HH, nr 26618, 27580, 27595.

³⁷⁹ BOA, HH, nr 4540 İ.

³⁸⁰ İbn Gannâm, age, I, 189; İbn Bişr, age, I, 104.

³⁸¹ Cevdet Paşa, age, VII, 196; Abdurrahim, age, s. 145.

anda saldırıya geçerek, Şerif Galib'i mağlup etmişlerdir. Şerif Galib, mağlup olarak Mekke'ye geri dönmek zorunda kalmıştı³⁸².

Bu dönemde Mekke Şerifi ile Abdülaziz b. Suud arasındaki düşmanlık en üst seviyeye çıkmış, ikisi de birbirini kâfirlikle itham etmeye başlamıştır³⁸³.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen 1794 yılı haccı yapılabilmiş, hacıların selametle geri döndükleri Mekke Şerifi Galib ve Cidde Valisi Yusuf Paşa tarafından Babîâlî'ye bildirilmiştir³⁸⁴. Mirhac Ahmet Cezzar Paşa, Sayda eyaleti mukataalarının envalinden yüz altmış bin kuruşluk havale vermiş ve yüz bin kil buğdayı İstanbul'a göndermiştir³⁸⁵.

Şerif Galib ve Hicazlılar bu zor durumlarında daha önce belirttiğimiz gibi, çeşitli defalar Osmanlı Devleti'ne durumu haber veren mektuplar yazmışlardır³⁸⁶. Fakat bu mektuplardan bir netice elde edilememiştir. O zamanlarda devlet adamları Hicaz'da olup bitenlerle ilgili kendilerine haberler geldiğinde "bu Arap galesi de başımıza büyük bir bela oldu. Mekke ve Medine'de meydana gelen olaylar her sene rahat ve huzurumuzu kaçırıyor. Artık Araplarda işin tadını kaçırdılar", gibi sözler sarfederek, Hicaz'da olup bitenlere önem vermemişlerdir. Bu nedenle Mekke ve Medine'den gelen haberciler soğuk karşılanmıştır. Bazen Babîâlî'den "Vehhabîleri ortadan kaldırmak ve mezheplerini tetkik için ulema gönderceğiz, bazen de Osmanlı'nın gücünü göstermek için Cidde, Mısır, Bağdad ve Şam valilerine talimat vereceğiz" gibi sözlerle Şerifler oyalanmıştır³⁸⁷.

Şerif Galib, bu dönemde daha çok, Osmanlı Devleti'nin kendisini şeriflikten azletmesinden korkmuştur. Ayrıca bu dönemde Mekke'nin iktisadi durumu da kötüleşmiştir. Çünkü Vehhabî orduları Mekke, Medine ve Taife uzanan bütün yolları kuşatma altına alarak kapamışlardır³⁸⁸. Cidde valisi olup Medine'de ikamet eden, eski sadrazam Yusuf Paşa, durumun vehâmetini Babîâlî'ye bildirmiş ve gerekli

³⁸² Cevdet Paşa, age, VII, 196.

³⁸³ BOA, HH, nr 12169, 10753.

³⁸⁴ BOA, HH, nr 14640.

³⁸⁵ BOA, HH, nr 9842.

³⁸⁶ BOA, HH, nr 3585 B, D, E, F, İ, J, K, 3760; Cevdet Paşa, age, VI, 470.

³⁸⁷ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 62.

³⁸⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 193- 194; Uzunçarşılı, age, s. 117.

tedbirlerin alınmasını istemiştir³⁸⁹.Şerif Galib ve Yusuf Paşa, Mekke suyollarının tamiratını da istemişlerdi. Bu istek, Babîâlî tarafından kabul edilmiştir³⁹⁰.

Durumun vehâmetini anlayan Şerif Galib, 1796 senesinde Ahmet Türkî'yi yardım amacıyla Osmanlı Devletine göndermiştir. Fakat Ahmet Türkî bir cevap alamadan geri dönmüştür. Ahmet Türkî İstanbul'dan dönüşünde Mısır'da iken, Fransızlar'ın İskenderiye'yi işgal ettiklerini haber alınca, bu haber ile Mekke'ye gitmiştir. Sonraları Bonapart'ın Vehhabîleri kendisine çevirmeye uğraştığı haberi duyulmuştur. Bonapart'ın kötü niyetine dair her yere, Osmanlı Devleti tarafından uyarı emirleri gönderilmiştir. Bu sırada Vehhabîlerin reisi Abdülaziz'in de haberdar edilmesi Mekke Şerifi'ne tavsiye edilmiştir. Vehhabîler ise mezheplerine katılmayanlara din düşmanı gözüyle baktıkları için, Fransızların Mısır'ı işgalinde kılıklarını kıpırdatmayacakları belli idi. Ne var ki Vehhabîlerin düşünceleri ve ne yapacakları devlet tarafından gereği gibi bilinemiyordu³⁹¹. Bu arada Vehhabî orduları Hicaz'ın içlerine kadar saldırmaktaydı³⁹².

1795 ve 1796 yılında hac, bir iki aksaklık dışında yapılabildiği görülmüştür. 1795 yılında Şerif Galib, hacılarla birlikte hac görevini emniyet ve selamete ifa ederek, Medine'yi ziyaret etmiştir. Hacılar daha sonra salimen memleketlerine dağılmışlardır³⁹³. 1796 yılında sürre ve hacılar yerlerine gelmiştir³⁹⁴. Hac yapılarak Ararat'a çıkılmış, Müzeyrib'ten Hicaz'a hareket edilmiştir³⁹⁵. Arapların Mısırlı hacılar üzerine taarruz etmelerine karşın, gerekli tedbirler alınmıştır³⁹⁶. Hac ifa edilerek, Şam'a salimen dönülmüştür³⁹⁷.

1796 yılı hac mevsiminde İran'dan gelen hacılar sorun çıkarmış, bu durum, Erzurum Valisi Yusuf Paşa ve Anapa Muhafızı Mustafa Paşa tarafından Babîâlî'ye bildirilmiştir. Durum Babîâlî'de müzakere edilerek, İranlı hacılara yumuşak

³⁸⁹ BOA, HH, nr 19597.

³⁹⁰ BOA, HH, nr 4312, 10717.

³⁹¹ Cevdet Paşa, age, VI, 470.

³⁹² Cevdet Paşa, age, VI, 470; Uzunçarşılı age, s. 117; Dehlani, age, s. 266.

³⁹³ BOA, HH, nr 5319, 27511.

³⁹⁴ BOA, HH, nr 27588, 27598.

³⁹⁵ BOA, HH, nr 27611, 4584.

³⁹⁶ BOA, HH, nr 5318 D, E.

³⁹⁷ BOA, HH, nr 27630, 4481, A.

davranılması, onlardan bir şey alınmaması ve hudutların takviye edilmesi yönünde karar çıkmıştır³⁹⁸.

Ayrıca bu toplantılarda İran'a tacizde bulunmaları için, Balbas aşireti üzerine memur edilen Baban sancağı mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'nın da icraatları ile³⁹⁹, Ahsa'yı zapt eden Suud oğlunun hazırlıkları, Vehhabîlerin kötülüklerini def'e memur olan Bağdad Valisi Süleyman Paşa ile Cidde Valisi Yusuf Paşa'dan gelen tahriratlar da görüşülmüştür⁴⁰⁰.

Vehhabî ordularının gerçekleştirdiği askeri faaliyetler neticesinde, Hicaz'da oturan Arapların iktisadi durumları kötüleşince, bunlar, Abdülaziz b. Suud'a gelerek bağlılıklarını bildirmişlerdi. Abdülaziz b. Suud onlara, vergi ödemeleri şartı ile ticaret yapmalarına izin vermiştir⁴⁰¹.

1797- 1798 yılı haccı da yerine getirilebilmiş, gönderilen sürreler dağıtılmıştır⁴⁰². Hac Emiri Ahmet Cezzar Paşa, hacılarla beraber Muan mevkiine varmış⁴⁰³, daha sonra Müzeyreb'e hareket edilmiştir⁴⁰⁴. Mısır hacıları Medine yakınlarındaki boğazdan selametle geçmiş⁴⁰⁵ ve Medine'den dönen hacıların Arapların taarruzlarına karşı emniyetleri sağlanmış⁴⁰⁶. Hac, selametle yapılmış, Mısır hacıları salimen Kahire'ye dönmüşlerdir⁴⁰⁷. Mekke Emiri Şerif Galib, hacda, Sürre Emiri ile Padişah'a durumu bildiren bir mektup ve bazı hediyeler göndermiştir⁴⁰⁸.

Şerif Galib, bu dönemde Vehhabî kuvvetlerin saldırılarına karşı, herhangi bir askeri müdahalede bulunamamıştır. Şerif Galib, Vehhabîler karşısında aciz olduğu için, bunların fesadının nasıl ortadan kaldırılacağı konusunda Osmanlı Devleti'nin çözüm üretmesini istemiştir⁴⁰⁹. Osmanlı Devleti, Şerif'e yardım kararı alarak,

³⁹⁸ BOA, HH, nr 6696.

³⁹⁹ BOA, HH, nr 10682.

⁴⁰⁰ BOA, HH, nr 10682, 5318

⁴⁰¹ İbn Bişr, age, I, 111.

⁴⁰² BOA, HH, nr 15811 A, 27626.

⁴⁰³ BOA, HH, nr 10994.

⁴⁰⁴ BOA, HH, nr 10881.

⁴⁰⁵ BOA, HH, nr 5318 A.

⁴⁰⁶ BOA, HH, nr 5318 A.

⁴⁰⁷ BOA, HH, nr 27612, 8961.

⁴⁰⁸ BOA, HH, nr 8901, 8902, 10645.

⁴⁰⁹ BOA, HH, nr 14699.

kendisine yirmi beş bin kuruş göndermiştir⁴¹⁰. Ayrıca Mısır Valisi Mehmet İzzet Paşa'ya da ferman gönderilerek, Haremeyn'e zahire göndermesi istenmiştir⁴¹¹.

Osmanlı Devleti bu dönemde Fransa'nın, Mısır'ı işgal ettikten sonra Hicaz üzerine yürümesinden korkarak 1798 yılında, Şerif Galib'e Haremeyn'in tahkim edilmesi gerektiği hususunda ferman yollamıştır. Şerif Galib, yapılan uyarı karşısında gerekli hazırlığı yapabilmek için, Dir'iyye'den barış istemek zorunda kalmıştır⁴¹².

Bunun üzerine Şerif Galib ile Abdülaziz b. Suud arasında 1798 yılında bir antlaşma yapılmıştır⁴¹³. Şerif Galib'i bu antlaşmaya zorlayan sebepler şunlardır:

a) Şerif Galib, yapılan savaşlarda birçok askerini kaybettiği için, askeri bakımdan zayıflamıştı.

b) Şerif'e bağlı olan, Hicaz bölgesindeki birçok kabile taraf değiştirerek, Vehhabîlere katılmıştı.

c) Savaşlar neticesinde Hicaz'ın iktisadi durumu kötüleşmişti. Hicaz'da birçok bölge Dir'iyye'ye bağlanarak, Şerif'e ödedikleri vergiyi, Dir'iyye'ye ödemeye başlamıştı.

d) Bu dönemde Osmanlı Devleti, Şerif Galib'in başına gelenlere kayıtsız kalmış, gerekli askeri ihtimamı gösterememiştir. Bütün bu nedenler Şerif Galib'in barış istemesinde etkili olmuştur⁴¹⁴.

Bu anlaşmaya göre Vehhabîler, hac için Mekke'ye gelip gidecekler, buna karşılık Vehhabîler de Şam ve Yemen taraflarında Şerif'e tabi olan Araplara saldırıda bulunmayacak, onları kendi taraflarına çekmeyeceklerdi⁴¹⁵.

Şerif Galib, Vehhabîlerle yaptığı bu antlaşmayla Mekke, Medine ve Taif'te bulunan kabilelerin kendisine itaat etmesini sağlayarak, hâkimiyet alanını sadece bu üç şehir ve çevresi ile sınırlı tutmuştur. Bunların dışındaki bölgeler, Dir'iyye idaresi

⁴¹⁰ BOA, HH, nr 12194, 15354.

⁴¹¹ BOA, HH, nr 4483.

⁴¹² Dehlani, age, s. 267; Uzunçarşılı, age, s. 117.

⁴¹³ Cevdet Paşa, age, VII, 196; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 23.

⁴¹⁴ Abdurrahim, age, s.148- 149.

⁴¹⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 196.

altına girmiştir. Şerif Galib, bu kabilelerden vergi ve zekât aldığı gibi, orduya destek amacıyla asker de almaktaydı⁴¹⁶.

Antlaşma imzalanarak, sulh müddeti altı sene olarak belirlenmiştir. Bu antlaşma ile Vehhabîlerin siyasi nüfuzu Hicaz'ın içlerine kadar ilerlemiş oluyordu. Ayrıca bu antlaşma ile Necidli hacıların kendilerine hiçbir engel çıkarılmaksızın, rahat bir şekilde hac görevlerini yerine getirmeleri sağlanmıştır. Vehhabîler 1799 senesinde hac etmek için Mekke'ye gelmiştir⁴¹⁷. Şerif Galib, Babiâli'ye durumu bildiren name ile hediyeler göndermiştir⁴¹⁸. Babiâli de Şerif Galib'ten, hacıların urban saldırılarından korunmasını istemiştir⁴¹⁹. Ayrıca Medine'ye top ve levazım da gönderilmiştir⁴²⁰.

Vehhabîlerle yapılan bu antlaşma gereğince 1799 senesinde, Vehabi hacıların beraber bir çatışma meydana gelmeden hac görevi yerine getirilmiş ve hacıların salimen memleketlerine geri dönmüşlerdir⁴²¹.

Bu dönemde Sayda ve Şam Valisi Cezzar Ahmet Paşa ile Cidde Valisi ve Medine Muhafızı Yusuf Paşa arasında daimi bir muhabere vardı. Bu arada Fransızlar da gizlice İskenderiye'ye musallat olunca, bunların Mısır'dan izalesi için çaba harcanmıştır⁴²². Fransızların Mısır'a girmesi ve bunların Cidde taraflarına da taarruzu muhtemel olması karşısında Babiâli, Mekke Şerifi ile Mısır Valisini Fransız tehlikesine karşı uyarmıştır. Vali ile Şerif, Cidde ve Yenbua Kaleleri'nin tamire muhtaç olması ve cephanelerinin olmamasından dolayı Babiâli'den para yardımında bulunmuşlardır⁴²³.

Napolyon Bonopart, Mısır Seraskeri ve Şam, Sayda, Trablusşam Valisi Ahmet Cezzar Paşa'ya hücum etmiş, altmış beş gün süren harpten sonra, yirmi binden fazla zayıat vererek Mısır'dan kaçmak zorunda kalmıştır⁴²⁴. Bu arada Mekke Şerifi de, Fransızlarla birleşerek fena hareketlerde bulunmaya başlamıştır⁴²⁵.

⁴¹⁶ BOA, HH, nr 3830; Dehlani, age, s.267- 268;Uzunçarşılı, age, s. 119.

⁴¹⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 197;Abdurrahim, age, s. 150.

⁴¹⁸ BOA, HH, nr 14842.

⁴¹⁹ BOA, HH, nr 14602.

⁴²⁰ BOA, HH, nr 14538.

⁴²¹ BOA, HH, nr 27518, 4509, 4516, 4518, 5249, 4334, 4480, 4506, 4507, 4507A, 8248, 4741, 4517.

⁴²² BOA, HH, nr 7517.

⁴²³ BOA, HH, nr 6664 E.

⁴²⁴ BOA, HH, nr 4535.

⁴²⁵ BOA, HH, nr 6544.

Mısır'da tutunamayacağını anlayan Bonopart, birçok gümüş, altın ve cevahiri alarak dört gemi ile Mısır'dan kaçmıştır. Bu sırada İngilizler on dört gemi dolusu Yemen askeri ile Mısır köylerine doğru ilerlemiştir⁴²⁶. Süveyş bahanesi ile Mısır sularındaki otuz İngiliz gemisinin su ihtiyacını arttırdığı için, bunlardan en az üçünün uzaklaşması gerektiği belirtilmiştir⁴²⁷. Bu esnada Emiri'l Hacığa ve Şam Valiliğine Abdullah Paşa tayin olunmuştur⁴²⁸.

Suud b. Abdulaziz, 1800 senesi hac mevsiminde yirmi bin kadar Vehhabî ile hacetmek için Mekke'ye gelmiştir. Şerif Galib de ihtiyaten, Mekke etrafına burçlar inşa ederek istihkâm vermiş ve kendisine tabii olan kabileleri de yanına toplamıştır. Böylece bu sene hac çok kalabalık olmuştur. Haccın tamamlanmasından sonra Şerif'in askerleri ile Vehhabîler arasında çatışma ortaya çıkmış ve bu çatışma güçlkle yatıştırılmıştır⁴²⁹.

Şerifin askerleri ile Vehhabîler arasında çıkan bu çatışmalara rağmen 1800 yılında sürre dağıtılmış, hacılar hac görevlerini yerine getirerek memleketlerine geri dönmüşlerdir⁴³⁰.

Bu arada Şerif Galib, Vehhabîlerin korkusundan Taif Kalesi'ni tamir ettirmiş ve Mekke dağlarının bazılarını burçlar yaptırmıştır. Bu sıralarda Cidde Valisi ve Medine Muhafızı Yusuf Paşa da vefat etmiştir. Vehhabîlerin Haremeyn tarafına gelmeleri Yusuf Paşa zamanında olduğu için, onun vefatı Haremeyn halkını sevindirmişti. Yusuf Paşa'nın vefatı üzerine Serdar-ı Ekrem'in emri ile Habeş, Cidde ve Medine muhafızlığı görevi Diyarbakır Valisi Şeyhzade İbrahim Paşa'ya verilmiştir⁴³¹.

Bu dönemde Hicaz bölgesinde, Vehhabîlerden dolayı kıtlık ve karışıklık başlamıştır. Şerif Galib bu durumu Babiâlf'ye bildirerek kıtlık sebebi ile Padişah'ın ihsanına nail olamazsa, vazifesinde kusurlu halleri görülebileceğini belirterek, yardım dilemiştir⁴³².

⁴²⁶ BOA, HH, nr 13457.

⁴²⁷ BOA, HH, nr 3856.

⁴²⁸ BOA, HH, nr 5321.

⁴²⁹ Cevdet Paşa, age, VII, 197- 198.

⁴³⁰ BOA, HH, nr 4327, C, D, 4335, 4479, 4338 G, 6544 C, 4505, 4507, 4519 A, 4480, 15586, 8618.

⁴³¹ BOA, HH, nr 15797; Cevdet Paşa, age, VII, 109- 110.

⁴³² BOA, HH, nr 4345, 4318.

İki taraf arasındaki barış, aralarındaki çarpışmalara rağmen 1801 yılına kadar devam etmiştir. 1801 yılında Vehhabilerin antlaşmaya sadık kalmamaları, barış durumunun sarsılmasına sebep olmuştur. Suud b.Abdulaziz, Şerif'e bağlı olan bazı kabileleri kendi tarafına çekerek, bu kabileleri Şerif'e bağlı olan Yemen tarafındaki kabilelere karşı kışkırtmaya başlamıştır⁴³³. Ayrıca Vehhabî kuvvetleri, kuzeyde muhalif Süleymâniler karşısında başarı elde ediyorlardı. Vehhabîlerin askeri faaliyetleri Yeşba ve Raniye bölgesinde de devam etmekteydi⁴³⁴.

Şerif Galib bu gelişmeler karşısında Vehhabîlerin antlaşmayı bozmak istediğini anlayarak, kabilelere elçiler göndermiştir. Bu kabilelere, Vehhabîlerin antlaşmayı bozmak istediğini belirterek, kendi tarafına katılmaları gerektiğini anlatmıştır. Şerif Galib'in gönderdiği bu elçilerin başında, Osman el-Muzayifi bulunuyordu⁴³⁵. Şerif Galib'in antlaşmanın geleceği hakkındaki tahminlerin de doğruluk payı yüksekti. Çünkü o dönemde Vehhabîler, Arap Yarımadası'nın batısına önem veriyorlardı. Burada bulunan Şerif Galib'e bağlı kabilelere mektuplar yazarak, onları kendi tarafına çekmeye çalışıyorlardı. Bu durum da iki taraf arasındaki barışın bozulması anlamına geliyordu⁴³⁶.

Bu durum karşısında Şerif Galib, Suud b.Abdulaziz'e bir yazı göndererek antlaşmaya riayet etmesini ihtar ve teklif etmiştir. Buna mukabil Suud b.Abdulaziz, Şerif Galib'e bir mektup göndererek bu tür haberlerin antlaşmayı bozmak için uydurulmuş haberler olduğunu bildirerek, bir adamını durumu tahkik etmesi için Zehran'a göndermesini istemiştir⁴³⁷.

Bunun üzerine Şerif Galib, Osman el-Muzayifi'yi ve bir kısım adamlarını durumu tahkik etmesi ve Abdulaziz b. Suud ile konuşması için Dir'iyye'ye göndermiştir. Abdulaziz b. Suud, kendisine gelen bu elçileri geri çevirmiştir. Elçilerin tekrar Mekke'ye gelmesi iki taraf arasındaki durumun kötüleşmesine sebep olmuştur. Şerif Galib, Vehhabîlerin kendi iddialarına verdiği cevaba inanmamıştır.

⁴³³ BOA, HH, nr 3771;Cevdet Paşa, age, VII, 198.

⁴³⁴ Uzunçarşılı, age, s. 117; Abdurrahim, age, s. 150.

⁴³⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 198;Dehlani, age, s. 268.

⁴³⁶ Cevdet Paşa, age, VII, 198; Abdurrahim, age, s. 151.

⁴³⁷ Cevdet Paşa, age, VII, 199.

Mekke'nin güneyinde ve güneydoğusunda bulunan kabileler Şerif Galib'e karşı ayaklanmaya başlamış, bu durum Şerif'in işini daha da zorlaştırmıştır⁴³⁸.

Bu arada Vehhabîler, Osman el-Muzayyifi'yi ikna ederek Şerif'ten ayırmış ve kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardır⁴³⁹. El-Muzayyifi'ye Mekke-i Mükerrerme'nin zaptı ile Taif ve havalisinin yönetimi sözü verilmiştir. Bunun üzerine Osman el-Muzayyifi, Taif yakınlarında bulunan Abib Köyü ve diğer köylüleri kendi tarafına toplamıştır. Osman, Taif Emiri Abdulmuin'e elçi göndererek, Vehhabîliğe uymasını aksi takdirde savaşacağını bildirmiştir. Abdulmuin bu tehdit üzerine üç bin kadar adamı ile Osman el-Muzayyifi'nin üzerine varmış, iki ordu Vadiyü'l-Lare denilen yerde savaşmıştır. Neticede Osman'ın ordusu bozulmuş ve Abdulmuin ganimet elde ederek Taif'e dönmüştür. Sonra Şerif Galib bizzat Osman'ın üzerine giderek, Abib Kalesi'ni top ve humbara ile dövdüyse de, ele geçiremeden Taif'e dönmüştür⁴⁴⁰.

Şerif Galib, Yemen tarafındaki ayaklanmanın önünü almak isterken, Taif tarafından çıkan sorunla karşılaşınca ne yapacağını şaşırmıştır. Tehlikenin yaklaşmasından dolayı devlete vaziyeti şikâyet etmek üzere, eşraftan bazılarını İstanbul'a göndermiştir⁴⁴¹.

Bu haber İstanbul'a ulaştığında Sultan III. Selim çok müteessir olmuş, kızarak Babîâlî'ye bir hattı humayun göndermiş ve bu işin halledilmesini istemiştir. Sadrazam başkanlığında bir meşveret meclisi toplanıp, Vehhabî meselesi ele alındıysa da söz tartışmalarla uzayıp gitmiş ve bir netice alınamamıştır⁴⁴². Bu arada Osman, Dir'iyye'ye haber göndererek kendisine yardım edilmesini istemiş, Vehhabî kuvvetleri de kendisine yardıma gelmiştir. 1801 yılı boyunca Taif ve Kunfide taraflarındaki kabileler üzerine saldırmaya devam eden Vehhabîlerle, Şerif Galib'in birlikleri arasında çetin çarpışmalar olmuş, bu çarpışmalarda Vehhabîler ağır kayıplar vermiştir⁴⁴³.

⁴³⁸ Dehlani, age, s. 271; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 24.

⁴³⁹ Cevdet Paşa, age, VII, 200.

⁴⁴⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 200- 201; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 25.

⁴⁴¹ Cevdet Paşa, age, VII, 201.

⁴⁴² Cevdet Paşa, age, VII, 201.

⁴⁴³ BOA, HH, nr 3181 E; Cevdet Paşa, age, VII, 202; Uzunçarşılı, age, s. 117.

Bu arada Vehhabîler, 1801 yılında hac vesilesi ile Haremeyn'i zapt etmek istemişlerdir. 13 Eylül 1801 tarihinde Babiâlî'ye gönderilen mektupta, Vehhabîlerin hac vesilesi ile kırk bin kadar Suudi'yi Mekke'ye sokarak, Haremeyn'i zapt etmek istedikleri haber verilmiştir⁴⁴⁴. Emirü'l-Hac Şam Valisi Abdullah Paşa, hac kafilesi ile Medine-i Münevvere'ye giderken, Abdulaziz b.Suud, etrafındaki Arap urbanları toplayarak Medine'yi muhasara etmiş, Hz. Hamza'nın türbesinin örtüsünü yırtmış ve Mushaf-ı Şerif'leri de parçalamıştı. Bunun üzerine Abdullah Paşa'nın askerleri Vehhabîlerle savaşarak bunları dağıtmıştı⁴⁴⁵. Abdullah Paşa bu durumu Babiâlî'ye haber vermiş ve Medine'ye yardım edilmesi gerektiğini bildirmiştir⁴⁴⁶. Bunu haber alan Babiâlî, hacıların salimen Mekke'ye götürülmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasını Abdullah Paşa'dan istemiştir⁴⁴⁷.

Vehhabîlerin yaptığı bu saldırı ve kışkırtmalara rağmen 1801 yılı hac mevsiminde hacıların yol emniyeti temin edilmiş⁴⁴⁸, Mısır hacılarının Mekke'ye girişleri kolaylaştırılmış⁴⁴⁹, Haremeyn de tamir ettirilmiştir⁴⁵⁰. Sürre Emimi Mehmet Ağa İstanbul'a gönderdiği mektubunda, Sürre-i Humayun'u alıp dağıttığını, Kisve-i Şerife'nin yerine konulduğunu, atiyyelerin dağıtıldığını haber vermiştir⁴⁵¹. Mekke Emiri de haccın yapıldığını Babiâlî'ye bildirmiştir⁴⁵². Abdullah Paşa Şam'a geri dönerken Abdulaziz'in büyük oğlu Suud Abdullah Paşa'yı yolda basarak, iki binden fazla deveyi öldürmüş ve elli iki askeri de öldürmüştür⁴⁵³.

Bu arada çeşitli kanallardan Abdulazi'in Şerif'e taşkınlık ve hıyanet ettiği haberleri Babiâlî'ye geliyor ve buna karşı tedbir alınması isteniyordu⁴⁵⁴. Şerif Galib, memleketi zapt etmek isteyen Suud oğlu Aziz'in def'i ile memleketin ve ahalinin korunmasını Babiâlî'den istemiştir⁴⁵⁵. Babiâlî de Şerif'e emirname göndermiş ve ona uymasını istemiştir⁴⁵⁶.

⁴⁴⁴ BOA, HH, nr 3838 A.

⁴⁴⁵ BOA, HH, nr 19693, D.

⁴⁴⁶ BOA, HH, nr 19693 A.

⁴⁴⁷ BOA, HH, nr 19693 C.

⁴⁴⁸ BOA, HH, nr 5280.

⁴⁴⁹ BOA, HH, nr 3838 D.

⁴⁵⁰ BOA, HH, nr 3856 A.

⁴⁵¹ BOA, HH, nr 4340, A, B, 4341.

⁴⁵² BOA, HH, nr 27609.

⁴⁵³ BOA, HH, nr 9153, 5183, 3838.

⁴⁵⁴ BOA, HH, nr 3851.

⁴⁵⁵ BOA, HH, nr 3838 C.

⁴⁵⁶ BOA, HH, nr 4331 G, 3856 B.

Abdulaziz b. Suud'un, Şerif Galib'e iki misli daha fazla kuvvetle hücumu karşısında tedbir alınmış ve Bağdad Valisi Süleyman Paşa'dan, bunların ortadan kaldırılması istenilmiştir. Fakat Süleyman Paşa, bu talep karşısında herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır⁴⁵⁷. Vehhabîlerin saldırıları karşısında Şerif Galib, durumu Sürre Emîni Osman Bey ile Babîâlî'ye bildirmiştir⁴⁵⁸. Suudiler'in saldırılarına karşı bir karar vermesini istemiştir⁴⁵⁹.

Babîâlî, Vehhabîlerin taşkınlıkları karşısında yardım talep eden Kudüs Mutasarrıfı Mehmet Paşa'yı, Arapların, Suud'a yardım etmelerini engellemesi emrini vermiş, Bağdad Valisi Süleyman Paşa'nın Dir'iyye'yi muhasara etmesini ve Cebecibaşı Mehmet Ağa'nın vezaretle Cidde Eyaletine ve Medine muhafızlığına atanması kararını almıştır⁴⁶⁰. Bu esnada Medine muhafızı Said Paşa'nın hareketi şüpheli görüldüğünden, azledilerek Hicaz kıtasından uzaklaştırılmıştır.

Bu arada Vehhabîlerle savaş halinde olan Şerif Galib'in kuvvetlerinde de, çözüme başlamıştı. Vehhabîlerin Mekke'ye yöneldikleri haberi yayılınca Şerif Galib, Taif'i terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrılmadan önce Taiflilere sabırla direnmelerini öğütlemiştir. Şerif Galib'in ayrılmasından sonra Taif askerleri ve halkı grup grup Taif'ten çıkarak kaçmaya çalışmışlardır. Ancak Vehhabîler bu kaçanları yakalayıp esir almışlardır. Taif'te kalanlar ise fazla dayanamayarak, Vehhabîlerin şehre girişini engelleyememişlerdir. Böylece Taif 1802 yılında Vehhabîlerin eline geçmiştir⁴⁶¹.

Taif'e giren Vehhabîler, önlerine geleni öldürüp şehri baştan başa yağmalamıştır. Tekke, türbe, mezar çeşidinin hepsini yağmalayıp yıkmıştır. Taif'teki Kuran-ı Kerim ve diğer dini kitapları yerlere atıp sürümüşlerdir. Malların beşte birini Emirlerine, geri kalanını da kendi aralarında paylaşmışlardır⁴⁶². Kimileri bu esnada kazdıkları yerlerin bazısında mal bulduğundan, Taif'in altında mal varmış gibi, her tarafı kazmaya başlamışlardır⁴⁶³.

⁴⁵⁷ BOA, HH, nr 3856.

⁴⁵⁸ BOA, HH, nr 4311, 4322.

⁴⁵⁹ BOA, HH, nr 3838 B.

⁴⁶⁰ BOA, HH, nr 3838, E.

⁴⁶¹ BOA, HH, nr 3381 B; Cevdet Paşa, age, VII, 206; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 26.

⁴⁶² Cevdet Paşa, age, VII, 207; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 28- 31.

⁴⁶³ Cevdet Paşa, age, VII, 208.

Vehhabîler Taif'i işgal edip yağmaladıktan sonra, Osman el-Muzayyifi'yi Taif'e emir olarak atamıştır. Zaten Osman, Hicaz bölgesi yönetiminin kendisine verilmesi karşılığında, Şerif Galib'in yanından ayrılarak Vehhabîlerin yanına katılmıştı. Taif'e emir olmakla bu emeline kavuşmuş oluyordu⁴⁶⁴.

Taif'in Vehhabîler tarafından alınışı, III. Selim'i ve Babiâli'yi telaşlandırmıştı. Babiâli'ye çeşitli kaynaklardan yardım ve istek mektupları geliyordu. Durumun vehâmetini Ahmet Cezzar Paşa Babiâli'ye bildirmiş ve isteklerde bulunmuştur. Bağdad Valisi Ali Paşa da, Vehhabîlerin Taif'i istila ettiğini belirterek, Vehhabîlerin Taif'i almakla beraber Mekke ve Medine'yi de muhasara ettiklerini ve Abdullah Paşa ile çarpıştıklarını Babiâli'ye haber vermiştir⁴⁶⁵. Aynı şekilde Padişah'ın yardımının gecikmesi sonucu, Harici ibn-i Suudun Taif'i aldığı ve Mekke üzerine yürüdüğü bildirilerek, yardıma gelinmesi Sadaret'ten istenmiştir⁴⁶⁶. Hicaz halkı da Haremeyn'e kötü niyetleri olan harici taifesinden şikâatte bulunarak, Suudilerin cezalandırılmasını istemiştir⁴⁶⁷. Abdulaziz b. Suud'un harekâtı ve haince davranışları Babiâli'ye bildirilmiştir⁴⁶⁸.

Şerif Galib, İstanbul'a mektup göndererek Vehhabîlerin Haremeyn yollarını kestiğinden, Hicaz Seraskeri ve Sayda Valisi Ahmet Cezzar Paşa'nın yardım etmediğini ve kıtlığa uğradıklarını bildirerek on bin asker gönderilip Suudiler'den kurtarılmasını istemiştir⁴⁶⁹.

Ayrıca İstanbul'dan Mekke'yi Suud oğullarından kurtarmak için Medine'ye muhafız ve Cidde'ye vali tayin edilmesi, asker ve mühimmat verilmesi, Haremeyn'e zahire sevkinin Hüsrev Paşa'ya yazılması istenmekteydi⁴⁷⁰.

Babiâli artık durumu ciddiye almaya başlamış ve çözüm bulmak için toplantılar yapmaya başlamıştır⁴⁷¹. Toplantılarda Mekke Emiri Şerif Galib'in tahrirâtı takdim edilmiş, İskenderiye Muhafızı Hurşit Paşa'nın Mısır konusunda ve

⁴⁶⁴ Cevdet Paşa, age, VII, 208; Abdurrahim, age, s. 151.

⁴⁶⁵ BOA, HH, nr 3381 B, 3813.

⁴⁶⁶ BOA, HH, nr 19693.

⁴⁶⁷ BOA, HH, nr 11859.

⁴⁶⁸ BOA, HH, nr 3789 A, 3272.

⁴⁶⁹ BOA, HH, nr 3760.

⁴⁷⁰ BOA, HH, nr 3793 B.

⁴⁷¹ BOA, HH, nr 3801 A, 3811.

Haremeyn'e erzak gönderilmesi hakkındaki çalışmalarına mukabil, hattı humâyun gönderilmiştir⁴⁷².

Bütün bu karışıklıklar içerisinde 1802 yılı haccı da çeşitli zorluklara rağmen yapılabilmektedir. Hacılarla beraber Medayin-i Salih'e varılmış⁴⁷³, Kâbe'ye hareket edilerek ziyaret edilmiştir⁴⁷⁴. Hacılar Mekke'ye vardıldıktan sonra, haclarını ifa ederek Şam'a dönmüşlerdir⁴⁷⁵. Bu arada Harem-i Şerif, kale binaları ve İmam Malik türbesi de onarılmıştır⁴⁷⁶.

Bu arada Cidde valiliğine Şerif Paşa atanmıştır⁴⁷⁷. Şerif Paşa vezaretle Cidde eyaleti ve Mekke şeyhü'l haremliği ile Medine muhafızlığına tevcihinden dolayı Babıâli'ye teşekkür etmiştir⁴⁷⁸.

1803 yılına gelindiğinde, Vehhabîlerin Hicaz bölgesine tacizleri devam etmekteydi. Şerif Galib, Vehhabî tehlikesi karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye devam etmiştir. Şerif Galib, Suudiler'in saldırılarına ancak üç ay karşı koyabileceğinden gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş⁴⁷⁹, yaptırılan barut, araba ve mühimmat masrafına karşılık para gönderilmesini istemiştir⁴⁸⁰. Ayrıca Mekke kadısının ilâmı ve ahalsinin mahzarı gönderilerek, Suudi'lere karşı Şerif'e yardım isteğinde bulunulmuştur⁴⁸¹.

Gelen istekler üzerine Suud oğlunun def'i galesi için meclis-i meşverette kararlar alınmıştır⁴⁸². Babıâli bu yardım istekleri karşısında Şam Valisi Abdullah, Medine Muhafızı Ahmet, Bağdad Valisi Ali ve Cidde Valisi Şerif Paşalara emirler göndermiştir⁴⁸³. Vehhabîlerin saldırılarına karşı cevap isteyen Mekke Şerifi'ne cevapname, Çukader Bekir Ağa vasıtasıyla gönderilmiştir. Haremeyn'e gönderilecek top ve mühimmatı taşıyan gemiler de Akdeniz boğazına gelmiştir⁴⁸⁴.

⁴⁷² BOA, HH, nr 6437.

⁴⁷³ BOA, HH, nr 4353.

⁴⁷⁴ BOA, HH, nr 4331, D, 4346.

⁴⁷⁵ BOA, HH, nr 1900, 4339, B.

⁴⁷⁶ BOA, HH, nr 4331 B, C.

⁴⁷⁷ BOA, HH, nr 3474 Z.

⁴⁷⁸ BOA, HH, nr 4498 A.

⁴⁷⁹ BOA, HH, nr 3801 B.

⁴⁸⁰ BOA, HH, nr 4446.

⁴⁸¹ BOA, HH, nr 3809.

⁴⁸² BOA, HH, nr 3801 A.

⁴⁸³ BOA, HH, nr 3801 C.

⁴⁸⁴ BOA, HH, nr 5020.

Babîâlî direkt olarak Vehhabîler'le mücadele edemediğinden, bu görevi Bağdad Valisi Ali Paşa'ya vermiştir. Ali Paşa Vehhabî taarruzlarının engellenmesi için Bağdad'ın etrafına hendekler ve tabyalar yaptığını bildirerek, Vehhabîler üzerine sefere çıkabilmesi için kendisine para gönderilmesini istemiştir⁴⁸⁵. Ali Paşa Babîâlî'ye gönderdiği başka bir mektubunda ise, Vehhabîlere karşı gerekli önlem alınmadığın da bütün memleketi istila edecekleri anlatılarak, üzerlerine gidildiğinde mesafenin uzun, yiyeceksiz ve susuz yerlerin olmasından dolayı atmış bin kadar deve ve paraya ihtiyaç duyduğunu belirterek, bu paranın kendisine ulaştırılmasını istemiştir⁴⁸⁶. Ayrıca Ali Paşa ordunun sevkîyatı sırasında gereken deve, mühimmat, ulufe vs. hakkındaki masrafları da göndermiştir⁴⁸⁷. Aynı şekilde Ali Paşa Ebu Suud'a karşı Dir'iyye'ye sevk edilecek ordu için, altı aylık zahire ile altmış bin deve lazım olduğunu bildirerek, bunların tedarikini kolaylaştırmak için, Şam Eyaleti'nin de uhdesine verilmesi sureti ile nüfuzunun takviye edilmesini istemiştir⁴⁸⁸. Babîâlî de kendisinden istenilen deve, para ve mühimmatı göndereceğini bildirmiştir⁴⁸⁹.

Ali Paşa daha önce çöl şartlarında Vehhabîlerle savaştığı için, Vehhabîler üzerine sefere çıkmanın zorluğunu biliyordu⁴⁹⁰. Ali Paşa Suudiler'e karşı harekâtın zorluğundan, Bağdad ve İran ahalisinden ve Moskovların emellerinden bahis ile Irak'ı terk etmesinin mahzurlarının düşünülmesini Sadaret'ten istemiştir⁴⁹¹. Sadaret, Dir'iyye seraskerliğine tayin olunduğundan Ali Paşa'nın Suudileri te'dip etmesini istemiştir⁴⁹². Ali Paşa, Babîâlî'nin kendisini savaş hususunda görevlendirmesine karşın, kendisi Vehhabîlerle tek başına savaşmaktan uzak durmuştur.

Ali Paşa tek başına mücadele etmektense, Şam Valisi Ahmet Cezzar Paşa ile beraber mücadele etmek istiyordu. Ali Paşa, Şam Valisi Ahmet Cezzar Paşa'ya mektup göndererek, ikisinin kuvvetlerini birleştirerek Vehhabîler üzerine saldırma niyetinde olduğunu haber vermiştir. Fakat Ahmet Cezzar Paşa'ya gönderdiği mektup,

⁴⁸⁵ BOA, HH, nr 3844.

⁴⁸⁶ BOA, HH, nr 12516.

⁴⁸⁷ BOA, HH, nr 12516 D.

⁴⁸⁸ BOA, HH, nr 5225.

⁴⁸⁹ BOA, HH, nr 12516 B.

⁴⁹⁰ BOA, HH, nr 12516 E.

⁴⁹¹ BOA, HH, nr 3782.

⁴⁹² BOA, HH, nr 11851.

on üç gün sonra cevap yazılmadan tekrar kendisine gönderilmiştir. Ali Paşa da bu durumu Babîâlî'ye bildirmiştir⁴⁹³.

Valilerin ciddi bir tedbir almaması sonucunda, Vehhabîler askeri faaliyetlerine rahat bir şekilde devam ederek, Hicaz tarafına yoğunlaşmışlardı. Vehhabîler bu dönemde sınırlarını kuzeyde Irak ve Şam'a, güneyde Yemen ortalarına, batıda Kızıldeniz'den Arap Körfezine, doğuda ise Amman ortalarına kadar ulaştırmıştı. Arap Yarımadası'nın az bir yeri hariç, bütün bölge Vehhabîlerin nüfuzu altına girmiştir⁴⁹⁴.

C. VEHHABÎLER'İN MEKKE VE MEDİNE'Yİ İŞGALİ

Vehhabîler, Şerif Galib'i yenmek ve kutsal taprakları ele geçirmek için büyük bir ordu hazırlamıştı. Suud b. Abdulaziz bu ordunun başına geçerek, Taif'i işgal eden Vehhabî askerleri ile birleşmiş ve Mekke'ye yürümüştür. 1803 yılı hac mevsiminde Mekke civarında karşılıklı çarpışmalar meydana gelmişti. Suud b. Abdulaziz, Mekke-i Mükerrreme'ye üç konak mesafeye vardığında, Mekke ahali korkarak bu sene hac etmemeye karar vermişti. Bu sırada her taraftan bölük bölük hacılar gelmeye başlamıştır⁴⁹⁵.

1803 yılı hac mevsiminde Cidde Valisi Şerif Paşa, Şam Emiri Azmzade Abdullah Paşa ve Mısır Emiri Gürcü Osman Bey Mekke'ye ulaşmıştı. Bu sene Mısır hacılarının sayısı fazlaydı. Suudiler de Maan'da bulduklarından dolayı, Mısır Emirü'l-Haccı Osman Bey, çok asker ve mühimmat ile gelmişti⁴⁹⁶. Batıdan da on beş bin kadar hacı gelmişti. Bu sene hac mevsimi çok kalabalık geçmekteydi. Şerif Galib İstanbul'a yazdığı namede, hacıların iyi olduğunu, Haremeyn'in asayişine çalıştığını belirtmiştir⁴⁹⁷.

Suud b. Abdulaziz, bu kalabalıktan korkarak olduğu yerden hareket etmemiştir. Hacıların çokluğundan dolayı Suud'un Mekke'ye saldırmadığını anlayan

⁴⁹³ BOA, HH, nr 3817, 3827, 3832 B.

⁴⁹⁴ el Useymin, age, s. 78.

⁴⁹⁵ BOA, HH, nr 14126; Ahmet Sibai, age, I, 348.

⁴⁹⁶ BOA, HH, nr 4481, 4490, 4498 B.

⁴⁹⁷ BOA, HH, nr 4300.

Şerif Galib, hacıları cihada teşvik etmiştir. Şehir dışına çıkılması için tellallar tutmuş, bu çağrıya ilk önce Cidde Valisi Şerif Paşa uymuş ve dışarıya çıkararak ordu kurmuştur. Fakat diğerleri, zahirenin azlığını ve vaktin müsait olmadığını bahane ederek bundan geri durmuşlar ve Mekke’de bir süre kaldıktan sonra, haclarını ifa ederek geri dönmüşlerdir⁴⁹⁸.

Şerif Galib bütün uğraşlarına rağmen Vehhabî tehlikesini ortadan kaldıramamıştır. İstanbul’a mektup gönderen Şerif Galib, Suudi Abdulaziz’in nebilik ve sultanlık iddiasıyla Haremeyn etrafındaki Araplara hücum edip kadın ve çocukları telef ettiğini belirterek, Vehhabîlerin Mekke’yi kuşatmasından dolayı muhafaza edilemeyeceği anlaşılan tuğ ve sancağı gönderdiğini bildirmiştir. Ayrıca kendisine Mısır yolu ile asker, para ve cephane gönderilmesini de istemiştir⁴⁹⁹. Fakat istediği yardımı alamayan Şerif Galib, Mekke’de kalamayacağını anlayınca evini kendi elleriyle yakıp, yerine kardeşi Abdulmuin’i vekil bırakarak Cidde’ye kaçmıştır⁵⁰⁰.

Şerif Galib’in kardeşi Abdulmuin Mekke’de kalmış ve Suud b. Abdulaziz’e bir mektup yazıp, bir de kısrak hediye göndererek Beytullah ve civarı için emân dilemiştir. Mekke ahalisi de faziletli ulemeden oluşan elçileri Suud’a göndermiştir. Mekke’ye iki konak mesafede bulunan Seyl bölgesinde, elçiler, Suud b. Abdulaziz ile görüşerek Mekke ahalisi için emân dilediler. Suud b. Abdulaziz de onlara bu konuda yazılı bir emâname vermiştir⁵⁰¹. Emânamede Mekkeliler’in Allah’a ve elçisine, müslümanların Emiri Suud b. Abdülaziz’e ve Abdulmuin b. Mesa’id’e uymaları istenmiştir. Suud b. Abdülaziz, herhangi bir çatışma olmadan 20 Nisan 1803 tarihinde ordusu ile birlikte ihramlı olarak Mekke’ye girmiştir. Ertesi gün halka hitaben bir konuşma yapıp, onlardan bey’at istedi. Bunun üzerine halkın tamamı, ona bey’at etmiştir⁵⁰².

Suud b. Abdülaziz, Mekke’yi aldıktan sonra inançlarına aykırı bulduğu için bütün kubbeli, mezarları, ziyaret yerleri ve zezem yerini yıktırılmış, değerli eşyaları ve kutsal yerleri yağmalatmıştır⁵⁰³. Vehhabîler ile onlara taraf olanlar,

⁴⁹⁸ BOA, HH, nr 4305 A, 1913 B, 4347, 4314, 3804 A; Cevdet Paşa, age, VII, 208; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 34; Uzunçarşılı, age, s. 118.

⁴⁹⁹ BOA, HH, nr 3796.

⁵⁰⁰ BOA, HH, nr 3801 E, 4800, 3804 B; Cevdet Paşa, age, VII, 208; Uzunçarşılı, age, s. 118.

⁵⁰¹ Cevdet Paşa, age, VII, 208; Uzunçarşılı, age, s. 105; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 34.

⁵⁰² Cevdet Paşa, age, VII, 208; Uzunçarşılı, age, s. 118.

⁵⁰³ BOA, HH, nr 3812, 3804 B; Uzunçarşılı, age, s. 115; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 34.

Müslümanların mescidlerini ve kıymetli eserlerini yıkmışlardır. Hz. Peygamber, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın doğdukları evler ile Hz. Hatice'nin evini ve âlim kimselerin kabirlerini yıkmışlardır. 6 Mayıs 1803 tarihli mektupla, Suud'un Mekke'ye girerek tahribatta bulunduğu haberi, Babiâli'ye bildirilmiştir⁵⁰⁴.

Ayrıca Müezzinlerin Salât-ü Selam getirmeleri ve sahabeler için duada bulunmaları yasaklanmış, buna karşın âlimlerin, halka Muhammed b. Abdülvehhab'ın "*Keşfu's-Şuhubat*"ını okuyup anlatmaları, halkın da bunu dinleyip öğrenmeli emredilmiştir. Kâbe'nin içinde dört mezhebe göre ayrı ayrı namaz kılınması yasaklanmış, herkesin mezhebi gereğince kendilerinden olan bir imama tabi olarak namaz kılmaları istenmiştir. Ayrıca çubuk, tütün, esrar v.s içilmesi ile satranç ve tavla gibi oyunların oynanması yasaklanmış, saz çeşidinden ne varsa toplatılıp yakılmıştır. Kahvehaneler kapatılmış, her türlü eğlence yasaklanmıştır⁵⁰⁵.

Suud b. Abdülaziz'in Âdem Efendi ile yaptığı görüşme, harap bir çadırda gerçekleşmiştir⁵⁰⁶. Suud b. Abdülaziz çadırda Âdem Efendi'ye, kendisinin ve babasının halkı dine davet etmek için savaştığını anlatmış, kendi kuvvetlerinin üstünlüğünden bahsetmiştir. Görüşmede, Sadrazam'ın mektubunda Kerbela olayının sebebi sorulduğundan, Suud buna cevap vermiştir. Cevabında, Bağdad Valisinin kendilerine devamlı saldırdığını, bazen Müntefik kabilesini bazen de kethüdasını üzerlerine saldırdığını belirtmiştir. Hatta bütün askeri ile kethüdasının, altmış gün boyunca Ahsa'yı kuşattığını ve sonra yenilip gittiğini belirtmiştir. Kendisinin Bağdad'ı alamaya gücü yettiği halde, Padişah'ın hatırı için burayı almadığını da söylemiştir. Sadece Hz. Hüseyin'in türbesini yıkmakla yetindiğini, çünkü buradaki insanların orayı Mekke'den daha üstün gördüğünü belirtmiştir. Eğer acemlerden Osmanlı Devletine bir saldırı olursa, kendisine yardım olmadan buna karşı koyabileceğini bildirmiştir. Bu konuşma uzayıp gitmiş ve bir netice alınmadan toplantıya son verilmiştir. Âdem Efendi, Cidde'ye gelerek durumu bir rapor halinde Babiâli'ye bildirmiştir⁵⁰⁷.

⁵⁰⁴ BOA, HH, nr 3789 C.

⁵⁰⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 209; Uzunçarşılı, age, s. 114- 115; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 34; İbn Bişr, age, I, 122.

⁵⁰⁶ BOA, HH, nr 3784 L; Cevdet Paşa, age, VII, 210.

⁵⁰⁷ BOA, HH, nr 3784 L, 3789 B, 3812; Cevdet Paşa, age, VII, 210- 211.

Vehhabîler kendi mezhebine girmeyenlere emân ve zaman vermeden öldürürlerdi. Girenlerden de bir miktar giriş parası alırlardı. Suud b. Abdülaziz, bu şekilde hiç güçlük çekmeden Mekke'ye girmiş ve o taraflardaki kabile ve aşiretleri kendisine bağlayarak çok miktar da para ve mal sahibi olmuştur⁵⁰⁸.

Vehhabîlerin Mekke'yi işgalinden sonra Mekke'de olup bitenler, Babiâlî'ye haber verilmiş⁵⁰⁹, Vehhabîlerin yaptığı saldırı ve tahrifattan bahisle, def'i için yardım edilmesi istenmiştir.

Suud b. Abdülaziz Mekke'deki düzeni sağladıktan sonra, Şerif Galib'i Cidde de zor durumda bırakmak için, Cidde'yi muhasara etmişse de bir başarı elde edemeden geri dönmüştür. Akabinde Suud, Medine'yi muhasara ederek gıda, erzak v.s yolları kapatmıştır⁵¹⁰.

Mekke'nin işgalinden büyük bir infiale kapılan Osmanlı Devleti, Vehhabîlerin Mekke'deki ifsadını⁵¹¹ civardaki valilere bildirerek, harekete geçmelerini emretmiştir. Mesela Suudiler'in kovulması için Şam Valisi Abdullah Paşa'nın çok askerle ve seraskerlik tevcihi ile hareket ettirilmesi, Bağdad Valisi Ali Paşa'nın da serasker olarak Necid ve Dir'iyye'ye hareketi, Mısır Valisi'nin Mısır'a yetişerek Medine Muhafızı Ahmet Paşa'yı göndermesi istenmiştir⁵¹².

Babiâlî aynı zamanda Ahmet Cezzar Paşa'dan Haremeyn'e asker ve zahire yardımında bulunmasını istemiştir⁵¹³. Haleb Valisi İbrahim Paşa'ya yazılan bir kısım hükümlerde de olan olaylar özetlendikten sonra, Vehhabîlerin Medine'yi muhasara ettikleri bildirerek, kurtarılması için Şam ve Mısır tarafından zahire ve asker celb etmesi istenmiştir. Ayrıca Bağdad Valisi Ali Paşa'nın Dir'iyye üzerine serasker tayin edildiğini, Halep, Urfa ve Diyarbakır valilerinin de ona yardıma koşmaları konusunda uyarılmışlardır⁵¹⁴. Bu arada Mısır'dan asker ve mühimmat gönderilmesi de Mısır Valisi'ne emredilmiştir. Mısır Valisi, Mısır'a indiğinde Haremeyn'e

⁵⁰⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 211.

⁵⁰⁹ BOA, HH, nr 3829.

⁵¹⁰ BOA, HH, nr 3854; Cevdet Paşa, age, VII, 211- 212; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 35; Abdurrahim, age, s. 115.

⁵¹¹ BOA, HH, nr 5745.

⁵¹² BOA, HH, nr 3766; Cevdet Paşa, age, VII, 104.

⁵¹³ BOA, HH, nr NR 3776.

⁵¹⁴ BOA, HH, nr 3784 M, Kurşun, age, s. 41.

yardıma koşacağını belirterek⁵¹⁵, Haremeyn'e kastı sebebiyle Suudiler'in üzerine bizzat gideceğini bildirmiştir⁵¹⁶.

Osmanlı Devleti valilerden, Vehhabîlere karşı tedbirler almalarını isteyerek, Suudi haricisin Hz. Peygamber'in kabrine zarar vermesine meydan verilmeksizin ortadan kaldırılmasını ve ölüm korkusu ile bu teşebbüsten geri durulmamasını valilerden istemiştir⁵¹⁷. Fakat alınan tedbirler bir fayda vermemiş, devlete şikâyet mektupları gelmeye devam etmiştir⁵¹⁸. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Vehhabîlerin Haremeyn bölgesini taciz edip istila etmesinde, Şerif Galib'in de rolü vardı. Şerif Galib her fırsatta Vehhabîlerle ihtilaf içinde bulunuyor, bu durum da Vehhabîlerin Şerif Galib'e karşı kızgınlığını artırıyordu. Bu durum Abdülaziz b. Suûd'un mektuplarında açıkça görülmektedir⁵¹⁹.

Suud b. Abdülaziz, Mekke'de on dört gün kalmıştı. Bu müddet içinde her şeyi esasından değiştirerek, kendisine tabi olanların sayısını artırmıştı. Mekke'de iki yüz kişilik bir kuvvet bırakarak, hastalık nedeniyle birliklerini geri çekmiştir⁵²⁰.

Şerif Galib'in kardeşi Abdülmuin, biraderine bir adam göndererek Suudun emaret dairesinde ve Vehhabîlerin Mualla mevkiinde kurulu çadırlar içinde olduğunu ve kendisinin Ciyat Kalesi'nde olup, bir miktar asker ile ansızın geldikleri takdirde Vehhabîlerin çıkarılmasının mümkün olduğunu bildirmiştir⁵²¹.

Bunu fırsat bilen Şerif Galib, Cidde Valisi Şerif Paşa ile birlikte 12 Temmuz 1803 tarihinde Mekke'yi kuşatmıştır. Yirmi beş gün süren kuşatmadan sonra, Vehhabî askerlerin bir gece kaçmasıyla Mekke'yi ele geçirmişlerdir. Mekke'nin ardından Taifi de almak istemişlerse de bunu başaramamışlardır. Vehhabîler de Mekke'yi geri almak için bir teşebbüste bulunmamışlardır⁵²². Haremeyn'e saldıran İbni Suûd yenilerek Dir'iyye'ye dönmek zorunda kalmıştır⁵²³. Vehhabîler

⁵¹⁵ BOA, HH, nr 3773.

⁵¹⁶ BOA, HH, nr 3778.

⁵¹⁷ BOA, HH, nr 11937.

⁵¹⁸ BOA, HH, nr 3789, A, C, F, E, 3796; 3784, 5693.

⁵¹⁹ BOA, HH, nr 3805; Cevdet Paşa, age, VII, 232- 233.

⁵²⁰ Cevdet Paşa, age, VII, 221.

⁵²¹ Eyüp Sabri, Paşa, age s. 35.

⁵²² BOA, HH, nr 3777 D, 1938; Cevdet Paşa, age, VII, 221; Uzunçarşılı, age, s. 118; Eyüp Sabri, age, s. 35; İbn Bişr, age, I, 130.

⁵²³ BOA, HH, nr 3800, A.

Mekke'den kaçarken, birçok ölü bırakmışlar, Şerif ile Paşa asayişini temin etmiştir⁵²⁴. İstanbul'a gönderilen tahriratta Mekke'yi istila eden Vehhabîlerin ne surette çıkarıldıkları anlatılmıştır⁵²⁵. Ayrıca Cidde Valisi Şerif Paşa da haricilerin def'i için asker ve mühimmat gelmediği halde bunların Şerif Galib ile beraber def'ine muvaffak olduğunu Babiâlî'ye bildirmiştir⁵²⁶. Babiâlî de, Mekke'nin Suudi istilasından kurtarıldığını haber veren tahriratın alındığını⁵²⁷, Vehhabîlerin mağlubiyetinden dolayı mutlu olduklarını Paşa ile Şerif Galib'e bildirmiştir⁵²⁸. Bu başarısından dolayı Sadaret, Şerif Galib'e hil'at, kılıç ve kürk göndermiştir⁵²⁹. Şerif Galib, Mekke'de bulunan Vehhabîleri idam ettirmiştir⁵³⁰.

Bu arada Medine'ye asker ve zahire gönderilmesi Şam Valisine te'kidlen yazılmış, Bağdad Valisi'ne seraskerlik emri yazılarak hediyeler gönderilmiştir⁵³¹. Şam Valisi Abdullah Paşa kendisine gelen emirler gereğince, Haremeyn'e yardım etmeye çalışmıştır⁵³².

Sadaret bir yandan valilere Vehhabîlere karşı savaşmaları ve Haremeyn'e yardım hususunda emirler verirken, bir yandan da Vehhabîlere düşman olan kabileleri Vehhabîlerle savaşması konusunda teşvik etmiştir. Babiâlî Şam, Hama, Humus topraklarında yaşayan Anize kabilesi şeyhlerinden Duhi Mehte'ye ve Şam urbanından Şeyh Muhammedü'l-Mutlak'a ferman göndererek, bunların Vehhabîlere karşı savaşmasını istemiştir⁵³³.

Suud b. Abdulaziz, devamlı olarak Mekke, Medine ve Cidde'yi kuşatma altında tutuyordu. Suûd, Haremeyn'e zahirenin gönderildiği Yenbua iskelesi ile Mekke ve Medine arasındaki yolu kesmişti. Bu yolda can ve mal güvenliğinin ortadan kalkması ve gerekli erzâğın ulaştırılmaması, bilhassa Medine'de kıtlığın oluşmasına sebep olmuştur. Haremeyn'e karadan zehair ve mühimmat

⁵²⁴ BOA, HH, nr 3821, 3815, 3523, 3784 H.

⁵²⁵ BOA, HH, nr 3784 D, F.

⁵²⁶ BOA, HH, nr 3784 K.

⁵²⁷ BOA, HH, nr 11884.

⁵²⁸ BOA, HH, nr 3835.

⁵²⁹ BOA, HH, nr 4352.

⁵³⁰ BOA, HH, nr 3777.

⁵³¹ BOA, HH, nr 3834, 4944.

⁵³² BOA, HH, nr 4327 A, B.

⁵³³ BOA, HH, nr 3854 B, C.

gönderilmekteyse de, Mısır yolu kapalı olduğundan erzakın, Basra'dan da gönderilmesi hakkında Bağdad Valisi'ne emir yazılmıştır⁵³⁴.

Bir ara vehhâbiler, Yenbua'yı istila etmek istemişlerse de, bunu başaramamışlardır⁵³⁵. Bu zor durumda Cidde Valisi Şerif Paşa'ya beş yüz askerle zahire, Haytat aşireti yardımıyla gönderilmiş, Medine'ye iki yüz yük peksimet yollanmıştır⁵³⁶. Şerif Galib, Babiâli'den Medine'ye asker ve zahire yetiştirilmesini istemiş, ahalinin kurtarılmasına çalışacağını belirterek altı bin kese akçe gönderilmesini istemiştir⁵³⁷. Suudiler'in Taif ve Hicaz'daki ihtilal ve fesatları genişlediğinden, isteklerine hemen cevap verilmesini istemiştir⁵³⁸.

Bu olanlar karşısında İstanbul'da toplantılar yapılarak, Vehhabîlerin üzerine hareket edilmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur⁵³⁹. Şam Valisi Abdullah Paşa'nın Haremeyn maslahatı hakkındaki iş'aratı müzakere edilerek⁵⁴⁰, liyakatsızlığı sebebiyle Haremeyn işlerini göremeyen Abdullah Paşa'ya verilecek paranın, heder olacağına dair karar alınmıştır⁵⁴¹. Ayrıca Vehhabîlerin kovulmasında Mısır Valisi Hüsrev Paşa'nın bir iş görmediği belirtilerek, Mısır'a Ali Paşa'nın gönderilip vaziyetin düzeltilmesi gerektiği belirtilmiş, Bab-ı Fetva'da bu iş için Sudûrun toplanması ve on bin kesenin tedarik edilmesi istenmiştir⁵⁴². Bunun üzerine Ali Paşa Mısır'a vali yapılmıştır⁵⁴³.

Bu sıralarda Mısır karışıklık içerisinde bulunmaktaydı. Ali Paşa Mısır'a geldiğinde, bu karışıklığı gidermeye çalışmışsa da bunu başaramamıştı. Bu arada Ali Paşa'ya hitaben İstanbul'dan bir emir gelmişti. Bu emirde Vehhabîlerle savaşmak için Mısır'dan Hicaz'a dört bin asker, otuz bin deve ve erzak gönderilmesi isteniyordu. Bu emir Mısır divanında okunduğu zaman Ali Paşa'nın da ölümü sebebiyle, Mısır'ın hali perişan bir durumdaydı. Hatta karadan hac kafilesinin

⁵³⁴ BOA, HH, nr 3784 C.

⁵³⁵ Cevdet Paşa, age, VII, 232- 233.

⁵³⁶ BOA, HH, nr 3854 A.

⁵³⁷ BOA, HH, nr 3785.

⁵³⁸ BOA, HH, nr 3785 A.

⁵³⁹ BOA, HH, nr 3808.

⁵⁴⁰ BOA, HH, nr 3767.

⁵⁴¹ BOA, HH, nr 3770.

⁵⁴² BOA, HH, nr 3850.

⁵⁴³ BOA, HH, nr 4943.

gönderilmesine imkân olmadığından, Mısır hediyelerinin denizden Suveys yolu ile gönderilmesine karar verilmiştir. Gidecek olan hacılara da bu durum bildirilmiştir⁵⁴⁴.

Haremeyn'in bu zor durumunda Babiâlî, valilerden yardım isteyerek Haremeyn'e zahire yetiştirmelerini istemiştir. Şam valiliğine yeni seçilen İbrahim Paşa, vezarette ibkası ve Hicaz seraskerliği ile hac emirliğinin tevcihi lütuflarına teşekkür ederek, Şam'a geldiğinde zahireyi Haremeyn'e yetiştireceğini belirterek, Sayda'nın da uhdesine verilmesini istemiştir⁵⁴⁵. Bu istek üzerine kendisine Şam, Trablusşam ve Sayda eyaletleri ile Emirü'l haclık ve Hicaz seraskerliği tevcih edilmiştir⁵⁴⁶.

Babiâlî'de yapılan toplantılarda alınan kararlar gereğince, Haremeyn'in vaziyeti itibari ile Cidde Eyaleti Mehmet Paşa'ya verilerek Şam'a hareket etmesi, Cezzar Ahmet Paşa'nın hayvanlar ve zimamet defterini göndermesi, Şam Valisi İbrahim Paşa ile Ragıp Efendi'ye yazılarak, para bulunması istenmiştir⁵⁴⁷.

Bu sırada Ahmet Cezzar Paşa'da hastaydı. İnip binmeye kudreti yoktu. Vehhabîler üzerine şöyle dursun, hac kafilesi ile gidemeyip kölesi Süleyman Paşa'ya on beş bin asker verip zahirelerini tedarik ederek, hac emiri tayin etmiştir⁵⁴⁸. Ahmet Cezzar Paşa'ya yardım olarak beş yüz kese altın gönderilmiştir⁵⁴⁹. Bir müddet sonra da Ahmet Cezzar Paşa vefat etmiştir. Bunun üzerine Sayda Eyaleti, Şam Valisi İbrahim Paşa'ya tevcih edilmiştir⁵⁵⁰. Babiâlî'den Haremeyn'e ait zehair ile Mısır'dan İstanbul'a gelecek zehair hakkında, Mısır Valisi Hurşit Paşa'ya ferman yazılması istenmiştir⁵⁵¹. Bu ferman Mısır'a yollanmış, Mısır Valisi Haremeyn'e yapılan tasallutları engellenmek için, Subaşı Ali Ağa'yı mirmiranlıkla Yenbua gönderip yolları açtığını ve zehair gönderildiğini, Babiâlîye bildirmiştir⁵⁵².

İstanbul, Haremeyn işi için Mısır Valisi Hurşit Paşa ile Cidde Valisi Mehmet Paşa'ya top ve mühimmat göndereceğini belirtmiştir⁵⁵³. Mısır Valisi Hurşit Paşa,

⁵⁴⁴ BOA, HH, nr 5693, 3804, 3726, 3649 A, 3509 E; Cevdet Paşa, age, VII, 228.

⁵⁴⁵ BOA, HH, nr 3807.

⁵⁴⁶ BOA, HH, nr 3784 A.

⁵⁴⁷ BOA, HH, nr 3761.

⁵⁴⁸ Cevdet Paşa, age, VII, 225.

⁵⁴⁹ BOA, HH, nr 3846.

⁵⁵⁰ BOA, HH, nr 4033, D, 3786 A, 3566 C.

⁵⁵¹ BOA, HH, nr 4566, 11832.

⁵⁵² BOA, HH, nr 3566.

⁵⁵³ BOA, HH, nr 4302.

gönderilen barut ve fişeklerin Mısır'a geldiğini ve bunları Cidde'ye göndereceğini Babîâlî'ye bildirerek, Mısır için de cephaneye ve mühimmat gönderilmesini istemiştir⁵⁵⁴. Ancak Mısır'a yapılan bu yardımlara rağmen bir netice alınamamıştır. Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın Fransızları sevmesinden dolayı, İngiltere oraya girmiş ve Mısır beylerini Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmıştı. Hurşit Paşa da bunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır⁵⁵⁵. Hurşit Paşa durumu Sadaret'e bildirerek, Mısır'daki karışıklık artığından dolayı yardım gönderemeyeceğini bildirmiştir⁵⁵⁶.

Ancak Mısır'da işler yoluna girmeye başlamıştı. Mısır beyleri kaçarak, askerleri emân dilediklerinden ve Süveyş yolu açılmış ve Hicaz işleri kolaylaşmıştır⁵⁵⁷. Hurşit Paşa, Subaşı Ali Ağa'yı mirmiranlık tevcihi ile Yenbua muhafızlığına tayin etmiştir⁵⁵⁸. Mirahur-i Sani Salih Bey, Sadaret'e tahrirat göndererek Mısır Valisi Hurşit Ahmet Paşa'nın, Haremeyn için çok çalıştığını belirtmiştir⁵⁵⁹.

Babîâlî'nin, Bağdad Valisi Ali Paşa'dan yardım istemesi ve kendisini Hicaz seraskeri olarak tayin etmesi karşısında Ali Paşa, Dir'iyye seraskerliğini iktidar haricinde gördüğünü belirterek⁵⁶⁰, Vehhabîlerle savaşma görevinden uzak durmuştur. Ancak bizzat gitmesi lazımsa, Şam'dan kendisine asker verilmesini istemiştir⁵⁶¹.

Vehhabîlerin devamlı olarak Mekke ve Medine'yi kuşatma altında tutmalarından dolayı, hacıların yol emniyeti ortadan kalkmıştır. 1804 yılı hac mevsiminde hacılar Vehhabî korkusundan yola çıkamamışlar. Hatta Mekke halkı bile Arafat'a çıkmaya çekinmişlerdir⁵⁶². Şam Valisi İbrahim Paşa'nın tahriratında, hacıların Şam'dan hareket ederek istenilen yere doğru hareket ettikleri, Urban şeyhi Abdülvehhab'ın Necid ve diğer yerlerde durarak hacıların durmalarını istediği haber veriliyordu⁵⁶³. Emirü'l-Hac İbrahim Paşa Maan'a varmış⁵⁶⁴ ve İbrahim Paşa kişi başına onar kuruş haraç vermek sureti ile geri dönebilmiştir. Bu durum bölgede kıtlık

⁵⁵⁴ BOA, HH, nr 3487.

⁵⁵⁵ BOA, HH, nr 6900, 3474.

⁵⁵⁶ BOA, HH, nr 3566 D.

⁵⁵⁷ BOA, HH, nr 3566 B.

⁵⁵⁸ BOA, HH, nr 3843.

⁵⁵⁹ BOA, HH, nr 3486.

⁵⁶⁰ BOA, HH, nr 3818.

⁵⁶¹ BOA, HH, nr 3799 A.

⁵⁶² Cevdet Paşa, age, VIII, 22.

⁵⁶³ BOA, HH, nr 11562.

⁵⁶⁴ BOA, HH, nr 4298, E.

ve pahalılığa neden olmuştur⁵⁶⁵. Bütün bu zorluklara rağmen sürreler dağıtılmış⁵⁶⁶, hacılar haclarını ifa ederek Şam'a selamete varmış⁵⁶⁷, Şam'a varan hacılar da selamete İstanbul'a dönmüşlerdir⁵⁶⁸. Kahire hacıları da salimen Kahire'ye varmıştır⁵⁶⁹.

Vehhabîlerin Hicaz bölgesindeki askeri faaliyetleri devam ederken, Babîâlî buna sebep olarak Şerif Galib'i görüyordu. Babîâlî, Mekke Emiri Şerif Galib'in Hicaz ihtilaline imkân tanınmasından dolayı değişmesi gerektiğini belirtilerek, ancak bu meselenin Şam Valisi İbrahim ve Cidde Valisi Mehmet Paşalar tarafından el birliği ile düzeltilmesi mümkün olacağından, bu paşaların Hicaz'a gitmeleri için istedikleri şeylerin verilmesi kararı almıştır⁵⁷⁰.

Vehhabîler Mekke ve Medine'yi kuşatma altında tutarken, Şerif Galib ise kendi iç meseleleri ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Babîâlî'ye gelen bir tahriratta, ölen Şerif Surûr'un oğlunun Abdülvehhab'dan yardım alarak Mekke Şerifi ile savaştığı ve neticede başarılı olamayan Şerif Surûr'un oğlu ve kardeşinin hapsedildiği ve Mekke Şerifi'nin müsterih olduğu anlatılarak, Abdülvehhab'ın başında bulunduğu urban aşiretlerinin ondan nefret ettiği ve bir kadının Mekke Şerifi'ne müracaatla yardım dilediği bildirilmiştir⁵⁷¹. Tahrirattan anlaşıldığı gibi, Vehhabî yönetimi altındaki aşiretler Vehhabîlerin katı tutumlarından dolayı onların yönetiminden memnun değildi. Fakat Vehhabîlerin kuvvetli oluşu, onları gönülsüz olarak Vehhabîlere uymaya ve onlara itaat etmeye mecbur ediyordu.

14 Nisan 1804 tarihli İstanbul'a gönderilen bir tahriratta da, Suud b. Abdülaziz'in Cidde ve Medine'ye saldırma niyetinde olduğu, Medine'nin etrafındaki Arap kabileleri ele geçirerek bunlarla Medine'ye saldırı hazırlıkları yaptığı, Medine halkının ise şehrin etrafındaki kaleleri güçlendirdiği, kendilerinin bir seneden beri devletten yardım geleceği ümitleri olduğu halde hiçbir yardım gelmediği belirtilmiştir. Ayrıca Suûd'un Yenbua ve Süveyş kanalındaki Urbanları itaat altına

⁵⁶⁵ BOA, HH, nr 3787 C.

⁵⁶⁶ BOA, HH, nr 27633

⁵⁶⁷ BOA, HH, nr 7793, 5447, 4326 A, 1897.

⁵⁶⁸ BOA, HH, nr 4376.

⁵⁶⁹ BOA, HH, nr 3804 A.

⁵⁷⁰ BOA, HH, nr 4328, 3741.

⁵⁷¹ BOA, HH, nr 11715.

alarak, her taraftan yolları kestiğini, zahire ve askerın azaldığı; acele olarak asker, top, cephanes gönderilmesi yazılmaktaydı⁵⁷².

İstanbul'a gelen Medine muhafızı da Babiâli'ye, Vehhabî tehlikesinin büyük boyutta olduğunu haber vermiştir⁵⁷³. Ayrıca Haremeyn halkı tarafından Babiâli'ye ibn Suud'un hareketleri ve taşkınları anlatılarak, bunların ortadan kaldırılması⁵⁷⁴ ve Suudiler'in tacizlerine karşı asker, zahire ve mühimmat gönderilmesi istenmekteydi⁵⁷⁵. Bu arada Yenbua Muhafızı Ali Paşa, askerle Yenbua'ya yardım için gönderilerek Şerif'e destek verilmiş ve Yenbua zapt edilerek Suudiler'le çarpışılmıştır. Bu durum Sadaret'e bildirilerek, yardım talebinde bulunulmuştur⁵⁷⁶.

Vehhabîler Hicaz bölgesine olduğu gibi, diğer bölgelere de taarruzlarda bulunup, buraları yağmalıyorlardı. Şam Valisi'nden gelen mektupta, Vehhabîlerin Harran'da on beş bin kile zahire ve Suruç'ta otuz beş bin deve, yüz elli bin koyun ve sığır gasp ettikleri bildiriliyordu⁵⁷⁷. Bu arada Vehhabîler güçlerini artırmak için, Urban aşiretlerinden bazılarına para ve hediyeler vererek onları kendi taraflarına çekmişlerdir⁵⁷⁸.

Bütün bu gelişmeler üzerine Babiâli, daha önce bu görevi kabul etmemesine rağmen Suudi haricisinin def'i için, Bağdad Valisi Ali Paşa'yı Dir'iyye seraskerliğine tayin ederek, ordu için tedarikte bulunmasını istemiştir⁵⁷⁹. Ayrıca Şam ve Gazze'den de, deve kiralanması için para gönderilmesi istenmiştir⁵⁸⁰.

Bu arada Cidde Valisi Mehmet Paşa vefat etmiş⁵⁸¹, yerine Zeynelabidin Paşa geçmiştir. Zeynelabidin Paşa, Babiâli'den yardım istemiştir⁵⁸². Zeynelabidin Paşa'nın tahrirâtı Erbab-ı Şura ile müzakere edilmiştir⁵⁸³.

⁵⁷² Ecer, age, s. 131.

⁵⁷³ BOA, HH, nr 3756, Cevdet Paşa, age, VII, 226.

⁵⁷⁴ BOA, HH, nr 3789 F.

⁵⁷⁵ BOA, HH, nr 3786.

⁵⁷⁶ BOA, HH, nr 3759, 4336.

⁵⁷⁷ BOA, HH, nr 3802 A.

⁵⁷⁸ BOA, HH, nr 3781.

⁵⁷⁹ BOA, HH, nr 11949, 4328 A.

⁵⁸⁰ BOA, HH, nr 4238 C.

⁵⁸¹ BOA, HH, nr 1995, 3531, 3516, 2066, 2019.

⁵⁸² BOA, HH, nr 4529, 3783, 3772, 3794 F, 3792 A.

⁵⁸³ BOA, HH, nr 5166.

Vehhâbiler uzun zamandan beri Mekke ve Medine'yi ele geçirmek için planlar yapıyorlardı. Medine halkının gönlünü kazanmak için 1802 yılında Bedday b. Mezyan, Medine büyüklerine bir mektup göndermişti. Bu mektubunda, Mekke ve Medine'de savaşmanın haram olduğunu, Allah'ın ve Resulü'nün dinine davet için geldiklerini anlatarak fısı ve küfrü bırakarak şirk koşmayacaklarsa savaşmaya gerek kalmayacağını, eğer kendi taraflarına geçerlerse onlara bir zarar gelmeyeceğini bildirmiştir⁵⁸⁴.

Vehhabîlerin tasallutu sebebiyle Hicaz bölgesinin iktisadi durumu da bozulmuştur. Mekke Şerif'i, Suudiler'le çarpışmasından dolayı fazla masrafta bulunmuştur. Ayrıca Suudiler'in tasallutundan Hint ve Yemen'den gelen gemiler gelmediğinden, gümrük gelirleri de düşmüştü⁵⁸⁵.

Bu arada Şam Valisi İbrahim Paşa'nın Diyarbakır'a, Abdullah Paşa'nın Şam valiliğine tayinleri yapılmış, Cidde'ye münasip vali bulmaları Bağdad ve Şam valilerine emredilmiştir⁵⁸⁶. Abdullah Paşa vezarette ibkası ve Hicaz seraskerliği ile emirü'l-haclığın tevcihi lütuflarına teşekkür edip, Şam'dan zahirelerin Haremeyn'e yetiştirileceğini belirterek, Sayda'nın uhdesine verilmesini istemiştir⁵⁸⁷.

Osmanlı Devleti'nden istenilen yardımlara karşılık, devlet buraya herhangi bir yardımda bulunamamıştı⁵⁸⁸. Devlet içinde bulunduğu sıkıntıdan dolayı, buraya herhangi bir şekilde müdahale edememiş, Vehhabîlerin ortadan kaldırması işini valilere havale etmiştir. Ayrıca bu bölgede kuraklık nedeniyle zahire sıkıntısı çekiliyor, insanlar aç kalıyordu. Mekke ve Medine halkı ise devamlı olarak Vehhabîlerin saldırılarına maruz kaldıklarından dolayı, en az zararla kendilerini kurtarmak için Vehhabîlerle anlaşma yollarını aramışlardır. Suud b. Abdülaziz, Medine halkına gönderdiği mektupta, eğer kendisine itaat ederlerse canlarının ve mallarının emniyet altında olacağını bildirmiştir⁵⁸⁹.

Suud b. Abdülaziz Şerif Galib'e mektup yazarak, İslamiyeti kabul etmesine karşılık, kendisine, düşmanla savaşmak için ulufesiz iki yüz bin asker vereceğini,

⁵⁸⁴ BOA, HH, nr 3801 D.

⁵⁸⁵ BOA, HH, nr 3825.

⁵⁸⁶ BOA, HH, nr 3847.

⁵⁸⁷ BOA, HH, nr 4332, 4042 A, 2047, 3807.

⁵⁸⁸ BOA, HH, nr 3787 A; Cevdet Paşa, age, VIII, 246.

⁵⁸⁹ Eyüp Sabri Paşa, a. g. e, s. 41- 42; İbn Bişr, age, I, 132- 133.

Şam'dan Azimoğlu Abdullah Paşa'nın da İslam olduğunu bildirerek Şerif'i kendi inancına çağırmıştır⁵⁹⁰.

Vehhabîlerin baskısı altında kalan Şerif Galib, İstanbul'a keyfiyeti bildirmek ve yardım dilemek üzere üç tane adamını göndermiştir. Fakat Babîâlî, Hicaz'a asker gönderilemeyeceğini elçilere bildirilmiştir. Bunun üzerine Medineliler Suud b. Abdülaziz'e mektup göndererek emân dilemişlerdir⁵⁹¹.

Bu arada Şerif Galib, Mekke Emiri ile ahalisine ait Mısır hazinesinden gönderilen paraları kimseye danışmadan kendisi almıştır. Bu durum, Mekke kadısı tarafından Babîâlî'ye şikâyet edilmiştir⁵⁹².

Mekke ile Medine arasındaki urban, galeyanda olmasına rağmen 1805 yılı hacı yerine getirilebilmiştir⁵⁹³. Mısır'dan her sene Haremeyn'e gönderilmesi adet olan sürre hazırlanmış, Peygamber'in kabir örtüsü mükemmel bir şekilde dokunmuştur⁵⁹⁴. Hacılar Maan'a gelerek, emniyetle yollarına devam etmişlerdir⁵⁹⁵. Hacılar hacı ifa ederek Şam'a yaklaşmışlar, oradan da İstanbul'a dönmüşlerdir⁵⁹⁶.

Vehhabîler, Emirü'l Hac Abdullah Paşa'nın Medine'de kalmasından dolayı şehre girememişlerdir. Fakat Abdullah Paşa'nın dönmesi ile şehir savunmasız kalınca, bunu fırsat bilen Vehhabîler 1805 yılında Medine'yi istila etmişlerdir⁵⁹⁷. Vehhabî kuvvetleri şehre girince mezarların kubbelerini ve ziyaret yerlerini yıkmışlardır. Şehrin hazinelerini yağmalayarak, Hz. Muhammed'in mezarını ziyaret etmeyi yasaklamışlardır. Hz. Muhammed'in mezarını yıkmak istemişlerse de, halkın yalvarması üzerine bundan vazgeçmişlerdir. Fakat Hz. Muhammed'in kabrinde bulunan kıymetli taşları ve hazineleri talan etmişlerlerdir. Vehhabî olmayanların Kâbe'yi ziyaret etmeleri yasaklanmıştır⁵⁹⁸. Suud, Medine Kalesi'nde bulunan yerli

⁵⁹⁰ BOA, HH, nr 3830.

⁵⁹¹ Eyüp Sabri Paşa, age, s.47- 49.

⁵⁹² BOA, HH, nr 3853.

⁵⁹³ BOA, HH, nr 2066.

⁵⁹⁴ BOA, HH, nr 4502, A.

⁵⁹⁵ BOA, HH, nr 4298, D, E, 4326.

⁵⁹⁶ BOA, HH, nr 4326 A, 1985, 7793, 1751.

⁵⁹⁷ Cevdet Paşa, age, VIII, 123; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 43; İbn Bişr, age, I, 133.

⁵⁹⁸ BOA, HH, nr 3448; Cevdet Paşa, age, VIII, 123; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 49- 50.

muhafızları çıkarıp, yerine Vehhabîleri koyduktan sonra, Medine sakinlerinden olup kendisine her yönden itimat ettiği Hasan Kal'î, Medine'ye vali tayin etmiştir⁵⁹⁹.

İşgalden sonra Medine'nin önde gelenleri Babiâî'ye mektup göndererek, Vehhabîlerin Medine fukarasına ihsan olunan buğdayı aldıkları ve kıtlığa sebep oldukları bildirerek, Devlet'in bunları şehirden çıkarmak için gerekli tedbirleri alması istenmiştir⁶⁰⁰.

Medine'nin işgalinden sonra Babiâî, Haremeyn'in durumunu öncelikli mesele olarak toplantılarda ele alıp, görüşmüştür⁶⁰¹. Bu toplantılarda Haremeyn'e tecavüz eden Suudiler'e karşı harekâtı kimin idare edeceği ve asker ile paraya dair konular karara bağlanmış⁶⁰², Haremeyn'e tecavüz eden Suudilere karşı yapılacak tedbirler düşünülmüştür⁶⁰³. Mısır ve Haremeyn işlerine memuren Mirahuri Sani Salih Bey'in gönderilmesine, Şam Valisi Abdullah Paşa'nın Medine'ye yetişmesi ve surlar için para ile zahire yollanması kararı alınmıştır⁶⁰⁴. Aynı şekilde Babiâî, Mısır Valisi'nden de Hicaz'a yardım etmesini ve zahire göndermesini istemiştir. Bu istek üzerine Haremeyn zahiresini Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Yenbua iskelesinden sevk ederek, asker toplamaya başlamıştır⁶⁰⁵.

Medine'nin işgali üzerine Mısır'dan Mirmiran Hasan Paşa Sadaret'e gönderdiği tahriratta, Haremeyn işlerinin görülmesi ve Suudiler'in Medine'den çıkarılması için Mehmet Ali Paşa'nın yeğeni Tahir Ağa'nın mirmiranlıkla gönderilmesini istemiştir. Babiâî tarafından bu istek kabul görmüştür⁶⁰⁶. Bunun üzerine, Medine muhafızlığına Tahir Paşa kâfi askerle gönderilmiş ve zahireler Süveyş iskelesine nakledilmiştir⁶⁰⁷.

Medine'nin işgalinden sonra Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Haremeyn'e yardım için teşvik edilmiş, Cidde Valisi Zeynelabidin Paşa'nın zahire ve asker hazırlaması, Haremeyn'e mühimmat ve topçu neferi göndermesi istenmiştir⁶⁰⁸.

⁵⁹⁹ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 51.

⁶⁰⁰ BOA, HH, nr 3787 C, 4348.

⁶⁰¹ BOA, HH, nr 3790.

⁶⁰² BOA, HH, nr 3788.

⁶⁰³ BOA, HH, nr 3788 A, 3790 A.

⁶⁰⁴ BOA, HH, nr 3852, 1813.

⁶⁰⁵ BOA, HH, nr 6490.

⁶⁰⁶ BOA, HH, nr 3474 M.

⁶⁰⁷ BOA, HH, nr 4547.

⁶⁰⁸ BOA, HH, nr 3819 A, 3478 L.

Zeynelabidin Paşa, gerekli hazırlıklar için kendisine dört yüz kese tahsisatın ayrılmasını istemiştir⁶⁰⁹. Zeynelabidin Paşa kendisine gelen emir üzerine, zahire ve mühimmatın nakli için deve ve çavuşları tedarik etmiştir⁶¹⁰.

Mehmet Ali Paşa kendisine gelen emirler doğrultusunda Hicaz işlerine çalışmış, Tahir Paşa'nın Medine'ye gidebilmesi için gerekli tedbirleri almıştır⁶¹¹. Medine Muhafızı Tahir Paşa'nın efradına ayrılan zahireler de Mısır'dan sevk edilmiştir⁶¹². Tahir Paşa, Süveys'ten zahireyi alarak Yenbua'ya, oradan da, gelen zahireyi Hicaz'a göndermiştir⁶¹³.

Medine'nin işgali üzerine serasker tayin olunan Bağdad ve Şam Valileri'ne de emirler gönderilmiştir⁶¹⁴. Mirü'l hac ile Şam valiliğine tayin olunan Abdullah Paşa, Bağdad'dan doğruca İbn Suud üzerine gitmesi mümkün olmadığından, Şam'dan gideceğini belirterek, levazımın ikmali için yardıma muhtaç olduğunu söyleyerek Sayda eyaletinin kendi uhdesine verilmesini istemiştir⁶¹⁵. Şam Valisi, Hicaz bölgesine yardım için gönderilecek olan develeri Halep'ten, ayrıca bin deveyi de Sayda'dan tedarik etmiştir⁶¹⁶.

Ayrıca Haremeyn meselesi için Şeyhülislam'ın evinde toplanılarak, Şerif Galib'in Suudiler'le mutabakatı, Haremeyn'e zahire, mühimmat ve para yetiştirilmesi konuları da müzakere edilmiştir⁶¹⁷.

Vehhabîler 1805 yılında, önce Cidde'yi daha sonra Mekke'yi kuşatmıştı. Vehhabîler Cidde'yi kuşatarak, Mekke'ye gidecek yardımı kesmek istemişlerdir. 1805 yılında Vehhabîlerin hac yapmalarına izin verilmişti. Şam kafilesi ile gelen ve Mirü'l haclık'a yeni seçilen Abdullah Paşa, Vehhabîler'le beraber hac yapmak zorunda kalmıştı⁶¹⁸.

⁶⁰⁹ BOA, HH, nr 3794.

⁶¹⁰ BOA, HH, nr 3794 A, B.

⁶¹¹ BOA, HH, nr 3850 B, 3755, 3853, B.

⁶¹² BOA, HH, nr 3755.

⁶¹³ BOA, HH, nr 3621.

⁶¹⁴ BOA, HH, nr 3763.

⁶¹⁵ BOA, HH, nr 5174.

⁶¹⁶ BOA, HH, nr 3794 E.

⁶¹⁷ BOA, HH, nr 3792.

⁶¹⁸ BOA, HH, nr 4332.

1806 yılı hac mevsiminde de, Cidde Valisi Zeynelabidin Paşa çok asker ve zahire alarak hacılarla beraber Şam'dan hareket etmiştir⁶¹⁹. Hacılarla beraber Maan'a varılmış, daha sonra Medayin-i Salih'e ulaşılmıştır⁶²⁰. Bu arada gönderilen sürre yerine ulaşmıştı⁶²¹. Hac işi için Mekke Emir'i ile Cidde Valisi Zeynelabidin Paşa, hacılarla beraber Babiâlî'ye muharrerat göndermişlerdir⁶²². Şam'da kıtlık olduğunu için Cürde Başbuğluğu maiyetine fazla asker ve para verilerek, hacıların korunması istenmiştir⁶²³. Şam Valisi Abdullah Paşa, hacılarla Şam'a ulaşmıştır⁶²⁴. Cidde yolu açılarak, Mekke'de kalmış olan hacılar Cidde'den gemilerle Mısır'a gönderilmiştir⁶²⁵.

Vehhabîler, Mekke'ye saldırmalarına rağmen asıl kuvvetli kuşatmalarını 1806 yılı Haziran ayında gerçekleştirmişlerdir. Vehhabîler, Mekke'ye giden bütün yolları kapatarak, Mekke'nin iktisadi yapısını zayıflatmışlardır. Muhasara nedeniyle Mekke'de açlık yayılmış, halkın büyük çoğunluğu Vehhabî ordusuna sığınmak zorunda kalmıştır. Mekke'de Vehhabîlere karşı koyabilecek kuvvet kalmamıştı. Şerif Galib, Vehhabî kuvvetleri karşısında duramayacağını anlayınca, Dir'iyye'ye bağlı olarak Mekke yönetiminde kalmak şartı ile barış yapabileceğini bildirmiştir⁶²⁶. Antlaşma sağlanınca, Vehhabî ordusu Mekke'ye girmiştir⁶²⁷. Oysa Mekke muhasara edildiğinde Şerif Galib ile Zeynelabidin Paşa, durumun kötüleştiğini bir muharrerat ile Babiâlî'ye bildirmişlerdi⁶²⁸.

Suud b. Abdülaziz ordusu ile beraber Şerif Galib'in Mualla'daki hanesine inerek, kendisine tabi olanlarla beraber Mekke'ye girmiştir. Şerif Galib'e Mekke Emirliği hil'atini giydirmiş, o da hemen orada Suud b. Abdülaziz' bey'at etmiştir⁶²⁹. Vehhabîler, Mekke'deki türbeleri yıkarak, Cuma hutbelerinde Sultan ve Halife'ye dua edilmesini yasaklaşmışlardır⁶³⁰. Suud b. Abdülaziz kendi isminin de hutbelerde anılması istememiştir. Öteden beri kadıların hak ile hükmettiklerinde aldıkları harcın,

⁶¹⁹ BOA, HH, nr 4315, 4316, 13008.

⁶²⁰ BOA, HH, nr 4349, A.

⁶²¹ BOA, HH, nr 27631.

⁶²² BOA, HH, nr 4321.

⁶²³ BOA, HH, nr 4343.

⁶²⁴ BOA, HH, nr 12650, 12638.

⁶²⁵ BOA, HH, nr 3764.

⁶²⁶ Cevdet Paşa, age, VII, 79; Uzunçarşılı, age, s. 118.

⁶²⁷ BOA, HH, nr 3758.

⁶²⁸ BOA, HH, nr 4321.

⁶²⁹ Uzunçarşılı, age, s. 118; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 52.

⁶³⁰ Cevdet Paşa, age, VIII, 80.

rüşvet olduğu iddia edilerek kaldırılmıştır⁶³¹. Ayrıca Vehhabîler, Mekke'deki Türk kadı yerine, kendi kadılarını atamışlardır⁶³². Mekke'yi işgal eden Vehhabîler, Harem-i Şerif'te Vehhabî mezhebine ait risaleleri okutmuşlardır⁶³³.

Cidde Valisi Zeynelabidin Paşa, Babîâlî'ye gönderdiği mektubunda, Mekke'deki durumun kötüleştiğinden bahsederek erzak sıkıntısı çekildiğini, Vehhabîler'in minberde Padişah'a yapılan duayı yasakladığını, Mısır'dan zahire gelmesi ümidi kalmadığını bildirerek, Süveyş'ten tüccar vapurlarının kaçırıldığını haber vermiştir⁶³⁴. Vehhabîler'in Mekke ve Medine'yi istila etmesiyle, halifelerin "Hadimü'l-Haremeyni'-Ş-Şerifeyn" lakaplarının bir anlamı da kalmamıştır.

Suud b. Abdülaziz Medine'yi istila ettikten sonra, Sultan III. Selim'e bir mektup yazmıştır. Bu mektupta; türbeler üzerine kubbe yapmak ve türbelerde kurban kesmek gibi Vehhabî mezhebince şirk sayılan şeylerin yasaklanmasını isteyerek, Sultan III. Selim'i kendi inancına davet etmiştir. Suud b. Abdülaziz'in Osmanlı Padişah'ını kendi mezhebine çağırır mahiyetteki bu mektup, Osmanlı Devleti'ne çok ağır gelmiştir⁶³⁵.

Mekke'nin işgalinden sonra Babîâlî'de toplantılar yapılmıştır⁶³⁶. Yapılan bu toplantılarda Vehhabîler üzerine hareket edilmesinin sebepleri üzerinde durulmuş, fakat bir netice elde edilememiştir⁶³⁷. Bu toplantılarda daha ziyade, bölge valilerin iyi seçilemediğinden bahsedilmiştir. Toplantılarda varılan bu görüş gereğince Şam valiliğine Abdullah Paşa'nın yerine, Genç Yusuf Paşa atanmıştır. Ayrıca Yusuf Paşa'ya Meclis-i Meşveret'te alınan tavsiye kararlar bildirilmiştir. Şam Valisi Yusuf Paşa, Vezirlik rütbesiyle Şam'a vali olarak atanması yanında, hac emiri olarak ta görevlendirilmiştir. Daha sonra Cürde Başbuğluğu ve Trablüşşam Eyaleti de, kendisine verilmiştir⁶³⁸.

Toplantılar da, Bağdad Valisi Ali Paşa'nın derhal Vehhabîler üzerine gitmesi görüşü de benimsenmiş ve bu görüş kendisine bildirmiştir. Ali Paşa gelen bu emirler

⁶³¹ Cevdet Paşa, age, VIII, 80.

⁶³² Cevdet Paşa, age, VIII, 80.

⁶³³ Uzunçarşılı, age, s. 117.

⁶³⁴ BOA, HH, nr 3824; Cevdet Paşa, age, VII, 123.

⁶³⁵ Cevdet Paşa, age, VIII, 123; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 54.

⁶³⁶ BOA, HH, nr 54115.

⁶³⁷ BOA, HH, nr 3808.

⁶³⁸ BOA, HH, nr 16173, 4297, 3788, A, 3840; Cevdet Paşa, age, VIII, 124; Kurşun, age, s. 45.

doğrultusunda, Vehhabîler'e saldırılarda bulunup bazı galibiyetler almışsa da, başarılı bir sonuç elde edememiştir⁶³⁹. Ali Paşa, İstanbul'a gönderdiği mektupta, Vehhabîler'in hareketlerinden ve etrafa verdikleri zarardan bahseden Basra Mütesellimi'nin ve Müntefik Şeyhi'nin mektuplarını gönderdiğini belirterek, defalarca yapılacak mukabeleden bir fayda olmamasına rağmen emre hazır olduğunu bildirmiştir⁶⁴⁰. Babiâlî gelen bu mektup üzerine, Bağdad Valisi Ali Paşa'ya yardım kararı almıştır. Ancak Haremeyn işlerinde Bağdad Valisi Ali Paşa'ya yapılacak yardım için, tertibat defterlerinin beklenmesine karar verilmiştir⁶⁴¹. Bu arada Vehhabîler, İmam Ali Kasabası'na saldırmış, fakat bu saldırı Ali Paşa tarafından püskürtülmüştür⁶⁴².

Toplantılar da, Haniye Muhafızı Halebî Ahmet Paşazade Osman Paşa'ya, Halep Eyaleti tevcih edilerek, Cidde Valiliği ünvanı ile Medine'nin muhafazasına tayin edilmiştir⁶⁴³.

Babiâlî'de yapılan bu toplantılarda galip görüş, Dir'iyye'ye asker göndermenin faydasız olduğuydu. Çünkü Vehhabî kuvvetleri çölde istedikleri gibi hareket ediyorlardı. Çölde onları takip etmek düzenli bir ordu için imkânsızdı⁶⁴⁴.

Vehhabîler ile savaşmak için, onlara düşman olan kabilelerden de asker istemiştir. Haremeyn işi için Kara Osmanzade ailesi tarafından hazırlanan iki yüz elli asker, mevsim geçmeden Şam'a gönderilmiştir⁶⁴⁵.

Vehhabîlerin Hicaz bölgesindeki askeri faaliyetleri karşısında, Osmanlı Devleti içte ve dışta büyük meselelerle meşgul olduğundan, Arabistan için ayrı bir tedbir almaya imkân ve kuvveti müsait değildi. Hatta Sürre Emîni'nin, devlet hazinesinden para alması bile zorlaşmıştı.

Bu esnada Şerif Galib, Vehhabîler karşısında aciz kalmış ve onlara güler yüz göstermeye mecbur olmuştu. Hatta Muhammed b. Abdülvehhab'ın torunu Abdünnâsır, Cidde'ye gelerek dedesinin risalesini okutmaya başlamış, halk da ister

⁶³⁹ BOA, HH, nr 6667 C.

⁶⁴⁰ BOA, HH, nr 16540.

⁶⁴¹ BOA, HH, nr 4323.

⁶⁴² BOA, HH, nr 6667 A.

⁶⁴³ Cevdet Paşa, age, VII, 80.

⁶⁴⁴ Kurşun, age, s. 45.

⁶⁴⁵ BOA, HH, nr 4301.

istememez onu dinlemek zorunda kalmıştı. şerif Galib tarafından, Mekke'deki âlimlerin söz konusu Vehhabî risalesini okutmakları istenmiştir. Halk da onları mecburen dinlemiřtir⁶⁴⁶.

Osmanlı Devleti bu bölgede bir yandan Vehhabîler'le uğraşırken, bir yandan da Vehhabîlere meyleden devlet adamları ve kendi aralarında çıkar savaşı olan valilerle ilgilenmek zorunda kalmıştır. Devlet otoritesinin zayıflamasından dolayı valiler istedikleri gibi hareket ederek, devlet otoritesini hiçe saymaya başlamışlardır. Cidde Valisi Zeynelabidin Paşa'nın delilbaşısı Vanlıoğlu Mehmet, Mekke'de Validen ayrılarak, Vehhabîlerle anlaşmış ve Bağdad'da yakalanarak idam edilmiřtir⁶⁴⁷.

1803- 1804 yılları arasında Eski şam Valisi Azmoğlu Abdullah Paşa'nın azli sırasında sorunlar yaşanmıştır. Mısırlılar'ın şam'a tayin ettikleri Ahmet Paşa, kendisi ile birkaç kişinin Kudüs'te İbrahim Paşa'nın emri ile öldürüleceğini haber alarak Haremeyn'e kamıřtı⁶⁴⁸. şam eski valisi Azmoğlu Abdullah Paşa'yı kale ağası Mustafa Ağa şam'a kabul etmediğinden, Vali, kale etrafındaki dükkânları yaktırmıştı. Abdullah Paşa, Karaman Eyaleti'ne tayini emrini getiren Kapıcıbaşı Mehmet Bey'i kabul etmemiş, Millu İsmail ile Vehhabîler, Abdullah Paşa'ya tabii olmuřlardı⁶⁴⁹.

şam'daki bu siyasi karışıklıktan dolayı, içeride bir huzursuzluk bařlamıřtı⁶⁵⁰. Eski şam Valisi Azmoğlu Abdullah Paşa'nın Edirne'ye gitmeyerek isyan ile şam'a girmesi üzerine, maiyyeti itaatsizlik gösterereköle kaçmış, bunlar Cezzar Ahmet Paşa tarafından takibe bařlanmıřtır⁶⁵¹. Eski şam Valisi Trablusşam'da çarpışırken, Sayda Valisi Cezzar Ahmet Paşa, Nasuh Paşa'yı gönderip şam'ı zapt etmiřtir⁶⁵². Azimoğlu Abdullah Paşa'nın Vehhabîler'le birleşmesi üzerine Babiâli, valilere ferman yollayaraköle kaçan eski şam Valisi Azmoğlu Abdullah Paşa ile kethüdası

⁶⁴⁶ Cevdet Paşa, age, VII, 126- 106.

⁶⁴⁷ BOA, HH, nr 4148.

⁶⁴⁸ BOA, HH, nr 4348 F.

⁶⁴⁹ BOA, HH, nr 5217.

⁶⁵⁰ BOA, HH, nr 3817 A, 3784 F, E.

⁶⁵¹ BOA, HH, nr 3780, A.

⁶⁵² BOA, HH, nr 4789, 4111 D, 4219.

Derviş'in, Vehhabîler'e katılmasına meydan verilmeden yakalanmalarını istemiştir⁶⁵³.

Osmanlı Devleti'ne zorluk çıkaran valilerden biri de Cidde Eyaleti Valisi Mehmet Paşa'dır. Haremeyn'in vaziyeti itibarı ile Cidde Eyaleti Mehmet Paşa'ya verilmiş⁶⁵⁴, Mehmet Paşa da Cidde Valiliği'ne tayininden dolayı Sadaret'e teşekkür etmiştir⁶⁵⁵. Mehmet Paşa'nın memuriyet bölgesine gidebilmesi için gerekli para, Cezzar Ahmet Paşa'nın bakiyesinden alınarak verilmiştir⁶⁵⁶. Mehmet Paşa'nın yardım istekleri karşısında kendisine gönderilen mühimmat, Yafa'ya ulaşmış ve altı bin askerle Şam'a hareket edilmiştir⁶⁵⁷.

Ancak Mehmet Paşa Cidde'ye gitmeyerek⁶⁵⁸, Yafa ve Nablus'ta asker toplayıp Arapları kandırmaya çalışmıştır⁶⁵⁹. Bunun üzerine Mehmet Paşa'nın idam edilmesi istenmiştir⁶⁶⁰. Görüldüğü gibi valiler arasındaki rekabet ve menfaat isteği en üst seviyeye çıkmış, Padişah'ın emirleri bile dinlenmez olmuştur. Paşalar menfaatleri doğrultusunda Vehhabîler'le işbirliği yapar hale gelmiştir.

Bu sıralarda Cidde Valiliği'ne Zeynelabidin Paşa yerine, Mehmet İzzet Paşa gelmiştir. Mehmet İzzet Paşa, Şerif Galib'in gümrük gelirlerine el koymasından dolayı zor duruma düşmüş ve yardıma muhtaç hale gelmiştir⁶⁶¹. Şerif Galib, daha önce Hicaz bölgesinin durumunu Babiâli'ye bildirmiştir. Hicaz halkı da bölgenin durumunu ve insanların Suudiler'den rahatsızlığının Şerif Galib'in belirttiğinden daha fazla olduğunu, Babiâli'ye bildirmiştir⁶⁶².

Bu arada Vehhabîlere karşı olan kabileler, Vehhabîler'le savaşıyorlardı. Bu kabileler kendilerine Şam, Gazze ve Mısır civarından altı yüz süvari ve cephaneye verilirse, dört ayda Haremeyn işlerini yoluna koyacaklarını belirtiyorlardı⁶⁶³. Bunlar, Vehhabîler üzerine saldırarak on bin deveyi ganimet olarak almışlardır⁶⁶⁴. Bu

⁶⁵³ BOA, HH, nr 11845, 11861, 12015.

⁶⁵⁴ BOA, HH, nr 3761.

⁶⁵⁵ BOA, HH, nr 3769.

⁶⁵⁶ BOA, HH, nr 3568, 4328 D.

⁶⁵⁷ BOA, HH, nr 4043 F, 4893.

⁶⁵⁸ BOA, HH, nr 4030, D, 4034 A.

⁶⁵⁹ BOA, HH, nr 4039, 4959 A.

⁶⁶⁰ BOA, HH, nr 4192, A, B, 4907 D.

⁶⁶¹ BOA, HH, nr 4708, 4750.

⁶⁶² BOA, HH, nr 3791 B, D.

⁶⁶³ BOA, HH, nr 3791, C.

⁶⁶⁴ BOA, HH, nr 4157.

kabileler Vehhabîler'e meyleden kişi ve kabilelere de saldırıyordu⁶⁶⁵. Hille'de çarpışan Suudiler mağlup edilerek, yirmi altısının başı kesilmiştir⁶⁶⁶. Haremeyn'de olup bitenler üzerine Babîâlî, Haremeyn tedbirlerini görüşmek için müzakerelerde bulunmuştur⁶⁶⁷.

Haremeyn'in işgali sebebiyle 1807 yılında hac güvenliği iyice sarsılmış, hatta Mekke'nin istilası üzerine Şam hacıları, Mekke'ye otuz saatlik yoldan geri dönmüşlerdir⁶⁶⁸. Mirü'l-Hac Yusuf Paşa, Suud b. Abdulaziz'le konuşmak için Mekke'ye gitmiş, Suud, kendilerini bu sene hac ve tavaftan men ettiğini bildirerek, getirdiği süreyi kendisine teslim etmesini istemiştir. Suud b. Abdülaziz'in bu kararı almasında Şerif Galib de etkili olmuştur. Şerif Galib, Suud'u bu yola sevk ederek Vehhabîleri Hicaz kıtasından uzaklaştırmak ve Osmanlı Devleti'ni gayret ve harekete geçirmek istemiştir⁶⁶⁹.

Şam kadısı Halil Efendi, Haremeyn'e saldıran Vehhabîlerin hilafeti kendilerine ait sayarak, kendi inançlarına uymayan hacıları müşrik saydıkları gerekçesiyle, hacıların Mekke'ye girmesinin tehlikeli olduğunu, Babîâlî'ye haber vermiştir⁶⁷⁰. Hac yolunun kapalı olması sebebiyle, Mısır'dan Haremeyn bölgesine ulaştırılması gereken gelirler, yerine ulaştırılamamıştır⁶⁷¹.

Şam Valisi Yusuf Paşa da, Mekke ve Medine'yi Vehhabîler zapt ettiklerinden hac yapılamayacağını, duruma vâkıf olan Şam kadısının ilamının okunup nasıl hareket edilmesi gerektiğinin bildirilmesini, Sadaret'ten istemiştir⁶⁷².

Bu arada çeşitli yollarla Babîâlî'ye, hac güvenliğinin olmadığına dair haberler geliyordu. 21 Mart 1807 tarihli bir mektupta; Vehhabîlerin on bin silahlı ile hacıların geçitlerini kapadıklarından ve Osmanlı hacılarını müşrik sayıp, iki yüz bin yaldız altını vermedikçe hacca kabul etmeyeceklerini söyledikleri haber verilmiştir. Bunun üzerine hacılardan biri olan Maraş Müftüsü Mahmut Efendi'nin yol emniyeti olmadığından haccın sakıt olduğunu beyan etmesiyle, hacıların geri döndükleri haber

⁶⁶⁵ BOA, HH, nr 4130.

⁶⁶⁶ BOA, HH, nr 4126.

⁶⁶⁷ BOA, HH, nr 4333.

⁶⁶⁸ BOA, HH, nr 53916; Cevdet Paşa, age, VIII, 126.

⁶⁶⁹ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 52- 53.

⁶⁷⁰ BOA, HH, nr 3839 B.

⁶⁷¹ BOA, HH, nr 3627 A.

⁶⁷² BOA, HH, nr 3839 C.

veriliyordu⁶⁷³. Ayrıca Vehhabî tehlikesi sebebiyle yol güvenliği olmadığından, bu sene hacıların gönderilmemesi yahut askersiz ve debdebesiz gönderilmesine karar verilemediği, Babîâlî'ye bildirilmiştir⁶⁷⁴. Mekke Emir'i Şerif Galib de İstanbul'a hac işleri ile ilgili olarak Ahmet Efendi'yi göndermiştir⁶⁷⁵.

Hac yolundan Şam'a gelen Şam Valisi Yusuf Paşa, Vehhabî gailisinin bertaraf edilmesi için lazım gelen asker, zahire ve mühimmat miktarlarını İstanbul'a bildirerek, bunların bir an evvel kendisine gönderilmesini istemiştir⁶⁷⁶.

Gelen bu şikâyetler üzerine Osmanlı Devleti, devletin İngiltere ve Rusya ile muharebesinin Suudiler'i Haremeyn'den kovma hareketine mani olduğundan, kuvvet gönderemeyeceğini ve hacıların gidilmesinin fena neticeler vereceğini bildirmiştir⁶⁷⁷. Ayrıca Vehhabîler üzerine asker sevkinin Rus harbi sonrasına bırakıldığı belirtilerek, Şam Valisi Yusuf Paşa'nın iki bin askerle hacca gidip gelmesi kararlaştırılmıştır⁶⁷⁸.

Ayrıca Haremeyn maslahatı için Şeyhülislam Efendi'nin evinde bir meşveret yapılarak, bu sene Mısır, Bağdad ve Şam'dan kuvvet ibrazıyla Vehhabîler üzerine hareket edilmesi ve gerekli paranın da tedarikinin mümkün olmadığı görüşüne varılmıştır. Ancak münasip bir sürre emini atanarak ve kadınlar olmaksızın sürrenin götürülmesi ve Şam Valisi'nin birkaç bin askerle Haremeyn'e doğru yola çıkarak yoldaki urbanı ve ahaliyi Haremeyn'e celp ve teklif etmesi istenilmiştir. Ayrıca gelecek sene Şam, Bağdad ve Mısır'dan oluşturulacak ordu ile Vehhabîler üzerine varılması kararı alınmıştır⁶⁷⁹. Alınan bütün bu önlemlere rağmen Vehhabîlerin 1807 yılında hacıların hacdan menetmeleri engellenememiştir⁶⁸⁰.

Aynı şekilde Vehhabîler, 1808 yılında da hacca engel olmuşlardır. Çeşitli yollardan İstanbul'a gelen şikâyet mektuplarında, evvelce hac kfilesinin hareketine müsaade eden haricilerin, hacıların Medine'ye girmelerine müsaade etmedikleri ve

⁶⁷³ BOA, HH, nr 4532.

⁶⁷⁴ BOA, HH, nr 53177.

⁶⁷⁵ BOA, HH, nr 3791 A.

⁶⁷⁶ BOA, HH, nr 13709.

⁶⁷⁷ BOA, HH, nr 3839 D.

⁶⁷⁸ BOA, HH, nr 21222.

⁶⁷⁹ BOA, HH, nr 10665.

⁶⁸⁰ Cevdet Paşa, age, VIII, 157.

sürreleri aldıktan sonra, kafilenin geri dönmesini istedikleri bildirilmiştir⁶⁸¹. Hacılar ihrama girdikten sonra haccedemeden Şam'a geri dönmek zorunda kalmıştır⁶⁸².

Şam Valisi Genç Yusuf Paşa'nın Kethüdası Şer'i İbrahim mührü ile 18 Mart 1808 tarihinde İstanbul'a gönderilen mektupta; hac kafilesinin Kubab mevkiinde müdahaleye maruz kaldığı, engellemeler ile haccı yerine getirememişlerse de Haremeyn hududuna getirilmiş ve hacca da niyet edilmiş olduğundan hac farızasının tamamlanmış telakki olunduğu ve kafilenin Şam'a vardığını haber vermiştir⁶⁸³.

Suud b. Abdülaziz Kubab mevkiinde Mirü'l-hac Vekili Molla Hasan Efendi'ye, Hac Hamledarı Şeyh Receb'e ve Vehhabîler'in hacda olan Emirlerine hitaben bir konuşma yapmıştır⁶⁸⁴. Şam Valisi Yusuf Paşa da, Haremeyn'i birkaç senedir zaptında bulunduran Vehhabîler'in bu yıl hacca müsaade etmişlerken, hacıları Kubab mevkiinden dönmeye mecbur ettikleri ve İstanbul'dan gönderilen sürreyi zapt ettiklerini bildirerek, Mısır ve Bağdad Valilerinin yardımı koşmalarını istemiştir⁶⁸⁵. Aynı şekilde Sürre Emîni Salih ve diğer mühürlerle İstanbul'a gönderilen mektupta, hac tamamıyla ifa edilmediğinden Haremeyn'e hâkim haricilerin kovulması için, Şam Valisi Yusuf Paşa'ya mühimmat gönderilmesi istenilerek, Bağdad ve Mısır'dan yardım yapılmasının zaruri olduğu bildirilmiştir⁶⁸⁶.

Vehhabîler itikat ve inanç yönünden kendilerini diğer Müslümanlar'dan farklı telakki ediyorlardı⁶⁸⁷. Vehhabîler dışarıdan gelen hacıların davranış ve inanışlarını şirk olarak niteliyor, bu şirkin hepsini terk etmedikçe hacıları Haremeyn'e sokmayacaklarını ve onlarla harp edeceklerini bildirerek, ölümden korkmadıklarını söylüyorlardı⁶⁸⁸.

Hacıların Haremeyn'e sokulmayışları Osmanlı Devleti'ne çok ağır gelmişti. Babîâlî'ye gelen şikâyetler ve malumatlar üzerine yapılan bir toplantıda; Haremeyn'in Vehhabîler'den kurtarılarak hac farızasının yerine getirilmesi, hac masrafı ve sürrenin temini için Şam, Gazze ve Remli mukataaları emvalinin bu işe

⁶⁸¹ BOA, HH, nr 19550 C, F, G.

⁶⁸² BOA, HH, nr 19550 D, H.

⁶⁸³ BOA, HH, nr 19550.

⁶⁸⁴ BOA, HH, nr 1550 K.

⁶⁸⁵ BOA, HH, nr 19564.

⁶⁸⁶ BOA, HH, nr 19550 E, H.

⁶⁸⁷ BOA, HH, nr 19550 İ.

⁶⁸⁸ BOA, HH, nr 19550 J.

tahsis edilmesi, zahire ve cephane tedariki yapılması, Sadrazam Mustafa Paşa tarafından Şam Valisi Yusuf Paşa'ya iletilmiştir⁶⁸⁹. Ayrıca hac kafilesi için, bir kapıcıbaşı özel mübaşir olarak Yusuf Paşa'ya gönderilmiştir. Bu özel mübaşir ile Yusuf Paşa'nın Vehhabîleri mahvederek hac kafilesini götürmeyi başarabileceği zannıyla, kendisine emirler gönderilmiştir. Yusuf Paşa Vehhabîler'e karşı hiçbir teşebbüste bulunmayarak, Hicaz'a gitmek üzere yola çıkan hacılara birer tavsiye mektubu vermiştir. Suud b. Abdülaziz de kendisine din telkin edercesine Vehhabîliği öven ve Vehhabîliğe davet eder mahiyette bir cevap göndermiştir⁶⁹⁰. Bütün bu çabalara rağmen Vehhabîler'in Hicaz bölgesindeki hâkimiyetine son verilememiş ve hac yolu güvenliği sağlanamamıştır. Kısacası, Vehhabî meselesi maddî ve manevî olarak Osmanlı Devleti için büyük bir felaket olmuş, Şam Valisi'nin uhdesinde bulunan hac emirliğinin bir hükmü kalmamıştır⁶⁹¹.

Bu dönemde Vehhabîler Hicaz bölgesinde yerlerini sağlamlaştırırken, aynı zamanda Bağdad tarafındaki saldırılarına da devam ediyorlardı. Vehhabîler bu bölgelere saldırarak, birkaç küçük çarpışmadan sonra buraları harap edip, insanları öldürerek geri çekiliyorlardı. Bu durum halk arasında korku ve bezginliğe sebep oluyordu. Bu arada Bağdad'ta uzun zamandan beri Kölemenler türemişti. Kölemenler'e göre vali öldüğünde, içlerinden birinin vali olması adet olduğundan, orada devletin nüfuzu tamamen ortadan kalmıştır⁶⁹².

Bu dönemde Vehhabîlerin nüfuz alanı genişlemiş Bese ve Asir bölgeleri üzerindeki askeri faaliyetleri artarak devam etmiştir. Suud b. Abdülaziz Mekke, Medine ve Taif dâhil olmak üzere Basra'dan başlayarak Süveyş'e kadar bütün bölgeleri kontrolüne almıştır⁶⁹³.

Osmanlı Devleti bir yandan Vehhabîlerle mücadele ederken, bir yandan da Vehhabîler'in Şii'ler'e verdiği zarardan dolayı İran'la arayı iyi tutmaya çalışıyor, ortak düşmanı olan Ruslara karşı İran'la iş birliği yapmaya çalışıyordu. İran'a gönderilen elçinin İstanbul'a gönderdiği mektupta; geçen sene Hile ile Tiflis yolunu elde etmek için Rusya'nın İran'a girdiği, Allah'ın yardımı ile binlercesinin imha

⁶⁸⁹ BOA, HH, nr 19589.

⁶⁹⁰ Cevdet Paşa, age, VIII, 229.

⁶⁹¹ Cevdet Paşa, age, VIII, 349.

⁶⁹² Cevdet Paşa, age, VIII, 349.

⁶⁹³ BOA, HH, nr 19648 A; Cevdet Paşa, age, VII, 350.

edildiği belirtilerek Rusya'nın tasallutundan kurtulmak için Anadolu ile İran'ın ittifak etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun için Mirza Rıza Han'ın elçi olarak İstanbul'a gönderildiği ve her iki devlet arasında birleşme ve ittifaka çalışacağı, birleşme meydana geldiğinde her iki devletin Rusya belasını kovmaya güç yetirebileceği, ayrıca Vehhabîlere ait malumat aldıkça bunu bildireceğini söylemiştir⁶⁹⁴.

4 Ocak 1807 tarihli mektupta ise; Rusya'nın İran'a tasallutu hissedilince, İran Şehzadesi'nin Karabağ'a hareket ettiği ve yaptığı savaşta Ruslar'ı mağlup ettiği, Tiflis'in düşmandan kurtarıldığı anlatılmaktadır⁶⁹⁵.

İranlılar kuzeyde Ruslar'la savaşırken, Bağdad Valisi Ali Paşa bu durumdan istifade ederek sözünden dönmüş ve Abdurrahman Paşa'yı takip bahanesiyle İran hududunu geçmiştir. Bu durum İran tarafından elçiye şikâyet edilmiştir. Ali Paşa'ya Abdurrahman Paşa'yı yerinde bırakması yazıldığı halde buna itibar etmemiş, Arap ve Vehhabîlerden asker toplayarak İranlılar'a saldırmaya devam etmiştir⁶⁹⁶. Bu durum Sadaret'e bildirilerek Bağdad Valisi Ali Paşa'nın İran hududu taraflarında muhalif hareketlerde bulunduğu ve birçok telefât ve hudutta ihtilaflara sebep olduğu bildirilmiştir⁶⁹⁷.

Bu dönemde Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Haremeyn bölgesi, Osmanlıların elinden çıkmış ve Osmanlı Devleti burayı geri alabilmek için ciddi bir teşebbüste bulunamamıştı. Zaten Osmanlı Devleti, Vehhabîliğin ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren, Vehhabî tehlikesini ortadan kaldırmak için ciddi bir teşebbüste bulunamamıştı. Vehhabî tehlikesi ilk ortaya çıktığında Osmanlı Devleti'nin genel durumuna bakmak gerekirse, Muhammed b. Abdülvehhab'ın siyasî olarak ortaya çıktığı dönem I. Abdülhamid'in tahta çıkışının ilk dönemlerine rastlamaktaydı. Osmanlı Devleti bu dönemde Ruslar'la savaş halindeydi. Ve bu savaş sonunda Küçük Kaynarca anlaşmasının ağır hükümlerini kabul etmek zorunda kalmıştı. Müteakiben Mora ve Arnavut halkı Osmanlı Devletine baş kaldırmış, Tataristan hanları birbirine düşmüş, Kırım bölgesi de Rusların eline geçmişti. Bu sorunlarla birlikte Devlet Rusya, Almanya ve Avusturya ile savaşmak zorunda kalmıştı. Ayrıca

⁶⁹⁴ BOA, HH, nr 16704 C, 30 D.

⁶⁹⁵ BOA, HH, nr 16704 A.

⁶⁹⁶ BOA, HH, nr 6704 A.

⁶⁹⁷ BOA, HH, nr 3913.

Yeniçeriler'in ayaklanmasını, I. Abdülhamit'in vefatı üzerine başlayan Vidin ve Sırp ayaklanmalarını bastırmak için de büyük çabalar harcanmıştır. Daha sonra Fransızlar'ın Mısır'ı işgal etmesi, Kölemen beylerinin istiklal savaşına katılmaları, Akka muhafızı Cezzar ile Tepedelenli Ali Paşa isyanları ve Mora ayaklanması, Devletin gücünü iyice zayıflatmıştır. Daha sonra Fransızlar Mısır'ı zapt etmiş, İngiltere'ye önce Babiâli'ye daha sonra da Mısır'a donanma sevk etmesinden dolayı savaş açılmış, bu arada III. Selim'in şehit edilmesi Osmanlı Devleti'ni güçsüz bırakarak, Devleti olaylara müdahale edemez hale getirmiştir.

Vehhabîliğin ortaya çıkarak gücünü ve nüfuzunu Arap Yarımadası'na yaydığı bu dönemde, Osmanlı Devleti bir taraftan Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerle savaşmak zorunda kalırken, diğer taraftan da Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımlarının tesiri ile içindeki etnik unsurların ayaklanmaları ile meşgul olmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti içte ve dışta karşılaştığı sorunlar nedeniyle Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan gelen Vehhabî hareketi ile yeterince ilgilenememiştir⁶⁹⁸.

Osmanlı Devleti içte ve dıştaki sorunlarından dolayı bu meselenin çözümünü valilere havale etmiş, onlar ise meseleye gereği kadar ilgi göstermemişlerdir. Devlet otoritesinin zayıflamasından dolayı valiler arasında merkeze karşı itaatsizlik ve aralarında çekişme başlamıştı. Söz konusu olumsuzluklar bir araya gelince devletin bu bölgedeki gücü ve hâkimiyeti yok olma derecesine gelmiştir.

Vehhabîler'in Haremeyn bölgesini işgal etmesini kolaylaştıran sebeplerden bazıları şunlardır.

a) Şerifler, hac mevsiminde elde ettikleri gelirleri kendilerine aldıkları için, kabilelerin birçoğu Şerifler'in hâkimiyeti altında yöneltilmeyi istemiyordu.

b) Vehhabîler'in görüşleri Hicaz'ın birçok kabilesi arasında yayılmıştı. Bunlar Vehhabîlerin yayılmalarına yardımcı oluyorlardı.

c) Vehhabîlerin nüfuzu Asir, Tihame ve Kuzey Yemen'de artmıştı. Vehhabîler Hicaz tarafında savaşırken, bunlar Vehhabîlere itaatten çıkmamışlardı. Vehhabîler bu bölgelerle ilgili sorun yaşamadıkları için, kolayca Hicaz bölgesine yönelmişlerdir.

⁶⁹⁸ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 61- 62.

d) Şerif Galib, yardım istediğinde Osmanlı Devleti ona yardım edebilecek durumda değildi. Osmanlı Devleti Vehhabîler’le savaşıma görevini Şam, Bağdad ve Mısır Valilerine havale etmişti. Fakat onlar bu görevi gereği gibi yerine getirememişti. Osmanlı Devleti bu dönemde Belgrat’taki isyan ve Sırbistan’daki Sırp ayaklanması ile meşgul oluyor, Fransızlarla Mısır’da ve çeşitli bölgelerde İngilizler’le savaş halinde bulunuyordu⁶⁹⁹.

e) Vehhabîler kendilerinden ayrılan kabileleri en ağır şekilde cezalandırıyorlardı. Bu durum diğer kabilelerin gözünü korkutuyordu. Bu nedenle Vehhabîler’den ayrılmaya ve onlara karşı gelmeye cesarat edemiyorlardı.

f) Vehhabî orduları çöl şartlarına alıştı. Devamlı hareket ettiklerinden dolayı, onlarla düzenli bir şekilde savaşmak mümkün olmuyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı Vehhabîlerin Hicaz bölgesini istila etmeleri kolaylaşmıştı⁷⁰⁰.

Mekke’nin Vehhabîler tarafından işgalinin önemli neticelerinden bazıları ise şunlardır.

a) İstanbul’dan, Irak’tan, Mısır’dan, Şam’dan hac için gelen kabilelere Vehhabîler engel oluyorlardı. Çünkü Vehhabîler gelen bu hacıları kendi ilkelerine uymadıkları gerekçesiyle müşrik sayıyorlardı. Hacıların bu şekilde engellenmesi, Hicaz’ın iktisadi durumunun bozulmasına sebep olmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nin yaptığı yardımların kesilmesine de sebep olmuştu. Vehhabîler’in Harem-i Şerif’i işgal etmeleri, İslam âleminin onlara kötü gözle bakmalarına sebep olmuştur⁷⁰¹.

b) Haremeyn’in Vehhabîler tarafından işgali, Osmanlı Devleti’nin Vehhabî meselesini ciddiye almasına sebep olmuştur. Çünkü bu mesele bu tarihe kadar, alışla gelmiş mahalli çekişmeler şeklinde anlaşılıyordu. Harem-i Şerif’in Osmanlı Devleti’nin hâkimiyet alanı dışına çıkması, İslam âlemi nezdindeki itibarlarını zayıflatmış ve kendilerine vermiş oldukları “Hadimu’l-Haremeyni’ş-Şerifeyn” lakabının gitmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Vehhabî nüfuzunu kırmak ve mukaddes toprakları geri alabilmek için, gerekli kuvvetlerin hazırlanması istenmiştir. Bu görev önce Irak’a, sonra Şam’a, en sonunda da Mısır’a verilmiştir.

⁶⁹⁹ Ahmet Sibai, age, s. 350; Abdurrahim, age, s.158.

⁷⁰⁰ Abdurrahim, age, s.159- 160.

⁷⁰¹ Ahmet Sibai, age, s. 352.

c) Hicaz'ın Vehhabîler'in yönetimine girmesi ile devletlerinin sınırları batıda Kızıldeniz'e, doğuda ise Basra Körfezi'ne kadar uzanmıştır. Topraklarının genişlemesi ile Vehhabîler'in Arap Yarımadası'ndan elde ettikleri iktisadi gelirler de artmıştır. Vehhabîler Hicaz bölgesinden yılda yaklaşık olarak iki yüz bin riyal gelir elde etmekteydiler. Bu meblağ zamanına göre büyük bir rakamdı⁷⁰².

Vehhabîler Hicaz bölgesini işgal ederek, etrafındaki kabileleri itaat altına almışlar ve bu bölgedeki nüfuzlarını genişletmişlerdir.

D. VEHHABÎLER'İN İNGİLİZ VE FRANSIZLAR'LA İLİŞKİLERİ

1. VEHHABÎLER'İN İNGİLİZLER'LE İLİŞKİLERİ

Vehhabîler'in Avrupa Devletleri ile ilişkiye girmesi, bilhassa Vehhabî nüfuzun Basra Körfezi'nin batı sahillerine kadar uzanmasıyla başlamıştır. Bu sırada bu bölge, doğu ile Avrupa arasında en kısa ve en önemli yol olarak kabul edilmekteydi. Özellikle aralarında çıkar çatışması bulunan İngiltere ile Fransa, bu devirden itibaren Vehhabîler'e ilgi duymaya başlamışlardır.

İngiltere'nin 17. yüzyıldan beri Körfez'de ekonomik ve siyasi ilişkileri vardı. Vehhabî nüfuzunun Körfez sahiline kadar uzanıp Umman topraklarını zorlaması ve Körfez'de bulunan şeyhlikler ve kabileler arasında yayılması, İngilizler'in dikkatini çekmeye başlamıştır⁷⁰³.

İngilizler, başlangıçta Vehhabîler'e düşmanca bakmaktaydılar. Çünkü Vehhabîler'in Körfezde'ki Arap şeyhlikleri ile anlaşması, İngiltere'nin menfaatlerine ters düşüyordu. Hatta Doğu Hint Şirketi, Vehhabî saldırılarının Ahsa üzerine artması sonucunda, 1894 yılında ticari merkezini Ahsa'dan Kuveyt'e taşımak zorunda kalmıştı. Bu devirde şirket hediyeler ve elçiler göndererek, Vehhabîleri razı etmeyi ve onlarla iyi geçinmeyi istemiştir⁷⁰⁴.

⁷⁰² Abdurrahim age, s. 162.

⁷⁰³ Mahmut Ali Davud, *el-Halicu'l Arabî ve Alakâtü'l Düveliyetü*, Kahire 1961, s. 16.

⁷⁰⁴ Davud, age, s. 18.

Şirket, Vehhabîlerle Kuveytliler arasında meydana gelen savaşlarda tarafsız kalmayı tercih ederek, sahra posta yolunun tehlikeye girmemesini istemiştir. Şirket temsilcisi Reinoud 1799 yılında Abdulaziz b. Suud'un yanına gelerek, Basra'dan Haleb'e kadar uzanan posta yolunu güvenlik altına almasını istemiştir. Bu isteğin sebebi ise Vehhabîler'e bağlı olan bazı kabilelerin bu postaya saldırmasıydı. Abdülaziz, bu isteğin yerine getirilmesi için, kendisiyle Bağdad Valisi arasında barış sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu isteği ile Abdülaziz siyasi planlarını gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ancak bundan önemli bir sonuç elde edememiştir⁷⁰⁵.

Vehhabî düşüncüyü benimseyen Kavasîm Şeyhi Sultan b. Sakr el- Kasimi'nin, İngiliz ticaret gemilerine saldırması ile İngilizler'in Vehhabîler'e bakışı değişmiştir. Kavasîmlar bu devirde Hint Okyanusu ile Arap Körfezi'ne arasındaki sularda, Umman ve mahalli gemilere saldıran korsanlardır. Bunlar başlangıçta İngiliz gemilerine saldırmıyorlardı. Ancak Sultan bin Sakr, 1799 yılında Vehhabîler'in himayesine girmiş ve gücü daha da artmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Kavasîmlar 1804- 1805 yıllarından itibaren Basra Körfezi'ndeki Doğu Hint Şirketi'ne ait gemilere saldırmaya başlamıştır⁷⁰⁶.

Bu antlaşma Mes kud Hâkimi Sultan b. Ahmet'i rahatsız etmiştir. Sultan, Hindistan'daki Britanya Hükümetine kendilerine zarar veren Vehhabîler ve Kasimiler'in ortadan kaldırılması için antlaşma yapmayı önermiştir. Ancak Hindistan Britanya Hükümeti resmi olarak harbe katılarak, Vehhabîler'le kara harbine girmek istemiyordu. Bunun sonuçlarına razı olamazlardı. Çünkü Vehhabîler'in sahra posta yoluna hücum etmelerinden korkuyorlardı. Ancak İngilizler Kavasîm saldırılarına karşı bir çıkar yol bulmuşlardır. 1805 yılında Skinere komutasında bir güç hazırlanmıştır. Skinere Kavasîm'a saldırırken, Vehhabîler'i ürkütmemesi için sıkı tenbihte bulunulmuştur. Bombay Hükümetleri Körfez'deki İngiliz gemilerine karşı Kavasîm'ın düşmanca tutumunun arkasında, Vehhabîler'in olduğunu biliyorlardı. İngilizler, Mes kud Sultanı ile anlaşarak Kavasîm kuvvetlerine saldırmışlardır. Bu saldırı 1806 yılında Kavasîm güçlerinin yenilgisi ile sonuçlanmıştır⁷⁰⁷. Bu savaşın ardından Doğu Hint Şirketi'nden David Seton ve Sultan bin Sakr'ın vekili

⁷⁰⁵ Salah Akkad, *et Tiyaretü's Siyasiyyeti Fi Halici'l Arabî*, Kahire 1965 s. 98.

⁷⁰⁶ Akkad, age, s. 100.

⁷⁰⁷ Akkad, age, s. 101.

Abdurrahman b. Kuriş arasında Bender Abbas denilen yerde bir ittifak yapılmıştır. Bu anlaşma ile İngilizler gemilerini emniyet altında tutmayı amaçlıyorlardı⁷⁰⁸.

Sultan bin Sakr 1806- 1807 yıllarında anlaşmaya sadık kalmakla birlikte, 1808 yılında Basra'ya giden Minerva adlı İngiliz gemisine saldırarak bütün yolcularını öldürmüştür. Sultan bin Sakr kendisine vergi verilmesini isteyerek, İngiliz gemilerine saldırmaya devam etmiştir⁷⁰⁹.

Kavasımlar korsan faaliyetlerini artırınca, İngiltere 1809 yılında bu faaliyetleri yok etmek amacıyla Smith komutasında bir kuvvet hazırlamıştır. Bombay Hükümeti, Meskud hâkimi Seyyid Said'e bir mektup göndererek, bu saldırıda kendilerine yardımcı olmasını istemiştir. İngilizler bu birlikten karada herhangi bir faaliyette bulunmamasını istemiştir. Çünkü bu bölgelerle Vehhabîler arasında ilişki vardır. Birlikten sadece Körfez'de bulunan tüccarların korunması istenmiştir. Saldırı 1809 yılında korsanların yok edilmesi ile sonuçlanmıştır. İngilizler bu saldırıdan sonra çekilmiştir. Fakat Seyyit Said, Umman Körfezi'ndeki Vehhabîler'in hamisi olduğu Şeras sularına saldırmış ve burayı istila etmiştir. Daha sonra buralar Vehhabîler tarafından geri alınmıştır⁷¹⁰.

Bu yenilgiden sonra Kavasım güçleri tekrar toparlanmış ve İngiliz gemilerine saldırmaya devam etmiştir⁷¹¹. Bunun üzerine İngilizler Suud b. Abdülaziz'e bir mektup yazarak, sahilde kendisine bağlı kabilelerin, İngiliz gemilerine saldırmamalarını istemiştir. Suud ise, onların bu faaliyetlerini Allah adına yaptıklarını ve engelleyemeyeceğini, İngiliz tüccarlarının bu bölgeye girebileceklerini bildiren geçiştirici bir cevap vermiştir⁷¹².

Bu dönemde İngiliz Hükümeti'nin resmi siyaseti Vehhabîler'in nüfuzunu Basra Körfezi'nden uzaklaştırmaktı. Ancak bunu yumuşak bir üslupla yapıyorlardı. İngilizler, Dir'iyeye elçiler göndererek, kendileriyle iyi geçinmek istediklerini

⁷⁰⁸ Abdurrahim, age, s. 284.

⁷⁰⁹ Davud, age, s. 19.

⁷¹⁰ Abdurrahim, age, s. 284.

⁷¹¹ Akkad, age, s. 104.

⁷¹² Kurşun, age, s. 46.

bildirmişlerdir. Ayrıca Meskud'un Kavasîm'a saldırmasından kendilerinin sorumlu olmadıklarını da bildirmişlerdir⁷¹³.

Ancak Vehhabîler 1810 yılında içine düştükleri sıkıntı ve kendilerine karşı artan muhalefet sebebiyle İngilizler'le iyi geçinme çabası içine girmişlerdir. Kavasîm lideri Sultan b. Sakr'ı Dir'iyye'ye çağrılarak, onun yerine Vehhabi bir yöneticiyi Kavasîm'ın başına atamışlardır. Suûd, Bombay Hükümeti'ne bir mektup göndererek, kendisine tabi olan Kavasîmlar'ın bundan sonra Körfez'de İngiltere gemilerine saldırmayacağını ve emin olacaklarını bildirmiştir⁷¹⁴.

İngilizler, Vehhabîler'le herhangi bir resmi antlaşma yapmamıştır. Yalnızca Vehhabîler'le alakayı kurmaya çalışmışlar, Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz üzerine saldırılarının sonuçlarını beklemeye başlamışlardır. Suud b. Abdülaziz, İngilizler'le anlaşma yapmak istemişse de, Bombay Hükümeti kendilerine yapılan bu ittifak teklifini kesin olarak reddetmiş, ancak ticari ittifakı kabul etmiştir. İngiliz Hükümeti bu kesin kararını Vehhabî devletinin siyasi olarak ortadan kalktığı 1818 yılına kadar devam ettirmiştir. Vehhabî devletinin yıkılması ile İngilizler siyasi nüfuzlarını Körfez'de yaymışlardır⁷¹⁵.

2. VEHHABİLERİN FRANSIZLAR'LA İLİŞKİLERİ

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra kendisine yeni sömürgeler bulmak isteyen Fransa Mısır, Basra Körfezi ve Kızıldeniz taraflarına yönelmeye başlamıştır. Fransa Ummanlı denizciler ile Hint Okyanusu'ndaki kendi sömürgeleri Murişis ve Borban arasındaki ticari alakayı biliyordu. Bundan dolayı kendisine dost edindiği, Meskud bölgesine yerleşmiştir⁷¹⁶.

İngiltere ve Fransa arasındaki savaşın yayılması sonucunda Fransa, acil olarak doğuda kendisine bir merkez arama ihtiyacı hissetmiştir. Fransa'nın Hint Okyanusu'ndaki İngiliz topraklarını istila etmek ve savaşlarda kendisine yardım edecek bir müttefik bulmak amacıyla böyle bir merkeze ihtiyacı vardı. Bunun için

⁷¹³ Abdurrahim, age, s. 287.

⁷¹⁴ Davud, age, s. 20.

⁷¹⁵ Davud, age, s. 21.

⁷¹⁶ Cemal Zekeriya, *İmaratü'l Halicü'l Arabiyye*, Kahire 1966, s. 104.

Fransız Hükümeti, Beauchamp'ı Arap âleminin durumunu öğrenmesi için Meskud'a konsolos olarak atamıştır⁷¹⁷.

Fakat Fransa, gönderdiği bu konsolostan beklediği neticeyi alamamıştır. Fransa'nın 1798 yılında Mısır'a saldırması, Arap topluluklarında Fransa aleyhine büyük bir kamuoyu oluşmasına sebep olmuştur⁷¹⁸.

Fransa'nın Ummanlılar'la alakası Napolyon döneminden önce sağlam olarak başlamıştı. Fransa ilk önce doğuya nüfuzunu yerleştirmek ve Hint Okyanusu'ndaki yolları kesmek için bir heyet göndermiştir. Bu heyette Olivriere ve Brugiere de vardı ki bunların asıl hedefi İngilizler'i Hint Okyanusu'nda sıkıştırmak için İranlılar'la anlaşma sağlamaktı. Ancak Fransa, Mısır'a saldırınca bu planını gerçekleştirememiştir⁷¹⁹.

Napolyon 1798 yılında Mısır'ı işgal edince, Müslümanlar üzerinde etkili olduğunu zannettiği Şerif Galib ile irtibata geçerek, Kızıldeniz ticaretine el atmak için girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Napolyon, İngilizler'e karşı Hindistan'da düşündüğü sefer için Kızıldeniz'i üs olarak kullanmak arzusundaydı. Fakat Napolyon, Şerif Galib'in bir etkisinin olmadığını anlayınca, diğer Arap şeyhleri ile görüşmesi gerektiği kanaatine varmıştır⁷²⁰.

Napolyon İngiltere'yi bertaraf edebilmek için Doğu Arap dünyası ile Güneydoğu Asya'daki mahalli güçleri İngiltere'ye karşı harekete geçirmek istemiştir. Bu sebeple Sebastian'ı Mısır ve Suriye'ye, General Decaeni de Güney Hindistan'a göndermiştir. Ayrıca Napolyon Vehhabîler ile doğrudan ilişkiye geçmek için De Lascars'ı 1811'de Dir'iyye'ye göndermiştir. Bu görüşmelerde De Lascars, Fransa'nın onların Irak ve Suriye taraflarındaki akınlarda Osmanlı Devleti'ne karşı desteklemelerine mukabil, Vehhabîler'in de Fransızlar'ın Hindistan'a gönderecekleri birliklerin Körfez'den desteklemelerini teklif etmiştir. Bu durumdan haberdar olan İngiltere aşırı tepki göstermiş ve Fransızlar ile anlaşmama ve Suriye'ye doğru

⁷¹⁷ Akkad, age, s. 66.

⁷¹⁸ Zekeriya, age, s. 107.

⁷¹⁹ Abdurrahim, age, s. 275; Zekeriya, age, s. 108.

⁷²⁰ Kurşun, age, s. 47.

akınlarını sürdürmesi karşılığında, gerekirse Vehhabîler'in devlet olarak tanınması için Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunacağını vaad etmiştir⁷²¹.

Vehhabîler ise Fransızlar'ın teklifine daha sıcak bakmışlardır. Fakat aralarındaki ilişki 1812 yılında kesilmiştir.⁷²²

⁷²¹ Kurşun, age, s. 48; Abdurrahim, age, s. 296.

⁷²² Zekeriya, age, s. 110.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA’NIN VEHHABÎ SEFERİ İLE GÖREVLENDİRİLMESİ VE İLK VEHHABÎ DEVLETİNİN ÇÖKÜŞÜ

1. MISIR VALİSİ MEHMET ALİ PAŞA'NIN VEHHABÎ SEFERİ İLE GÖREVLENDİRİLMESİ VE AHMED TOSUN PAŞA'NIN HİCAZ'I VEHHABÎLER'DEN GERİ ALMASI

İlk Vehhabî Devleti'nin en geniş sınırlara ulaştığı ve en güçlü olduğu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu içte ve dışta büyük problemlerle karşı karşıyaydı. Osmanlı Devleti bir yandan topraklarında yaşayan unsurlar arasındaki milliyetçilik akımlarıyla uğraşırken bir yandan da dışta büyük devletlerle savaşmak zorunda kalmıştı. Bu dönemde Müslümanlarca kutsal sayılan Haremeyn bölgesi Osmanlıların elinden çıkmış, Osmanlı Devleti burayı geri alabilmek için ciddi bir teşebbüste bulunamamıştı. Devletin bu bölgedeki gücü ve hâkimiyeti yok olma derecesine gelmişti. Bundan cesaret alan Suud b. Abdülaziz, Sultan III. Selim'i ve valileri dine davet eder mahiyette mektuplar göndermiş, Padişah adını hutbelerden çıkararak hac yolunu kapatmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti için maddi ve manevi bir yıkım olmuştur.

Babîâlî, içinde bulunduğu zorluklar sebebiyle Vehhabîlerin ortadan kaldırılması görevini daha önce Şam, Bağdad ve Mısır valilerine vermişti. Ancak bu vilayetler Vehhabîlerle mücadele etmelerine rağmen bir başarı elde edememişlerdi. Durumdan sıkılan ve Vehhabîler karşısında aciz kalan valiler, artık Babîâlî'nin emirlerini duymazlıktan gelmeye başlamıştı⁷²³

Şam ve Bağdad Valilerinin Vehhabîler karşısında etkisiz ve başarısız kaldığını gören Osmanlı Devleti, Vehhabîlerle savaşma görevi için Mısır'ı uygun bulmuştur. Çünkü Hicaz'da meydana gelen olaylar ve Vehhabîlerin taşkınlıkları buraya büyük bir ordunun gönderilmesini zorunlu kılmıştır. Bu da durumu diğer vilayetlere göre daha iyi olan Mısır üzerinden olabilirdi. Ancak bu dönemde Mısır'da iç problemler mevcuttu. Mehmet Ali Paşa ile Mısır Valisi Hurşit Paşa arasında iktidar mücadelesi ve Kölemen beyleri sorunu devam etmekteydi. Cidde eyaleti tevcih olunan Mehmet Ali Paşa, Mina'dan Mısır'a dönerek⁷²⁴, Mısır'a vali olacağını dellallarla ilan etmiş, memleket işlerini ele geçirdiğini halka haber vermiştir. Daha

⁷²³ Cevdet Paşa, age, IX, 122; Abdurrahim, age, s. 286; Kurşun, age, s. 48.

⁷²⁴ BOA, HH, nr 3474 İ.

sonra halkı Ezher Camii'ne toplayarak Mısır Kaymakamı olduğunu, hükümet işlerini yürüteceğini, Vali Hurşit Paşa'nın yönetimle alakasının kalmadığını halka bildirmiştir. Bu arada Hurşit Paşa kaleye kapanarak, Mehmet Ali Paşa'ya mukavemet etmeye çalışmıştır⁷²⁵. Babîâlî bu konuda tarafsız kalmayı tercih ederek, Mısır içinde Hurşit Paşa ile Mehmet Ali Paşa'dan birinin galebesinin sağlanmasını istemiştir⁷²⁶. Mısır içindeki bu mücadeleden Mehmet Ali Paşa galip gelmiş ve Hurşit Paşa kaleden çıkararak Bulak'a nakledilmiştir⁷²⁷. Mısır'daki iktidar mücadelesi Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyeti ile son bulunca, Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşa'nın valiliğini yıllık vergi vermek ve Hicaz'ı ele geçiren Vehhabîler'i ortadan kaldırmak şartı ile 9 Temmuz 1805 tarihinde onaylamıştır⁷²⁸.

Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olduktan sonra 14 Temmuz 1805 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektupta; Mısır Eyaleti'nin uhdesine tevcihinden dolayı Suudilerden Haremeyn'i kurtarmaya çalışacağını belirterek, yeğeni Tahir Paşa'yı Cidde kaymakamlığına göndereceğini, Hurşit Paşa'nın da İskenderiye'ye gittiğini bildirmiştir⁷²⁹.

Aynı şekilde Mehmet Ali Paşa, Mısır valiliğinin kendisine verilmesinden dolayı teşekkür ederek, Yenbua'dan Haremeyn'e zahire yetiştireceğini İstanbul'a bildirmiştir. Mehmet Ali Paşa vali olduktan sonra mühimmat ve buğday yığınakları yapmaya başlamıştır⁷³⁰.

Mehmet Ali Paşa Mısır'a vali olup Vehhabîlerle mücadele görevinin kendisine verilmesini, yükselmek için bir fırsat olarak görmüştür. Mehmet Ali Paşa Vehhabîlerle mücadele ederek Osmanlı Devleti'nin kendisinden razı olmasını sağlayıp, İslam âlemi içinde adını duyurarak bu bölgede nüfuzunu ve etkinliğini arttırmak istemiştir. Hicaz bölgesi hem dini hem de iktisadî açıdan önemli bir yerdi. Mehmet Ali Paşa, Hint Denizi, Yemen Boğazı ve Cidde arasındaki ticareti ele geçirerek iktisadî ve ticari açıdan güçlenmeyi hedefliyordu. Ayrıca Mehmet Ali Paşa,

⁷²⁵ BOA, HH, nr 3474 J,K.

⁷²⁶ BOA, HH, nr 3640.

⁷²⁷ BOA, HH, nr 3478 F, 3641 A.

⁷²⁸ BOA, HH, nr 3448, 3453 G; Cevdet Paşa, age, VIII, 74, Eyüp Sabri Paşa, age, s. 60; Şinasi Altundağ, "Mehmet Ali Paşa", *İA*, VII, 567.

⁷²⁹ BOA, HH, nr 3848.

⁷³⁰ BOA, HH, nr 3822; Cevdet Paşa, age, VIII, 104.

Vehhabîlerle mücadele etme bahanesiyle kendisine muhalif olan gruplardan da kurtulmayı amaçlıyordu⁷³¹.

Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa'nın valiliğini onayladıktan ve Vehhabîler üzerine gideceği sözünü aldıktan sonra, sürekli olarak Mehmet Ali Paşa'yı uyararak Vehhabîlerin üzerine gitmesini istemiştir⁷³².

Daha önce belirtildiği gibi Vehhabîler hacıları engellemek için hac yolunu kapatmışlardı. Hac yolunun kapanması ve haccın yapılamaması Osmanlı Devletince önemli bir mesele olduğu için Mekke ve Medîne'nin Vehhabîlerin elinden kurtarılması amacı ile görevlendirilen Mehmet Ali Paşa'ya özel olarak bir kapıcıbaşı gönderilerek, Haremeyn'in Vehhabîlerden kurtarılması görevi kendisine bildirilmiştir⁷³³. Oysa Mehmet Ali Paşa vali olduktan sonra içeride ve dışarıda birçok zorlukla uğraşmak zorunda kalmıştı. Babiâlî'nin sıkıştırmaları karşısında Mehmet Ali Paşa bu işin aceleye getirilmemesi gerektiğini çünkü bir ordu göndermesi için gerekli hazırlıkların yapılması gerektiğini biliyordu⁷³⁴. Mehmet Ali Paşa İstanbul'a gönderdiği tahriratta; Dir'iyye hareketi için hazırlık yaptığını, Haremeyn'e zahire göndermek için çalıştığını bildirerek, Fransızların istilası ve Kölemenlerin çarpışmaları sebebiyle halkın zaruret halinin dikkate alınmasını isteyerek zaman kazanmaya çalışmıştır⁷³⁵. Ayrıca İngiltere'nin Mısır üzerine donanma göndermesi de Mehmet Ali Paşa'nın Vehhabî meselesi ile ilgilenmesini engellemiştir⁷³⁶.

Mehmet Ali Paşa Hicaz üzerine sefer hazırlıkları yaparken aynı zamanda kendisine muhalif olan gruplardan da kurtulmak istemiştir. Mısır'a girip serseri gibi dolaşan Kölemenler kuşatılarak perişan edilmiş,⁷³⁷ Haliç'in kesileceği gün eski âdete göre halkın şehirden çıkmasını fırsat bilen beylerin Mısır'a girdiği ve bunların mağlup edilerek doksan tanesinin başının kesildiği haberi Babiâlî'ye bildirilmiştir⁷³⁸. Mısır'a girmek isteyen beyleri mağlup etmesinden dolayı, Mehmet Ali Paşa takdir

⁷³¹ Ceberti, age, IV, 120; Abdurrahim, age, s. 287.

⁷³² BOA, HH, nr 3853 A.

⁷³³ Cevdet Paşa, age, VIII, 133- 134.

⁷³⁴ Cevdet Paşa, age, VIII, 133- 134.

⁷³⁵ BOA, HH, nr 3806.

⁷³⁶ Cevdet Paşa, age, VIII, 125.

⁷³⁷ BOA, HH, nr 3478 K, M,O; Abdurrahman Ceberti, *Acâib'ül Âsâr Fit Terâcimi Ve'l Ahbar*, Kahire1322, IV, 127; Abdurrahman Rafi'i, *Asru Muhammed Ali*, Kahire1951, s. 106; Cevdet Paşa, age, VII, 216.

⁷³⁸ BOA, HH, nr 3478 N, R.

edilmiş ve kendisinden yeğeni Tahir Paşa'yı Cidde'ye tevcîh etmesi ve Haremeyn'e zahire göndermesi istenmiştir⁷³⁹.

Mehmet Ali Paşa'ya gönderilen başka bir fermanla ise; ümeranın affedilmesi ve istedikleri yerde ikamet etmelerine izin verilmesi istenmiştir. Ayrıca bu fermanla Mısır valisi olarak Mehmet Ali Paşa'nın kalmasına ve kendisinden Haremeyn vs. tertibatın hesabının görülmesi de istenmiştir⁷⁴⁰.

Mehmet Ali Paşa, Hurşit Paşa'dan devredilen asker ulûfelerinin dağıtılmasında bazı zorluklar yaşamıştır⁷⁴¹. Mısır'a vali olan Mehmet Ali Paşa, eski vali Hurşit Paşa'yı Bulak'a naklederek askerlerin ulûfe işlerini düzenlemiş, beyler meselesini halletmiş, Haremeyn işlerinin sorumluluğunun kendisine verildiğini Şerif'e haber vermiştir⁷⁴².

Mehmet Ali Paşa içteki sorunları halletmek ve gerekli hazırlıkları yapabilmek için zaman kazanmaya çalışsa da Babîâlî, Vehhabîlerin taşkınlıklarından dolayı sürekli olarak Mehmet Ali Paşa'yı Vehhabîler üzerine ordu göndermesi için uyarmıştır. Mehmet Ali Paşa 8 Mart 1808 tarihinde Babîâlî'ye bir mektup göndererek, Hicaz bölgesini İbn Suud'un elinden alması için memur olduğunu, fakat İngilizleri Mısır'dan defetmesi, Kölemenleri itaat altına alması, Said bölgesini fethetmesinden dolayı borca girdiğini ve bu gün düvel-i nasâra ile anlaşma yaptığından, hem Mısır'ı düşman şerrinden korumak hem de Hicaz'a sevkîyât yaparak muhtaç olunan asker ve levazımı gönderdiğini ayrıca kendisinin de bizzat Mısır'dan Haremeyn'e hareket edeceğini bildirmiştir⁷⁴³. Babîâlî'nin ısrarlı tutumu karşısında Mehmet Ali Paşa, içerdeki fesat bastırıldığından Mısır zahiresini Suveys'ten Haremeyn'e göndereceğini ve Tahir Paşanın levazımla hareket edeceğini Babîâlî'ye haber vermiştir⁷⁴⁴.

Mehmet Ali Paşa bir yandan Vehhabîlere karşı ordu hazırlıkları yaparken, öte taraftan Vehhabîleri zor durumda bırakmak için Süveys bölgesini kuşatma altına almıştır. Mehmet Ali Paşa bu kuşatma ile Hicaz tarafına olan ticareti engelleyerek

⁷³⁹ BOA, HH, nr 3453 A.

⁷⁴⁰ BOA, HH, nr 13144, 3612.

⁷⁴¹ BOA, HH, nr 3584 D.

⁷⁴² BOA, HH, nr 3478 F.

⁷⁴³ BOA, HH, nr 19635 İ.

⁷⁴⁴ BOA, HH, nr 3836, 19615.

Vehhabîleri zor durumda bırakmak ve urbanı Vehhabîlere karşı ayaklandırmak istemiştir. Mehmet Ali Paşa Süveyş bölgesini muhasara ettikten sonra Vehhabîlere saldırmak için orduya yönelik hazırlıklarını hızlandırmıştır⁷⁴⁵.

Mehmet Ali Paşa elindeki imkânlarla ordu için gerekli hazırlıkları yapamayacağını farkındaydı. Bunun için İstanbul'a gönderdiği mektupta saltanat ve hilafet iddiası ile Vehhabîlerin Haremeyn'i zapt ettiğini bildirerek, hareket için mühimmat ve para gönderilmesini isteyerek masraflarına karşılık Trablus, Lazkiye, Gazze, Yafa, Aclun ve Lecun mukataalarının kendisine verilmesini istemiştir⁷⁴⁶.

Mehmet Ali Paşa orduya yönelik gerekli hazırlıkları yapabilmek için Babıâlfî'den yardım istemeye devam etmiştir. İstanbul'a gönderdiği mektupta Hicaz'da ortaya çıkan Vehhabîlerin ortadan kaldırılması için yuvarlak ve araba lazım olduğu, birini Süveyş'te yaptıracağını, birinin İskenderiye'de yaptırıldığını ve bir geminin de Malta'dan alınıp Afrika'yı dolaşarak Süveyş'e gideceğini belirtilerek Babıâlfî'den yuvarlak ve mühimmatın gönderilmesini ve gemilerin ne yolla gideceğinin bildirilmesini istemiştir⁷⁴⁷. Babıâlfî'ye gönderdiği başka bir tahriratta ise; Hicaz seferi için Süveyş iskelesinde yapılan gemilere lazım olan muhtelif çapta top, direk, numbara, dane ve diğer teçhizatın müfredatını göndererek⁷⁴⁸, eğer bunların alınması miriden mümkün olmazsa kapı kethüdası tarafından satın alınmasına müsaade olunmasını istemiştir⁷⁴⁹.

Babıâlfî'den cevap olarak, cephaneye yuvarlağı ile araba levazımının irsaline ve hareketine dair emir gönderilmiştir⁷⁵⁰. Hicaz'ın kurtarılması için Süveyş'te yaptırılan gemilere gereken direk vb. teçhizat İstanbul'dan sevk edilmiştir⁷⁵¹. Mehmet Ali Paşa, Hicaz'a gönderilecek ordu için Şam'dan satın alacağı develeri Anize aşiretinden satın almıştır⁷⁵².

Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa'nın isteklerinin ancak bir kısmını yerine getirebilmiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa kendi ordusu için gerekli teçhizatı

⁷⁴⁵ BOA, HH, nr 13244.

⁷⁴⁶ BOA, HH, nr 3839 A.

⁷⁴⁷ BOA, HH, nr 19679, 27503 A.

⁷⁴⁸ BOA, HH, nr 19609, 19541 A, B.

⁷⁴⁹ BOA, HH, nr 19541 D.

⁷⁵⁰ BOA, HH, nr 27503.

⁷⁵¹ BOA, HH, nr 19605.

⁷⁵² BOA, HH, nr 19621.

gizlice Kahire tüccarlarından olan Ahmet Mahrukî'den almıştır⁷⁵³. Ahmet Mahrukî'nin bu yardımlarından dolayı gönderilen fermada Mısır'da tüccarlar reisi Seyyid Ahmet Mahrukî'nin askeri teçhizat ile Haremeyn işlerindeki hizmetlerinden dolayı iltifata mazhar olduğu bildirilmiştir⁷⁵⁴.

Bu arada Tahir Paşa Haremeyn'e hareket etmiştir⁷⁵⁵. Mehmet Ali Paşa Sadaret'e tahrirat göndererek, Cidde'ye vezaretle vali tayin olunmasına gerek olmadığını, yeğeni Tahir Ağa'nın mirmiranlık rütbesi ile kendisi tarafından Cidde'ye kaymakam tayin edildiğini bildirerek, güzel hizmeti görülürse vezaretle valilik tayini verileceğini belirtmiştir⁷⁵⁶. Mehmet Ali Paşa, Mısır hazinesinden Mekke Emir'i Şerif Galib'e ayrılan paraları göndererek resmi yazı ve senetleri sunmuş ve halka ait paraların da Şerif'in zimmetinde olduğunu Babiâlî'ye bildirmiştir.⁷⁵⁷

Mehmet Ali Paşa askeri sefer için hazırlıklarına devam ederken, coğrafi şartların zorluğu ve Vehhabîlerin Arap Yarımadası'nın her tarafına yayılmasından dolayı onlar üzerine tek başına giderek bir başarı elde edemeyeceğini biliyordu. Mehmet Ali Paşa, Vehhabîler üzerine Şam Valisi ile beraber gitmek niyetindeydi. İstanbul'a gönderdiği mektupta devletin yardımını alamamasından dolayı emniyet hâsıl olmadığından tek başına Hicaz üzerine gitmesinin mümkün olamayacağını, kendisinin Yenbua iskelesine asker çıkaracağını söyleyerek Şam Valisi ve Emîru'l-Haccın da Haremeyn'e asker sevk etmesini istemiş, askerlerin erzaklarını kendisinin vereceğini bildirmiştir⁷⁵⁸.

Aynı belgeden anlaşıldığına göre Vehhabîlerin Hicazı işgalinden dolayı hac yolu da tehlikeye girmiştir. Mehmet Ali Paşa aynı mektupta; bu sene Haremeyn sürreleri ve Mekke kisvesinin Suudi yüzünden gönderilmeyeceğini, Vehhabîlerin emri ile Şerif'in Yenbua'ya çıkan iki yüz Mısırlı hacının her birinden on yaldız altını ve ayrıca bu hacıları Cidde'ye göndermek için de ikişer yüz Fransız riyali aldığını

⁷⁵³ Ceberti, age, IV, 123.

⁷⁵⁴ BOA, HH, nr 5337.

⁷⁵⁵ BOA, HH, nr 4875

⁷⁵⁶ BOA, HH, nr 3474 L.

⁷⁵⁷ BOA, HH, nr 3853 A.

⁷⁵⁸ BOA, HH, nr 19635 F.

mıĝribi hacılarını da yolda öldürttüĝünü belirterek Cidde'ye çıkan Mısır hacılarını da kovduĝunu haber vermiştir⁷⁵⁹.

Bunun üzerine Sadrazam Mustafa Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya Vehhabîlerin Hicaz'dan kovulması için alınması gereken tedbirleri ve Mısır'da bunun için yapılacak askeri ve zahire hazırlıklarını anlatan iki sayfa yazı göndermiştir⁷⁶⁰. Sadrazam Mustafa Paşa böylelikle Mısır'dan zahire ve asker gönderilmesi ve Şam'dan da kuvvet konulması ile Mekke, Cidde ve Yenbua'nın Vehhabîlerden kurtarılmasını amaçlıyordu⁷⁶¹

Mehmet Ali Paşa Vehhabî tehlikesini ortadan kaldırmak için askeri hazırlıklarda bulunurken, Şam Valisi Yusuf Paşa da Vehhabîlere karşı askeri hazırlık yapmakta ve Devlet-i Aliyye'den yardım istemekteydi. Yusuf Paşa İstanbul'a gönderdiği mektupta; Haremeyn-i Şerifeyn'in Vehhabîlerin elinden kurtarılması için dört aylık zehair, askeri teçhizat ile Şam'a gönderilmesi gereken on bin askerin defterini göndermiştir⁷⁶². 9 Mayıs 1809 tarihli mektupta ise; Şam Valisi'nin Hicaz harbine katılması için on sürat topu, birkaç havan edevatı ve iki bin Rum piyadesi ile bir nüzul emini, on iki bin asker ve otuz binden fazla donanmış deveye ihtiyacı olduğu belirtilerek, bu isteklerin valiye ulaştırılması istenmiştir⁷⁶³

Ayrıca Yusuf Paşa, Hicaz'da Suudiler'e karşı hareket edebilmesi için çuval ve zahireye ihtiyacı olduğunu belirterek, zahire sevki için Gazze ve Yafa iskelelerinin kendisine verilmesini istemiştir. Yusuf Paşa zahireyi bu iskelelerden Suveys'e nakletmek istiyordu⁷⁶⁴

Yusuf Paşa'nın bu isteklerinin bazıları karşılanmış ve Trablüşşam eyaleti kendisine tevcih olunmuştur⁷⁶⁵. Yusuf Paşa kendisinin Vehhabîler üzerine memur olunmasından dolayı Babiâli'ye teşekkür etmiştir⁷⁶⁶.

Yusuf Paşa da Vehhabîlere karşı tek başına gitmenin bir fayda vermeyeceğini, civardaki valilerin Vehhabîlere karşı kuvvetlerini birleştirmeleri

⁷⁵⁹ BOA, HH, nr 19635 F.

⁷⁶⁰ BOA, HH, nr 19589 B.

⁷⁶¹ BOA, HH, nr 19589 A.

⁷⁶² BOA, HH, nr 19635 G.

⁷⁶³ BOA, HH, nr 19647 A.

⁷⁶⁴ BOA, HH, nr 19647 B, F.

⁷⁶⁵ BOA, HH, nr 16173.

⁷⁶⁶ BOA, HH, nr 19647 G.

gerektiğini biliyordu. Bunu gerçekleştirmek için Mekke Şerifi, Mısır ve Bağdad valileri ile diyaloga geçmişti. 25 Ekim 1809 tarihli İstanbul'a gönderdiği mektubunda; Vehhabîlerin mağlup edilerek Haremeyn'den kovulmaları için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve Bağdad Valisi Süleyman Paşa ile haberleştiğini söyleyerek Şam ve civarının Vehhabî taarruzundan emin olduğunu bildirmiştir⁷⁶⁷. 9 Temmuz 1810 tarihli mektubunda ise; Vehhabîler tarafından muhasara altına alınan Hicaz bölgesinin kurtarılması ve Dir'iyye'nin zabtı için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve Mekke Şerif'i ile haberleştiğini belirterek Cidde ve Yenbua iskelelerine zahire çıkarılmasını ayrıca on bin asker tertip etmekte olduğu için tahmin edilen masraflarının gönderilmesini istemiştir⁷⁶⁸.

Yusuf Paşa Babîâlî'ye gönderdiği başka bir mektubunda ise; Vehhabîlere karşı harekete geçmek için Mısır Valisi ve Mekke Şerifi ile haberleştiğini belirterek, bunlarla savaşılabilesi için on bin kadar asker, otuz bin deve, iki bin Rum askeri, on adet çarha topu ve yeterli ölçüde mühimmata ihtiyacı olduğunu belirtmiştir⁷⁶⁹.

Bu arada Mehmet Ali Paşa, Said bölgesindeki işini bitirerek Mısır'a gelmiştir. Mahsulün çıkmasına sekiz ay kaldığı için, zahireyi ancak o zaman Suveyş'den Yenbua'ya göndereceğini ve Mekke Şerifi karşı çıkarsa onunla savaşacağını belirterek, bu nedenle Şam ordusunun o zamana kadar hazırlanmasını Babîâlî'den istemiştir⁷⁷⁰. Mehmet Ali Paşa'nın verdiği bu sözler şüphe ile karşılanmıştı. Mehmet Ali Paşa kendisine yönelik bu şüpheleri ortadan kaldırmak için 29 Kasım 1809 tarihinde bir mektup yazarak, arada resmen kardeşlik olduğunu belirterek, Hicaz vakasını bastırmak için mahsul zamanında Cidde'ye önce zahire sonra asker sevk edeceğini, Mekke Şerif'i razı olmazsa karşı çıkacağını, bu cihetle Şam vilayetinin de bu yolda tertibata hazırlanmasını istemiş ve sözünün söz olduğunu bildirmiştir⁷⁷¹.

Şam Valisi Yusuf Paşa tertip ettiği on bin kadar askerin tayinini Haremeyn'e kadar idare edeceğini belirterek, üst tarafının idaresini Mısır Valisi'ne bırakacağını Babîâlî'ye bildirmiştir⁷⁷². Bu arada Babîâlî'ye bir ilam gönderilmişti. İlamda Şam Valisinin birleşme için Mekke Şerifine mektup gönderdiği belirtilerek, Serdar-ı

⁷⁶⁷ BOA, HH, nr 19576, A.

⁷⁶⁸ BOA, HH, nr 19590 C.

⁷⁶⁹ BOA, HH, nr 19647 B.

⁷⁷⁰ BOA, HH, nr 19647 B, C.

⁷⁷¹ BOA, HH, nr 19647 D.

⁷⁷² BOA, HH, nr 19647 B.

Ekrem tarafından da Şerif'e bir taltifname gönderilmesi istenmiş ve otuz bin deve kiralanması için altı bin keseğe ihtiyaç olduğu bildirilmiştir⁷⁷³.

Şam Valisi Yusuf Paşa, on bin kadar piyade, süvari ve bunlar için hazırlanan erzakla birlikte, Şam'dan Haremeyn'e hareket etmiştir. Yusuf Paşa ondan sonra Nüzul Emini tayini ile askerini iâşesinin Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından karşılanmasını istemiştir⁷⁷⁴. Yusuf Paşa tertip ettiği bu orduyla Mehmet Ali Paşa'nın göndereceği orduyu birleştirerek Haremeyn ve Hicaz'ı Vehhabîlerin elinden kurtarmayı amaçlıyordu. Kendisi bu orduyu hazırlarken Devlet-i Aliyye'den gerekli yardımı alamadığından dolayı kendisine teçhizat ve zahire yardımı yapılmasını istemiştir. Yusuf Paşa, asi kuvvetler iki yüz bin kişiden fazla olduğu için bunlara karşı ciddi tedbirlerin alınması gerektiğini biliyor ve bu yardımın kendisine yapılmasını istiyordu⁷⁷⁵.

Hicaz'ın Vehhabîlerin elinden kurtarılması için alınacak tertibata dair Yusuf Paşa'nın gönderdiği tahriratları Sadrazam Yusuf Paşa cevaplayarak göndermiştir⁷⁷⁶. Ayrıca Sadrazam Yusuf Paşa Mısır Valisi'nin Vehhabîlere karşı bir ordu hazırlaması karşısında Şam Valisi Yusuf Paşa'nın da bu işe iyi niyet ile katılacağını evvelki iş'arından anlayamadığından dolayı Yusuf Paşa'nın niyetinin araştırılmasını istemiştir⁷⁷⁷.

Babiâli, Valilerin istekleri karşısında Haremeyn'i Vehhabîlerin zaptı, devletin İngiltere ve Rusya ile muharebesi; Bağdad'a tayin olunan Erzurum Valisi Yusuf Paşa buraya gidemediği için yardımın mümkün olamayacağını bildirerek, hacıların Haremeyn'e girmelerinin sağlanmasını istemiştir⁷⁷⁸.

Bu arada hac yolunun güvenliği iyice ortadan kalkmıştı Mehmet Ali Paşa Babiâli'ye gönderdiği bir kaimede 1809 yılında hac için Hicaz'a giden bin iki yüz deveden oluşan Süveyş kafilesine Vehhabîlerin saldırdığını haber vererek, kafiye vuranların Şam ve Sayda Valileri tarafından bulunmasını ve malların geri alınmasını

⁷⁷³ BOA, HH, nr 19647 B.

⁷⁷⁴ BOA, HH, nr 19647 E.

⁷⁷⁵ BOA, HH, nr 19590.

⁷⁷⁶ BOA, HH, nr 19590 D.

⁷⁷⁷ BOA, HH, nr 31091.

⁷⁷⁸ BOA, HH, nr 3839.

Babîâlî'den istemiştir⁷⁷⁹. 6 Aralık 1809 tarihli belgede ise Haricî ibn-i Suûd'un Mekke ve Medîne'ye gelecek hacıların yanlarında mehterhâne ve asker bulundurmamalarını istediğini yazmaktadır. Babîâlî, ibn-i Suud'un hacılara yaptığı saldırıların ortadan kaldırılması için Şam, Bağdad ve Mısır Valilerine kaime yazmıştır⁷⁸⁰. Bütün bu engellemelere rağmen hacılar hac ibadetlerini yerine getirerek memleketlerine dönmüşlerdir. Mehmet Ali Paşa acem hacılarından alınması adet olan huzme nam vergisini almamış, bu durum da Babîâlî'ye şikâyet edilmiştir⁷⁸¹.

Yusuf Paşa durumun ciddiyetini anlatmak için Babîâlî'yi Vehhabî tehlikesi konusunda uyardıya devam etmiştir. Yusuf Paşa Babîâlî'ye gönderdiği mektubunda Vehhabîlerin iki yüz bin kişi olduğu ve kırmakla çabuk bitmeyeceğini haber vererek hediye olarak Der'aliye'ye atmış bin kil İstanbul buğdayının yarısından fazlasını gönderdiğini ve ikmal olunacağını bildirerek Hamut ve Sasâni İmamının Vehhabîlerle olan savaşlarında on iki bin kadar Vehhabîyi öldürdüğünü anlatmıştır. Ayrıca Vehhabîlerden Hasan Kal'in Medîne'de zahire topladığını da haber vermiştir⁷⁸².

Yusuf Paşa, Vehhabîlerin Dir'iyeye'den Şam'a doğru hareket etmeleri üzerine Şam ve civar kazalarında askeri tertibat almaya başlamış⁷⁸³, ve kendisi de ordusu ile Müzeyrib civarlarında beklemeye başlamıştır⁷⁸⁴. Yusuf Paşa daha önce de Müzeyrib Kalesine asker göndermişti Yapılan bu savaşlarda Vehhabîler çokça yaralı bırakarak kaçmışlar ve Yusuf Paşa da o bölgede saldırılarına devam etmiştir⁷⁸⁵. Yusuf Paşa'nın saldırıları karşısında Vehhabîler Horan köylerine saldırmışsalar da, Yusuf Paşa'nın bunlar üzerine hareket etmesiyle bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır⁷⁸⁶. Yusuf Paşa Vehhabîlerle mücadele ederek onların Şam'a doğru gelişlerini ve o bölgelerdeki nüfuzlarını kırmaya çalışmıştır.

⁷⁷⁹ BOA, HH, nr 19688

⁷⁸⁰ BOA, HH, nr 19687; Cevdet Paşa, age, VIII, 131.

⁷⁸¹ BOA, HH, nr 19690.

⁷⁸² BOA, HH, nr 19663 A

⁷⁸³ BOA, HH, nr 19590 B.

⁷⁸⁴ BOA, HH, nr 19590 A.

⁷⁸⁵ BOA, HH, nr 19590 E.

⁷⁸⁶ BOA, HH, nr 19630.

Babîâlî, Mısır ve Şam Valilerine emir göndererek Suudilerin Hicaz'dan kovulması için beraberce gün kararlaştırmalarını ve aralarında bunu müzakere etmelerini istemiştir⁷⁸⁷.

Şam Valisi, Vehhabîler üzerine saldırılarına devam ederken Bağdad Valisi Süleyman Paşa da Vehhabî köylerine baskın yapmaya devam etmiştir. Bağdad Valisi Süleyman Paşa bir yandan Vehhabîlere saldırırken, bir yandan da İran tarafını kolluyor ve ilişkilerin iyi olmasını sağlamaya çalışıyordu⁷⁸⁸. Bağdad Valisinin Vehhabîlere karşı galip gelmesinden dolayı memnun olduğu, Babîâlî tarafından Valiye bildirilmiştir⁷⁸⁹. Bu arada Yemen'de Şerif Hamud'a hücum eden Vehhabîler de mağlup edilmiştir⁷⁹⁰.

Bu dönemde Vehhabîlerin içteki durumları da pek iyi değildi. Şiddetli kuraklık ve veba salgını nedeniyle her gün 20- 30 tane insan ölüyordu. Kuraklık ve veba salgını nedeniyle Vehhabîler rahat hareket edemiyor, bu durum da onların gücünü kırıyordu. Ancak bu olumsuzluklara rağmen Vehhabîler savaşma kabiliyetlerini kaybetmemişler, Necid Araplarının ve bazı Arap kabilelerinin üzerinde otoritelerini kurup, bunları kendi taraflarına çekmişlerdi⁷⁹¹.

Vehhabîlere karşı askeri faaliyetler devam ederken Arap urbanları Vehhabî yandaşları ve karşıtları diye ikiye ayrılmıştı. Necid Kıtası urbanlarından olan Rule ve Sağır, Suudiler'e uymayarak Bağdad Valisi Ali Paşa'ya iltica etmişlerdir. Bunun üzerine kendilerine Cezire taraflarında yer gösterilmiş, bunlarda ara sıra Suudilerle harp etmişlerdir. Ali Paşa'nın ölümünden sonra bu kabileler himaye olunmamış ve yerli kabileler tarafından harbe mecbur edilmişlerdi. Bunlar da gördükleri baskı üzerine Caber Kalesi'ne kadar gelip oradan Şam'a gitmişlerdi⁷⁹².

Vehhabî meselesi büyüyünce devlet adamları meselenin çözümü için önerilerde bulunmaya başlamışlardı. Tekfur dağında ikametle görevlendirilen Kaptan-ı Derya Salih Paşa ile Hamit Bey görüşerek fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Bunlara göre Vehhabîlerin ortadan kaldırılması Şam ve Bağdad

⁷⁸⁷ BOA, HH, nr 19647 H.

⁷⁸⁸ BOA, HH, nr 19612.

⁷⁸⁹ BOA, HH, nr 51067.

⁷⁹⁰ BOA, HH, nr 32055.

⁷⁹¹ İbn Bişr, age, I, 131.

⁷⁹² BOA, HH, nr 19681.

Valilerinin hudutlarından onar saat kadar ileriye askerle gitmeleri ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın maiyetindeki Arnavut Paşa'ların Yenbua tarafından Dir'iyye'ye hareket etmesiyle mümkün olacaktı⁷⁹³.

Valiler tarafından gösterilen bütün bu çabalara rağmen Vehhabîlere karşı kalıcı bir başarı elde edilemiyordu. Bir taraftan da Babiâlî'ye Vehhabîlerin Dir'iyye'de yağmaçılık ettiklerine dair haberler geliyordu⁷⁹⁴. Valilerin Vehhabîler karşısındaki başarısızlığı Babiâlî'yi kızdırmıştı. İbn-i Suud ve çevresi türlü türlü salgın hastalıklara uğramasına rağmen valiler bir başarı elde edemiyor, Osmanlı Devleti de Rus harbiyle meşgul olduğundan dolayı Vehhabî tehlikesine gereken önemi veremiyordu. Bu durumda da Haremeyn halkı zor bir dönem yaşıyordu. Yusuf Paşa tarafından Babiâlî'ye, Mısır Valisinin üç bin askerle Haremeyn'e yardım etmesi arz olunduğunda padişah ve devlet adamları bu isteğe kızmıştı. Kızmakta da haklıydılar. Çünkü böyle basit önlemlerle bir sonuç elde edilemeyeceğini biliyorlardı. Babiâlî'de Yusuf Paşa'dan gelen bu mektup üzerine, "bunlar bir nevi tesellidir. Şam Paşa'sı da Arap tüccar ağzından alıp satıyor eğer paşalarda gayret olsaydı böyle olmazdı" diye irade ortaya çıkmış ve paşalar gayretsizlikle suçlanmışlardır⁷⁹⁵.

Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda birçok meseleyle uğraştığı sırada, Yusuf Paşa fırsattan yararlanarak mal toplama derdine düşmüş, ahaliye fazlasıyla zulmetmiştir. Hicaz için tertip edilen mal ve paranın da birçoğunu çalmıştır⁷⁹⁶. Bunun üzerine 1810'lu yılların sonlarında Şam Valisi Yusuf Paşa'nın valiliğine son verilerek, Şam Valiliğine atanan Salih Paşa'nın vusulüne kadar, Şam valiliğine Sayda Valisi Süleyman Paşa'nın tayini yapılmıştır⁷⁹⁷. Sultan II. Mahmut kimsenin haberi olmadan gayet gizli üç ferman ve bir hatt-ı hümayunu Mısır tarafına giden Hazne-i Hümayun vekili İsa Ağa ile Şam'a göndermiştir⁷⁹⁸.

Bunun üzerine Şam ve Sayda Valisi Süleyman Paşa Babiâlî'ye gönderdiği mektubunda; selefi Genç Yusuf Paşa'nın cezasının verildiğini, eşyasının miriden zapt edildiğini, Sayda Eyaleti kendisine ifa olunarak Şam Eyaletinin de tevcîh

⁷⁹³ BOA, HH, nr 19635 A.

⁷⁹⁴ BOA, HH, nr 19595 C.

⁷⁹⁵ BOA, HH, nr 19639.

⁷⁹⁶ Cevdet Paşa, age, IX, 230.

⁷⁹⁷ BOA, HH, nr 17838, 4316.

⁷⁹⁸ Cevdet Paşa age, IX, 230.

olunduğu emrini aldığı, Hicaz'ın Vehhabîlerden kurtarılması işine yardım edeceğini bildirmiş, kendisine zahire ve cephane verilmesini isteyerek Şam'dan Medîne'ye kadar olan sahalardaki aşiretlerin kendisine itaat ettiğini belirtmiştir⁷⁹⁹.

Bu arada Yusuf Paşa azledildiği haberini alınca, öldürülme korkusuyla Mısır'a kaçmıştır. Süleyman Paşa, Yusuf Paşa'nın Mısır'a kaçtığını Babîâlî'ye bildirmiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa'yı öven ve çok önemli olan hac işlerine yardımda bulunmasını ve Mısır Valisiyle haberleşerek Vehhabîler üzerine hareket etmesini bildiren bir emr-i âli gönderilmiştir⁸⁰⁰. Şam'dan kaçan Yusuf Paşa Dimyat'a gelmiştir. Tahir Paşa Yusuf Paşa'yı karşılayıp Şibre'ye götürmüştür⁸⁰¹.

Daha sonra Şam eski Valisi Genç Yusuf Paşa'nın idam kararı tehir edilerek, vezareti merfû bir halde Mısır da ikametine müsaade edilmiştir⁸⁰². Babîâlî, Mehmet Ali Paşa'dan İstanbul'a buğday göndermesini istemiştir.⁸⁰³ Mehmet Ali Paşa Babîâlî'ye bir mektup göndererek zahire piyasaya çıkınca İstanbul'un ihtiyacı için emir olunan kırk bin ölçü buğday ve on bin ölçü hububat göndereceğini bildirerek İstanbul'dan İskenderiye limanına gemi göndermesini istemiştir⁸⁰⁴. Bu dönemde Mehmet Ali Paşa, paşaları yanına çekebilmek için onlara atıyyelerde bulunmuştur⁸⁰⁵.

Babîâlî tarafından yeni atanan Şam Valisine yazılan emirde; Kongda Kalesi'ne dört merhale mesafede ve Yemen hududuna yakın dağ aralarındaki kabilelerle yapılan muharebeler anlatılarak, Dir'iyye'ye sığınan Vehhabîlerin cezalandırılması için Şam'dan yardım yapılması istenmiştir⁸⁰⁶.

Bu arada Bağdad'ta karışıklık mevcuttu. Bağdad, Basra ve Musul vilayetleri Kölemenlerin eline geçmiştir⁸⁰⁷. Baban hâkimi Abdurrahman Paşa, Bağdad vilayetini isteyerek, kendisine tevcih olunduğu takdirde senelik otuz bin kese vereceğini,

⁷⁹⁹ BOA, HH, nr 19594.

⁸⁰⁰ BOA, HH, nr 20620; Cevdet Paşa, age, IX, 233- 234.

⁸⁰¹ Cevdet Paşa, age, IX, 234.

⁸⁰² BOA, HH, nr 19608.

⁸⁰³ BOA, HH, nr 17199.

⁸⁰⁴ BOA, HH, nr 15595, B.

⁸⁰⁵ BOA, HH, nr 31203 B.

⁸⁰⁶ BOA, HH, nr 19594 A.

⁸⁰⁷ BOA, HH, nr 20896.

Bağdad'ı nizama koyup Dir'iyye'deki Vehhabî taifesini yola getireceğini Babiâlî'ye bildirmiştir⁸⁰⁸.

Bu yıllarda Şam ve Bağdad Valileri Vehhabîlerle savaşırken, Mehmet Ali Paşa da Mısır'da gerekli hazırlıkları tamamlamıştır. Bu zaman diliminde Mehmet Ali Paşa kendisine içeride muhalif olan Kölemenler'in üzerine giderek onlardan on sekiz bin adet yuvarlak almış ve Hicaz'a Vehhabîler üzerine hareket etmeye karar vermiştir⁸⁰⁹.

Bu sırada 1810 yılı haccı yapılabilmmişti. Hac farizasının edasına muvaffakiyet hâsıl olması üzerine iki bayramda olduğu gibi üç gün top şenliği yapılmasına müsaade buyrulması Babiâlî'den istenmiştir⁸¹⁰.

Mehmet Ali Paşa Sadaret'e tahrirat göndererek, Hicaz için yaptırdığı altı gemiye ilaveten diğer gemileri tamamlaması için oğlu Tosun Paşayı ve asker göndereceğini bildirmiştir⁸¹¹. Mehmet Ali Paşa, Hicaz'daki Vehhabîleri kovmak için gemiler hazırlayıp Türk ve Arnavut askerlerden hazırladığı yedi bin piyade ile Hicaz'a hazırlanmış ise de⁸¹² Şam Valisi Süleyman Paşa ile aralarında ayrılık olduğundan hareketini Süleyman Paşa'nın azline bağlamıştır. Mehmet Ali Paşa Şam Valisi Süleyman Paşa'yı ilerideki hedeflerini gerçekleştirmede bir engel olarak görüyordu. Bu durum Babiâlî'ye bildirilince kendisine ferman gönderilerek; "sözünde durmaman şan ve vezerâta layık değildir. Paşa, Süleyman Paşadan çekinmesin, yanındaki eski Şam Valisi Yusuf Paşa'dan çekinsin. Süleyman Paşa şimdiye kadar Mehmet Ali Paşa hakkında bir harf yazmadı. Gitmeyecek ise haber versin" denilerek böyle bir şeyin olmadığı kendisine bildirilmiştir⁸¹³.

Bu arada Sadaret'te Hicaz'ın Vehhabîlerden tamamiyle temizlendiğinde Emîru'l-haclığın Şam Valisi Süleyman Paşa'ya yahut Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya ihalesi hakkında müzakereler yapılmıştır⁸¹⁴.

⁸⁰⁸ BOA, HH, nr 20880 F.

⁸⁰⁹ BOA, HH, nr 19607, 19637.

⁸¹⁰ BOA, HH, nr 16290, 17778.

⁸¹¹ BOA, HH, nr 3549.

⁸¹² BOA, HH, nr 27503.

⁸¹³ BOA, HH, nr 19659, 3549.

⁸¹⁴ BOA, HH, nr 50613.

Hazırlıklarını tamamlayan Mehmet Ali Paşa'nın asker sayısı sekiz bine ulaşmıştı. Mehmet Ali Paşa içerideki karışıklığı yeni bastırıldığından dolayı ordunun başına kendisi geçmeyip oğlu Ahmed Tosun Paşa'yı geçirmiştir. Ahmed Tosun Paşa çoğunluğu Arnavut ve Türklerden oluşan üç bin beş yüz kişilik kuvvetle, Eylül 1811'de Hicaz'a hareket etmiştir. Geri kalan asker ise deniz yoluyla Tahir Efendi komutasında deniz yoluyla gönderilmiştir. İki sefer için gönderilen gemi sayısı otuz altıya ulaşmıştır. Deniz ve kara birliklerinin buluşma yeri olarak Yenbua tespit edilmiştir⁸¹⁵.

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da oturan Ciddeli ve Yenbua'lı tüccarlar yoluyla ve mektuplar göndererek Şerif Galib'i kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Şerif Galib'e, Vehhabîlerden sonra buranın yönetimini kendisine bırakacağını vaat etmiş, eğer kendi tarafında olmasa zorla Hicaz'a gireceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Şerif Galib, kendisine yardım edeceğine söz vermiştir. Deniz yoluyla gelen birlikler birkaç küçük çarpışmadan sonra Yenbua'ya girmiştir⁸¹⁶.

Atlı birliğin başındaki Ahmed Tosun Paşa Yenbua'ya doğru ilerlerken yolu üzerindeki Vehhabîleri yenilgiye uğrattığı gibi, babasından aldığı tavsiye ile yolu üzerinde geçimlerini sağlamakta zorluk çeken insanlara yardımda bulunarak, onları Vehhabîlere karşı ayaklandırmıştır⁸¹⁷.

Ahmed Tosun Paşa'nın yolu üzerindeki Vehhabîlerle savaşmasından ve bedevîleri kendi yanına çekmeye çalışmasından dolayı Yenbua'ya gelişi gecikmiştir. Bu durum Babîâlî'nin dikkatini çekmiş ve geç kalmasının nedeni Mehmet Ali Paşa'ya sorulmuştur. Mehmet Ali Paşa mektubunda bunun sebebini açıklamıştır. Mektubunda; Vehhabîlerin reisi Suud'un günah olan şeylerden kaçınmayı telkin ve kendisine iltica eden kabilelere hediyeler vererek kuvvetini arttırmasından dolayı, Hicaz Seraskeri olan oğlunun yavaş hareket etmek zorunda kaldığını ve yolları üzerindeki kabileleri kendi tarafına çekmeye çalıştığını bildirmiştir. Bu yüzden Yenbuü'l-Bahir fethi gecikmiştir⁸¹⁸.

⁸¹⁵ Cevdet Paşa, age, IX, 249- 250; Abdurrahim, age, s. 315.

⁸¹⁶ Cevdet Paşa, age, IX, 305- 306; Ceberti, age, IV, 193.

⁸¹⁷ BOA, HH, nr 19591 C; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 63.

⁸¹⁸ BOA, HH, nr 19591 C.

Ahmed Tosun Paşa komutasındaki birlikler Yenbua'ya doğru ilerlerken, Arap şeyhlerinden birçokları gruplar halinde gelerek ona bağlılıklarını bildirmişlerdir.⁸¹⁹ Ahmed Tosun Paşa Yenbua'ya ulaşarak burada karargâhını kurmuştur. Babasına gönderdiği mektupta Yenbü'l-Ber civarında Vehhabî ordusunun keşfine giden iki yüz atlısıyla beş yüz Vehhabî arasında bir savaş olduğunu ve bu savaşın kazanıldığını haber vermiştir⁸²⁰. Mehmet Ali Paşa bu haberi Babiâlf'ye bildirmiştir⁸²¹.

Mısır ordusunun Yenbua'ya gelmesiyle Vehhabîlerle aralarındaki savaş şiddetlenmiştir. 30 Ekim 1811 tarihinde Hicaz ordusu Nüzul Emiri Mehmet Tahir, Mehmet Ali Paşa'ya gönderdiği mektupta; Vehhabîlerle Yenbü'l-Ber'de muharebe yapıldığını ve asker çok yorgun olduğu için Cuma namazını dahi kılamadığını anlatarak, deve tedarik edilmesini ayrıca para ve peksimet gönderilmesini istemiştir⁸²².

Mehmet Ali Paşa 20 Kasım 1811 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektupta; Yenbü'l Bahir Kalesi civarında takviye edilmiş piyade askerlerine ibn Suûd'un yakınlarından ibn Cabbar'ın bir baskın yaptığı, yapılan savaşta Vehhabîlerin yenilgiye uğratıldığı, Yenbü'l-Ber'de sıkıştırılmış Vehhabîlerin topraktan yaptıkları kaleye hücum edilerek perişan edildiği, altı yüz düşmana mukabil iki yüz şehit verildiği bildirmiştir⁸²³.

Vehhabîlerle Mısır ordusu arasında savaş sürerken 1811 yılı haccı zor da olsa yapılabilmiştir. Haccın rahat yapılabilmesi için Sayda'dan Şam'a havale olunan para teslim edilmiştir. Süleyman Paşa Mîrû'l-haclığa kethüdasını vekil tayin etmiş ve hac kafilesinin muhafazası için Arap aşiretler ikna edilmeye çalışılmıştır.⁸²⁴ Gönderilen sürre yerine ulaştırılarak, dağıtılmıştır⁸²⁵.

Vehhabîlere karşı başlangıçta askeri başarılar elde edilse de, 1812 yılı başlarında Cüdeyde'ye ulaştıklarında Suud'un oğulları Abdullah ve Faysal, Tosun Paşa'ya karşı askeri kuvvet hazırlamışlardır. Bu ordunun sayısı on sekiz bin kadardı.

⁸¹⁹ Ceberti, age, IV, 194.

⁸²⁰ BOA, HH, nr 19544 A; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 63.

⁸²¹ BOA, HH, nr 19544.

⁸²² BOA, HH, nr 19591 B; Cevdet Paşa, age, IX, 307.

⁸²³ BOA, HH, nr 19591 A, 19543.

⁸²⁴ BOA, HH, nr 19620.

⁸²⁵ BOA, HH, nr 27634.

Tosun Paşa Vehhabîlerin ani saldırısına maruz kalmıştır. Başlangıçta Vehhabîleri bozguna uğratmış, ancak el-Safra (Cedide-i Sağra) geçidi ve dağ eteklerinde yapılan savaşta bazı komutanların Tosun Paşa'nın emirlerini dinlememesi neticesinde ordu yenilgiye uğramış, ordunun yarıya yakını kayıp verilmiş, Tosun Paşa ve ordu kendilerini zor bela Yenbua'ya atabilmişlerdir⁸²⁶.

Hicaz Seraskeri Tosun Paşa, babası Mehmet Ali Paşa'ya mektup yazarak; Vehhabîler ile Cedide Boğazı'nda yapılan savaşın tafsilatını anlatmış ve Cidde'den Mekke'ye yapılan askeri nakliyat hakkında bilgi vermiştir⁸²⁷. Mehmet Ali Paşa 11 Ocak 1812 tarihinde Babiâlî'ye bir mektup göndererek; bu durumu haber vermiştir. Hicaz'da Süveyka Köyü'nde Vehhabîleri dağıtan Mısır ordusu cephane ve yiyeceklerini hakkıyla temin etmeden ve bu galibiyetten aldığı gururla Cedide-i Sağra Boğazı'ndaki şiddetli saldırılardan sonra mecburiyetten geri döndüğünü belirtmiş; silah, zahire ve cephanelerini tamamladıktan sonra tekrar harekete geçeceğini bildirmiştir⁸²⁸.

Mehmet Ali Paşa 26 Mayıs 1812 tarihli mektubunda ise; Mısır'da tertip edilip Sürye'ye gönderilen orduların Cedide boğazında Vehhabîlere karşı bir zafer elde ettiğini, fakat bazı komutanların, askerlerin çoğunu Yenbuü'l-Bahir ve Yenbuü'l-Ber'de bırakarak zahire ve cephanelerini ihmal edip tekrar bir muharebe yaparak mağlup olduklarını haber vermiş ancak Mısır'dan kuvvet gidince, intikamın alınacağını Babiâlî'ye bildirmiştir⁸²⁹.

Mehmet Ali Paşa, oğlu Tosun Paşa'nın Cedide-i Sağra boğazındaki yenilgisinden sonra oğlunun istediği askeri kuvveti hazırlamaya başlamıştır. Mehmet Ali Paşa bu askeri birliğin ilk bölümünü haznedarı Bonapart komutasında Yenbua'ya göndermiştir. Ayrıca bundan bir buçuk ay sonra Mart 1812'de Tosun Paşa'ya, silahtar Salih Ağa'nın komutasında yeni bir birlik göndermiştir⁸³⁰.

Mehmet Ali Paşa 25 Haziran 1812 tarihindeki Babiâlî'ye gönderdiği mektubunda; her türlü zahire ve cephaneleriyle yirmi bin kişilik bir ordunun hareket

⁸²⁶ Cevdet Paşa, age, IX, 257- 258; Ceberti, age, IV, 198;İbn Bişr, age I, 155;Eyüp Sabri Paşa, age, 64- 65.

⁸²⁷ BOA, HH, nr 19548.

⁸²⁸ BOA, HH, nr 19582 A.

⁸²⁹ BOA, HH, nr 19585 A.

⁸³⁰ Cevdet Paşa, age, X, 109; Eyüp Sabri Paşa, age, s.66- 67.

üzere olduğunu⁸³¹, bununla birlikte Yenbua'nın zaptına gönderdiği kuvvetlerine yardım için, iki yüz hecin süvarisi ile Şeyh Şedîd'in gönderildiğini haber vermiştir⁸³². Mehmet Ali Paşa Huneyn civarında Haricîlerle mücadele edip, Yenbuü'l-Bahir'e çekilmiş olan askerlerine yardım gönderdiği gibi Şam tarafından da kendisine yardım gönderilmesini istemiştir⁸³³.

Mısır ordusuyla Vehhabîler arasındaki çatışmalar sürekli olarak devam etmiştir. Mehmet Ali Paşa İstanbul'a ilettiği haberde; yeğeni Ahmet Ağa maiyyetinde Hicaz'a gönderdiği kuvvetlerin Yenbua'daki kuvvetlerle birleşerek Vehhabîlere gece baskınları yaptıklarını, zahire kervanlarını vurduklarını, bunun sonucunda Vehhabîlerin Medîne taraflarına çekildiklerini haber vermiştir⁸³⁴.

3 Ekim 1812 tarihli belgeye göre Mehmet Ali Paşa'nın, yeğeni Ahmet Ağa ile Hicaz'a gönderdiği muavin askerlerin çete savaşı yaparak Cedide Boğazı ve sarp yerlerden Vehhabîleri çıkardığı anlaşılmaktadır. Ayrıca muharebede kaybedilen at, deve ve hecinlerin askerlerle beraber hazırlanıp müsait havada deniz yoluyla sevk edileceğini ve paranın da gönderileceği haber verilmiştir⁸³⁵.

Mehmet Ali Paşa Hicaz bölgesine zahire ve asker yığınağı yapıyordu. 12 Haziran 1812 tarihli mektupta; Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz'a asker ve zahire gönderip sadakatle çalıştığı belirtilerek, Şam tarafından da yardım gönderilmesi isteniliyordu⁸³⁶.

13 Haziran 1812 tarihli mektupta ise; Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz'da bulunan oğlu Ahmed Tosun Paşa'ya asker gönderdiği, memleketi olan Kavala'dan hareket ettireceği askerlerin gemilerle nakline müsaade olunması⁸³⁷, aynı zamanda Suveys'e Hint ve Yemen'den gemiler gelmediği ve yüklü gemilerin Mekke Emiri Şerif Galib tarafından geçişine müsaade edilmediği belirtilerek, Suveys'te gemi inşasına ve buraya gemi gönderilmesine müsaade edilmesi Babiâli'den istenmiştir⁸³⁸.

⁸³¹ BOA, HH, nr 19536.

⁸³² BOA, HH, nr 3842 B.

⁸³³ BOA, HH, nr 52790.

⁸³⁴ BOA, HH, nr 19542.

⁸³⁵ BOA, HH, nr 19637.

⁸³⁶ BOA, HH, nr 17173.

⁸³⁷ BOA, HH, nr 19528.

⁸³⁸ BOA, HH, nr 19605.

Bu arada Halep Valisi Rağıp Paşa, Halep'in dışında Şeyh Ebu Bekir Zaviyesi önlerinde eşkıya'ya saldırmak için gerekli tedbirleri alırken, saldırıya uğrayarak Babîâlî'den Şam Valisinin kendisine yardım etmesini isteyen bir tahrir göndermiştir⁸³⁹. Şam Valisi Süleyman Paşa'ya, Halep ve civarında te'dib edilecek eşkıya ve asilere dair bilgiler verilerek, Halep Valisi yardım etmesi Sadrazam Ahmet Paşa tarafından istenmiştir⁸⁴⁰. Bu istek üzerine Şam Valisi Süleyman Paşa para isteğinde bulunmuş ve Halep'e kaçan Vehhabîler hakkında Halep Valisi ile haberleştiğini⁸⁴¹ ve aralarında düşmanlık olan Aneze ve Kaderli aşiretlerini barıştırdığını bildirmiştir⁸⁴².

Bu arada Süleyman Paşa'yı Babîâlî'nin gözünden düşürmek isteyenler İstanbul'a bir mektup yazarak Süleyman Paşa'nın akli bir hastalığa yakalandığını söyleyerek durumun tahkik edilmesini istemişlerdir. Fakat bu öneri Babîâlî tarafından kabul görmemiştir.⁸⁴³

Tosun Paşa Vehhabî kuvvetlerinin gösterdiği zaafıtan istifade ederek bedevî kabilelerine hediyeler vermiş, onları kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Babası tarafından gönderilen birlikler kendisine ulaştıktan sonra ordu merkezini Bedir'e nakletmiştir. Burada askerini tertip ederek onlara yeni bir düzen vermiştir. Sonra ordusu ile Safra geçidine gelmiştir.⁸⁴⁴

Babîâlî'nin Hicaz'ın kurtarılması hakkındaki ısrarlı tutumuna karşı Mehmet Ali Paşa, Hicaz Seraskeri oğlu Tosun Paşa ile Mekke Şerifi'nden aldığı tahriratları İstanbul'a göndermiş, İskenderiye muhafızı Mehmet Ağa ile dayısı İshak Bey ve Abdi Beyi de Hicaz'a göndererek kendisinin de Vehhabîleri te'dibe gideceğini belirtmiştir.⁸⁴⁵ Ayrıca İstanbul için Mısır'dan hazırladığı buğdayı İskenderiye'de bulunan gemilerle göndereceğini belirterek, İstanbul'dan gemi gönderilmesini istemiştir.⁸⁴⁶

⁸³⁹ BOA, HH, nr 19568.

⁸⁴⁰ BOA, HH, nr 19568 A

⁸⁴¹ BOA, HH, nr 16226.

⁸⁴² BOA, HH, nr 22259.

⁸⁴³ BOA, HH, nr 19620.

⁸⁴⁴ Cevdet Paşa, age, X, 112; Abdurrahim, age, s. 317; İbn Bişr, age, I, 158; Rafi'i, age, s. 127.

⁸⁴⁵ BOA, HH, nr 3842.

⁸⁴⁶ BOA, HH, nr 30104.

Bu arada Süleyman Paşa'nın Şam Valiliğinden ve Mîrû'l haclıktan istifa etmesi üzerine bu görevin sabık Sadrazam İzzet Mehmet Paşa'ya tevcih olunması istenmiştir⁸⁴⁷. Fakat Babîâlî tarafından Mîrû'l-haclığın Şam Valisi Süleyman Paşa'nın uhdesinde kalmasına dair emir gönderilmiştir⁸⁴⁸. Şam Valisi Süleyman Paşa, Babîâlî'den Mısır Valisine hakimane bir kâğıt yazılarak Şam hacılarının korunmasına özen göstermesinin hatırlatılmasını istemiştir⁸⁴⁹. Ayrıca hacıların ihtiyacı için para da istemiştir⁸⁵⁰. 1812 yılı hac mevsiminde Şam Valisi ve Emiru'l Haccı Süleyman Paşa, hacıların salimen Mekke ve Medîne'yi ziyaret ederek haccı tamamlamıştır⁸⁵¹.

1812 yılında Bağdad ve Şam Valilerine gönderilen telhiste haricîlere dair yazılan fermanlara Padişah talebine binaen “*Vehhabî*” kelimesinin “*haricî Suud*” şeklinde değiştirildiği haber verilmiştir⁸⁵². Ayrıca Mekke ve Medîne'yi istila etmiş olan Vehhabî eşkiyasının bu mübarek yerlerden çıkarılması gerektiği belirtilmiştir⁸⁵³.

Aynı yıl Ahmed Tosun Paşa, kendisine gelen yeni kuvvetlerle zahmetli bir yolculuktan sonra Medîne etrafındaki Harb ve Cüheyne kabilelerini kendisine bağlamıştır⁸⁵⁴. Bundan sonra Medîne'yi iki hafta kadar kuşatmıştır⁸⁵⁵. Yedi bin kişi olan Vehhabî kuvvetleri fazla bir varlık gösterememiştir. Bu kuşatma esnasında şehrin surlarında gedikler açılmış, Vehhabî kuvvetlerinin yiyecek ve içeceklerinin tükenmesi ve hastalıkların yayılması sebebiyle Medîne'yi bırakmak zorunda kalmışlardır. Nihayet 2 Aralık 1812 tarihinde Medîne, Vehhabîlerden alınmıştır⁸⁵⁶.

Ahmed Tosun Paşa babasına bir kaime yazarak bu haberi babasına vermiş, Medîne'yi zapt edip anahtarlarını gönderdiğini ve Mekke'ye hareket etmekte olduğunu bildirmiştir⁸⁵⁷. Ayrıca Bekir Paşa da Medîne'nin alındığı haberini Mehmet Ali Paşa'ya bildirmiştir⁸⁵⁸.

⁸⁴⁷ BOA, HH, nr 23704.

⁸⁴⁸ BOA, HH, nr 16277.

⁸⁴⁹ BOA, HH, nr 17156.

⁸⁵⁰ BOA, HH, nr 16226.

⁸⁵¹ BOA, HH, nr 16271.

⁸⁵² BOA, HH, nr 19614.

⁸⁵³ BOA, HH, nr 52.

⁸⁵⁴ Rafi'i, age, s. 128.

⁸⁵⁵ Cevdet Paşa, age X, 112

⁸⁵⁶ Cevdet Paşa, age, X, 112; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 79- 80.

⁸⁵⁷ BOA, HH, nr 52785.

⁸⁵⁸ BOA, HH, nr 19535.

Mehmet Ali Paşa bu müjdeli haberi İstanbul'a bildirmiştir⁸⁵⁹. Mektubunda Ahmed Tosun Paşa'nın Medîne-i Münevvere'yi Suudilerin elinden kurtardığını ve Medîne anahtarlarını İstanbul'a yolladığını ve kendisinin de Hicaz yolunu açmak, bozuk kale ve berkelerin tamiri ile meşgul olduğunu bildirmiştir⁸⁶⁰. Ayrıca Mehmet Ali Paşa oğlu Tosun Paşa'nın Medîne'de öldürdüğü Vehhabîlerden, üç bin çift kulak ile Ravza-i Mutahhara ve kalenin anahtarlarının da gönderildiğini Babîâlî'ye bildirmiştir⁸⁶¹.

Medîne'nin fetholunduğu ve anahtarlarının gönderileceği Babîâlî'ye arz olununca, Babîâlî'den Tatarlara ikram olunması ve Mehmet Ali Paşa'ya taltifli tahrirat yazılması kararı çıkmıştır⁸⁶².

İstanbul'a gönderilen katilede bir sene evvel Hüdeyde vakasını hazırlayan ve Suud'un kuvvetli yardımcısı olan Harb kabilesi Şeyhi Bedday b. Müzyan da vardı. Müzyan, Medîne vakasında ele geçirilmiş ve cezası verilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir⁸⁶³.

Medîne alındığı zaman Vehhabîlerin Medîne'de zapt ettikleri ve kısmen dağıttıkları altın mücevher v.s kıymetli eşyaların listesi de tutulmuştur⁸⁶⁴.

Medîne- i Münevvere'nin anahtarı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından hususi bir adam ile İstanbul'a gönderilmiştir. Anahtarı taşıyan gemi Marmara'ya geldiğinde, Lodos sebebiyle Mihaliç'e veya o civara çıkmak zorunda kalmıştır. Daha sonra bu anahtar İstanbul'a gönderilmiştir⁸⁶⁵. Medîne'nin anahtarlarını getiren Miftah Ağasına ve Mehmet Ali Paşa'nın oğluyla Kethüdasına iltifatlarda bulunmuş, Mehmet Ali Paşa'ya teşrifat gönderilerek Oğlu Tosun Paşa'ya vezaret rütbesi, Habeş Eyaleti ve Cidde Sancağı ve Mekke Şeyhü'l-haremlîği verilmiştir⁸⁶⁶.

Medîne'nin alındığı haberi ve anahtarları İstanbul'a ulaştığında, haberin coşkusuyla Eyüp Sultan'da merasim alayları düzenlenerek Miftah-ı Şerif yerine konulmuş ve yedi gün top atışı yapılmıştır. Devlet büyükleri Eyüp Sultan'da

⁸⁵⁹ Cevdet Paşa, age, X, 112.

⁸⁶⁰ BOA, HH, nr 19691 B.

⁸⁶¹ BOA, HH, nr 19691 A.

⁸⁶² BOA, HH, nr 19638.

⁸⁶³ BOA, HH, nr 19556.

⁸⁶⁴ BOA, HH, nr 19555.

⁸⁶⁵ BOA, HH, nr 19678.

⁸⁶⁶ BOA, HH nr 17851, 19635 C.

toplularak Latif Ağa ile yardımcılarına hil'at giydirilmiş ve altınlar verilmiştir. Bedyan b. Mezyan'da idam edilmiştir⁸⁶⁷.

Tosun Paşa'nın Medîne'yi almasına karşın Vehhabî kuvvetleri Medîne'yi geri alabilmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Çünkü Tosun Paşa'nın kuvvetleri Medîne'den Yenbua'ya kadar uzanan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Ayrıca Vehhabîlerin Mısır ordusuna karşı bir planı da yoktu. İçerideki karışıklıklar ve sorunlar da bunu engelliyordu. Vehhabî kuvvetlerin bütün gayreti Mekke ve onu çevreleyen bölgeyi korumaktı⁸⁶⁸.

Medîne alındıktan sonra Medîne'de kapıcıbaşı Ahmet Ağa muhafız bırakılarak Mekke'ye hareket edilmiştir⁸⁶⁹. Medîne'nin alınmasından sonra Tosun Paşa'nın ordusunun Mekke'ye yürüyeceği esnada ihtiyaçlarını karşılayıp kendisine destek sağlayacağı bir deniz üssüne ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Tosun Paşa, komutanını görüşmesi için gizlice Şerif Galib'e göndermiştir. Komutan, Şerif Galib'ten deniz kuvvetlerinin Cidde'deki deniz limanına girmesine izin vermesini istemiştir. Şerif Galib bu isteği kabul etmiş, Tosun Paşa'nın deniz ve kara birlikleri hiçbir çatışma olmadan 1813 yılında Cidde limana girmiştir. Bu durum Tosun Paşa'nın Mekke'ye girişini kolaylaştırmıştır⁸⁷⁰.

Tosun Paşa'nın kuvvetleri savaşmaksızın küçük bir birlikle Cidde'ye girdikten sonra Mekke'ye yönelmiştir⁸⁷¹. Mehmet Ali Paşa Suveys'ten yaptırdığı gemilerle Cidde'ye asker ve zahire naklettirmiş ve oğlu Tosun Paşa'nın Vehhabîlere karşı harekete geçmesini istemiştir⁸⁷².

20 Ocak 1813 tarihideki mektupta Mehmet Ali Paşa'ya, Tosun Paşa'nın deniz ve kara yoluyla Mekke'ye geldiği ve Suudiler'den intikam alınacağı haberi verilerek Mekke ile Medîne'nin levazımatının karşılanması istenmiştir⁸⁷³.

Ahmed Tosun Paşa babasından aldığı emirle, Şerif Galib ve bedevîlerin yardımıyla fazla bir çatışma olamadan 22 Ocak 1813 tarihinde Mekke'ye girmiştir.

⁸⁶⁷ BOA, HH, nr 19577; Cevdet Paşa, age, X, 114.

⁸⁶⁸ BOA, HH, nr 19595 A; Abdurrahim, age, s. 318; İbn Bîşr, age, I, 159.

⁸⁶⁹ BOA, HH, nr 19635 K.

⁸⁷⁰ Abdurrahim, age, s. 319.

⁸⁷¹ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 81.

⁸⁷² BOA, HH, nr 19595 A.

⁸⁷³ BOA, HH, nr 19635 D.

Abdullah b. Suud ise kuvvetleriyle Abila köyüne kaçmak zorunda kalmıştır⁸⁷⁴. Yedi sekiz seneden beri Hicaz'ı istila eden Vehhabîlerin Tosun Paşa tarafından ortadan kaldırıldığı haberi Mısır'a ve İstanbul'a haber verilmiştir⁸⁷⁵. Mekke Emiri Şerif Galib de Babiâli'ye mektup göndererek, Tosun Paşa'nın hac yolunu açtığını, Mekke'yi zapt ettiğini ve merasim ile Beytullah'ın açıldığını haber vererek, Mehmet Ali Paşa ile iyi münasebet idame ettiğini belirtmiştir⁸⁷⁶.

Bu arada Cidde Kalesinin ve Beyt-i Şerifin miftahları ağaçtan olduğu için, huzura çıkacak anahtarlar gümüşten yapılmıştır⁸⁷⁷. Ayrıca Suudiler'e uyan Medîne Kalesi Kethüdası Hasan Kal ile Beşir Ağa canlı olarak İstanbul'a gönderilmiş ve Bostancıbaşı hapishanesinde hapsedilmişlerdir⁸⁷⁸.

Mısır Ordusu'nun Hicaz'ı Vehhabîlerden büyük bir harp gayreti harcamadan kolayca almasında, Hicaz'ın Vehhabîlere düşmanlığı da önemli bir rol oynamıştır. Hicaz bölgesi, Vehhabî yönetimi altında olmayı istememekteydi.

Tosun Paşa Mekke'deki işlerini yoluna koyduktan sonra komutanı Mustafa Bek'i, Abila köyüne göndermiş bunun sonucunda Abdullah b. Suud da oradan çıkmak zorunda kalmıştır. Abdullah b. Suud askerleriyle beraber Necid'e kaçarak canını zor kurtarmıştır. Mekke'nin fethinden birkaç gün sonra Taif de ele geçirilmiştir⁸⁷⁹. Taif Emiri Osman El-Muzayifi kaçmıştır. Mekke ve Taif'in kurtarılış haberi üzerine Mısır'da günlerce şenlikler yapılmıştır. Mekke'nin anahtarları Tosun Paşa tarafından Mısır'a gönderilmiştir⁸⁸⁰.

Mekke'nin fetholunduğuna dair müjde getiren Tatarlara hediyeler verilmiştir⁸⁸¹. Mehmet Ali Paşa Cidde ve Mekke'nin fetholunduğu haberini, oğlu Kamil Paşa yoluyla İstanbul'a bildirmiştir⁸⁸².

⁸⁷⁴ Cevdet Paşa, age, X, 115- 116.

⁸⁷⁵ BOA, HH, nr 37119 E, M.

⁸⁷⁶ BOA, HH, nr 19575.

⁸⁷⁷ BOA, HH, nr 19658.

⁸⁷⁸ BOA, HH, nr 19640.

⁸⁷⁹ Cevdet Paşa, age, X, 116; İbn Bişr, age, I, 160.

⁸⁸⁰ BOH, HH, nr 17559; Ahmet Cevdet Paşa, age, X, 116.

⁸⁸¹ BOH, HH, nr 19667, A.

⁸⁸² BOA, HH, nr 19569.

Kamil Paşa, Kâbe'nin anahtarlarını II. Mahmut'a Eyüp Sultan'da sunmuştur. Kamil Paşa ile birlikte gelen esirler de sarayda Padişah'a sunulmuş ve bu esirler zincirlerle yürütülerek Yalı Köşkü önünde idam edilmiştir⁸⁸³.

Kamil Paşa'ya Padişah huzurunda hil'at giydirilerek mirmiranlık rütbesi verilmiş, Mehmet Ali ve Tosun Paşalara kılıç, kaftan, mücevher hançer ve hil'atler gönderilmiştir⁸⁸⁴. Ayrıca Ahmed Tosun Paşa Haremeyn bölgesini Vehhabîlerden kurtarması ve Haremeyn'nin anahtarlarını saraya göndermesinden dolayı övülmüş ve bu başarısından dolayı adı "Gazi" unvanı ile Cuma ve Bayram namazlarında anılmaya başlanmıştır⁸⁸⁵.

Hudeybiye'de Tosun Paşa'yı bozguna uğratan ordunun komutanı Osman el-Müzayifi, Taif'ten kaçtıktan sonra etrafına çok sayıda Arab'ı toplayarak Taif üzerine yürümüştür. Şerif Galib, Türk ve Arap askerlerden oluşturduğu ordu ile Osman El-Müzayifi'yle savaşmış ve onu yenmiştir. Şerif Galib Osman el-Müzayifi zincire vurarak, Mısır'a gönderilmek üzere Cidde'ye yollamıştır⁸⁸⁶. Ayrıca zapt olunan Mekke, Medîne ve Taif'e birer kadı atanmıştır⁸⁸⁷.

Mekke'nin alınmasından sonra Şerif Galib, Mehmet Ali Paşa'ya mektup yazarak Mekke'deki su sarnıçlarının korunması gerektiğini hatırlatarak, Türk askerleri arasında Vehhabîler lehine şayiâlar yayıldığı için uyanık bulunulması gerektiğini haber vermiş, Vehhabîlerin şehri zapt etmek istediklerini bildirmiştir⁸⁸⁸. Hicaz'ın zaptından sonra zahire mühimmatı, peksimet fırınları ve un değirmenleri işini temin için Cidde iskelesine giden Hicaz Seraskeri Tosun Paşa Mekke'ye dönmüştür⁸⁸⁹.

Vehhabîler, 1813 yılı başlarında Hicaz üzerine saldırmaya başlamıştır. Medîne'ye saldırmışlarsa da içeriye girememişlerdir. Asiler de Vehhabîlerle beraber Mısır ordusuna saldırarak Mekke ve Cidde'nin surlarına yaklaşmıştır. Bu arada Mısır ordusu sıcaklık, hastalık, kötü beslenme, ulaşımın zorluğu gibi nedenlerle birçok

⁸⁸³ Cevdet Paşa, age, X, 117.

⁸⁸⁴ Cevdet Paşa, age, X, 117.

⁸⁸⁵ BOA, HH, nr 48827 A.

⁸⁸⁶ Cevdet Paşa, age, X, 118.

⁸⁸⁷ BOA, HH, nr 19570.

⁸⁸⁸ BOA, HH, nr 19591 D.

⁸⁸⁹ BOA, HH, nr 19586.

zaiyat vermiştir. Mısır ordusu savaşmaktan ziyade bu nedenlerle ordusunu kaybetmiştir⁸⁹⁰.

Mekke, Medîne ve Taif'in ellerinden alınması Vehhabîlerin ve onlara destek veren aşiretlerin morellerini bozmuştu. Mısır ordusu da Vehhabîlere para dağıtarak onların bu morel bozukluğundan istifade etmek istemiştir. Ordudan Mehmet Ali Paşa'ya gönderilen mektupta; anlaşma için Vehhabîlere sürre para çıkını gönderilmesinin münasip olacağı, ancak Araplara tahsis olunan sürreden başka sürre hazırlanmasına imkân olmadığından Arapların parasıyla Vehhabîlere sürre verilmesi münasip görülürse açıkça söylenmesi, görülmezse susulması belirtilmiştir.⁸⁹¹. Mısır ordusunun para dağıtması işe yaramış, maddi yönden sıkıntılı olan birçok Vehhabî ve yandaşı, Mısır ordusuna itaat etmek zorunda kalmıştır.

1813 yılında Mısırlı hacılar başlarında Emîru'l-Hac olmaksızın asker maiyetinde hacca gitmişlerdir⁸⁹². 28 Haziran 1813 tarihinde Cezzar Ahmet Paşa, Babîâlî'ye bir takrir yazarak Haremeyn'nin haricîlerden zaptı üzerine hac yollarının açıldığından, hareket edecek hac kafilisine Emîrü'l-Haccın tayin olunduğunu, icap eden hizmetlerin güzelce yerine getirilebilmesi için Sayda emvalinden, Cezzar Paşa taksiminden ve Hamit Paşa muhallafatından üç bin beş yüz kese havale edildiğini haber vermiştir⁸⁹³. Ayrıca hacıların ihtiyaçlarının karşılanması için Şam Valisi ve Mirhac Süleyman Paşa'dan dört bin deve alınmıştır.⁸⁹⁴. Sayda Valisi Ahmet Cezzar Paşa, Babîâlî'ye mektup göndererek Emîrü'l-Hac Süleyman Paşa'nın her fırsatta yardım istemesinden dolayı memuriyeti kendisine çok ağır geldiğini belirterek, ya hacıları kendisinin götürmesini ya da Süleyman Paşa'yı kendi haline bırakmak gerektiğini söylemiştir⁸⁹⁵. Buna rağmen hacılar Süleyman Paşa'nın Emîrü'l-Haclığında 8 Ekim 1813 tarihinde askerler eşliğinde Hicaz'a hareket etmişlerdir⁸⁹⁶. Vehhabîler gönderilen sürre ve atiyyelerin hepsini kendileri almışlardır⁸⁹⁷. 1813 yılında hacılar hac görevlerini yerine getirmiştir.

⁸⁹⁰ İbn Bişr, age, I, 161.

⁸⁹¹ BOA, HH, nr 3842 A.

⁸⁹² BOA, HH, nr 19695 E.

⁸⁹³ BOA, HH, nr 20629.

⁸⁹⁴ BOA, HH, nr 19635 B

⁸⁹⁵ BOA, HH, nr 19635.

⁸⁹⁶ BOA, HH, nr 27459 B.

⁸⁹⁷ BOA, HH, nr 19664.

Mekke'nin alınmasından sonra Vehhabîler Mekke etrafındaki halka saldırılarda bulunarak, Mekke Şerifi'ni kendileriyle Mısır ordusu arasında elçilik yapmaya zorluyorlardı. Mekke Şerifi, Tosun Paşa'ya mektup yazarak Yenbua iskelesinden gelen zahirenin azlığı yüzünden gelen zahirenin yarısının gönderileceğini bildiren haberden memnun olduğunu belirterek, civardaki halkın Vehhabîlerden zarar görmesi sebebiyle, kendisi aracılığı ile Vehhabîlerin barış yapmak istediklerini bildirmiştir⁸⁹⁸.

Tosun Paşa Mekke Şerifi'nden gelen bu mektubu babasına yollamıştır. Sürrenin tamamen kendisine verilip mukabilinde hac kafilisinin çöllerde emniyetini temin etmek şartı ile Vehhabîlerin anlaşma teklifine dair Şerif Galib'in mektubuna verilecek cevabı soran Hicaz Seraskeri Tosun Paşa'ya babası Mehmet Ali Paşa, Vehhabîlerle anlaşma değil onlara aman bile verilmemesini istemiştir⁸⁹⁹.

Mekke'nin alınmasından sonra Yemen tarafında Vehhabîlere karşı başkaldırıları da başlamıştı. Üseyir'de iki büyük Arap kabilesi Şerif Hamud'un kışkırtması ile Vehhabîlere karşı ayaklanmış ve Yemen'de isyan çıkararak savaşmışlardır⁹⁰⁰.

Mekke, Medîne ve Taif'in fethi ile Vehhabî tehlikesi ortadan kalkmamıştı. Hicaz'ın etrafında birçok Vehhabî aşireti ve toplulukları bulunmaktaydı. Bunlar ileride Mısır ordusuna karşı sorun çıkarabilirlerdi. İlerde oluşacak bu sorunu ortadan kaldırmak için Hicaz, Konak ve civarında Vehhabîlere uyan aşiretlere kuvvet sevk olunarak itaat ettirilmiş ve Hicaz'daki Vehhabîlerin önde gelenleri hapsedilerek konuşturulmuştur⁹⁰¹. Ayrıca Mekke'de haricî denilen ibn Suud kabilesinin istila tehlikesi bertaraf edilerek, kabile şeyhi Muhtar Şerifi İstanbul'a yollanmıştır⁹⁰².

Mekke'nin alınmasından sonra Mehmet Ali Paşa'ya Mekke ve Medîne bergelerinin tamirâtı havale edilmiş, bu bölgenin imarına önem göstermesi istenmiştir⁹⁰³.

⁸⁹⁸ BOA, HH, nr 19585.

⁸⁹⁹ BOA, HH, nr 19585 B.

⁹⁰⁰ BOA, HH, nr 19553.

⁹⁰¹ BOA, HH, nr 19571.

⁹⁰² BOA, HH, nr 16349.

⁹⁰³ BOA, HH, nr 19635.

Tosun Paşa'nın Vehhabîlere karşı saldırıları Şerif Galib'in ve bedevîlerin yardımlarıyla devam etmiştir. Tosun Paşa 15 Temmuz 1813 tarihinde babasına yazdığı mektupta; Hannakiye Kalesinde Vehhabîleri sıkıştırıp savaştığını, Şemer taraflarına kaçtıklarını ve onları takip edeceğini söyleyerek beygir ile dört yüz süvari ve kendi hazinedarını asker ile göndermesini istemiştir⁹⁰⁴. Tosun Paşa istediği yardımın kendisine gelmemesi üzerine babasına başka bir mektup yazarak; Hannakiye'den Medîne'ye ve oradan Kura Dağı tarafına kaçan Suud'un üzerine zahire ve cephaneleri tamamlanan kuvvetlerle bazı aşiretlerin birleşerek savaşa hazırlandıklarını haber vermiş, kendisine daha önce istediği hayvanlarla dört yüz süvari ve hazinedarının askerlerle beraber gönderilmesini istemiştir⁹⁰⁵.

Tosun Paşa'nın bu saldırıları karşısında Vehhabî birlikleri dağılıyordu. Tosun Paşa bu saldırılarla iç bölgelerde ve sahrada kendisine bir üst edinmeyi amaçlamaktaydı. Vehhabîler ise Tosun Paşa'nın kendilerine sahrada üstün gelemeyeceği inancındaydılar⁹⁰⁶. Vehhabîlerin bu planı başarılı olmuştur. Tosun Paşa'nın orduları sahra içinde ilerledikçe büyük kayıplar vermeye başlamıştır. Tosun Paşa kendisine yardım gelinceye kadar ordusunu yerinde bırakmayı Cidde, Yenbua, Mekke, Medîne, Taif ve diğer şehirlere hâkim olmakla yetinmeyi uygun bulmuştur. Mehmet Ali Paşa oğlu Tosun Paşa'ya haber yollayarak kendisi gerekli kuvvetlerle gelinceye kadar buldukları yerde sebat etmesini istemiştir⁹⁰⁷.

Tosun Paşa Vehhabîlerle bu coğrafi şartlarda tek başına mücadele etmenin zorluğunu anlamıştı. Bu nedenle babasına mektup yazarak Mekke ve Medîne'nin zapt edilmesi ile Hicaz'ın asayışı tam olarak sağlanamadığı için, Vehhabîlerin sığındıkları Dir'iyye'nin acil olarak zaptı lazım geldiğinden Şam tarafından büyük kuvvetler çıkarılıp, Dir'iyye üzerine harp edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁹⁰⁸.

Mehmet Ali Paşa oğlundan gelen bu haber üzerine durumu Babîâlî'ye bildirilerek Mekke ve Medîne'nin zaptı ile Vehhabî meselesi bitmiş olmayıp, Dir'iyye'ye sığınanların te'dibi mühim olduğundan Mısır'dan gönderdiği askerlerin

⁹⁰⁴ BOA, HH, nr 19575 A.

⁹⁰⁵ BOA, HH, nr 19575 B.

⁹⁰⁶ Rafi'i, age, s. 132; Abdurrahman Zeki, *Et Tarihü'l- Harbi Li Asri Mehmet Ali*, Kahire 1950, s. 50.

⁹⁰⁷ Rafi'i, age, s. 132.

⁹⁰⁸ BOA, HH, nr 19583 B.

bir kısmının öldüğünü bildirerek, Şam eyaletinin uhdesine verilmesini istemiş, ancak bu durumda Dir'iyye'yi zapt edebileceğini bildirmiştir⁹⁰⁹.

Babîâlî Mehmet Ali Paşa'nın bu isteğini geçiştirerek, kendilerinin Mehmet Ali Paşa'nın Vehhabîler üzerindeki galibiyet haberlerine sevindiklerini söyleyerek, bundan sonra Hicaz'ın asayişinin ve emniyetinin sağlanmasını, hasımlarının saldırılarından kurtarılmasını arzu ettiklerini belirtmişlerdir.

İstedığını alamayan Mehmet Ali Paşa Babîâlî'den, Mısır'da ve Hicaz'da oğlu Tosun Paşa maiyyetinde yararlılıkları görülenlere tevcîh edilmek üzere altışar kapıcıbaşılık, hâceganlık ve silahşörlük ruuslarının isim yerleri açık olmak üzere kendisine gönderilmesini istemiştir⁹¹⁰. Mehmet Ali Paşa'nın bu istekleri kendisine verilmiş, O da Sadaret'e memnuniyetini bildirmiştir⁹¹¹.

Tosun Paşa 25 Eylül 1813 yılında babasına mektup yazarak Hicaz'a zahire taşıyan kayıkların Süveyş ve Kasir'de çok kalmamalarını; topçu, arabacı ve fellahların aylıkları, Mekke, Medîne ve Taif'in masrafları ile deve kiralanması için para gönderilmesini isteyerek, gümrük gelirlerinin sarf yerlerini açıklamış ve gümrükten pek para alınmadığını belirtmiştir⁹¹².

Bu sıralarda Bağdad'ta karışıklık mevcuttu. Sait Paşa bu karışıklığı gidererek, 17 Ekim 1813'de Babîâlî'ye bir mektup yazmıştır. Mektubunda Bağdad'ın kendisine tevcihinden dolayı teşekkür etmiş ve İran'a giden elçi Mehmet Celalettin Efendi'nin Şah'la mülakatını Babîâlî'ye bildirmiştir⁹¹³. Zaten Osmanlı Devleti, ikisinin de ortak düşmanı olan Vehhabî tehlikesi ortaya çıktığı andan itibaren İran'la ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış, Vehhabîlere karşı İran'la ortak hareket etmeyi istemiştir. Aralarındaki dostluğu pekiştirmek ve sağlamlaştırmak için karşılıklı mektuplaşmalar olmuştur⁹¹⁴. 1812 yılında Devlet-i Aliyye tarafından iki İslam Devleti arasında bağlılığın takviyesi için İran'a gönderilen elçi Yasincizade Aldülvehhâp Efendi başarılar elde ederek, aradaki ilişkileri güçlendirmiştir⁹¹⁵. Bunun üzerine İran Sadrazamı Mehmet Şefi, Sadrazam Ahmet Paşa'ya bir mektup yazarak Bağdad,

⁹⁰⁹ BOA, HH, nr 19583.

⁹¹⁰ BOA, HH, nr 19602, 19695 B.

⁹¹¹ BOA, HH, nr 31096.

⁹¹² BOA, HH, nr 19583 A.

⁹¹³ BOA, HH, nr 37119 A.

⁹¹⁴ BOA, HH, nr 76.

⁹¹⁵ BOA, HH, nr 25.

Necef, Kerbela, Hankın ve Kızıl Ribat'ta Kürt ve Arap urbanın İran halkına ve tüccarlarına verdikleri zarar ve ziyanın bir daha olmaması için, uyanık olunmasını isteyerek aradaki anlaşmanın devam etmesini istemiştir⁹¹⁶.

Ancak iki devlet arasındaki bağ kuvvetlendirilmek istense de sınır bölgelerinde bulunan beyler arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Babiâli'ye gönderilen mektupta İranlıların münasebetlerde müteyakkız davrandıkları bildirilerek ittifak tekliflerine ehemmiyet verilmemesi, Beyazıd köylerinden birinin Hoyhanı tarafından tahribi göz önünde bulundurularak ona göre davranılması istenmiştir⁹¹⁷. Ancak bu çatışmalara rağmen İran tarafı iki devlet arasındaki dostluğu sürdürmek için Mehmet Rıza Hanı İstanbul'a elçi olarak göndermiştir⁹¹⁸.

İran Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluk münasebeti ile her iki devletin de Rusya'nın tecavüzünü karşılamaya hazırlanacakları ve yakında birleşme olunacağı bildirilmiştir⁹¹⁹.

Bu arada Mekke Şerifi Şerif Galib, Mehmet Ali Paşa ile birlikte güç ve yetkisinin azalmasından korkarak Babiâli'ye tahrirat göndermiş ve Vehhabîlerin Hicaz yönünden değil de Bağdad ve Şam tarafından vurulmasını istemiştir. Babiâli, Şerif'in bu teklifi Cidde gümrüğündeki menfaatlerini kestirmemek için yaptığını biliyordu. Şerifin mektubunun bir nüshası Mehmet Ali Paşa'ya gönderilerek, durumdan haberdar olması istenmiştir⁹²⁰.

Padişah II. Mahmut Mısır kapı kethüdası Necip Efendi'yi Mısır'a göndermiş ve Mehmet Ali Paşa'nın Hicaz'a gidip Vehhabîlerin hepsini temizlemesini istemiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa yeni donatmış olduğu süvarilerini Hicaz'a göndermiştir. Kendisi de Ağustos 1813'te Mısır'ın işlerini oğulları İsmail ve İbrahim'e bırakarak Süveyş yoluyla Cidde'ye gitmiştir. Necip Efendi de Osman El-Muzayifi'yi İstanbul'a götürmek üzere Mısır'da kalmıştır. Bir gün sonra Osman El-

⁹¹⁶ BOA, HH, nr 36741.

⁹¹⁷ BOA, HH, nr 31682.

⁹¹⁸ BOA, HH, nr 30 A.

⁹¹⁹ BOA, HH, nr 27.

⁹²⁰ BOA, HH, nr 19655.

Müzayifi Mısır'a gelmiş birkaç gün sonra da Necip Efendi onu alıp İstanbul'a götürmüştür. Diğerleri gibi onun da boynu vurulmuştur⁹²¹.

Mehmet Ali Paşa, deniz yoluyla Cidde'ye gittiğinde Tosun Paşa ile Şerif Galib de oraya gelmişlerdir. O sırada Suud'un elçileri gelerek Şerif Galib ve Tosun Paşa ile görüşmüşlerdir. Tosun Paşa, onları alarak babasının yanına götürmüştür. Elçiler para vererek Osman El-Muzayifi'yi geri almak istemişler, fakat Mehmet Ali Paşa bunu kabul etmemiştir. Mehmet Ali Paşa oradan Mekke'ye geçmiştir⁹²².

Mehmet Ali Paşa Vehhabîlere karşı galpb gelmek için çeşitli planlar yapmıştı. Bunlar;

1. Urbanlardan alınan verginin hafifletilmesi.
2. Hazır bulunan bu orduyu iyi bir şekilde iç taraflara iletmek.
3. Vehhabîlerin düşmanı olan Mes kud Sultanı'ndan yirmi tane gemi alarak gerekli yerlerde kullanmak.
4. Urbanlara rütbelere vererek onların güvenini korumak
5. Düşman tarafından gelecek bir tehlikeye karşı askeri bir nokta oluşturmak⁹²³.

Bu vakitlerde Mehmet Ali Paşa bu planlarını yaparken, oğlu Tosun Paşa'yı atlı ve yaya birliklerle Ranye ve Beyşe'yi kuşatma altında tutan Vehhabî kuvvetleri ile savaşması için bu bölgelere göndermiştir⁹²⁴.

Tosun Paşa askeri seferlerini tamamladıktan sonra 1813 yılında Şerif Galib'i görevden almıştır⁹²⁵. Mehmet Ali Paşa İstanbul'a gönderdiği mektupta; Dir'iyeye hareket olunmak üzere her bir levazım kâfi ise de, deve tedariki Mekke Emiri Şerif Galib'e havale edildiği halde harekete geçmediğinden azledilip Mısır'a gönderildiğini, konağının temhir edildiğini ve yerine Yahya b. Surûr'ün tayin edildiğini Babiâli'ye bildirmiştir⁹²⁶.

⁹²¹ BOA, HH, nr 16643 A; Abdurrahman Zeki, age, s. 51; Cevdet Paşa, age, X, 130.

⁹²² Cevdet Paşa, age, X, 130.

⁹²³ Abdurrahman Zeki, age, s. 52.

⁹²⁴ Rafi'i, age, s. 132.

⁹²⁵ Uzunçarşılı, age, s. 169.

⁹²⁶ BOA, HH, nr 19684 A; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 84.

Bunun üzerine Babîâlî, Mehmet Ali Paşa'dan Şerif Galib'i idam etmemesini istemiştir⁹²⁷. Mehmet Ali Paşa Vehhabî hareketinin ilerlemesine sebep olarak Şerif Galib'i göstermiştir.⁹²⁸

Aslında Mehmet Ali Paşa Şerif Galib'i azlederek onun yerine kendi işine yarayacak olan Yahya b. Surûr'u tayin ettirmiştir. Şerif Yahya saf bir zat olduğundan Mehmet Ali Paşa onu düşüncesine uygun görmüş ve Şerif Yahya'dan daha atak ve faal olan Abdullah'ı emirliğe getirmemiştir. Bunun sebepleri de kapı kethüdası Necip Efendi vasıtasıyla Babîâlî'ye bildirilmiştir⁹²⁹.

Şerif Galib'in eşyası zapt edilerek kaydedilmiştir⁹³⁰. Daha sonra Şerif Galib'in tüm malları hanımı tarafından vekillerine teslim edilip gönderilmiştir⁹³¹. Şerif Galib üç oğlu ve hÂdemesiyle önce Cidde'ye sonra Mısır'a oradan da İstanbul'a gönderilmiştir. Şerif Galib'i İskenderiye'den Selanik'e, Rodos Mutasarrıfı Hasan Bey götürmüştür. Malı kendisine teslim edilen Şerif Galib, Selanik'te yaşamaya başlamıştır⁹³².

5 Şubat 1814 tarihli mektupta, Cidde Valisi Tosun Paşa'nın Mekke'de Şerif Galib'i azlederek yerine Şerif Yahya'yı getirdiği ve kendisine atıyyeler verdiği, Mısırdan zahireler getirdiği haberleri karşısında⁹³³, Babîâlî alınan tedbirlerin doğru olduğunu beyan etmiştir⁹³⁴.

Bu arada Tosun Paşa, Terbe'de Vehhabî kuvvetleri önünde hezimete uğrayıp, Taif'e geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu devirde yapılan savaşlar zorlu geçmekteydi. Çünkü Şerifler Şerif Galib'in başına gelenlerin kendi başlarına gelmesinden korkarak Vehhabîlere katılmışlar ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşmaya başlamışlardır. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın güneyde bulunan Vehhabî güçlerine karşı gönderdiği kuvvetleri de dağılmıştır⁹³⁵. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Hasan Paşa'ya Mısır'dan yedi bin askerle Hicaz'a gitmesi

⁹²⁷ Uzunçarşılı, age, s. 119; İbn Bişr, age, I, 161.

⁹²⁸ Cevdet Paşa, age, X, 169; Uzunçarşılı, age, s. 119.

⁹²⁹ Cevdet Paşa, age, X, 169; Uzunçarşılı, age, s. 119- 121.

⁹³⁰ BOA, HH, nr 19635 E, H.

⁹³¹ BOA, HH, nr 19666; Cevdet Paşa, age, X, 169.

⁹³² BOA, HH, nr 27498; Cevdet Paşa, age, X, 169; Uzunçarşılı age, s. 119.

⁹³³ BOA, HH, nr 17288; Uzunçarşılı, age, s. 119.

⁹³⁴ BOA, HH, nr 19666.

⁹³⁵ Cevdet Paşa, age, X, 69; Rafi'i, age, s. 132; Abdurrahim, age, s. 302; İbn Bişr, age, I, 164.

emrini vermiş, o da bu emir üzerine yola çıkmıştır. Ardından Delilbaşı Hüseyin Bey de süvarilerle Hicaz'a gitmiştir⁹³⁶.

Bu esnada Mehmet Ali Paşa, Hicaz'daki durumunu kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Burada bulunan kabilelere hediyeler vererek, onları kendi yanına çekmiş ve onlarla anlaşmalar imzalamıştır. Akabinde Taif'e giderek halk ile aralarındaki bağı kuvvetlendirmiştir⁹³⁷.

Mehmet Ali Paşa bütün gücünü Vehhabîlere galip gelmek için harcarken⁹³⁸, 27 Nisan 1814'de Suud b. Abdülaziz ölmüştür. Yerine onun özelliklerini taşımayan oğlu Abdullah b. Suud geçmiştir⁹³⁹.

Mehmet Ali Paşa Babıâli'ye mektup göndererek, Suud'un helaki ile oğullarının perişan olduğunu haber vermiş, Maslahat-ı Hicaziye'nin yakında yoluna gireceğini ve eski asayiş üzerine olacağını bildirmiştir⁹⁴⁰.

Mehmet Ali Paşa, Hicaz'ın güneyindeki orduları için karargâh belirlemiş ve Abidin Bek komutasındaki büyük bir orduyu Zehran vadisinde bulunan, Damim b. Siab komutasındaki Vehhabî kuvvetleriyle savaşması için göndermiştir. Abidin, Bahru'l-Aş Kalesindeki Vehhabî kuvvetlerini kuşatmıştır. Fakat Vehhabî kuvvetleri bu kuşatmayı kırarak hücum durumuna geçmiş ve bunun üzerine Mısır kuvvetleri zor duruma düşerek Taif'e kaçmak zorunda kalmıştır. Vehhabî kuvvetleri onları takip ederek Taif'i kuşatmışlardır. Bu arada Tosun Paşa, kuvvetleri ile birlikte Taif'te bulunmaktaydı. Taif'in kuşatıldığı haberi Cidde'de bulunan Mehmet Ali Paşa'ya ulaşınca Mehmet Ali Paşa kuvvetleriyle bu kuşatmayı ortadan kaldırmış ve Vehhabî kuvvetleri Taif'ten uzaklaştırılmıştır⁹⁴¹.

Bu kuşatmanın ardından Mehmet Ali Paşa ve Tosun Paşa 1814'de Mekke'ye, oradan da Cidde'ye gitmişlerdir. Burada üç ay boyunca kuvvetli bir ordu hazırlamak için uğraşmışlardır. Mehmet Ali Paşa bizzat sefer hazırlığı ile meşgul olmuştur⁹⁴². Bu arada Mehmet Ali Paşa'nın istediği bin beş yüz kadar deve kendisine

⁹³⁶ Cevdet Paşa, age, X, 169.

⁹³⁷ Abdurrahman Zeki, age, s. 53.

⁹³⁸ Cevdet Paşa, a. g.e, X, 170.

⁹³⁹ Cevdet Paşa, a. g.e, X, 170; Abdurrahman Zeki, age, s. 54; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 84.

⁹⁴⁰ BOA HH, nr 19691.

⁹⁴¹ Ceberti, age, IV, 212; Rafi'i, age, s. 134.

⁹⁴² BOA, HH, nr 17273; Rafi'i, age, s. 135.

gönderilmiştir⁹⁴³. Faysal b. Suud komutasındaki Vehhabî ordusu ile Mehmet Ali Paşa'nın ordusu 1815 yılının başında Taif ile Terbe arasındaki Besel'de karşı karşıya gelmiştir. Vehhabîler otuz bin kişi olmasına rağmen bu savaşı Mehmet Ali Paşa kolayca kazanmış ve çifte hendekli yekpare taştan çok müstahkem Terebe Kalesi zapt edilmiştir. Bu savaşlarda binlerce Vehhabî ölmüştür⁹⁴⁴. Terebe Kalesinin fethinden sonra Pişe vadisine varılarak Şemra Feza kabilesi reisi Salan ile muharebe edilmiş ve sığındıkları müstahkem kale zapt edilmiştir⁹⁴⁵.

Mehmet Ali Paşa, Babiâlî'ye Vehhabîlerin yıkıp harap ettikleri yerlerin tamir edildiğini, kendisinin Terebe üzerinde, oğlu Tosun Paşa'nın da Medîne Kalesinden Vehhabîler üzerine yürüdüğü haber vermiştir. Mehmet Ali Paşa bizzat Terebe Kalesini zapt ettikten sonra, oğlu Ahmed Tosun Paşa'yı Dir'iyye üzerine göndermiştir. Devlete bağlı olan Harp aşireti de Vehhabî olan Âli Hiçlan kabilesi kuvvetlerinin tamamını yenilgiye uğratmıştır⁹⁴⁶. Bu savaşta Harb aşireti mensuplarının her birine ganimet olarak on altı deve düşmüştür. Daha sonra Harb aşireti Cebel-i Şemmer'de, Aneze kabilesi ile muharebe etmeye başlamış ve Dir'iyye'ye ulaşmasına üç günlük yolu kalmıştır⁹⁴⁷.

Bu arada Tosun Paşa Vehhabîleri mağlup ederek Dir'iyye'ye altı günlük mesafeye kadar gelmiştir⁹⁴⁸. Tosun Paşa kuvvetleriyle birleşmek isteyen Harb aşireti ile arasında iki günlük yol kalmıştır⁹⁴⁹. Babiâlî, Vehhabîlere karşı alınan bu başarılarından dolayı memnuniyetini bildirerek, Vezir Tosun Paşa'nın Mekke ve Medîne'de sükûtu temin etmesinden dolayı memnun olduklarını bildirmiştir⁹⁵⁰.

Mehmet Ali Paşa bu askeri faaliyetlerde bulunurken Hicaz'da Vehhabî meselesinin bitmesi için Şam eyaletinin hiç olmazsa bir sene uhdesine verilmesini istemiş ve bunu gerektiren sebepleri ve delilleri ile izah etmiştir⁹⁵¹. Mehmet Ali Paşa'nın Şam eyaletinin kendi uhdesine verilmesini istemesi karşısında, Babiâlî bu konuyu istişare etmiştir. Mısır Eyaleti uhdesinde olan Mehmet Ali Paşa'nın Şam

⁹⁴³ BOA, HH, nr 27371.

⁹⁴⁴ BOA, HH, nr 19565; Cevdet Paşa, age, X, 172- 173 İbn Bişr, age, I, 179.

⁹⁴⁵ BOA, HH, nr 19566.

⁹⁴⁶ BOA, HH, nr 19701, 19701 A, B, C, D.

⁹⁴⁷ BOA, HH, nr 19701 C.

⁹⁴⁸ BOA, HH, nr 19701 A, D.

⁹⁴⁹ BOA, HH, nr 19701 B.

⁹⁵⁰ BOA, HH, nr 3814.

⁹⁵¹ BOA, HH, nr 19593 A.

eyaletini de istemesi, Habeş Eyaleti ve Cidde muhafızlığı ile Şeyhü'l-haremlîğin de oğlunda olmasından dolayı, bu durumun onların Hicaz'daki nüfuzlarının artmasına sebep olacağı sonucuna varılarak ve bu talepler mahzurlu bulunmuştur⁹⁵².

Mısır ordusu Vehhabîlerle savaşırken, aynı zamanda Şam ve Bağdad Valileri de Vehhabîlerle savaş halindeydiler. Sam Valisi Süleyman Paşa, Vehhabîlerle sürekli savaş halinde olduğunu belirterek⁹⁵³, Hicaz'da Vehhabîlerin isyanını bastırmaya memur kuvvetlerin hareketini ve Yemen'de bulunan Kongda Kalesi ve civarındaki kabilelerin te'dib edildiğini bildirmiştir⁹⁵⁴.

Bağdad Valisi ise Babîâlî'ye Vehhabîlerle savaş halinde olduğunu ve civar aşiretlerin Vehhabîlerle birleşmemeleri için faaliyet gösterdiğini bildirerek⁹⁵⁵, Şamba çölünün tanzimi için Bağdad'tan hareket ettiğini bildirmiştir⁹⁵⁶. Babîâlî, Rakka tarafından münhezimen firar eden Vehhabîlerin takibi için Bağdad ve Şam Valilerine ferman göndermiştir⁹⁵⁷.

1814 yılı hac mevsiminde Şam Valisi Süleyman Paşa kaleleri ve bergleri tamir edip, zahireleri tedarik ederek hacı kafilesi ile yola çıkmıştır⁹⁵⁸. Gönderilen sürreler dağıtılmış⁹⁵⁹, Kâbe'nin eski kisvesi çıkarılarak, hatt-ı hümayun ile yazılıp işlenen kisvesi Kâbe'ye asılmıştır⁹⁶⁰. Hacılar Mezireb'ten hareket ederek Hicaz'a yönelmişler⁹⁶¹, Müslümanlar haccı ifâ ederek Medîne'yi ziyaret etmişler ve beldelerine dağılmışlardır⁹⁶².

Hacıların haccı ifâ ederek selametle hareketlerini Şerif Yahya Babîâlî'ye bildirmiştir⁹⁶³. Böylece 1814 hac mevsimi rahat bir şekilde geçmiş, hacılar ibadetlerini rahat bir şekilde ifa etmiş ve memleketlerine dönmüşlerdir⁹⁶⁴.

⁹⁵² BOA, HH, nr 19578.

⁹⁵³ BOA, HH, nr 19599.

⁹⁵⁴ BOA, HH, nr 19593; Cevdet Paşa, age, X, 173.

⁹⁵⁵ BOA, HH, nr 19611.

⁹⁵⁶ BOA, HH, nr 16686.

⁹⁵⁷ BOA, HH, nr 52794.

⁹⁵⁸ BOA, HH, nr 27459 C.

⁹⁵⁹ BOA, HH, nr 19699 B, D.

⁹⁶⁰ BOA, HH nr 19669 A.

⁹⁶¹ BOA, HH nr 27040.

⁹⁶² BOA, HH, nr 27517, 26927.

⁹⁶³ BOA, HH, nr 27579.

⁹⁶⁴ BOA, HH, nr 27579, 27613, 27614, 26927.

Bu arada Babiâlî, Mehmet Ali Paşa'dan Vehhabî nüfusuna giren Yemenli kabilelerle savaşmasını istiyordu. Mehmet Ali Paşa bu kabilelerin kendisi için tehlikeli olduğunu biliyordu. Bu bölgeyi itaat altına aldığı zaman Dir'iyye'ye yapacağı saldırı kolaylaşacaktı. Kendisi güneydeki Asir bölgesini alarak bu tehlikeyi ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Böylece Yemen'in anahtarı durumundaki Beyşe'yi istila edebilecekti. Kendisi Asir bölgesine kadar yürüyerek sıkıntılı bir şekilde Zehran vadisine gelmiş ve buradaki Vehhabî kuvvetlerini hezimete uğratmıştır⁹⁶⁵.

Vehhabîlerin hezimetini, evlat ve yakınlarının ve ona uymuş olan aşiret urbanının dağıtılmasını kolaylaştırmış Hicaz, Tavaif ve Yemen hududundaki asilerin Mehmet Ali Paşa'dan aman dilemesine sebep olmuştur⁹⁶⁶.

Mehmet Ali Paşa Tihame ve Asir bölgesine ulaşarak Kanfeze'yi istila etmiştir. Bu bölgelerden Vehhabî güçlerini temizleyerek Mekke'ye geri dönmüştür⁹⁶⁷. Hicaz'a gelen Mehmet Ali Paşa asi Araplara karşı savaşarak onlara galip gelmiş ve iki kuvvetli kaleyi zapt etmiştir⁹⁶⁸. Ayrıca Mehmet Ali Paşa Üzeyir'e kadar giderek yollardaki Suud'a tabi kaleleri alarak, Suud ümerasını tepelemiş ve Asir Emiri Yemnü'l-Tami'yi de yakalamıştır⁹⁶⁹. Babiâlî, Mehmet Ali Paşa'nın bu askeri başarılarından dolayı kendisinden memnun olduğunu bildirmiştir⁹⁷⁰.

Bu arada oğlu Tosun Paşa kuzeyde bulunmaktaydı. Mehmet Ali Paşa oğluna yeterli desteği veremediği için, kuzeydeki ordular Vehhabîler tarafından hezimete uğratılmıştı. Tosun Paşa babasına mektup yazarak yüz binlerce tüfenkli Vehhabî'nin kovulması ve ortadan kaldırılması için zorluklarla uğraştığını belirtmiş ve ellerinde olan on bin devenin telef olmasından dolayı, babasından acil olarak deve göndermesini istemiştir⁹⁷¹.

Mehmet Ali Paşa, oğlunun isteğiyle mühimmat-ı hicaziye için satın alınması Halep Valisine havale olunan develer Hama ve Şam taraflarından tedarik edilmiştir⁹⁷². Aynı şekilde Şam Valisi Süleyman Paşa da Mehmet Ali Paşa'nın

⁹⁶⁵ Cevdet Paşa, age, X, 190; İbn Bişr, age, I, 179.

⁹⁶⁶ BOA, HH, nr 19567.

⁹⁶⁷ Cevdet Paşa, age, X, 173; Rafi'i, age, s. 138.

⁹⁶⁸ BOA, HH, nr 19545, 19545 A.

⁹⁶⁹ BOA, HH, nr 19643.

⁹⁷⁰ BOA, HH, nr 19644.

⁹⁷¹ BOA, HH, nr 19684.

⁹⁷² BOA, HH, nr 19677 A.

istediği devaleri tedarik ederek göndermiştir⁹⁷³. Fakat Tekelioğlu malından istenen devaler mevcut olmadığından, tedarik edilememiştir⁹⁷⁴. Babîâlî bu işten memnun olduğunu Mehmet Ali Paşa'ya bildirmiştir⁹⁷⁵.

Bu esnada Mısır'ın içinde ve dışında gelişen olaylar Mehmet Ali Paşa'nın buraya dönmesini gerektirmiştir. Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın Napolyon için yeni bir hedef olması ve Latif Paşa'nın kendi yokluğunda onun yerine geçmesinden korkuyordu⁹⁷⁶. Mehmet Ali Paşa önemli yerlere yeteri kadar askeri kuvvet yerleştirerek, Mirmiran Hasan Paşa'yı da yeteri kadar kuvvetle Mekke'de bırakarak kendisini kuşkulandıran sorunları çözmek için 1815 yılında Mısır'a dönmüştür⁹⁷⁷. Babîâlî Mehmet Ali Paşa'nın gösterdiği başarıyı överek kendisine iltifat dolu bir ferman göndermiş ve Dir'iyye işini kesin olarak bitirmesini kendisinden istemiştir. Mehmet Ali Paşa kendisine gönderilen teşrifat ve fermandan dolayı Babîâlî'ye teşekkür etmiştir⁹⁷⁸. Mehmet Ali Paşa Mısır'a döndüğünde sözlerinde durmayıp Port Said'e kaçan Kölemenleri te'dib etmiş, oğluna gönderilmek üzere cihaz ve teçhizat oluşturmaya başlamıştır⁹⁷⁹.

Mehmet Ali Paşa Mısır'a döndüğünde, babasından gerekli yardımı alan Tosun Paşa kuzeyde yaptığı savaşları kazanmış ve Resse bölgesine ulaşmıştır. Burası Medîne ile Dir'iyye arasında bir yerdî. Tosun Paşa Harb ve Matir kuvvetlerinin yardımı ile Kasîm bölgesinin birçoğunu istila etmiştir. Tosun Paşa buraları ele geçirmekle Dir'iyye yolunu açmış bulunuyordu⁹⁸⁰.

Ahmed Tosun Paşa babasına bir tahrirat göndererek Kasîm vadisinde Resse ve diğer köylerin zaptından sonra Anize ve civarında Abdullah b. Suud ile karşılaşmış bir aydan beri mücadele ettiğini, bunların af ve aman teklifinde bulunduğunu haber vermiş, zahire yokluğu sebebiyle tekrar savaşmadığı için bunların ilticalarının kabulünü istemiştir⁹⁸¹. Mehmet Ali Paşa da bu durumu Sadaret'e haber vererek, Kasîm bölgesinde Vehhabîlerle yapılan muharebede, Tosun Paşa'nın muzaffer

⁹⁷³ BOA, HH, nr 19654.

⁹⁷⁴ BOA, HH, nr 47865.

⁹⁷⁵ BOA, HH, nr 19677.

⁹⁷⁶ BOA, HH, nr 16266; Cevdet Paşa, age, X, 174; Rafi'i, age, s. 136; Ceberti, age, IV, 214.

⁹⁷⁷ Cevdet Paşa age X, 174.

⁹⁷⁸ BOA, HH, nr 31180; Cevdet Paşa, age X, 174.

⁹⁷⁹ BOA, HH, nr 19628.

⁹⁸⁰ Abdurrahman Zeki, age, s. 59.

⁹⁸¹ BOA, HH, nr 19630

olmasının Vehhabîleri ümitsizliğe düşürdüğünü bildirerek, bazı şartlarla savaşmaya nihayet vereceklerini ve af taleplerini Sadaret'e bildirmiştir⁹⁸².

Kuzeyde ve güneyde yapılan bu savaşların kazanılmasında, Mehmet Ali Paşa'nın askeri anlamda üstün oluşunun etkisi olduğu gibi, Abdullah b. Suud'un şahsiyetinin ve kabiliyetinin zayıf olmasının da etkisi bulunmaktaydı. Abdullah b. Suud sadece kendisine yapılan hücumları geçiştirmekle yetinmiş, karşı tarafa saldırıyı hiç düşünmemiştir⁹⁸³.

Tosun Paşa Necid'deki Kasım bölgesine ulaşınca, tekrar Hicaz'daki bölgesine çekilmiştir. Çünkü Tosun Paşa ordusunu sahraya çıkardığında zarar göreceğini biliyordu. Ayrıca Hicaz'la kendi arasındaki erzak yolunun kapanmasından korkuyordu. Abdullah b. Suud'un Kasım bölgesini geri alabilecek sayıda adamı vardı. Tosun Paşa bunları düşünürken, Abdullah b. Suud'dan barış teklifi gelmiştir. Tosun Paşa Vehhabîlerle, devlete itaat etmiş olan kabilelerden elini çekmesi, Mekke ve Medîne'den uzaklaşmasına mukabil Kasım ve çevresini tamamıyla kendilerine bırakmak üzere Haziran 1815'de bir antlaşma yapmıştır. Ancak bu antlaşmanın geçerliliği Mehmet Ali Paşa'nın onayına bağlı kılınmıştır⁹⁸⁴.

Bu antlaşmadan sonra Mekke Muhafızı Hasan Paşa Mehmet Ali Paşa'ya mektup göndererek, Abdullah b. Suud ile yapılan antlaşmanın kendisine yaradığını; urbanı ayaklandırmak için çalışıp, onlardan zekât aldığını haber vermiştir. Ayrıca Hasan Paşa mektubunda, bu bölgenin üç yüz-beş yüz süvari ile idaresinin mümkün olmayıp, bunların Hicaz bölgesinde toplu halde durup yaşadığını; bunlara karşı ancak ordu hazırlanarak, zahire temin edilmesi ve on bin deve ile karşı gelinebileceği bildirmiştir⁹⁸⁵.

Mehmet Ali Paşa bu manada İstanbul'a bir mektup göndererek, Vehhabîlerin azgınlıklarına karşı küçük müfrezeler göndererek onları hezimete uğratmanın mümkün olmayacağı ve bunların ıslahı için ordu oluşturulması gerektirdiğinden, ücretleri Mısır hazinesinden verilmek üzere Şam urbanından on bin deve kiralanması emrinin verilmesini⁹⁸⁶, ayrıca haricîler üzerine hareket etmesini geciktiren gemi

⁹⁸² BOA, HH, nr 19533.

⁹⁸³ Abdurrahim, age, s. 323.

⁹⁸⁴ Abdurrahim age. s.324; İbn Bişr, age, I, 182; Rafi'i, age, s. 138.

⁹⁸⁵ BOA, HH, nr 19648 C, E.

⁹⁸⁶ BOA, HH, nr 19648 B.

noksanlarının tamamlanmasını istemiştir⁹⁸⁷. Bunun üzerine Şura Meclisinde Hicaz harekâtı için paraları Mısır hazinesinden verilmek ve hac kafilesine lazım olanlar tekmil edildikten sonra Şam'dan istenilen develerin tedariki için Şam Valisine emir yazılması kararı çıkmıştır⁹⁸⁸.

Mehmet Ali Paşa oğlundan, Hicaz'da bulunan asi kabileleri itaat altına almasını istemiştir. Ahmed Tosun Paşa babasına Hicaz'da bulunan asi kabilelerin itaat altına alınması üzerine harekete geçerek, Asir'de bazı kabileleri te'dib ettiğini bildirmiştir⁹⁸⁹. Bişe, Asir, Yemen, Hicaz, Hasun ve Kulain alınmış ve Tosun Paşa Dir'iyeye istikametinde bulunan 4- 5 köyü almış ve Dir'iyeye'yi almak için hazırlıklara başlamıştır⁹⁹⁰. Ayrıca Sayda Valisi ve Kara Osman Zade marifetiyle iki bin deve temin edilmiş ve Kanfide Kalesinden çıkan kuvvetler civardaki kabileleri itaat altına almıştır.⁹⁹¹ Yemen ile Hicaz hududunda bulunan asi aşiretler te'dib edilerek, reisleri yakalanmıştır⁹⁹².

Babîâlî Mehmet Ali Paşa'yı, Vehhabîlere karşısında gösterdiği başarılarından dolayı övmüş⁹⁹³, ve kendisine Kapı kethüdası Necip Efendi vasıtası ile teşrifat gönderilmiştir⁹⁹⁴. Mehmet Ali Paşa Sadaret'e teşekkürname yazarak, teşrifatın kemali ihtiram ile karşılanıp samur kürkün giyildiğini, mücevher kılıncın takıldığını, mücevher çilengin başa takıldığını ve oğlu Tosun Paşa'nın teşrifatının teslim olunacağını bildirmiştir⁹⁹⁵. Aynı şekilde Tosun Paşa da teşrifat kendisine ulaşınca ihsan edilen kürk, kılınç ile Habeş Eyaleti ve Cidde'nin uhdesinde bırakılmasından dolayı Sadaret'e teşekkür etmiştir⁹⁹⁶.

Bu arada Abdullah b. Suud, Mehmet Ali Paşa'ya barış teklifleri yapmaktaydı. Bu teklifler karşısında Mehmet Ali Paşa Babîâlî'nin kendisinden kesin bir zafer beklediğini ve bu zaferin Mısır'daki geleceğinin bir garantisi olacağını biliyordu. Bu yüzden ancak Abdullah b. Suud'un devlete itaat ederek Dir'iyeye'yi teslim etmesi, Peygamber'in kabrinden aldığı bütün eşyaları geri vermesi ve İstanbul'a gitmeyi

⁹⁸⁷ BOA, HH, nr 19610.

⁹⁸⁸ BOA, HH, nr 19613.

⁹⁸⁹ BOA, HH, nr 19593 D.

⁹⁹⁰ BOA, HH, nr 19649.

⁹⁹¹ BOA, HH, nr 19581.

⁹⁹² BOA, HH, nr 19552.

⁹⁹³ BOA, HH, nr 19641.

⁹⁹⁴ BOA, HH, nr 16294, 16316.

⁹⁹⁵ BOA, HH, nr 19633.

⁹⁹⁶ BOA, HH, nr 31179.

kabul etmesi şartıyla bir anlaşma yapılabileceğini oğluna bildirmiştir⁹⁹⁷. Bu arada Mehmet Ali Paşa, Hicaz bölgesine zahire ve levazım yardımı yapmaya devam etmiştir⁹⁹⁸.

Abdullah b. Suud'a bu şartlar sunulunca Abdullah bunu kendisine bir hakaret olarak görmüştür. Mehmet Ali Paşa'yla antlaşma maddelerini görüşmek için elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler Eylül 1815'te Mısır'a varmıştır⁹⁹⁹.

Siyasi alanda diplomasi faaliyetleri yürütülürken, taraflar arasındaki savaş durmuş, elçilerin işi neticelendirmesi bekleniyordu. Bu esnada Cidde Valisi Tosun Paşa birçok asker ve teçhizat ile Kasım bölgesine gelerek, sekiz saat ilerisinde bulunan Abdullah b. Suud ile mektuplaşarak olup biteni babasına yazmış ve ibni Suud'un birkaç adamını alıp Medîne'ye dönmüştür Tosun Paşa daha sonra bu adamları Mısır'a göndermiştir¹⁰⁰⁰

Tosun Paşa Medîne'ye geldiğinde babasına sağlık durumunu belirten, kendisinin Mısır'a dönmesine izin verilmesini isteyen bir mektup yazmıştır. Tosun Paşa kendisine verilen izin sonrası deniz yolu ile Yenbua'dan Süveyş'e, oradan da 8 Ekim 1815 tarihinde Kahire'ye ulaşmıştır. Babası onu görkemli bir törenle karşılamıştır¹⁰⁰¹.

Mehmet Ali Paşa 28 Kasım 1815'te Sadaret'e mektup yazarak, oğlu Tosun Paşa'nın birkaç ay Mısır'da kalmasına müsaade edilmesini istemiş¹⁰⁰², Mısır'ın uhdesinde ibkâ edilmiş olmasından dolayı teşekkür etmiştir¹⁰⁰³.

Abdullah b. Suud, antlaşmanın olmasını istiyordu. Kendisinin, askeri yönden güçlü olan Mehmet Ali Paşa ile savaşılamayacağını farkındaydı. Bu antlaşmayı gerçekleştirmek için elçilerini peşi sıra Mısır'a göndermekteydi. Abdullah b. Suud, Mehmet Ali Paşa'ya yazdığı mektupta, mülkünün hudutlarında bulunan minberlerde

⁹⁹⁷ Cevdet Paşa, age, X, 170; Kurşun, age, s. 52.

⁹⁹⁸ BOA, HH, nr 22712.

⁹⁹⁹ BOA HH, nr 19649; İbn Bişr, age, I, 183.

¹⁰⁰⁰ BOA, HH, nr 19690 A.

¹⁰⁰¹ Cevdet Paşa, a. g.e, X, 175; Rafi' i, age, s. 143.

¹⁰⁰² BOA, HH, nr 31147.

¹⁰⁰³ BOA, HH, nr 31131.

Osmanlı Padişahı'nın adı ile dua ettirmeye hazır olduğunu belirtiyordu. Ancak bunun karşılığında kendi yönetiminin zarar görmemesini istiyordu¹⁰⁰⁴.

Osmanlı Devleti ve bölge valileri 1815 yılı haccının rahat bir şekilde yapılmasını amaçlamaktaydı. Şam Valisi Süleyman Paşa 28 Haziran 1815 tarihinde Sadaret'e tahrirat göndererek, Şam Eyaletinin hac hasılatı, masrafını karşılamaya yetmediğinden iki senedir borca girdiğini belirterek, ya para ya da Halep'in kendi uhdesine verilmesini istemiştir¹⁰⁰⁵. Bunun üzerine Süleyman Paşa'nın haccın yapılabilmesi için istediği gerekli paranın, darphaneden ve uhdesindeki mallardan karşılaması istenmiştir¹⁰⁰⁶. Sayda ve Trablusşam Valisi Süleyman Paşa, Şam Valisi ve Mirhac Süleyman Paşa'nın hac masrafları için Sayda mukataaları ve Lazkiye muhassılığ malından tertip ettiği dört yüz kırk bin kuruş'u göndermiştir¹⁰⁰⁷. Şam Valisi Süleyman Paşa Sadaret tarafından gönderilen iki bin keseden dolayı teşekkür etmiştir¹⁰⁰⁸.

Bu arada Şam Valisi Süleyman Paşa'nın hastalığı artmaktaydı. Süleyman Paşa hastalığının tekrürü halinde kethüdası İbrahim Paşa'yı Mîrû'l-hac vekili olarak tayin etmiştir¹⁰⁰⁹. Babiâlî, Şam Valisinin hacıları Mekke ve Medîne'ye götürmesi ve bu konuda Mısır Valisinin ona yardım etmesi istenmiştir¹⁰¹⁰. Süleyman Paşa, sağlığına kavuştuğunu belirterek vekil talebinin ise ihtiyate binaen olduğunu Babiâlî'ye bildirmiştir¹⁰¹¹. Şam Valisi'nin hasta olduğu halde hacı kafilesi ile hareket edeceğinin Padişah'a arz olunması üzerine, selamete gidip selamete dönmesi kendisine bildirilmiştir¹⁰¹².

Süleyman Paşa 18 Eylül 1815 tarihinde Şam'dan Hicaz'a doğru hareket etmiş¹⁰¹³, 30 Eylül'de hacılar ve sürre emiri ile birlikte Müzeyreb'den Kâbe'ye gelmiştir¹⁰¹⁴. 10 Ekim'de hacılar ile Maan'a varmış¹⁰¹⁵, 20 Ekim'de ise hacılar ile

¹⁰⁰⁴ Abdurrahim, age, s. 327.

¹⁰⁰⁵ BOA, HH, nr 37505.

¹⁰⁰⁶ BOA, HH, nr 19531.

¹⁰⁰⁷ BOA, HH, nr 19573.

¹⁰⁰⁸ BOA, HH, nr 33287.

¹⁰⁰⁹ BOA, HH, nr 33288, 33338, 33339.

¹⁰¹⁰ BOA, HH, nr 19671.

¹⁰¹¹ BOA, HH, nr 33291.

¹⁰¹² BOA, HH, nr 16730.

¹⁰¹³ BOA, HH, nr 33295, A.

¹⁰¹⁴ BOA, HH, nr 3329, 33335.

¹⁰¹⁵ BOA, HH, nr 33284.

Medayin-i Salih'ten hareket etmiştir¹⁰¹⁶. 29 Ekim'de ise hacı kafilesi ile Medîne'ye oradan da Mekke'ye ulaşmıştır¹⁰¹⁷. Bu arada 23 Aralık 1815'te Mîrû'l-Hac Şam Valisi Süleyman Paşa, Medayin-i Salih'te vefat etmiş bunun üzerine hacılar, İbrahim Paşa refâkatinde Şam'a geri dönmüşlerdir¹⁰¹⁸. Şam Valisi Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine Sayda Valisi Süleyman Paşa, emir olduğu üzere Yafa'da bulunan kendi adamlarından Mehmet Ağa'yı kâfi askerle Şam'a göndererek, her tarafa hâkim olmuştur¹⁰¹⁹. Sayda Valisi Süleyman Paşa, Cürde Başbuğu'nu külliyetli askerle göndererek, hacıların korunmasına özen göstermiştir. Böylece hacılar, haclarını rahat bir şekilde eda ederek geri dönmüşlerdir¹⁰²⁰.

Bu arada ölen Süleyman Paşa'nın yerine, Vidin Muhafızı Hafız Ali Paşa tayin edilmiştir. Hafız Ali Paşa, Şam Eyaleti ile Mîrû'l-Haclığın uhdesine tevcihinden dolayı Babîâlî'ye teşekkür etmiştir¹⁰²¹.

Bu dönemde Selanik'te zorunlu olarak ikamet eden Şerif Galib, Padişah'a mektup göndererek saygı ve bağlılığını bildirmeye devam etmiştir¹⁰²². Sabık Mekke Emiri Şerif Galib, 1815 tarihinde Babîâlî'ye mektup yazarak evvelce Mehmet Ali Paşa tarafından zapt edilen bilahare verilen malları ve eşyasının birçoğunun kendisine teslim olunmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Babîâlî durumun incelenmesini Mekke kadısı Sıddık Efendi'den istemiştir¹⁰²³. Daha sonra Babîâlî, Mehmet Ali Paşa'ya emir vererek Şerif Galib'in mallarını geri vermesini istemiştir¹⁰²⁴.

Bunun üzerine Şerif Galib'in eşyaları ve gemileri verilen emir üzerine eski Mekke Mollası Sıddık Efendi marifeti ve defter-i mucibince kendisine teslim edilmiştir¹⁰²⁵. Şerif Galib Padişah'a teşekkür ederek¹⁰²⁶, Malların korunması için Mehmet Ali Paşa'ya, evlatlarının ve emlaklarının korunması için Şerif Yahya'ya,

¹⁰¹⁶ BOA, HH, nr 33294.

¹⁰¹⁷ BOA, HH, nr 33345.

¹⁰¹⁸ BOA, HH, nr 33340.

¹⁰¹⁹ BOA, HH, nr 31439.

¹⁰²⁰ BOA, HH, nr 16262, 27597, 27596, 27585.

¹⁰²¹ BOA, HH, nr 31216.

¹⁰²² BOA, HH, nr 27533.

¹⁰²³ BOA, HH, nr 26844.

¹⁰²⁴ BOA, HH, nr 27778.

¹⁰²⁵ BOA, HH, nr 19593 B.

¹⁰²⁶ BOA, HH, nr 31199.

Tosun Paşa'ya ve Mekke kadısına ferman gönderilmesini istemiştir¹⁰²⁷. Ayrıca Sadaret'ten Hicaz'a dönmesine müsaade edilmesine, bu uygun görülmediği takdirde İstanbul'a gelmesine izin verilmesini istemiş ve gönderilen atıyyelerden dolayı Padişah'a teşekkür etmiştir¹⁰²⁸. Mehmet Ali Paşa da, Şerif Galib'in isteklerine mahsusen sarraftan on bin yaldız altını gönderdiğini Babiâlî'ye haber vermiştir¹⁰²⁹.

Şerif Galib 1816 yılında, Selanik'te vefat etmiş, evi ve eşyası mühürlenmiştir¹⁰³⁰. Şerif Galib'in yanındaki bütün akrabaları vefat etmiş, sadece bir buçuk yaşındaki oğlu ile iki cariyesi kalmıştı. Kendinden kalan mallar da bunlara verilmiştir¹⁰³¹.

Mehmet Ali Paşa bu dönemde hâkimiyetini bütün Arap Yarımadasına yaymıştır. Abdullah b. Suud, kendisine itaat etmeye hazırды. Mehmet Ali Paşa kendisine gelen Vehhabî elçilerini zor şartlar ileri sürerek teslim almak istiyordu Bu arada Mısır ve Necid'de savaş hazırlıkları devam ediyordu¹⁰³².

Bu arada Medîne ahalisi 1816 tarihinde Babiâlî'ye bir arıza göndererek, Mescid-i Nebevi'de kılınan namazın Vehhabîlerin ihracından sonra başka şekilde ortaya çıkmaya başladığından, Kanuni Sultan Süleyman zamanından Vehhabî istilasına kadar olduğu gibi Şafî ve Hanefî imamlar arasında müttehaz usule riayet olunması için ferman gönderilmesini rica etmişlerdir¹⁰³³. Bundan sonra namazlar eski usule göre kılınmaya başlanmıştır.

Mehmet Ali Paşa Vehhabîlerle savaşırken Mekke ve Medîne'nin imar işleriyle de ilgilenmiştir. Medîne'deki Kayıd Bey medresesini¹⁰³⁴, Beyti Şerif'te bulunan 23 çürük direği tamir ettirerek¹⁰³⁵, Mekke Muhafızı Hasan Paşa'nın müracaatı üzerine Mekke'deki Ayn-ı Zübeyde su yolunun ve Arafat dağı ile

¹⁰²⁷ BOA, HH. nr 31198.

¹⁰²⁸ BOA, HH. nr 31184.

¹⁰²⁹ BOA, HH. nr 31177.

¹⁰³⁰ BOA, HH. nr 31446 A.

¹⁰³¹ BOA, HH. nr 31446.

¹⁰³² İbn Bişr, age, I, 184; Rafi'i, age, s. 144.

¹⁰³³ BOA, HH, nr 27523.

¹⁰³⁴ BOA, HH, nr 16625.

¹⁰³⁵ BOA, HH, nr 16207.

Müzdelife arasındaki yolların tamir masrafını, Mekke'deki adamından almak üzere müsaade etmiştir¹⁰³⁶.

Ayrıca Mehmet Ali Paşa, Reşit Boğazı ile İskenderiye arasında bulunan Ebu Kır adlı yerdeki setti tamir ettirmiş ve iki tarafına kuleler yaptırmıştır. Ayrıca Reşit Boğazının iki tarafında iki kıt'a tabya inşasına müsaade edilmesini Babiâlî'den istemiştir¹⁰³⁷. Hasan Kal'in elinde bulunan ve Tosun Paşa tarafından tamir ettirilen Ravza-i Mutahhara emanetlerinden olan bir kıt'a mücevher avize, tekrar Ravza-i Mutahhara'ya konulmuş, Şerif Galib'in eşyası içinde bulunan diğer bir avizenin de tekrar yerine konulduğu, Mehmet Ali Paşa tarafından Sadaret'e bildirilmiştir¹⁰³⁸.

2. İBRAHİM PAŞA'NIN VEHHABÎLER'LE MÜCADELESİ

Tosun Paşa Kasım bölgesinden ayrılarak Mısır'a gitmiştir. Mehmet Ali Paşa da bu sıralarda Vehhabîleri ortadan kaldırmak için gerekli hazırlıkları yapmakla meşguldü. Mehmet Ali Paşa'nın oluşturduğu bu kuvvet karşısında, Abdullah b.Suud da büyük bir ordu hazırlamıştır. Abdullah, bu ordusuyla Kasım bölgesinde Tosun Paşa'ya bağlılıklarını bildiren topluluklara ve kendi üzerine saldıran urbanlara saldırmıştır. Bu te'dib faaliyetlerini Medîne'nin köylerine kadar devam ettirmiştir. Bu savaşlar Vehhabîlerce "Gazvet-ü Muhit ve Mahreş" diye anılmaktadır¹⁰³⁹.

Abdullah b. Suud bu askeri faaliyetleri yaparken, Mehmet Ali Paşa da savaş için sevk edilecek ordunun hazırlıklarını tamamlamak üzereydi. Mehmet Ali Paşa ordusu için askeri hazırlıklara devam ederken, oğlu Cidde Valisi Tosun Ahmet Paşa hastalanmıştır. Mehmet Ali Paşa bunu Sadaret'e haber vererek, oğlunun genç yaşta hastalanarak tebdil-i hava yaptığı Reşit'te vefat ettiğini bildirmiş ve yerine birinin tayin edilmesini istemiştir¹⁰⁴⁰. Mehmet Ali Paşa, oğlunun yerine yeni komutanın seçilmesini Sadaret'e bırakmıştır¹⁰⁴¹. Tosun Paşa'nın yerine Sadaret'in herhangi bir

¹⁰³⁶ BOA, HH, nr 19624.

¹⁰³⁷ BOA, HH, nr 31183.

¹⁰³⁸ BOA, HH, nr 31187.

¹⁰³⁹ İbn Bişr, age, I, 185.

¹⁰⁴⁰ BOA, HH, nr 19109, 31095.

¹⁰⁴¹ BOA, HH, nr 17875.

komutan seçmemesi üzerine, Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'yı, göndereceği orduya komutan olarak seçmiştir¹⁰⁴².

Mehmet Ali Paşa, ordunun ve gerekli eşyanın taşınması için Kızıldeniz üzerine sağlam iskeleler yaptırmıştır. Kolay taşınması için eşyalar ve gerekli şeyler buraya gelmiş, buradan da Hicaz'daki merkeze gönderilmiştir¹⁰⁴³.

Mehmet Ali Paşa bu saldırı ile geçmişte yaptığı hataları ortadan kaldırmak istemekteydi. Gönderdiği bu orduda dört tane İtalyan askerî uzman da vardı. Bunlar Secoto, Gentili, Todeschiri ve Socio'dur. Ayrıca bu orduda Vassaire adında Napolyon ordusunda görev yapmış bir Fransız komutan da bulunmaktaydı¹⁰⁴⁴.

Sefer için gerekli hazırlıkları tamamlayan ordu, 23 Eylül 1816'da Yenbua'ya hareket etmiş ve Ekim ayında Medîne'ye gelerek, şehrin surları dışında askeri karargâh kurmuştur. Vehhabîlere karşı hazırlanan askeri gücün büyüklüğünü göstermek için, Mısır'a itaatı terk eden topluluklara karşı askeri faaliyetler düzenlemiştir. İbrahim Paşa bu askeri faaliyet ile birçok köy ve kabileyi itaat altına almıştır. Bu ordunun büyüklüğü Vehhabî askerlerin içine korku salmıştır¹⁰⁴⁵.

Mehmet Ali Paşa askeri gücü elinde topladığı gibi, Hicaz bölgesinin siyasi ve ekonomik gücünü de elinde toplamıştır. Mehmet Ali Paşa, Mekke Şeriflerinin siyasi ve ekonomik yetkisini kısıtlayarak, bölgenin tek otoritesi olmuştur. Bu durum, uzun zamandır imtiyazlı yaşama alışmış olan Mekke Şeriflerini rahatsız etmiştir.

Ellerindeki imkânları kaptırmak istemeyen Mekke Şerifleri, Babiâlî'ye şikayet mektupları yazmaya başlamışlardır. Mekke Şerifi Şerif Yahya, 4 Kasım 1815 tarihinde Babiâlî'ye gönderdiği mektupta; Mekke'nin geçim kaynakları Padişah tarafından çeşitli şekilde sağlanmasına rağmen, Mehmet Ali Paşa'nın yardımcıları, Cidde gümrüğünden olan tahsisatını kendisine vermediklerini, kendisinin hiçbir hükmünün kalmayıp sıradan bir insan haline geldiğini belirterek, her sene hac mevsiminde Padişah tarafından Mekke'nin idaresi kendine tevdi olunduğu gibi

¹⁰⁴² Cevdet Paşa, age, X, 274.

¹⁰⁴³ Abdurrahman Zeki, a. g. e, s. 65.

¹⁰⁴⁴ Abdurrahim, age, s. 340.

¹⁰⁴⁵ Abdurrahman Zeki, a. g. e, s. 65- 66.

Mekke vazifesinin kendisine maaşı ile birlikte verilmesinin, Mehmet Ali Paşa'ya emir olunmasını istemiştir¹⁰⁴⁶.

Şerif Yahya 22 Kasım 1815 tarihinde gönderdiği mektupta ise; Mekke'yi, Suudiler istila eylediklerinden ve Cidde gümrüğünden tahsisatı olan otuz altı bin kuruş Mehmet Ali Paşa'nın yardımcısı tarafından kendisine verilmediğinden zaruret içinde olduğunu belirtmiş ve Cidde işinin düzeltilmesini istemiştir¹⁰⁴⁷. 18 Mart 1816 tarihli mektupta ise; Mehmet Ali Paşa'nın emirlere aldırmadığı ve Emirlerin hiçbir nüfuzunun kalmadığı, İstanbul'dan gelen sürrelere de kimseyi karıştırmayıp bildikleri gibi dağıttıkları, Şerif'in eline elli bin kuruştan başka para geçmediği ve bu para ile Şerif'in ailesini ve Mekke'deki askerlerini geçindiremediği belirtilmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için Mehmet Ali Paşa'ya bir emirname yazılması istenmiştir¹⁰⁴⁸.

Yine 21 Mart 1816 tarihli mektupta ise; Mehmet Ali Paşa'nın Haremeyn'i İbn-i Suud'un elinden kurtardığı, geçen sene hactan sonra oğlu ile Mısır'a döndüğü, Mekke'de bin kadar asker bıraktığı, Mekke Şerifi'ni hiçbir işe karıştırmadığı ve Şerif'in eline otuz bin kuruştan başka para geçmediği belirtilerek, böyle giderse Hicaz'ın yeniden Suudiler tarafından alınacağı söylenmiştir¹⁰⁴⁹.

Babiâli, Mekke Şerifinden ve diğer Mekkelilerden gelen bu şikayet mektuplarını ciddiye almamıştır. Bunun üzerine Şerif Yahya Babiâli'ye mektup yazarak, daha önceki mektuplarında belirtmiş olduğu şikâyetleri tekrarlamış, bu malumatların sürre emininden, sakabaşından ve müjdeciden sorularak, maruzatının yerine getirilmesini rica etmiştir¹⁰⁵⁰. Bu arada Mehmet Ali Paşa Mekke Emiri Şerif Yahya'nın eski aيداتından başka altı yüz kişilik dairesi için tahsisat vermiştir¹⁰⁵¹.

Osmanlı Devleti, Mekke Şerifinin bu mektupları karşısında ses çıkarmayarak bir bakıma Mehmet Ali Paşa'nın uygulamalarını tasvip etmiştir. Osmanlı Devleti, Şeriflerin yüzyıllardır bu şekilde devletten bağımsız yaşamalarından ve Cidde gümrüğünü zapt ederek gelirlerini ele geçirmelerinden rahatsızdı. Osmanlı Devleti,

¹⁰⁴⁶ BOA, HH, nr 19596.

¹⁰⁴⁷ BOA, HH, nr 19596 A.

¹⁰⁴⁸ BOA, HH, nr 19690 B, C.

¹⁰⁴⁹ BOA, HH, nr 19690 D.

¹⁰⁵⁰ BOA, HH, nr 19596 B, 19690 B.

¹⁰⁵¹ BOA HH, nr 26825.

Vehhabî hareketinin bu noktaya gelmesinden Şerifleri sorumlu tutuyordu. Mehmet Ali Paşanın bu uygulamaları ile Mekke Şeriflerinin gücü ve nüfuzu kırılmış oluyordu.

Mekke Emirleri, Şerif Galib'in azlinden sonra korkuya düşerek, firar eden sonra geri dönen akrabası Şerif Racih'in hapis ve idam edileceği şeklinde Babiâlî'ye şikâyet mektubu yazmışlardı. Bunu haber alan Mehmet Ali Paşa, 6 Mart 1816 tarihinde gönderdiği mektupta kendisi hakkındaki ihbarın doğru olmadığını belirterek, üç sene evvel bu kişiye itimat olunarak dört bin piyade urbanına komutan yapıldığı ve oğlu Tosun Paşa maiyyetine tayin edildiğini bildirmiştir¹⁰⁵². Bunun üzerine Babiâlî, Şerif Racih'e kötü muamele yapılmamasını isteyerek, Şerif Racih'in vatanında ikametinde mahsur varsa, Şerif Galib'in yanında ikamet etmesi için Selanik'e gönderilebileceğini Mehmet Ali Paşa'ya bildirmiştir¹⁰⁵³.

Bu esnada Suud Devleti iyice zayıflamıştı. Arap kabileler Vehhabîlerden uzaklaşmaya başlamış, yerli halk da yıllardır süren savaşlardan bıkmıştı. Abdullah'ın ordusu tecrübesiz halk ve aşiretlerden meydana geliyordu. Harp kabiliyeti açısında da Mısır ordusundan gerideydi. Vehhabîler içeride tam bir kargaşa içindeydiler¹⁰⁵⁴.

İbrahim Paşa Hicaz'a vardığı zaman Abdullah b. Suud, Mehmet Ali Paşa'ya savaşın bitmesi halinde Osmanlı Devleti'ne itaat edeceğini bildiren mektuplar yazmaktaydı. Babiâlî ise Mehmet Ali Paşa'dan uyanık olmasını ve bu mektuplara önem vermemesini istemiştir¹⁰⁵⁵.

Mehmet Ali Paşa İstanbul'a gönderdiği mektupta; oğlu İbrahim Paşa'nın kapı halkı ile Mısır'dan gönderdiği süvari efradı ve aşiretlerinden oluşan yedi bin kişinin İbrahim Paşa'nın emrinde olduğunu belirterek, Yenbua'dan zahire nakline ve Dir'iyye'nin Vehhabîlerden zaptına uğraşıldığını bildirmiştir¹⁰⁵⁶.

Ayrıca haricî taifesinin Hicaz'dan kovulması için hazırlık meyanında on bin devenin Şam Valisi muhafazasında Medfne'ye sevk edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Babiâlî Şam Valisine emir vererek, on bin devenin sağlanmasını istemiştir.

¹⁰⁵² BOA, HH, nr 19588 A.

¹⁰⁵³ BOA, HH, nr 27076.

¹⁰⁵⁴ İbn Bişr, age, I, 189.

¹⁰⁵⁵ Abdurrahim, age, s. 342.

¹⁰⁵⁶ BOA, HH, nr 19588.

Şam Valisi Hafız Ali Paşa Adana'da olmasından dolayı, ancak gelince develerin gönderileceği Sadaret'e bildirilmiştir¹⁰⁵⁷. Fakat istenilen develerin ancak üç bin tanesi satın alınarak gönderilebilmiştir¹⁰⁵⁸.

İbrahim Paşa askeri hazırlıkları yaparken Abdullah b. Suud, Hanakiyye'ye gelmiştir. Medîne'den Abdullah b. Suud'a karşı müdafaa ve muharebe hazırlıkları yapıldığı için, buraya sekiz yüz deve zahire gönderilmiştir¹⁰⁵⁹. Hanakiyye'den hareket eden Abdullah b. Suud, şark urbanını da kendisine bağlamıştır. Vehhabîlerin askeri faaliyetlerine karşın, Medîne'ye az zahire ve cephane gelmekteydi¹⁰⁶⁰.

Bu arada Şam Valisi Hafız Ali Paşa'nın Şam'dan alınarak başka bir yere tayin olunması ve Şam'a layık bir vezirin tayini de Babiâlî'den istemiştir¹⁰⁶¹.

İbrahim Paşa önceden yapılmış hataları telafi edecek şekilde yeni savaş planı belirlemiştir. Bu planın bazı esasları şunlardır:

1. Ordusuna merkez yapacağı bir kalenin yapılması.
2. Ordusunun savaş gücünü arttırmak için alınan sert tedbirleri devam ettirmek.
3. Orduda urbanlara zulmeden ve onlardan zorla bir şey alanlara karşı şiddet uygulamak.
- 4 Urbanlara bolca ihsanda bulunmak ve bazılarına rütbelere vermek¹⁰⁶².

İbrahim Paşa urbanlar üzerinde nüfuzunu arttırmak için altı ay boyunca çalışmıştır. Bu çalışma neticesinde birçok bedevî kabilesini kendi tarafına çekmiştir¹⁰⁶³.

İbrahim Paşa bedevîleri kendi tarafına çekerken Babiâlî' de, arası açık olan vali ve devlet adamlarının aralarını bulmaya çalışıyordu. Hacca giderken Sayda Valisi Süleyman Paşa ile Şam Valisi Hafız Ali Paşa, Mekke'de Şerifin divan kâtibi

¹⁰⁵⁷ BOA, HH, nr 26955 D.

¹⁰⁵⁸ BOA, HH, nr 26955 C.

¹⁰⁵⁹ BOA, HH, nr 26955 E.

¹⁰⁶⁰ BOA, HH, nr 26955 B.

¹⁰⁶¹ BOA, HH, nr 16878.

¹⁰⁶² Abdulhamid Badriki, *İbrahim Paşa Fi Biladi'l Arab*, Kahire 1948, s. 13.

¹⁰⁶³ Abdulhamid Badriki, age, s. 13.

ile diğerk devlet adamlarının araya girmesiyle barıştırılmıştır. Babîâlî de bu durumdan memnun olmuştur¹⁰⁶⁴.

1816 yılında hacılar hac vazifesini rahat bir şekilde yerine getirmişlerdir. Şam Valisi Mîrû'l-Hac Hafız Ali Paşa, Sürre-i Hümayun ve hacı kabilelerinin Şam'a gelişini Babîâlî'ye bildirmiştir¹⁰⁶⁵. Hafız Ali Paşa 21 Aralık 1816'da Babîâlî'ye gönderdiği mektubunda; gönderilen emanetlerin alındığını ve hacıların güvenle hac edip Şam'a geri döndüklerini belirterek, görevini yerine getirenlere hediyeler verilmesini istemiştir¹⁰⁶⁶. 1816 yılı haccı ifa edilerek sürreler dağıtılmış ve gelen hacılar memnun bir şekilde memleketlerine geri dönmüşlerdir¹⁰⁶⁷.

Bu esnada hacıların mal ve eşyalarını yağmalayanlara da Hafız Ali Paşa tarafından gerekli ceza verilmiş¹⁰⁶⁸, böylece Hicaz tarafına hücum için Vehhabîlere tabi olan kabileler de birbirinden ayrılmaya başlamıştır¹⁰⁶⁹.

1816 yılında hacılar Medîne'ye gelirken, İbrahim Paşa da Vehhabîlerle yaptığı savaşlardan sonra ordusu için gerekli hazırlıkları yapmak amacıyla Medîne'de bulunuyordu. Bu arada Şam Valisi 17 Ekim 1816 tarihinde hac kafilesi ile Medîne'ye geldiğinde İbrahim Paşa ve Şeyhü'l-Harem ve diğerlerine kürk vb. hediyeler sunmuştur. Bu esnada Suud'un mektubunu götüreren bir Arap yakalanarak, mektup İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'dan Şam ve Mısır Valilerine ferman gönderilerek, Suud'un, ikisinin arasını açmak istediği haber verilmiş ve dikkatli davranmaları istemiştir¹⁰⁷⁰. Şam ve Mısır Valilerinin arasındaki soğukluğu bilen Abdullah b. Suud, bu durumdan faydalanmak için ikisinin arasını açmak istemiştir.

İbrahim Paşa bedevîleri razı edip, arkasını sağlama aldıktan sonra, sahrada önlerine çıkan güçlere galip gelerek Necid'e doğru ilerlemeye başlamıştır. İbrahim Paşa Resse taraflarına gelmiş Süveydina ve Hanakiya'yı istila ederek buraları kendisine askeri üst yapmıştır¹⁰⁷¹. İbrahim Paşa 1 Haziran 1817'de babasına yazdığı mektupta; Hanakiya Kalesinin zaptından sonra ordusu Medîne yakınlarındayken,

¹⁰⁶⁴ BOA, HH, nr 16915.

¹⁰⁶⁵ BOA, HH, nr 31227, A, 31136.

¹⁰⁶⁶ BOA, HH, nr 19680, 26984, 26790, 33333.

¹⁰⁶⁷ BOA, HH, nr 27597 A, 27592, 26853.

¹⁰⁶⁸ BOA, HH, nr 24375.

¹⁰⁶⁹ BOA, HH, nr 14306.

¹⁰⁷⁰ BOA, HH, nr 19651.

¹⁰⁷¹ .Abdulhamir Badriki, age, s.13- 14; İbn Bişr, age, I, 188.

Kasım taraflarındaki aşiretlerle birleşip kendisine hücum eden Vehhabîlerle savaştığını ve bunları mağlup ederek üç yüz tanesini öldürdüğünü ve beş yüz hecin devesini de zapt ettiğini bildirmiştir¹⁰⁷².

Ayrıca Mehmet Ali Paşa'ya gönderilen başka mektuplarda ise; Medîne'nin altı günlük doğusunda Suud askerleriyle Cidde Valisi İbrahim Paşa'nın askerlerinin savaştığı ve Suudiler'in yenildikleri, nüfusların çoğunu kaybettikleri anlatılarak, Suud'un "Dir'iyye'ye dokunmayın ne isterseniz vereyim" dediği belirtilmiştir¹⁰⁷³. Bunun üzerine Kasım'da bulunan Abdullah b. Suud, Hannakiye'den üç konak ötede bulunan İbrahim Paşa askerlerine baskın yapıp yenilmiş; üç top mühimmatı, cephanesi ve beş yüz devesi alınarak kendisine de telefata verilmiştir. İbrahim Paşa'nın ordusundan da yüz elli kişi yaralanmıştır¹⁰⁷⁴.

Daha sonra, İbrahim Paşa, üç konak mesafedeki Hannakiye'dan dört yüz atlı ile kalkıp Benî Harb ve Mutayir kabileleriyle savaşım ganimet elde etmiş ve istirahatından sonra ibn Mahlak kabilesi ile harp etmek istemiştir¹⁰⁷⁵. İbrahim Paşa babasına Dir'iyye'nin fethi için haricîlerle yaptığı savaşları bildirerek, kendisine külliyetli olarak hazine ve mühimmat ile cephane göndermesini istemiştir¹⁰⁷⁶.

Bu arada Suud'un öncelikli kethüdası Bağdad çöllerinde dolaşarak kırk binden fazla urbanı başına toplamış, Hama'nın doğusundaki bazı yerleri yağmalamıştır. Bunun üzerine İbrahim Paşa sekiz bin atlı ve dört bin piyade ile Vehhabîlerin üzerine hücum etmiş ve bunları Halep hududundaki Telli Sultan mevkiine kadar sürmüştür. Mehmet Ali Paşa bunların ortadan kaldırılması için İstanbul'dan Halep Paşası'na emirname gönderilmesini istemiş ve Halep Valisine Babıâli'den bunların ortadan kaldırılması için ferman gönderilmiştir¹⁰⁷⁷. İbrahim Paşa'nın orduları bu askeri faaliyetleri gerçekleştirirken, Abdullah b. Suud ise şu planları yapmaktaydı:

1. İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini sahraya çekmek.

¹⁰⁷² BOA, HH, nr 19549.

¹⁰⁷³ BOA, HH, nr 19674, A, B, 31202 E, F.

¹⁰⁷⁴ BOA, HH, nr 19632.

¹⁰⁷⁵ BOA, HH, nr 19549.

¹⁰⁷⁶ BOA, HH, nr 31202 G.

¹⁰⁷⁷ BOA, HH, nr 19683.

2. Vehhabîlerin nüfuzu altındaki Yemenli kabilelerle birlikte İbrahim Paşa'nın ordusuna arkadan dolanarak ordunun ihtiyaçlarını karşıladığı merkezle aralarındaki yolu kapamak.

3. İbrahim Paşa'nın ordusunu kuşatarak saldırmak.

Abdullah b. Suud bunu gerçekleştirmek için özel bir ordu hazırlamıştı. Hazırlanan bu ordu İbrahim Paşa ordusu karşısında büyük bir hezimete uğrayarak geri çekilme zorunda kalmıştır. Suud bu savaşta amcasını, amcasının oğlunu ve bütün mühimmatı bırakmak zorunda kalmıştı. Abdullah b. Suud ordusunun bozguna uğramasıyla diğer iki planını da gerçekleştirememiştir¹⁰⁷⁸.

İbrahim Paşa askeri seferlerine devam etmiştir. Mehmet Ali Paşa durumu İstanbul'a bildirerek oğlu İbrahim Paşa'nın Şemiz dağına yaptığı baskında ganimet aldığını ve Abdullah b. Suud'un Kasım civarında Aneze köyünde olduğunu bildirmiştir¹⁰⁷⁹. Ayrıca İbrahim Paşa'nın askerleriyle Cebel-i Şemmer'e kadar gidip gelerek urbanı korkuttuğunu belirterek, Dir'iyye'nin zaptı için mutlaka deveye ihtiyaç olduğunu haber vermiştir¹⁰⁸⁰.

Vehhabî kuvvetleri İbrahim Paşa kuvvetleri karşısında hızlı bir şekilde dağılmış, Resse ve Uneyze beldesindeki kabileleri kendilerine siper edinmişlerdi. Vehhabîler bu savunma hazırlıklarıyla Vehhabî topraklarının orta bölümünü ve Dir'iyye'yi korumak istiyorlardı¹⁰⁸¹. İbrahim Paşa Vehhabîlerle yaptığı savaştan sonra daimi süvarisi ile urbanı takip ederek on bin koyun ve bin beş yüz deve almış, bunun üzerine urban kendisinden aman dilemek zorunda kalmıştır¹⁰⁸². İbrahim Paşa Muaviye denen yerde büyük bir muharebeyi de kazanarak birçok esir almıştır¹⁰⁸³. Dir'iyye işinin sona erdirilmesi için Mehmet Ali Paşa'ya ve İbrahim Paşa'ya Babîâlî'den teşvik edici taltifnameler yazılmıştır¹⁰⁸⁴.

İbrahim Paşa Vehhabîlerle mücadeleye devam ederken, Mekke Muhafızı Hasan Paşa da Vehhabîler üzerine saldırılarda bulunuyordu. Hasan Paşa Mekke'den hareket ederek etrafındaki kabile ve aşiretleri itaat altına almış, birkaç gün içinde

¹⁰⁷⁸ Cevdet Paşa, age, X, 276; Abdurrahim, age, s. 343.

¹⁰⁷⁹ BOA, HH, nr 19561.

¹⁰⁸⁰ BOA, HH, nr 19697.

¹⁰⁸¹ Abdurrahim, age, s. 344.

¹⁰⁸² BOA, HH, nr 19697 A.

¹⁰⁸³ BOA HH, nr 19534, 31202 D.

¹⁰⁸⁴ Cevdet Paşa, age, X, 276.

Asir'e hareket edeceğini bildirmiştir. Bu arada Mekke ve Cidde'ye teçhizat gönderilmiştir¹⁰⁸⁵. 16 Nisan 1817 tarihli mektupta; Mekke Muhafızı Hasan Paşa'nın Beş'e üzerine hareket ederek başarılar elde ettiği, yeterli sayıda deve olması durumunda Dir'iyye'ye kadar gideceği bildirilmiştir¹⁰⁸⁶. Hasan Paşa sefer sonunda, birçok ganimet elde etmiştir¹⁰⁸⁷.

Daha sonra Hasan Paşa Yemen hududuna yönelerek, Hicaz ve Yemen hudutlarındaki Tehame'de asi bir kabileyi te'dib etmiş¹⁰⁸⁸, Suudiler'in elinde bulunan Yemen hududundaki kabilelere sefer düzenlemiş ve buralara yeni kabile reisleri tayin etmiştir¹⁰⁸⁹.

Gerekli hazırlıklarını tamamlayan İbrahim Paşa, Resse topraklarına saldırmaya başlamıştır. Burası Dir'iyye yolunun kapısı durumunda olduğu için, alınması gereken gayet önemli bir yerdi. İbrahim Paşa üç ay on yedi gün boyunca Resse'yi kuşatmış, bu uzun kuşatma boyunca İbrahim Paşa'nın ordusuyla Vehhabiler arasında savaşlar olmuştur¹⁰⁹⁰.

İbrahim Paşa babasına mektup yazarak masraflar için kendisine yüz bin Fransız riyal'i gönderilmesini istemiş, Resse Kalesine saldırmak için koruma ağaçlarından yüksek tüfenk mazgalları yapıldığını haber vermiştir¹⁰⁹¹. Gönderdiği başka bir mektupta ise; Resse Kalesine hücum ettiğini, fakat alamadığını, beş yüz kadar yaralı ve ölü verdiğini, yeni gönderilen teçhizatı aldığını, Abdullah b. Suud'un orduya on iki saat uzaklıkta olup sığınacak yer bulamadığını haber vererek, gönderilen yüz bin Fransız lirasının sarf olduğunu ve kendisine yüz bin Fransız lirası daha gönderilmesini istemiştir¹⁰⁹².

Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa'nın Dir'iyye'nin kilidi konumunda olan Resse Kalesine yaptığı hücumda muvaffak olmadığını, tarafından kuvvet ve askeri

¹⁰⁸⁵ BOA, HH, nr 19652, B.

¹⁰⁸⁶ BOA, HH, nr 19697 A, B.

¹⁰⁸⁷ BOA, HH, nr 19652 A, 19697 C.

¹⁰⁸⁸ BOA, HH, nr 19561 A.

¹⁰⁸⁹ BOA, HH, nr 19686.

¹⁰⁹⁰ Abdurrahman Zeki, age, s. 71- 72.

¹⁰⁹¹ BOA, HH, nr 19700 B.

¹⁰⁹² BOA, HH, nr 19700 A.

teçhizat gönderildiğini Sadaret'e haber vermiştir. Sadaret'ten de kendisine dua edildiği belirtilmiştir¹⁰⁹³.

Maibiyye'nin zaptından sonra Resse Kalesi muhasara edilip muharebe devam ederken, saman temin edilen bir köye Abdullah b. Suud'un süvarileri ile hecinli piyade askerleri saldırınca, İbrahim Paşa bizzat süvariler ile bu köye gelerek, Vehhabî kuvvetlerini bozguna uğratıp, köyden çıkarmıştır¹⁰⁹⁴. Mehmet Ali Paşa bu haberi 4 Eylül 1817 tarihli mektupla Babiâlî'ye bildirmiştir¹⁰⁹⁵. Ayrıca Mehmet Ali Paşa 17 Eylül 1817 tarihli mektubunda İbrahim ve Hasan Paşalara gönderilecek cephanelerin satın alınmasını ve yuvarlak gönderilmesini istemiştir¹⁰⁹⁶.

Mehmet Ali Paşa'ya oğlu İbrahim paşa'nın Cebel-i Şimşir üzerine bir baskın yapıp muzaffer olarak ve ganimetler elde ederek döndüğü ve ibni Suud'un Anize etrafında olduğu bildirilmiştir. İbrahim Paşa babasına Kasım vadisindeki köylerin şeyhi olan Hüceylan kuvvetleri ile muharebe yapıldıktan sonra galip geldiğini ve Şakra vadisine yüz süvari bırakılarak Resse Kalesini muhasaraya gideceğini bildirmiştir¹⁰⁹⁷.

İbrahim Paşa Anize Kalesine sığınan Vehhabîlerle yapılan harpte zafer kazanmış ve kaleyi zapt etmiştir. 7 Kasım 1817 tarihli mektubunda bunu babasına bildirerek, cephe ve erzak eksiklikleri tamamlanınca, Dir'iyye üzerine hareket olunacağını bildirmiştir¹⁰⁹⁸.

Daha sonra İbrahim Paşa Resse Kalesine yüklenerek burayı zapt etmiştir. 6 Aralık 1817 tarihli mektupla, Resse Kalesinin ve müstahkem Cabir köyünün İbrahim Paşa ordusu tarafından muharebeden sonra zapt edildiği ve Kasım bölgesinin Vehhabîlerden temizlendiği Mehmet Ali Paşa'ya haber verilmiştir¹⁰⁹⁹.

Mehmet Ali Paşa 26 Aralık 1817 tarihli mektubunda İbrahim Paşa'nın ordusunun Resse Kalesini ve Habre köyünü Vehhabîlerden temizlediğini, teslim olanlara aman verdiğini ve Bedire Kalesinde bulunan diğer Vehhabî kuvvetlere karşı

¹⁰⁹³ BOA, HH, nr 19700.

¹⁰⁹⁴ BOA, HH, nr 19541 C.

¹⁰⁹⁵ BOA, HH, nr 19584.

¹⁰⁹⁶ BOA, HH, nr 19591.

¹⁰⁹⁷ BOA, HH, nr 19560.

¹⁰⁹⁸ BOA, HH, nr 19592.

¹⁰⁹⁹ BOA, HH, nr 19592 C.

hareket edilmek üzere olduğunu Babiâli'ye haber vermiştir¹¹⁰⁰. Şam Valisi İbrahim Paşa da Resse Kalesi ile civardaki birkaç köyün İbrahim Paşa tarafından Vehhabîlerden temizlendiğini Babiâli'ye bildirmiştir¹¹⁰¹.

Bu esnada Abdullah b. Suud Resse ve Anize'nin elinden çıkmasıyla zor durumda kalmış ve Şakra'ya çekilmek zorunda kalmıştır. İbrahim Paşa'nın bütün Resse ve Anize'yi istila ettiği haberi Kasîmî bölgesindeki kabileler arasında yayılınca, bunlar İbrahim Paşa'dan korkarak gelip teslim olmuşlardır. Böylece Vehhabîlerin bu bölgedeki nüfuzu ortadan kalmıştır¹¹⁰².

İbrahim Paşa Resse ve Anize'yi aldıktan sonra Şakra yönüne yürümüştür. Çünkü Abdullah b. Suud, burada kendisine bir askeri üst edinmiştir. İbrahim Paşa mektubunda; Vehhabîlerin Resse kalesinde ve civar köylerde muharebelerden sonra aman dilediklerini belirterek, Beride Kalesinin zaptı için hareket olunacağını bildirmiş, bin kadar şehit ve yaralı olduğundan piyade askeri yollanmasını Mehmet Ali Paşa'dan istemiştir¹¹⁰³. 6 Aralık 1817 tarihli mektubu ile de Beride Kalesine hareket olunacağını ve burası da zapt edilince, Kasîm vadisinde Vehhabîlerden kimsenin kalmayacağını Babiâli'ye bildirmiştir¹¹⁰⁴.

İbrahim Paşa Beride kalesini zapt edince, bu durumu babasına bildirilmiştir. 5 Ocak 1818 tarihli mektupta; İbrahim Paşa'nın Anize köyüne altı saat mesafesi olan ve Şeyh Hüceylan tarafından müdafaa olunan Beride Kalesini zapt ettiği anlatılarak, Dir'iyye üzerine hareket olunacağı bildirilmiştir¹¹⁰⁵. Mehmet Ali Paşa da bu durumu Babiâli'ye haber vermiştir¹¹⁰⁶. Bu arada Şam Valiliğine Salih Paşa tayin edilmiştir¹¹⁰⁷.

İbrahim Paşa Şakra'ya vararak şehre sert bir şekilde hücum etmiştir. Üç ay üç gün durmadan savaş devam ettikten sonra, kalenin surları yıkılmıştır. Mehmet Ali Paşa durumu Babiâli'ye bildirerek, Şakra Kalesinin de zapt edilmek üzere olduğunu, Mısır'dan gönderilen kuvvetlerin bir kısmının buraya vardığını, bir kısmının da yolda

¹¹⁰⁰ BOA, HH, nr 19592 A.

¹¹⁰¹ BOA, HH, nr 19619.

¹¹⁰² Rafi'i, age, s. 149- 150.

¹¹⁰³ BOA, HH, nr 19592 İ.

¹¹⁰⁴ BOA, HH, nr 19592 H.

¹¹⁰⁵ BOA, HH, nr 19562.

¹¹⁰⁶ BOA, HH, nr 19597 A.

¹¹⁰⁷ BOA, HH, nr 26864.

olduğunu haber vermiştir¹¹⁰⁸. Vehhabîlerin başkenti olan Dir'iyye'ye yürümeyi engelleyen Şakra Kalesi, İbrahim Paşa'nın şiddetli saldırıları neticesinde istila edilmiştir. Şehrin büyüklerinden bazıları İbrahim Paşa'ya gelerek aman dilemiş ve barış yapmak istediklerini belirtmişlerdir. İbrahim Paşa da bunlarla antlaşma yapmıştır. İbrahim Paşa durumu 26 Ocak 1818 tarihli mektupla babasına bildirmiştir. Şakra Kalesinin hücum ve tazyikten sonra zapt edildiğini belirttikten sonra iki yüz Vehhabînin kılıçtan geçirildiğini, taleplerine binaen aman verildiğini ve Dir'iyye'ye hareket edeceğini bildirmiştir¹¹⁰⁹. Mehmet Ali Paşa oğlundan gelen bu haberi 23 Mart 1818 mektubuyla Babîâlî'ye haber vermiştir¹¹¹⁰. Bu savaşın ardından Devasir vadisinde bulunan on bir köy şeyhi de İbrahim Paşa'ya gelerek aman dilemişlerdir¹¹¹¹.

İbrahim Paşa'nın Şakra'yı istila etmesi, Vehhabîlerin Veşm bölgesindeki hâkimiyetinin yok olması anlamına geliyordu. İbrahim Paşa bundan sonra Şakra'da bir müddet kalmıştır¹¹¹². Daha sonra İbrahim Paşa, ordusuyla zapt ettiği Şakra Kalesinden hareket ettikten üç gün sonra Direme köyünde tesadüf ettiği Suudilerle savaşarak, onlara galip gelmiştir.¹¹¹³

İbrahim Paşa'nın Vehhabîlerle yaptığı bu savaşlar neticesinde Vehhabîlerin gücü kırılmış, Hicaz bölgesinde emniyet ve asayiş yaygınlaşmıştı. Bu durum da en çok hacıların işine yaramıştı. 1816 yılında hac salimen yapıldığı gibi 1817 yılında da hac salimen yapılmıştır. Şam Valisi Mirü'l-Hac Salih Paşa hacılar ile beraber Şam'dan Hicaz'a hareket ederek¹¹¹⁴ Müzeyreb sahrasından Kâbe'ye ulaşmıştır¹¹¹⁵. Daha sonra Mekke'den Medîne'ye hareket edilmiş¹¹¹⁶, Medîne'de kalındıktan sonra tekrar Mekke'ye dönülmüştür¹¹¹⁷. Hac yerine getirilmiş ve hacılar memleketlerine dağılmışlardır¹¹¹⁸.

¹¹⁰⁸ BOA, HH, nr 19597 A.

¹¹⁰⁹ BOA, HH, nr 19583 A, C.

¹¹¹⁰ BOA, HH, nr 19538.

¹¹¹¹ Abdurrahim, age, s. 348.

¹¹¹² Cevdet Paşa, age, XI, 56; Rafi'i, age, s. 150.

¹¹¹³ BOA, HH, nr 19591.

¹¹¹⁴ BOA, HH, nr 31202, A, B, C.

¹¹¹⁵ BOA, HH, nr 31202, 27088.

¹¹¹⁶ BOA, HH, nr 19106.

¹¹¹⁷ BOA, HH, nr 19107.

¹¹¹⁸ BOA, HH, nr 19100.

Mekke Muhafızı Hasan Paşa Mehmet Ali Paşa'ya yazdığı mektupta; hac kafilesinin hac vazifesini yerine getirerek, Garcai ve Kâbe'yi ziyaret ettiklerini haber vermiştir¹¹¹⁹. Mekke Emiri Şerif Yahya, Sultan II. Mahmut'a teşekkür arzı göndererek sürre emini Hacı Mehmet Ağa vasıtasıyla gönderilen emanetlerin alındığını bildirmiş¹¹²⁰, hacıların hac farızasını emniyet ve selamet içinde ifa ederek, oradan da Ravza-i Mutahhara'yı ziyaretle beldelerine dağıldıklarını bildirmiştir¹¹²¹.

Mehmet Ali Paşa 6 Aralık 1817 tarihli Babiâli'ye yazdığı mektupta; Şam Valisi Mîrû'l-Hac Mehmet Salih Paşa marifetiyle Şam'dan ve Mısır'dan teşhiz olunan mahmillerin ve hac kafilesinin Süveyş ve Kasir iskelelerinden hareket ettiklerini belirterek, haccın emniyet altında ifa edildiğini bildirmiştir¹¹²². 5 Ocak 1818 tarihli mektubunda ise; hac yollarının görülmedik bir surette emniyette olduğu ve hacı kafilelerinin emniyetle gidip geldiklerini anlatarak, mahmillerin Mısır'a geldiğini haber vermiştir¹¹²³.

Mehmet Ali Paşa'dan gelen bu mektuplar karşısında Babiâli, haccın güven içinde yapılmasından dolayı memnun olduğunu belirtmiştir¹¹²⁴. Bu arada hacılar ve halk, Şam Valisi Salih Paşa'dan memnun kalmışlardır¹¹²⁵.

İbrahim Paşa Vehhabî ordusuyla savaşırken, Yemen taraflarında Mısır ordusuna karşı bir başkaldırı ve isyan başlamıştı. Abdullah b. Suud ve Şerif Hamud, Asir Kabilesini kışkırtarak Mısır ordusuna saldırtmıştır¹¹²⁶. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, kapı kethüdasına mektup yazarak, Yemen İmamı'nın atiyyesi ile geçinen Şerif Hamud'un Vehhabîlere meylederek, onların kışkırtmasıyla Hudeyde ve diğer yerleri zapt etmiş olduğundan, Mekke Muhafızı Hasan Paşa'nın bizzat bunun üzerine gitmesini istemiştir¹¹²⁷.

Kendisine gelen emir üzerine Mekke Muhafızı Hasan Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya mektup yazarak, İbrahim Paşa ordusuna erzak ve Asir'de isyan eden Şerif Hamud üzerine bir miktar asker gönderdiğini, işin İbrahim Paşa ordusu tarafından

¹¹¹⁹ BOA, HH, nr 19592 D.

¹¹²⁰ BOA, HH, nr 27599.

¹¹²¹ BOA, HH, nr 27515, 27517.

¹¹²² BOA, HH, nr 19592 B.

¹¹²³ BOA, HH, nr 19600, 19656.

¹¹²⁴ BOA, HH, nr 19655.

¹¹²⁵ BOA, HH, nr 31063, 31083.

¹¹²⁶ BOA, HH, nr 19556.

¹¹²⁷ BOA, HH, nr 19592 G.

bitirileceğini haber vermiştir¹¹²⁸. Mehmet Ali Paşa, Reşit Boğazı zaman zaman kapanarak erzak naklini güçleştirdiğinden Nil'den İskenderiye'ye kadar uzanan Ter'anın derinleştirilmesine ve tamirine müsaade edilmesini Babiâlî'den istemiştir¹¹²⁹.

Bu arada Kongda civarında iki kabileyi ifsat ederek harekete geçiren Yemen Şeriflerinden Şerif Hamud'un kuvveti artmakta ve etrafa yayılmaktaydı. Bunun üzerine bir delilbaşı ve bir binbaşı vesair maiyyetinde mükemmel neferlerden oluşan bir kuvvet Mekke muhafızı Hasan Paşa maiyyetinde bu bölgeye gönderilmiştir¹¹³⁰. Hasan Paşa, San'a İmamı'na tabi iken, Suud'a dönen Yemen Şeriflerinden Hamud'un isyanını bastırmak amacıyla, onunla savaşmıştır¹¹³¹.

Bu esnada Üzeyir'in kuzeyinde olan Şerif Hamud vefat etmiş ve maiyetindekiler Ebu Arîş'e hareket etmişlerdir. Bunun üzerine Hasan Paşa, Hasan b. Halid'in yüz elli atlı ile sığındığı asilerle savaşmış bu bölgede asayîşi sağlamıştır¹¹³².

Mekke Muhafızı Hasan Paşa, Yemen'de asilere karşı askeri faaliyetlerde bulunurken, İbrahim Paşa ordusunu Şakra'da dinlendirdikten sonra kuvvetleri ile beraber Arîz bölgesindeki Hanife vadisine yönelmiştir. Vehhabîlerin başkenti Dir'iyye burada bulunuyordu. İbrahim Paşa babasına mektup yazarak Mutayir, Beni Harb, Beni Sedir ve Uteybe kabileleri urbanının, Yenbua'dan zahire ve mühimmat naklinde kullanıldığını belirterek, gönderilen meblağın tamamen sarf olunduğunu ve asker ulufesinin süratle gönderilmesini istemiştir¹¹³³.

Mısır kuvvetlerine karşı Muhammed b. Abdullah komutasındaki Darmi Bölgesi, Hanife vadisini savunmaya çalışmıştır. İbrahim Paşa'nın kuvvetleri bu savunmada bazı zararlar görmüş, fakat yaptığı hücumlar karşısında bu savunma uzun müddet devam etmemiştir. İbrahim Paşa Darmi'yi itaat altına aldıktan sonra, Dir'iyye tarafına yönelmiştir. Ancak şiddetli yağmur neticesinde iki ay Darmi'de kalmak zorunda kalmıştır. İbrahim Paşa, Hanife Vadisindeki geçişini tamamladıktan

¹¹²⁸ BOA, HH, nr 19592 F.

¹¹²⁹ BOA, HH, nr 32064.

¹¹³⁰ BOA, HH, nr 19577.

¹¹³¹ BOA, HH, nr 19563.

¹¹³² BOA, HH, nr 19530.

¹¹³³ BOA, HH, nr 19538 B.

sonra Uyeyne ile Cebile'ye uğramış ve Deriye'ye bir saat uzaklıktaki mezralara kadar gelmiştir. Burada bir askeri karargâh kurmuştur¹¹³⁴.

3. İLK VEHHABÎ DEVLETİ'NİN ÇÖKÜŞÜ

İbrahim Paşa, Dir'iyye Kalesinin kuvvetli şekilde korunduğunu biliyordu. Babasına gönderdiği mektupta Dir'iyye'yi fethetmenin ve orada düzeni sağlamanın zor olduğunu bildirerek, bunu sağlamanın üç yolunu göstermişti. Bunlar; para, yaya birliği ve çarpışmayı kuvvetli yapmaktı¹¹³⁵.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu vakitte İbrahim Paşa'nın askerleri Necid topraklarında Dir'iyye'ye doğru askeri faaliyetlerde bulunurken, Hasan Paşa da Yemen taraflarındaki Asir, Tihame ve Necran'da askeri faaliyetlerine devam ediyordu. Mehmet Ali Paşa'nın nüfuzu bütün bu gölgelere yayılmış ve kuvvetlenmişti. Mehmet Ali Paşa'nın ordularının önünde Deriyye'den başka bir engel kalmamıştı. O da düştüğü zaman, ilk Vehhabî Devleti siyasî olarak sona erecekti. Bunun farkında olan İbrahim Paşa, bütün gücüyle savaşa yükleniyordu¹¹³⁶.

İbrahim Paşa Fransız komutan Vasseire'nin yardımı ile ordusunu düzenleyerek, birçok defalar Dir'iyye Kalesine hücum etmiştir. Nisan 1818'de İbrahim Paşa, Dir'iyye etrafındaki kaleleri vurmaya başlamıştır¹¹³⁷.

Güneyde İbrahim Paşa Vehhabîlere karşı askeri faaliyetlerde bulunurken, kuzeyde Bağdad Valisi'nin teşvikiyle Vehhabîlere düşman olan guruplar, bunlara karşı askeri faaliyetlerde bulunuyorlardı. Cidde Valisi İbrahim Paşa'nın, Vehhabî eşkiyasını Hicaz tarafından tazyik etmesi üzerine, Benî Halid Şeyhi Üreyrir de Ahsa'dan Vehhabîleri sıkıştırmak için hazırlıklarını yapmaya başlamıştı¹¹³⁸.

Ahsa Emiri Ali Üreyrir, Bağdad Valisinin hizmetinde çalışarak, Vehhabîlere karşı mühimmat toplamaya başlamıştı¹¹³⁹. İbrahim Paşa 11 Ağustos 1818 tarihinde

¹¹³⁴ İbn Bişr, age, I, 188.

¹¹³⁵ BOA HH, nr 19637 C.

¹¹³⁶ Cevdet Paşa, age, XI, 57.

¹¹³⁷ Abdurrahim, age, s. 360.

¹¹³⁸ BOA, HH, nr 19689; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 87- 88.

¹¹³⁹ BOA, HH, nr 19529 A.

Benî Halid Şeyhi Macit Üreyir'e mektup göndererek, harbe tahammül etmesini ve yanında bulunan at ve develeri göndermesini istemiştir¹¹⁴⁰. Benî Halid Şeyhi de İbrahim Paşa'nın gönderdiği adamla kendisinden istenen yardımı göndermiştir¹¹⁴¹.

Şeyh Mehmet Üreyir, 19 Ağustos 1818 tarihinde Bağdad Valisi Davut Paşa'ya mektup yazarak, Mısır'dan Dir'iyye'ye kadar olan sahalardaki askerlerinin erzakı olduğunu, Zahire ve Batına taraflarında Vehhabîlerin takip edildiğini, bir haylisinin Mekke ve Medîne emirlerine iltica ettiklerini belirterek, Hafvef Kalesi'nden başka her tarafın zapt olduğunu haberini vermiştir¹¹⁴².

İbrahim Paşa, Vehhabîler üzerine gitmeden önce, etrafta Vehhabîlere yardıma hazır olan kabileleri te'dib etmek istemiştir. Mısır askerleri, urbanın merkezi olan Telli Sultan mevkiine giderek, bunlardan asayişini temin için ahit almıştır¹¹⁴³. Ayrıca, zorda bulunan Hama bölgesinde düşmanlıklarını sürdüren Nasirül-Mühenna ve Meş'an kabileleri üzerine gidilerek, bunlar te'dib edilmiş ve etraftaki diğer kabileler de itaat altına alınmıştır¹¹⁴⁴.

İbrahim Paşa babasından İbni Suud'un kökünü kazımak için, Dir'iyye'ye ikişer bin yuvarlağın tapalar ile gönderilmesini istemiş, bunun üzerine daneler kendisine hazırlanıp gönderilmiştir¹¹⁴⁵.

Vehhabîlere karşı kuzeyde ve güneyde askeri faaliyetler devam ederken, Abdullah b. Suud, İbrahim Paşa'ya karşı büyük bir kuvvet hazırlamıştı. Hazırlanan kuvvet, savaş için yeterli miktardaydı. Fakat İbrahim Paşa'nın ordusu savaş teknikleri ve donanım yönünden ondan daha üstündü. İlk hücum aralıksız on gün sürmüştü. Bundan sonraki günlerde de İbrahim Paşa'nın ordusu, kuvvetli şekilde baskınlar düzenlemiştir. İbrahim Paşa, kalenin yiyecek ve zahire yolunu keserek, onları zor durumda bırakmak istemiştir¹¹⁴⁶.

Bu arada Şeyh Üreyir, İbrahim Paşa'ya mektup yazarak İngilizlerin Fars'a yakın bir yerde askerleriyle dört gemilerinin olduğunu ve İngiltere bayrağı olmadıkça

¹¹⁴⁰ BOA, HH, nr 19603, A.

¹¹⁴¹ BOA, HH, nr 19653.

¹¹⁴² BOA, HH, nr 19529 A, D.

¹¹⁴³ BOA, HH, nr 19636 C.

¹¹⁴⁴ BOA, HH, nr 19636, A, B.

¹¹⁴⁵ BOA, HH, nr 19642.

¹¹⁴⁶ Abdulhamit Badriki, age, s. 16.

Yene ve Hind'e gemi salıvermediklerini haber vererek, ibni Suûd'un kuvvetlerinin Necid'de kıtlık yüzünden tutunamadıklarını ve Devlet-i Aliyye'ye uymayı irtidat sayan fetvalar verdiklerini bildirmiştir. Ayrıca Süleyman Paşa'nın oğlunun acem diyarına kaçarak, Süleymaniye'de Kürt Abdurrahman Paşazade ve Bağdad üzerine hareket için hazırlandığını belirtmiştir¹¹⁴⁷.

İbrahim Paşa'nın Dir'iyye üzerine saldırıları şiddetli bir şekilde devam etmekteydi. İbrahim Paşa bir mektubunda; Dir'iyye'de büyük bir savaş yapıldığını, bir burç ve dört yüz asi kesildiğini, yaralı ve kaçanların iki bini bulunduğunu bildirerek, Dir'iyye Kalesi'ni zapt etmesinin kolaylaştığını babasına haber vermiştir¹¹⁴⁸. Mehmet Ali Paşa 8 Mayıs 1818 tarihindeki mektubunda, Dir'iyye önünde şiddetli muharebeler olduğunu, bazı burç ve kalelerin zapt olunduğunu anlatarak, iki dağ ile hurma ağaçları arasında bulunan ve büyük kuvvetlerle müdafaa olunan Dir'iyye'nin de zaptının yakın olduğunu Babîâlî'ye haber vermiştir¹¹⁴⁹.

Vehhabîlerle şiddetli bir şekilde savaşan İbrahim Paşa, gönderdiği mektupla babasından yardım istemiştir. 23 Haziran 1818 tarihli mektubunda, Dir'iyye muhasarası ve muharebesinin pek çetin olduğunu anlatarak, bir kaza neticesinde cephanenin yandığını ve huruç harekâtı yapan Vehhabîlerle olan savaşta hayli kişi yaralanıp şehit olduğundan, kendisine acele asker ve cephane gönderilmesini istemiştir¹¹⁵⁰. İbrahim Paşa'nın cephanesinin ateş alması yanında, Vehhabîlerin ara ara saldırımları sonucu, İbrahim Paşa'nın ordusu hayli zarar görmüştür. İbrahim Paşa'nın babasından yardım istemesi üzerine çok geçmeden cephane ve mühimmat gönderilmiştir¹¹⁵¹.

Mehmet Ali Paşa, 22 Temmuz 1818 tarihli mektubunda durumu Babîâlî'ye bildirmiştir. Dir'iyye'yi tazyik ederek zapta uğraşan İbrahim Paşa'nın ordusuna Mirmiran Hasan Paşa maiyyetinde asker, kabuz, kâlemberte ve hayvanlar için muhtelif çapta atmış bin yuvarlak ve dane gönderdiğini bildirerek, İbrahim Paşa'nın

¹¹⁴⁷ BOA, HH, nr 19532.

¹¹⁴⁸ BOA, HH, nr 19558.

¹¹⁴⁹ BOA, HH, nr 19587.

¹¹⁵⁰ BOA, HH, nr 19580.

¹¹⁵¹ Cevdet Paşa, age, XI, 57.

ordusunda bir kaza neticesinde külliyetli cephane ziyan olduğundan, kendisine mühimmat gönderilmesini istemiştir¹¹⁵².

İbrahim Paşa, babasından yardım istediği gibi aynı zamanda civardaki köy ve şehirlere yardım isteyen mektuplar göndermiştir. Kendisine Basra'dan ve Zübeyra'dan yardım gelmiştir. Ayrıca Bağdad Valisi Davut Paşa, İbrahim Paşa'nın ordusuna aşiret askerleri göndermiştir¹¹⁵³. Vehhabîlerle yapılan savaşa Rum askerleri de katılmıştır¹¹⁵⁴. Bu arada Halil Paşa komutasındaki Mısır birlikleri, İbrahim Paşa'ya katılmışlardır.

Aynı şekilde Mekke Muhafızı Hasan Paşa, İbrahim Paşa'nın ordusuna Mekke'den develerle erzak göndermiş ve Asir taraflarındaki urbanın taşkınlıklarını önlemek için de bir miktar asker sevk etmiştir¹¹⁵⁵.

İbrahim Paşa babasına mektup yazarak Abdullah b. Suud'un, Dir'iyye'deki mevkillerini kuleler yaparak tahkim ettiğini ve fedailer ile kuvvetlendirdiğini, bir cepheden yapılan hücumların fayda sağlamadığını anlatarak, kuşatmanın gerekli olduğunu bildirmiştir¹¹⁵⁶. İbrahim Paşa Dir'iyye'ye yürüdüğü zaman, Suud'un Ahsa'ya kaçmasını engellemek için önüne Benî Halid Şeyhi Macid ile Mehmedü'l-Üzeyir'i kale gibi koymuştur¹¹⁵⁷.

Bu uzun kuşatma döneminde Dir'iyye üzerine birçok hücum yapılmıştır. Kuşatma süresi neredeyse beş aya yaklaşmıştı. Dir'iyye'de yaşayan bazı Necidliler'de ümitsizlik ve karamsarlık başlamıştı. Bundan dolayı bazıları Dir'iyye'den kaçıp İbrahim Paşa'nın ordusuna katılarak, kaleye kolayca girmelerini sağlayacak yolları göstermişlerdir¹¹⁵⁸. İbrahim Paşa bu bilgilerle kalenin birçok surunu yıkmıştır. Uzun savaşlar neticesinde Dir'iyye halkının büyük çoğunluğu dışarıya çıkmak zorunda kalmıştır. İçerideki kargaşalık sebebiyle Abdullah b. Suud'un kuvvetleri zayıflamaya

¹¹⁵² BOA, HH, nr 19559, 19606.

¹¹⁵³ BOA, HH, nr 19529.

¹¹⁵⁴ BOA, HH, nr 19676, E.

¹¹⁵⁵ BOA, HH, nr 19592, E.

¹¹⁵⁶ BOA, HH, nr 19604.

¹¹⁵⁷ BOA, HH, nr 19676, A.

¹¹⁵⁸ İbn Bişr, age, I, 200.

başlamıştır. İbrahim Paşa, halkın dışarıya çıktığını görünce içeriye haber salarak, onlara herhangi bir şey yapmayacağını bildirmiştir¹¹⁵⁹.

İbrahim Paşa'nın halka bu şekilde davranması fayda vermiş ve halkın büyük çoğunluğu dışarıya çıkmıştır. Bu olay İbrahim Paşa'nın bütün yönleri ile Dir'iyye'ye saldırmasına imkân sağlamıştır. İbrahim Paşa 8 Zilhicce tarihinde Dir'iyye üzerine şiddetli bir saldırı düzenleyerek, Abdullah b. Suud'un oğlunu öldürmüştür¹¹⁶⁰. İbrahim Paşa, Suud ailesinin köşklarine top ve humbara atarak¹¹⁶¹, karargâhlarını tazyik etmeye devam etmiştir¹¹⁶². İbrahim Paşa babasına mektup yazarak Dir'iyye'nin tashir edildiğini ve Suud'un oğlu Abdullah'ın son olarak sığındığı kasrında zapt edilmek üzere olduğunu bildirmiştir¹¹⁶³. Durumun vehâmetini anlayan Abdullah b. Suud, İbrahim Paşa'ya elçiler göndererek, antlaşma yapmak istediğini ve kendisi isterse dışarıya çıkabileceğini bildirmiştir¹¹⁶⁴.

İbrahim Paşa'nın anlaşmayı kabul etmesiyle, Abdullah b. Suud kaleden çıkıp İbrahim Paşa'nın yanına gelmiştir. İbrahim Paşa, onu iyi şekilde karşılamış ve aralarında şu şartlarla antlaşma yapılmıştır.

- 1) Dir'iyye'nin İbrahim Paşa'nın ordularına teslim olması
- 2) İbrahim Paşa'nın Dir'iyye'de oturanlara bir şey yapmayacağını taahhüt etmesi,
- 3) Abdullah b. Suud'un Mısır'a oradan da Sultan'ın istediği bir yere gitmesi¹¹⁶⁵.

Bu anlaşma ile Dir'iyye düşmüş¹¹⁶⁶, Abdullah b. Suud ile dört oğlu, Vehhabî mezhebinin kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhab'ın oğlu ve diğer yakınları ile hocası teslim alınmıştır¹¹⁶⁷. İbrahim Paşa'nın orduları Vehhabîlerle yaptığı savaşta galip gelerek Dir'iyye'yi zapt etmiştir¹¹⁶⁸. İbrahim Paşa Dir'iyye'nin sureti zaptına

¹¹⁵⁹ İbn Bişr, age, I, 204.

¹¹⁶⁰ BOA, HH, nr 19529 E.

¹¹⁶¹ BOA, HH, nr 19676 E.

¹¹⁶² BOA, HH, nr 19685.

¹¹⁶³ BOA, HH, nr 19623.

¹¹⁶⁴ BOA, HH, nr 19676 E; İbn Bişr, age, I- 206, 207

¹¹⁶⁵ Abdulhamid Badriki, age, s. 20.

¹¹⁶⁶ BOA, HH, nr 19582 C, B.

¹¹⁶⁷ BOA, HH, nr 19582 B, 19676 F, 19673, 27502 A; Cevdet Paşa, age, XI, 57; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 87.

¹¹⁶⁸ BOA, HH, nr 19529 A, B.

dair müjdeyi babasına bildirmiştir¹¹⁶⁹. Bu sevindirici haber Mısır'a vardığında top şenlikleri yapılmıştır¹¹⁷⁰.

Bu haber Mehmet Ali Paşa'nın 27 Ekim 1818 tarihli mektubu ile Babiâli'ye bildirilmiş ve İbrahim Paşa tarafından teslim alınan Suudî ricalin İstanbul'a gönderileceği haber verilmiştir¹¹⁷¹. Dir'iyye'nin zaptı hakkında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın tahrirâtı Padişah'a sunulmuş, divan kâtibi İbrahim Efendi İstanbul'da bulunduğundan taltifi arz olunmuş, Haremeyn muhasebecili payesi ve samur kürk giymesinin münasip olduğu hakkında padişah görüşü ortaya çıkmıştır¹¹⁷². Ayrıca Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya ve Cidde Valisi İbrahim Paşa'ya, yapmış olduğu iyi hizmetlerinden dolayı teşrifat gönderilmiştir¹¹⁷³. Mehmet Ali Paşa, verilen bu teşrifattan dolayı Babiâli'ye teşekkür etmiştir¹¹⁷⁴.

Dir'iyye'nin fethi haberi üzerine İstanbul'da üç gün şenlik yapılarak, İstanbul civarındaki kale ve kulelerden üçer defa toplar atılmıştır¹¹⁷⁵.

Dir'iyye'de yakalanan esirler ve elde edilen ganimetler, 16 Kasım 1818'de Mısır'a getirilmiştir¹¹⁷⁶. Bu arada İbrahim Paşa babasından külliyetli para göndermesini ve mükerreren yaralanan sergendelerinin çelenkler ile taltif edilmesini istemiştir¹¹⁷⁷.

Mehmet Ali Paşa, Abdullah b. Suud'u güler yüzle karşılamış, Abdullah b. Suud da, Mehmet Ali Paşa'ya babasının Nebevi Hücresi'nden yağmaladığı eşyaları vermiştir¹¹⁷⁸.

Abdullah b. Suud ve yanındakiler 18 Kasım 1818'de deniz yolu ile İstanbul'a gönderilmiştir. Esirler 15 Aralık 1818'de İstanbul'a gelmiştir¹¹⁷⁹. Gelenler Eyüp Sultan yakınındaki Defterdar İskelesinden karaya çıkartılmış, Abdullah b. Suud ile adamlarının boyunlarına çifte zincirler takılıp, yanlarında haberciler olduğu halde

¹¹⁶⁹ BOA, HH, nr 19579

¹¹⁷⁰ Cevdet Paşa, age, XI, 57

¹¹⁷¹ BOA, HH, nr 19685, A.

¹¹⁷² BOA, HH, nr 19663.

¹¹⁷³ BOA, HH, nr 19657.

¹¹⁷⁴ BOA, HH, nr 35939.

¹¹⁷⁵ BOA, HH, nr 19665; Cevdet Paşa, age, XI, 57.

¹¹⁷⁶ BOA, HH, nr 19529, A, 19676 E, F, 19673, 19582 B; Eyüp Sabri Paşa, age, s.87.

¹¹⁷⁷ BOA, HH, nr 19582 B.

¹¹⁷⁸ Eyüp Sabri Paşa, age, s. 87; Ceberti, age, IV, 299.

¹¹⁷⁹ BOA, HH, nr 19670.

halka teşhir edilerek divan yolu ile Babiâlî'ye getirilmişlerdir. Esirler oradan da Bostancıbaşı hapishanesine gönderilmiştir. Abdullah b. Suud'u getirenlere çeşitli ödüller ve paralar verilmiştir¹¹⁸⁰.

Abdullah b. Suud, Mısır'dan İstanbul'a getirildiğinde beraberinde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın mührü ile bir sandığı da getirilmişti. Bu mühür açıldığında Abdullah'ın Medîne'yi istilasında Ravza-i Mutadsahhara'dan aldığı Teberrukat-ı Şerife olduğu anlaşılmış ve emanetler Padişah'a sunulmuştur. Padişah kendisine sunulan bu emanetlerden memnun olmuş ve şura günü ehli şuranın ziyaret etmesi için sandık gönderilmiş ve ziyaretten sonra iadesi ve darphanede tamir olunarak Medîne'ye gönderilmesi kararı alınmıştır¹¹⁸¹. Bu emanetler meclis azalarıyla beraber ziyaret edildikten sonra, sürre eminine teslim edilerek Hicaz'a gönderilmiştir¹¹⁸².

Bu arada Bostancıbaşı hapishanesinde bulunan Suûd'un oğlu Abdullah ve ikinci kâtibi sorgulanarak Suûd'un Haremeyn'den ve İmam Hüseyin Türbesi'nden aldığı kıymetli eşyaların tahkiki yapılmıştır¹¹⁸³. Abdullah b. Suud ile getirilen sandığın içinden çıkartılan eşyalar pek azdı. Bu sorgudan sonra İbrahim Paşa'ya bu durum bildirilerek yanındaki Vehhabîlerin sorgulanması istenmiştir¹¹⁸⁴. Akabinde alınan ifadeler, Babiâlî'ye gönderilmiştir¹¹⁸⁵.

Sorgusu biten esirler Padişah'ın huzuruna çıkarılmış, Şeyhülislam'dan alınan fetva gereği her biri İstanbul'un değişik yerlerinde idam edilmiştir. Abdullah b. Suud ise, 17 Aralık 1818'de Alay Köşkü önünde idam edilmiştir. Devleti uzun zamandan beri uğraştıran Vehhabî devlet adamları idam edilerek, bu sorun halledilmiştir¹¹⁸⁶.

Vehhabî problemini halleden Mehmet Ali Paşa'ya ve İbrahim Paşa'ya kendilerini öven fermanlar ve hediyeler gönderilmiştir. İbrahim Paşa'ya Hicaz, Cidde ve Habeş valilikleri¹¹⁸⁷; Mehmet Ali Paşa'nın oğulları Abbas Paşa ve Tahir Paşazade

¹¹⁸⁰ BOA, HH, nr 19673; Cevdet Paşa, age, XI, 59; Eyüp Sabri Paşa, age, s. 93.

¹¹⁸¹ BOA, HH, nr 19661.

¹¹⁸² BOA, HH, nr 25731, 27091, 27042.

¹¹⁸³ BOA, HH, nr 19627.

¹¹⁸⁴ Cevdet Paşa, age, XI, 58- 59.

¹¹⁸⁵ BOA, HH, nr 19601.

¹¹⁸⁶ Cevdet Paşa, age, XI, 59.

¹¹⁸⁷ BOA HH, nr 19676 B; Cevdet Paşa, age, XI, 59.

Ahmet Paşa'ya da mirmiranlık rütbesi verilmiştir¹¹⁸⁸. Ayrıca bu harpte hüsnü hizmeti görünenler taltif edilmiş, Mehmet Ali Paşa'nın divan ve hazine kâtiplerine hocalık, üç adet ismi açık kapıcıbaşılık ve beş adet silahşorluk ünvanı verilmiştir¹¹⁸⁹. Mehmet Ali Paşa Dir'iyye'nin zaptı üzerine, adamlarına verilen ihsanlardan dolayı Sadaret'e teşekkür etmiştir¹¹⁹⁰.

Padişah, Hicaz işlerinin ve Dir'iyye Kalesinin düzene girmesi ve haricî belasının ortadan kaldırılması üzerine Mehmet Ali Paşa'ya memnuniyetini bildirmiştir. Mehmet Ali Paşa, Padişah'ın gönderdiği Kahvecibaşı Mustafa Bey'i hürmetle karşılamış, samur kürkü giymiş, elmas mührü almış, murassa hançeri bele ve mücevher çelengi başa takmış, oğluna ve kumandanlara gönderilen teşrifatı göndermiştir¹¹⁹¹.

Dir'iyye alınmasına karşın, Vehhabî tehlikesi tam anlamıyla ortadan kalkmamıştı. Vehhabîler ve onlara ilgi duyanlar yenilmelerine rağmen, hâlâ yerlerinde bulunuyorlar ve Mısır yönetimine iyi gözle bakmıyorlardı. Durumun farkında olan Mehmet Ali Paşa, Babîâlî'ye mektup göndererek Dir'iyye'nin fethinden doksan iki sene evvel Vehhabîliğin ortaya çıktığını, reislerinin Araplar arasında emirlik ile anıldığını, bu seferki harpte onların da fenni harbi tam olarak öğrendiklerini bildirerek, bunların kötülükleri tamamen kesilmezse yeniden bir sorun çıkabileceğini, bu durum karşısında nasıl hareket etmesi gerektiğini Babîâlî'ye danışmıştır¹¹⁹².

Ayrıca Dir'iyye'nin maslahatı bitince, İbrahim Paşa'nın bir adım öteye gitmeyerek Medîne'ye dönmek istemesi üzerine, Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa'ya mektup yazarak; iş bu kadarla bırakıldığı takdirde Vehhabîliğin yeniden alevlenebileceğini belirtmiştir.

Babîâlî bu durumu duyunca, urbanın bu kadar sene mezhep oluşturup itikatlarından dönmesinin zor olmasından dolayı Dir'iyye'nin iyi bir şekilde tutulması ile Medîne-i Münevvere'nin korunmasını ve İslam askerlerinin

¹¹⁸⁸ BOA, HH, nr 19625.

¹¹⁸⁹ BOA, HH, nr 19670.

¹¹⁹⁰ BOA, HH, nr 35940.

¹¹⁹¹ BOA, HH, nr 19688.

¹¹⁹² BOA, HH, nr 19650 A.

dinlendirilmesini istemiştir¹¹⁹³. Babîâlî'nin bu isteği üzerine İbrahim Paşa, Vehhabî taraftarı olup kendilerine baş kaldıran kabilelere karşı yaptığı seferlerde başarılar elde etmiştir. Bunlar vurularak etkisiz hale getirilmiştir¹¹⁹⁴.

Ayrıca Yemen'de isyan eden Şerif Hamud'un kethüdası Hasan b. Halit esir alınmış ve Yemaniye bölgesi savaş yapılmadan ele geçirilmiştir¹¹⁹⁵. Bu arada asi Ahmet b. Hamud ve avânesine de galip gelinmiştir¹¹⁹⁶. Şerif Ahmet'in Hicaz'da oturmasına izin verilmeyerek, Mısır'da ikameti uygun bulunmuştur¹¹⁹⁷.

Mehmet Ali Paşa, oğlundan süvari kuvvetlerini hazırladıktan sonra Ahsa tarafına gitmesini ve buradaki Vehhabî kuvvetlerini etkisiz hale getirmesini de istemiştir¹¹⁹⁸.

Bu arada 1818 yılı hac farızası herhangi bir sorunla karşılaşılmadan rahatça yapılmıştır¹¹⁹⁹. Mekke Emiri Şerif Yahya b. Server, 21 Ekim 1818'de Babîâlî'ye gönderdiği tahriratında, sürre emininin geldiğini¹²⁰⁰, dağıtılmak üzere gönderilen emanetlerin istihkak sahiplerine dağıtıldığını ve hac işlerinin huzur içinde yapıldığını belirtmiştir¹²⁰¹. Hacılar haclarını ifa ederek, selametle memleketlerine geri dönmüşlerdir¹²⁰².

Vehhabîlerin Hicaz'ı işgalinden sonra birçok aile, bunların hâkimiyeti altında yaşamak istemediği için, Bağdad'a kaçmıştı. Hicaz bölgesinin Vehhabîlerin elinden alınmasından sonra, bu bölgeye gemilerle Basra yolu ile erzak gönderilmesi istenmiş, ayrıca Vehhabîler zamanında Bağdad'a kaçıp gizlenen ailelerin tekrar geri dönebilecekleri belirtilmiştir¹²⁰³.

Dir'iyye Kalesi fethedilince, Abdullah b. Suud'un iki yüz seksen beş akrabası ve yakını Mısır'a gönderilerek, bunların Mısır'da yaşamasına izin verilmişti. Mehmet Ali Paşa bundan sonra, bunların gelecekleri hakkında ne yolda irade çıkarsa öyle

¹¹⁹³ BOA, HH, nr 19650.

¹¹⁹⁴ BOA, HH, nr 19672.

¹¹⁹⁵ BOA, HH, nr 19692.

¹¹⁹⁶ BOA, HH, nr 19692 A.

¹¹⁹⁷ BOA, HH, nr 19626.

¹¹⁹⁸ BOA, HH, nr 19572.

¹¹⁹⁹ BOA, HH, nr 19532 E.

¹²⁰⁰ BOA, HH, nr 19619 A, 26805.

¹²⁰¹ BOA, HH, nr 27621.

¹²⁰² BOA, HH, nr 27587, 27102 B, A, 26805.

¹²⁰³ BOA HH, nr 19676 B, C, F.

hareket edeceğini Babiâli'ye bildirerek, kendisine bir cevap verilmesini istemiştir¹²⁰⁴. Babiâli, bunlara yeterli maaş bağlanarak Mısır'da kalmalarını Mehmet Ali Paşa'ya bildirmiştir¹²⁰⁵.

İbrahim Paşa, Dir'iyye'nin düşmesinden sonra bu bölgede asayişî sağlamıştır. Mehmet Ali Paşa İstanbul'a mektup göndererek, Mekke ve Medîne ahalsinin adetlerine göre oradaki zahireleri dağıttığını ve hac kfilesinin muhafazasına memur Hasan Paşa'nın kardeşi Abidin Bey'i, Medîne muhafızı olarak bıraktığını belirterek, dört senedir Necid'de mücadele eden oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır'a dönmesine¹²⁰⁶, ayrıca kendisinin Mekke ve Medîne'de birer imaret inşa ettirmesine müsaade olunmasını Babiâli'den istemiştir¹²⁰⁷.

Dir'iyye'nin alınıp, Vehhabî tehlikesi bertaraf edilerek düzenin sağlanması sonucu, Osmanlı Devleti'ni yarım asırdan fazla uğraştıran Vehhabî meselesinin birinci devresi Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmıştır.

¹²⁰⁴ BOA, HH, nr 19698 A, B.

¹²⁰⁵ BOA, HH, nr 19698.

¹²⁰⁶ BOA, HH, nr 19582.

¹²⁰⁷ BOA, HH, nr 19622.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Memlûklü Devleti'ne son vermesiyle bütün Arap Yarımadası'nı hâkimiyeti altına almıştır.

Osmanlı Devleti bu dönemde, fethettiği topraklarda padişah adına hutbenin okunması ve senelik belli bir verginin ödenmesi şartıyla, eski idarenin devamına müsaade etmiştir. Osmanlı Devleti, İslamın doğduğu ve kutsal kabul edilen şehirlerin bu bölgede olmasından dolayı, hâkimiyeti altındaki diğer bölgelere göstermediği önem ve itinayı bu bölgeye göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin, halkının tamamı müslüman olan bu bölgelerdeki hâkimiyeti, asırlarca sorgulanmadan devam etmiştir.

Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp, gerilemesiyle buradaki kurulu düzen bozularak, ortaya yeni çıkan güçler buralara hükmetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bu durum karşısında, bazen bu güçleri ortadan kaldırmış, bazen de bunları birbirlerine karşı kullanma yoluna gitmiştir.

Ancak 18. Yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafında benzer problemlerin yaşanmasıyla, bu bölgelerin kontrolü ellerinden çıkmıştır. Özellikle Necid bölgesinde ortaya çıkan Vehhabîlik, kısa zamanda güç kazanarak etrafa yayılmıştır.

18. Yüzyılın ortalarında Muhammed b. Abdilvehhab'ın fikirleri doğrultusunda oluşan Vehhabî hareketi, daha sonra geliştirilerek bir mezhep halini almıştır.

Başlangıçta dini bir hareket olarak ortaya çıkan Vehhabîlik, Muhammed b. Abdilvehhab'ın Muhammed b. Suud ile ittifakından sonra, siyasi bir kimliğe bürünerek dini ve siyasi bir hareket halini almıştır. Muhammed b. Abdilvehhab, İbn Suud ile ittifakı neticesinde fikirlerinin yayılması için sağlam bir siyasi dayanak bulmuş, Muhammed b. Suud ise siyasi olarak büyüyüp nüfuzunu genişletmek için Muhammed b. Abdilvehhab'ın fikirlerinden yararlanmış. Böylece ilk önceleri Dir'iyye gibi küçük bir kasabada doğmuş olan Vehhabîlik, kısa zamanda nüfuz alanını genişleterek önce Necid'e, daha sonra tüm Arap Yarımadası'na yayılmıştır.

Vehhabî hareketinin kurucusu olan Muhammed b. Abdilvehhab'ın fikirlerinin temelini, doğup-büyüdüğü çevrenin hâkim düşüncesi olan Selefi-Hanbelî kültürü oluşturmaktadır. Muhammed b. Abdilvehhab özellikle Ahmet b. Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziye'nin eserlerinden ve fikirlerinden etkilenmiştir. Fakat Muhammed b. Abdilvehhab, bunların görüşlerini ifrat noktasına vardırarak kendisi yeni bir mezhep ortaya koymuştur.

Vehhabîlik, devlet eliyle güç kullanılarak yayılma imkânını bulmuştur. Fikirlerini zorla kabul ettirme, kendi düşüncelerinde olmayanları tekfir etme ve bunlarla savaşmak gibi davranışları, Vehhabîler'in değişik isimlerle adlandırılmalarına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, davranışlarındaki sertlikten dolayı Vehhabîler'e "Haricî" olarak bakmış, bazıları ise onları zâhiri olarak nitelendirmiştir. Vehhabîler ise kendilerini "tecdid" ehli olarak kabul etmektedirler.

Vehhabîliğin doğduğu coğrafyada genişleyip kısa zamanda önemli bir güç haline gelmesinde, şüphesiz ki yayıldığı bölge halkının yapısına uygun olması ve yaşayışlarına hitap etmesi etkili olmuştur. Sert yapılı, yağmacılığa mütemayil olan bedevi toplumu, Vehhabîliğin kendi yaşayışlarına uygun olan fikirlerini kolayca benimsemişlerdir.

Vehhabîliğin kısa sürede yayılmasının bir diğer nedeni de Osmanlı Devleti'nin, Vehhabîliğin ortaya çıktığı devrede sıkıntılı bir dönem geçiriyor olmasıdır. Aynı anda birçok Avrupa devletleriyle savaşmak zorunda kalan, Fransız ihtilalinin oluşturduğu milliyetçilik akımlarının tesiriyle, devleti oluşturan etnik grupların isyanlarıyla uğraşan, bu da yetmezmiş gibi müstakil bir devlet kurma hayaliyle kendi başına hareket eden valilerin isyanlarıyla aynı anda uğraşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan Vehhabîlik hareketi ile gereği gibi ilgilenememiştir.

Başlangıçta Vehhabîler'e karşı ciddi bir tedbir alınmayışı, Vehhabîler'in merkezi hükümetten uzak oluşu, yanlış bilgilendirme ve hac yolunun ilk önceleri güvenli oluşu, Babiâlî'nin, Vehhabî hareketini ciddiye alınmasını engellemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu durumunu fırsat bilen Vehhabîler, Arap Yarımadası'nda müstakil bir devlet kurmayı başarmışlardır.

Osmanlı Devleti, Vehhabî hareketini önce sönmeye mahkum bir dini oluşum ve biraz da Mekke Şerifleri, mahalli ve diğer güçler ile Vehhabîler arasında meydana

gelen kısır çekişmeler olarak değerlendirmiştir. Çünkü bu tür çatışmalar bu bölgede tarih içinde sıkça görülmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin durumu anlayamaması ve içinde bulunduğu sıkıntılı durum, bu bölgede hâkimiyetinin azalmasına ve Vehhabîler'e karşı mücadele edememesine sebep olmuştur.

Necid'de siyasi birliği sağlayan Vehhabîler, Ahsa taraflarını işgal ederek Basra Körfezi ve Hicaz taraflarına yönelince, Osmanlı Devleti tehlikenin gerçek boyutlarını hissetmeye başlamış, ancak bu tarihten sonra olaya gereken önemi vermeye başlamıştır. Vehhabîler Ahsa'yı alarak, buradan her tarafa yayılma imkânı bulmuşlardır. Babîâlî, Vehhabîler'le siyasi münasebette bulunmak istemişse de, bunda başarılı olamamıştır.

Vehhabîler'in Ahsa'yı alarak Basra Körfezi ve Hicaz'a kadar uzanmaları, bu yerlerde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tartışılır hale getirmiştir. Aynı dönemlerde İngiliz ve Fransızlar'ın Hint ticaret yolunu ele geçirmek için aralarında görülen çıkar çatışmaları da, bu meseleyi daha da büyütülmüştür.

Vehhabîler elde ettikleri güce ve nüfuza dayanarak Kerbelâ'ya saldırıda bulunup, hacılara engel olmuşlar ve Hicaz tarafına saldırılarını arttırmışlardır. Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu zorluklar sebebiyle Vehhabîler'in ortadan kaldırılmasını valilere havale etmiş, onlar da kendi sıkıntılardan dolayı, Vehhabîler'e karşı bir varlık gösterememişlerdir.

Vehhabîler, karşılarına ciddi bir kuvvet çıkmamasından cesaret alarak, Hicaz bölgesindeki ilerleyişlerine devam ederek Taif, Mekke ve Medine'yi işgal etmişlerdir. Müslümanlar tarafından kutsal sayılan bu beldelerin elinden çıkması karşısında Osmanlı Devleti, buraları geri almak için herhangi bir müdahalede bulunamamış, bu konuda çevre vilayetlerdeki valilerden de bir yardım alamamıştır.

Valilerden gerekli yardımı görmeyen ve Vehhabî hareketine karşı ciddi tedbirler alamayan Osmanlı Devleti, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı Vehhabî tehlikesini ortadan kaldırması için, bölge üzerine askeri sefer düzenlemekle görevlendirmiştir. Mehmet Ali Paşa, oğulları Ahmed Tosun Paşa ve İbrahim Paşa'nın yardımlarıyla Hicaz bölgesini Vehhabîler'in elinden kurtarmış ve Vehhabî Devleti'nin

doğuş yeri olan Dir'iyye'nin alınmasıyla Abdullah b. Suud İstanbul'a getirilerek idam edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti Arap Yarımadası'nın hâkimi olduğunu ispatlamıştır. Osmanlı Devleti'ni yarım asırdır uğraştıran Vehhabî meselesinin birinci devresi Osmanlı Devleti'nin lehine sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

I- Arşiv Kaynakları

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a)- Hatt-ı Humayûnlar (HH)

II- Kaynak Eserler ve İncelemeler

ABDURRAHİM, Abdurrahim Abdurrahman, **ed- Devletü's- Suudiyeti'l Ülâ**, Mısır 1987.

AKKAD, Salah, **et- Tiyaretü's Siyasiyeti Fi Halici'l Arabî**, Kahire 1965.

ALTUNDAĞ, Şinasi , **“Mehmet Ali Paşa”**, İA, VII.

ÂLÛSÎ, Mahmut Şükrü, **Tarihu Necid**, Kahire 1348.

ATTAR, Ahmet Abdulğaffar, **Muhammed b. Abdilvehhab**, Beyrut 1967.

AZZAVÎ, Abbas, **Tarihü'l Irak**, Bağdad, 1959.

BADRİKÎ, Abdulhamid, **el- Vehhabîyetü Din ve Devletü**, Kahire 1964.

--- **İbrahim Paşa Fi Biladi'Arab**, Kahire 1948.

BİN BÂZ, Abdülaziz b. Abdullah, **Muhammed b. Abdilvehhab Da'vetuhû ve Siretuhû**, Riyad 1995.

BİN BİŞR, Osman en- Necdi, **Ünvanu'l- Mecd Fi Tarih-i Necid**, Riyad ts (Mektebetü'r-Riyadi'l Hadisiyye).

BİN HÜSEYİN, Abdülaziz, **Müctemi-ul Arab Fi'l Kuveyt**, Kahire 1962

BÜYÜKÇOŞKUN, Kudret, **”Arabistan”**, DİA, III, 250.

CEBERTİ, Abdurrahman, **Acâib'ül Âsâr Fit Terâcimi Ve'l Ahbar**, Kahire 1322.

CEVDET PAŞA, **Tarih- i Cevdet**, I- XI, İstanbul 1308.

ÇAĞATAY, Neşet, **“Vehhabîlik”**, İA, XIII.

- ÇELENK, Mehmet, **Muhammed b. Abdilvehhab'ın Hayatı ve İtikadi Görüşleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999.
- DAVUD, Mahmut Ali, **el-Halicu'l Arabî ve Alakâtü'l Düveliyyetü**, Kahire 1961.
- DEHLANİ, Ahmet b. **Zeyni Hülâsatu'l Kelam Fi Beyni Ümerai'l Beledi'l Haram**, Kahire 1972.
- ECER, Ahmet Vehbi, **Osmanlı Tarihinde Vehhabî Hareketi**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1976.
- EL- MUHTAR, Selahattin, **Tarîhu'l- Memleketi'l- Arabiyyeti's-Suudiye**, Beyrut ts.
- EL-USEYMİN, Abdullah Salih, **eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab Hayâtuhû ve Fikruh**, Riyad 1992.
- EYÜP Sabri Paşa, **Tarih-i Vehhabîyan**, İstanbul 1992.
- FAYDA, Mustafa, **“Bedevî”**, DİA, V.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Çağımıza İtikadi İslam Mezhepleri**, İstanbul 2000, 11.Basım.
- GANNÂM, Hüseyin b. En-Necdî, **Tarihu Necd**, (thk. Nasîruddîn Esed), Beyrut 1985.
- GOEJE, M. J. De, **”Arabistan”**, İA, I.
- HARİRİ, Muhammed Abdullatif, **Şuûnu'l Haremeyni's- Şerifeyn**, Daru'z Zehra, Kahire 1989, I. Baskı.
- HÜSEYİN, Halefu's Şeyh Haz'al, **eş Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab**, Beyrut 1968.
- HÜSNÜ, Hüseyin, **Necid Kıtasının Ahval-i Umumiyesi**, Konstantiniyye, 1910.
- İSMAİL, Sâbir Mü'min, **Cidde**, Mekke 2005.
- KAHHÂLE, Ömer Rıza, **Mu'cemul- Müellifin**, Şam 1961, X.
- KARKULAKİ, Resul, **Tarihu Bağdad**, Beyrut 1965.
- KOÇ, Veysel, **Vehhabîlik ve Temel İlkeleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2005
- KURŞUN, Zekeriya, **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti**, Ankara 1998.

- NEVVAR, Abdülaziz, **Davut Paşa**, Kahire 1968.
- RAFİ'Î, Abdurrahman, **Asru Muhammed Ali**, Kahire1951.
- REYHANÎ, Emin, **Mulûku'l- Arab**, Beyrut 1987.
- RİKABÎ, Kerim Tallat, **et Tedviratü'l- Siyaseti'd- Dahiliyeti Fi Necid**, Riyad 2004.
- SAİD, Emin, **Siretü'l- imami's- Şeyh Muhammed b. Abdilvehhab**, Beyrut 1384.
- SIBAÎ, Ahmet, **Tarihu Mekke**, Kahire 1952.
- UZUNCARŞILI, İsmail Hakkı, **Mekke'i Mükerrerme Emirleri**, Ankara 1972.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya , “ **Vehhabîlik**” AÜİFD, Sy. 1, Ankara 1953.
- ZEKERİYA, Cemal, **İmaratü'l Halicü'l Arabiyye**, Kahire.1966.
- ZEKÎ, Abdurrahman, **Et Tarihü'l- Harbi Li Asri Mehmet Ali**, Kahire 1950.